

Móricz Zsigmond

Rózsa Sándor a lovát ugratja

TARTALOM

Lovas betyár	Lárma	A füzesben vartyog a béka
A Csillagon	Kibir ángyó	Lármás utca
A csillagok alatt	A két címeres ökör	Ésszel élj
Szegény paraszt - szegény	Más ódalról fúj a szél	A casino
ország	Tápén	Hármasban
Nádirigó	Juliska fél	Bojtorján
A hátsló	Megverik az ablakot	A Gyűszű
Lókötés	Beljebb a mocsárba	Kavarodás
Kigyóson	Perzekútorok	A sötétben
A puszta szele	Barom	Betyárok
Méneseből	Osztozás	Úton-útfélen
Bökkenő	Fülemile	Vaklárma
Juliska	Míg a bográcsig jut az ember	Kinn a tanyán
Csepegtető csárda	Tánc, vagy lakodalom?	Búbánat
Örvény	A csűr	Lovak, haza!
Harc	Installáció	Havi búcsú
Híre lőtt	Az udvar	Tűz

Lovas betyár

A ló jó ló, az már messziről meglátszik, de aki rajta ül, az se kutya.

Fiatal a legény, de úgy megül azon a lovon, mintha belőle nőtt volna, mint ág a fából.

Úttalan jön a pusztán keresztül s vágóban.

Ugyan hová siet annyira?

A kovácsmester a nagy nyüzsgésben is messziről meglátta a lovast, s odaszólt az inasnak, hogy:

- Van-e készen patkó?

- Készen?

- Készen!

Szénégetőnek tőkén a szeme, kovácsnak meg a patkón, már ő messziről látta, hogy a legény csak hozzá jöhet. Patkolatlan, ménesbeli vad ló. Ezek a nyavalyás parasztok patkolatlan nyövik el a lovukat, meg nincs is a faluban hat pár ló.¹

- Patkó van, majszter uram - mondta hirtelen a gyerek -, de szénünk nincs.

- Ha patkó van, minek a szén?

S meg se mozdult a mester, támaszkodva állott a szemközti kerítésnél s nézte, hogy osztokodnak a Veszelkák.

Nagy lakodalom volt, hogy a Veszelkák osztokodnak. Két testvér közül Péter elszármazott a faluból, elházasodott. Húsz esztendeig nem is igen hallottak róla, csak néha jött a hír, hogy gazdag embőr lett, a várostól nagy bérelt földet kapott, s annyi a marhája, tán nem is tudja urát adni, hogy némely része honnan csapódott az udvarába. Aratók jártak arra, meg előfordult, hogy ismerős találkozott vele a szegedi piacon, kocsmában, csárdában, hol vagy a városházán; mégis mozog az ember. Így mindent tudtak egymásról.

A másik testvér, András, itthon maradt s folytatta a régi jobbágyéletet. Nagy szegénységben élt és örült, ha megvolt a mindennapja. Az öreg is náluk élt, már nagyon aggastyán volt, hetven felé járt, s kint hált a góréban, ott kuporgott magának, ahogy öregek szoktak. Nemigen beszélt, ha szóltak hozzá, akkor is hallgatott. Most aztán tavaly egészen el is hallgatott: meghalt.

Lám, azóta egyik izenet jött a másik után, hogy Péter megköveteli Andrást. Jussot akar.

Az egész falu fel volt zúdulva ezen az istentelenségen. Hogy még egy gazdag testvér húsz esztendő múlva jussolni jön. Igen ám, de akinek Krisztus a barátja, nem kárhozik az el. Veszelka Péter valahogy nagyon jóba lett a városi urakkal, s a szegények szószólója elrendelte, hogy Andrásék adják ki a jussot: a szegények a gazdagoknak.

Már az egyik tehenet elvitték a múlt héten, most azért jött szekérral az asszony, az idegen asszony, Veszelka Péterné, hogy amit csak lehet, elvigyen. Csak nem adták ám oda. Könnyen nem.

Veszelka András nem szólt, szótlán ember volt, mint az apja, annál többet szavazott a felesége, Duló Marcsa.

A két asszony akasztotta össze a tengelyt.

- Nem röstelli ke, nem sül ki a szöme - sikoltotta Andrásné -, annyira gazdag asszony, olyan messziről, nem röstelli az istentől, hogy egy szúvas ágyért meg egy rogyott lábú almárjomért el tud gyünni.

De Tövis Boris se hagyta magát.

- Neköm az én uram aszonta: el tudta ütet eriszteni az apja, mezítláb, semmi nélkül, egy szalmakalapba, aminek a teteje lyukas volt, az ódala mög le vót szakadva, oszt és ezök mög itt éltek az őseik házába, beszerezködve, jó földön, jó gazdálkodással. Hát ú most mögmutatja, hogy ú se ebellotte kutya, neki is jár valami a nagyapák mög a nagyanyák holmijából. Neki kiadják! oszt neki elhozzák! vagy rájuk ereszti a vármegye pandúrjait.

Csakugyan két perzekutor jött Tövis Borcsával, két nyalka pandúr. Pirossal volt kihányva a ruhájuk, és akkora fejr pléhgombok voltak felvarrva sűrűen a dolmányukra, hogy a szeme is szikrázott a falusi gyerekeknek.

Nem volt mit tenni, ki kellett adni a juszt.

Csak az nem ment oly gyorsan. Már jó délelőtt óta civakodnak, s igazán épületes volna mind leírni, amiket egymás fejéhez vágtek az asszonyok, mert mai világban olyan már senkinek nem jutna eszébe.

- A görcs annyiszor húzza össze a kezedet, hányszor kihúzod a komót fiókját - így Duló Marcsa.

- Annyiszor tégöd a rossz, ahányat letagadsz a jussból - felelt meg Tövis Boris és így.

A falu tátotta a száját és éhesen nevetette.

A kovács azonban látta, hogy a pusztáról a legény már egészen közel jött, s otthagyta a gyönyörű nagyvásárt, és elébe ment a műhelybe a legénynek. Nem is lehetne könnyen megmondani, hogy melyik a ritkább a falusi kovács életében, a felfordult s veszekedő falusi jelenet vagy a patkolás. Ilyen civódás könnyebben kerül, mint munka. Lehet bagózni doszt. Ha a kovácsnak szene nincs, akkor bagózhat és köpködhet; úri dolga van. Koplalhat mind egész családotul; mert nincs ennije, de heverni heverhet felfordulásig.

A kis tanyai falu, a sok apró mezítlábas szalmasüveges viskó maga is elunta már az életét. A nőmös városé itt minden, Szeged városáé az egész világ, ameddig a szem ellát, meg azon túl is.

- Aggyisten - köszönt már messziről a lovas legény.

Ez nem jó jel, mogorvább is lett a kovács rögtön. Nem jó az, ha a csikós előre köszön: az azt jelenti, hogy nincs pénze.

Csak bólított hát neki, s azt se mondta, hogy fogadj isten, csupán úgy dünnyögött:

- Hun jársz erre, öcsém?

- Van-é patkója, mert ha nincs, hát lögyön ám!

A kovács ránézett az erélyes hangra. Nini, még fel van ennek vágva a nyelve. A lovon egy kemény kis legény ült, olyan szemei vannak, mint a parázs. Orra élesen ugrik ki kerek arcából, mint a madaré, aki avval vág. Fején túzoktollas gombakalap, szorítószíjjal az álla alá kötve. Különbén aztán vékonyan van rajta minden. Hótt halálos zsíros ingben, gatyában van, de azért nem vásott vászon. Inkább új lehet, csak biztosan be van avatva zsírba, hogy egyszerre megadják neki a végleges színét. Úgy tartják, hogy a zsírba áztatott vászon soká tart, nem látszik meg rajta semmi. Ami igaz is. Azon már semmi se látszik meg. De a legény lábán csizma volt.

Patkós csizma, még ugyan hegyesen tartja ám, holott még kengyele sincs, csak úgy szőrén-szálán ülte a lovat.

- Sürgős?

- Abbiony, sürgős.

- Van pénzöd?

- Ha nincs, lösz.

A kovács ránézett a legényre, megismerte. Nini, hiszen ez is röszei. Biztosan azért jött ide lovat patkoltatni. Itt ugrált vót ez fattyúkorába a műhelybe... Sándor ez. Az árvák egyike... Andrisnak a fia, akit harminchat lólopásért akasztatott fel a vármegye. Jól emlékszik az anyjára is, szegény Örsére, azt meg a betyárok verték agyon, mert ki akarta az ura nevét tisztázni, s rávallott Csonka Samura. Mingyárt nagyobb szeretettel nézdelte a helyre legényt.

- Há má itthun vagy? - mondta neki.

A legény egy cseppet sem ütődött meg. Úgy látszik el volt rá készülve, hogy a kovács megismeri, s elég rosszkedvűen morogta:

- Látja mestör uram, ha van szöme.

- De hetykén tudsz.

- Nohát.

- Mögtanútál...

- Mötanítottak.

A kovács felnevetett, de a legény semmit se. Talán a szája sarkában bujkált egy kis mosoly. Pedig szép fiú lehet, ha nevet. Olyan rózsás az arca, és sima, frissen van ez most is beretválva... Persze a csikós akkor beretválkozik, ha emberek közé akar menni.

Az inas fogta a ló kantárát, veregette a pofáját. A ló tajtékos volt; nagyon szép ló. A lába megmegremegett, ki volt hajszolva. A kovács ezt is gondolkodva nézte: maga lovát még a csikós se hajtja ki... Vagy uraságé ez a ló, vagy ragadt. S ami ragadt, annak nincs becsülete, hiszen ha kidúl, majd ragad helyette másik.

- Ugorgy mán le, no.

- Mi van ebbe a faluba?

- Hát nagy a lakodalom. András bátyádat osszák.

S elmondta röviden a dolgot. A legény gondolkodva hallgatta.

- Mit keresnek itt a pusztázók?

- Hogy nagyobb lögyön az uraság.

Nézte a legényt. Nem látta rajta, hogy félne a pandúroktól. Inkább még azt mondta:

- Akkó mögyök én is, mögnézöm.

De aztán mégse mozdult.

- Gondótam, együvök. Úgyse vótam a születésöm földjin, mióta innen elkerültem. Nagy a szögedi határ, dejazé az embör eccő-eccő hazaálmodik. Nem igaz?

- Szoktál álmodni?

- Nemigön...

- Mikó gyüttél ki?

- Még februárba, tizedikén. Má Bálint napján formán... Láttam egy szép lovat most az útba. Egy pej. Úgy beleszerettem, mint egy jányba. Halasi embör nevelte, Bátori Bálint. Halasi nömös jobbágya. Rozgonyié... Osz elvötte a lovat. Elvötte a zsellérjétű. Odatta másiknak, mérgesi tanyára.

A kovács ránézett.

- Övé. A lú.

A legény komor lett:

- Szögény embör csikaja.

- A szögény embör is övé.

A legény felhorkant:

- Akkor mi a szögényé? A huszonöt?

A kovács nevetett. Derülten nézett a legényre, aki csikós létére ilyeneket mond. Intett a fejével Szeged felé.

- Hogy tudtá'?

- Ki?

- Ki.

- Hát egy Kis Jani nevűve' vótam összeláncóva. Kihajtottak bennünket a szőlőbe - mondta oly őszintén és bizalommal, ahogy a családban kell felelni -, mögtanítottam osztán, hogy kő leverni ja vasat egymás kezirű, lábárű. Vótam én magánál inas! Forrasztáson kő ütni, míg e'pattan.

A kovács komolyan nézett. Négyéves lehetett, mikor innen elvitték.

- Visszamönté Kajla Jánoshoz?

- Nem.

- Akkó mé gyütté ki?

- Möguntam. Müller főkapitány aszonta, hogy egy Rúzsza József főkapitánynak az öccsibű nem lösz betyár, ü mögmutatja. Hát mindön fertály esztendőbe huszonötöt röndölt.

Hallgatott, a szeme szikrázott. Kék szeme most egész haragos sötét lett.

- Hányzó vötted ki jaz ángáriát?

- Háromszó.

Egyet hörgött.

- Emböröm esik az is - mondta a kovács elgondolkodva.

- De engöm az Isten se üssön mög. Aztat nem szívelöm. Nem türöm. Még ha Müller főkapitány is. Még ha Rúzsza Józsefnek a tanítványa is. Rúzsza József akasztatta fel az én apámat, Rúzsza Andrást... Tudom én, ki vót az a Rúzsza József.

- Üsmertem, kemény embör vót. Ügön. Apádat ü köttette fő. Kurta vallatásra.

- Avval takaródzik? Hogy üneki princípálissa vót?

Megrázkódott.

- Tuggya, József bátyám, sokkal tartozok én ezöknek a városi uraknak... Komiszáros, pandúr... Szeretöm üket...

A markában összeszorította a ló gyeplőszárát. Akkor azt újra kisimította, önkéntelen bokorra hajtogatta. Mintha azt akarná jelezni, hogy nem sajnálná felkötni valamelyikét... A kovács kiszámította, hogy háromszor huszonöt botütésnek a nyoma azért möglátszik ám hóttig a gatyá alatt. Neki is megvan a farkcsigolyatörése a botozástul, mögvan a minden valamirevaló embernek, aki fel tudja emelni a fejét, ha urakkal szemben áll. Mert az urakkal meghajtott vállal, girinccel kell ám megállani, ha valaki szembe tanálkozik velük, akárkivel is közülük.

- Öcsém, én is tudom, mija... Én is be vagyok ótva... farkasalmáva'... Csak hát ma már a fijatalok nagyon kezdik elbizni magukat, hogy nincsen a török katona... Tudod-e, hogy abbajaz időkbé, mikó még itt járt a török, ha lóháti úr ment át az úton, a parasztnak, aki gyalogszörre' vót, annak ahogy möglátta a török urat, le köllött vönnija kalapját, oszt férreáni jaz útbú, mög úgy köllött neki állania, míg csak a lovas úr e' nem mönt a világbú, hogy má szömive' se látta... Így vót az az apáink mög annak az apái idejébe... De te mög még most is ott ülsz annak a lónak a hátán, pedig mán két pandúr erre nézőget.

- Nézzék ki a szömüket - morogta a legény, s még keményebbre igazította magát a lovon.

- Nem jó lösz most turuccolni - mondta a kovács -, mer éppen most szödik a legényöket. Viszik üket tizenhat esztendőre; katonának.

A legény még jobban bekomorult. Még a szeme is befeketedett.

- Nem komendálom, hogy engöm mögpróbájjanak - morogta.

- Oda is embör kö. Én is letötöttem tizenhat esztendöt. A szép ifjúságomat. Mikor eemöntem, szögény apád még élt, mikó meggyüttem, még a sírját sé tudta mögmutatni sénki.

- Mit akar a zapámtú. Mindig csak a zapám.

- Jó csikós vót. Jó emböröm vót. Igön derék böcsületes magyar embör vót. Csak jót mondhatok rúlla. Az isten áldja mög az emlékezetjít is.

- Mér beszél kend így arrú, akit főkötöttek. Akit főakasztottak, arrúl csak köpni szabad.

- Kettőja, fiam. Kettő. Egyik a kötél, másik a böcsület. Én a té apádrú' csak jót mondhatok, soha mást, csak azt mondhatom, hogy az én jó istenem álgya mög az emlékezetjít is.

- Mér mondja kend aztat?

S a fiatalember szinte nyöszörgősen dünnyögte a szót.

- Mögérdemli, fiam, aki hat gyerököt nevelt fő.

- Mér hatot? Mink csak ketten vótunk, Bandi öcsémmel.

- De mink mög négyen vótunk. Az én apám az ojan embör vót, hogy nem bírta a szögénységöt, nem szerette a hajdinakását, itt hagyott bennünket, oszt elmönt világgá. Mög se állott a tengörig. Ott mög hajós lött belöle. Itthon is hajós vót, révész a Tizán, míg mög nem házasodott. Biztosan úgy gondúta, hogy neki úgy jobb lesz, vízön... Aszonta az anyámnak, hogy Julis, én nem nyugszok, én mestör akarok lönni. Há mink mik löszünk, aszongya édosanyám. Majd amit a jó isten akar veletök. Hát a jó isten ugyan nem sokat akart velünk, má mög is hóttunk vóna, de hazagyütt az apád, Rúzsza András bátyuram. Osztán aszonta a feleséginek: „Örzi, úgy főzz, hogy a Julis gyerökeji mög ne hajjanak éhön.” Így osztán mindennap egy fazékkal főzött nekünk Örzse néném. Hantos Örzsébet. A vót anyátok. Ha nem tudnád.

- Mégis főakasztották.

- Apádat. De anyádat nem akasztották fő, hanem a betyárok verték agyon. Mer fiam, a betyárba is van ám komisz embör. Sok hitvány, semmirekellő, nem odavaló van azok közt... Csak az afféléktől óvakoggyá! Mer az ojan, a' nem kíméli ám a legjobb barátját se.

- Nem tanácsolom az ojanak, hogy belém akaggyon.

- Nem is kő velük tanálkozni.

- Aki úton jár, nem mondhatja mög, kive' akar tanálkozni - s odanézett a perzekútorokra. Ezekkel se akart.

- Osztán út is felkötötték - mondta elgondolkozva a kovács -, a Samut. Csonka Samut. E vót anyád gyilkosa...

- Milyen embör vót az apám?

- Jó tudott tamburázni. Hej, mikor már aztat elővette, akkó má mindönkinek repesött a szíve.

Közben a kovács előkészítette a patkót, s a szerszámokat. Így a legénynek is muszáj volt leszállani a lóról. Mert úgy mégse lehet a lovat megpatkolni, ha a gazdája rajta ül. Fogni kell a lónak a lábát. Ezt a sárgát meg különösen tartani kellett, mert még soha nem volt patkó a lábán. Igazán csak a kis gazdája kedviért hagyta magát megvaszatatni.

- Nem vagy elszegődve?

- Nem.

- Hm.

S a kovács előkészítette a szerszámokat, s a patkókat válogatta. Megnézte a ló lábát.

- Tartsad csak.

Avval az éles kusztorával lemetszegette a pata aljáról, ami felesleges. A hulladékot egy vederbe gyűjtötte.

- Írni-olvasni tudsz?

- Hun tanultam vóna? A madártúl?

- Hm.

A vederbe vizet öntött. Avval a lovat megitatta.

- Így hagyja a patkolást - tanította. - Ha mögitatják a maga forgácsárúl... Látod, ha óvasni tudná', ez benne van a csízijóba.

- Én csak egyet akarok olvasni.

- Mit? Pézt?

- Á.

- Bosszút?

- Á.

- Hát mit?

- A böcsületöt.

A kovács elgondolkozott.

- Azt az embör az apjátú' kapja.

S a Veszekák felé intett.

- Itt vannak ezök, ketten, Pétör meg az András. A gyerekök se mind egyfélék. Itt is, ez a Pétör nem bírt mögmaradni a faluba. Mórán lakik, Mórahalmon. Tudom, hun, vótam egyszer nála. Lovat akart eladni, de mögnyilazta neki egy kovács, azt gyógyítottam mög. Láttam. Nem vót tiszta dolog. Orgazda vót abbajaz időbe. Mostanába nem hallottam felőle semmit. Egy lánya van... Itt van az anyjáva'... Jó elhózták, hogy az apja születési helyit möglássa... Ű szégyöll elgyönni, vagy mi? Gyüvő-menő embör lött... Én is a katonaságnál tanútam ki a kovácsmestörségöt... Tartsad csak ezt a csikót.

A legény megsimogatta a lovát, megölelgette s felemelte a hátulsó bal lábát. A kovács reszelgetni kezdte a patát.

- Mér? Mer az apám is aszonta, hogy ű nem marad a faluba örökös földönülő parasztnak. Mestörségöt akar tanulni. Biztosan mög is tanulta szögény, ha azúta agyon nem lötték, mert vadásztak ám rá, hogy szökevény. De nekem mindig a fülemben maradt, hogy nem bolondság az, amit az apám mondott, hogy ű nem akar halálig földönülő paraszt maradni, hanem mestörségöt tanul. Én is a katonaságnál aszontam, má inkább mestörségöt, ha löhet... Mert ha egy családba bevöszi magát a szó, hogy iparos! mán azt a gyereök nem hagyja el. De még az asszony se, mer csak az asszony neveli fő a gyereököt... Hát te, nem akarsz mestörségöt?

- Még ráér.

- Rá?... Hát igaz, mi lögyön a betyár fiábúl. Betyár. Nem hagyják, hogy más lögyön, mert belekergetik. A betyárságba... Ez a Péter is, jól ismerem, vele gyereökösköttem ebbeja faluba. Mán akkó is olyan kacsmáro vót. Nem is tudom, ha nem betyár, de valami afféle löhet.

Most hirtelen setét lett a műhely. Odanéznek, hát valaki áll az ajtóba, de olyan óriási ember, hogy egészen elfogta a napot.

- Imre ez - mondta a kovács. - Ismeritek egymást?

- Én nem láttam soha - nevetett Imre, s egész arca olyan kerek lett, mint valami tök, ősszel. Irtóztató nagyra dagadt legény volt.

- Ismerjétek mög egymást.

- Mögmondtam kendnek József bátyám, hogy a szürkét el kő dugni? - nevetett Imre. - De igazam is vót. Most azt ángyom azt is elvinné. Pedig a' nem vót soha a zapámé, aztat én szöröztem.

S harsogva nevetett, amiből látni lehetett, hogy micsoda szerzésről lehet szó. Sándor élesen nézett a fiú arcába, megnyugodott. Igen tisztességes, jóra való gyerekeknek látszott. De jó erős...

- Mijen a ló? - kérdezte.

- Jó csontos ló. Samunak híjják.

- Samu vót má a régi gazdájánál is, hát én bizony nem köröszötöttem át, nem vót kötségem rá - s nagyon nevetett az Imre.

- E' se akar földönülő paraszt maradni!

- Lógó lösz a neve! - mondta fellobbanva Rózsa Sándor.

- Lógó? - mondta Imre elcsodálkozva. - Löhet. Lógó.

A kovács nem nevetett. Értette. Hogy nem akarja Csonka Samu nevét hallani. Kínálva intett a legényre:

- Én nem. Mögmondta jaz édösapám, hogy: fiam, lögyé' betyár, szörözd mög, amit Pétör bátyád tülünk elrabó'.

Rózsa Sándor újra odanézett a fiúra, s azt gondolta, sokat beszél.

Imre nagyot nevetett:

- Én el is mönnék, de nem tudom, hun kő kezdeni. Nem mögy az úgy, hogy az embör csak béáll. Hova löhessen béállni. Most nincs is arravaló betyárgyerök a szögedi határba, csak az egy Sándor... Ahhó beállanék... De nem tudom, merre jár. Mög asse tudom, hogy köl néki valaki?... Most nem tudom micsinájjak, soha egy éccaka is nem merök itthon aludni; mert mindig félek, hogy rajtam ütnek a pusztázók, osztán elvisznek katonának... Nem tuggya ke, ez a két pandúr mit akar itt?... Csak ángyomékat kísérik, mint valami bárónét? Illyés az egyik pandúr, a másik meg Rác. Rác Pali. De szeretném mögszorítani valahun egyiket a nádasba... Mög tudnám mártogatni a fejüket a hínárosba.

- Nem kő annyit povedálni - mordult rá a patkoltató kis legény.

Imre végignézte a csikóst.

- Nem?

- Nem.

- Hát mi kő? Odaütni?

- Inkább aztat.

- Inkább?

- Inkább.

- Add ideja kezed, testvér.

A csikós ránézett. Fél kézzel eleresztette a ló lábát, odanyújtotta.

- Itt van, testvér.

- Ereszd e'ja lovat.

- Dógozik a kovács.

- De mög tanállak dógozni, a rossz lösz.

A csikós csak nevetett.

De azért eleresztette a lovat. A ló lelépett s felnyerített. Azt hitte, megszabadult.

- Ne bomoljatok - mondta a kovács.

Már akkor azok összementek.

Szorították, szorították egymás kezét. Veszélka Imre rángatta, táncoltatta a kis embert, akit súlyánál fogva át tudott volna dobni a háztetőn, de eccer csak kékült a feje, veresedett, felordított egy kurtát. - Höpp!

A csikós eleresztette az óriás kezét, amit alig ért átfogni rövid acélujjaival, de amit úgy megszorított, mint ahogy a satu a ráfot.

Imre meg csak nyitva hagyta a száját, hogy lélegzetet tudjon venni, s kiugró szemekkel nézte az ujjait. Mintha hurkából lettek volna vastag ujjai, össze voltak préselve s másik kézzel kellett szétválogatni őket.

- Aztajézusmáriáját... - morogta s beledugta a kezét a vizes dézsába, ami mellett ott volt a suskából csinált pemete, amivel a tüzet szokták élesztgetni, ha van tűz a kohóba.

De a csikós mintha nem is vette volna észre, fogta a ló lábát, s újra emelte, csak a kovács nem bírt egyhamar belefogni a munkába, annyira nevetett. Nagyon furcsa volt ez a hirtelen próba. Tetszett neki, hogy az Imre mögjárta. No meg aztán ő tudta már, ki a gyөрök.

- Nem szeretöm, ha valakinek sokat jár a szája - mondta Rózsa Sándor. - Olyan embörrе' nem löhet sömmit se kezdeni, akinek lepcsös a pofája.

A mőhely előtt szaporodni kezdett a bámész népség. Előbb csak gyerekek tátották a szájukat. Mind taknyos volt, csipás. Sápadt, vézna gyerekek. Valamennyi mezítláb, csizmája senkinek se volt a lábán az egész faluban, hiszen nem is kell ilyen meleg nyári időben, hiszen csak égetne, még a por is perzsel, hát még ha a láb valamibe bele van szorítva. Megsőlnе talán, mint a hamuba a pogácsa. Nyíratlanok voltak a kis fattyak, a hajuk a szemükbe lógott. Csak ünnepekre nyírták meg őket, a nyírás úgy ment, hogy elvágták ollóval a hajuk végét a fülük felett körül, s mintha sapka maradt volna a fejükön. Most már régen volt a pünkösd, hát azóta jól megnőtt, vastag volt a bunda, mint a juhé.

Azután egy-két asszony húzódott erre. Soknak találták, hogy egy napra két látnivaló is került. Egyik a Péterné meg a lánya a szekéren, meg a pandúrok. Jaj, ez nagyon érdekes volt, kivált, hogy ezeket a kevély Andrásékat így megnyomorgatják. Vigyék is, igaz is, akinek jár, annak jár, s mér ne járna annak a fiúnak is, aki eltávozott. Mindent csak azok használjanak, akik itt maradtak, és az öreg Veszelkát a disznóólba kovártélyozták?

De azért ezt is jó vóna tudni, ki lehet ez a fiatal csikós, aki olyan jól ül azon a gyөnyөрő lován.

Még a férfiak is odagyőltek és bámultak. Ezek is szőrөsek voltak, nagy hajúak, rongyos, piszkos ingben. Nem úgy beavatva az új ruhát, ahogy a pásztorok teszik, hanem vásottan, amint rajtuk elnyőtt, s itt is lyuk, ott is lyuk, kilenc macska nem fogna meg benne egy egeret, annyi egerlyukat hagyott a fahordás meg a szénahordás rajtuk. Nagy, málészájú parasztok jöttek, akiket még a hajdú se hajt el robotra, mert arra se jók.

Mind olyan volt, mintha éhes lenne, ahogy az is volt. Soha jóllakni nem tudnak. Nem is ismerik, mert mindig takarékosan kell beosztani, ha nem akarnak éhen halni. Meg is szokták már, hogy naponta egyszer esznek, legfeljebb kétszer. Reggel, meg este. Este jobb enni, mert akkor az ember úgyis aludni megy, hát kevéssel elüti. De az a telhetetlen, aki délben is zabál, az nem gyөzi a feneketlen lyukat: a száját betömni.

Nagy dolog az, egyszerre három ilyen erős embert látni, mint a kovács, az idegen meg Imre.

Röszkének híjták a falut akkor is, pedig az ősi neve: Reszke. Talán azért, mert itt mindig reszketett az emberi nép az éhségtől. Még ebben az időben nem ismerték itt a paprikát, el sem tudták volna képzelni, hogy valamikor az ő ivadékaik a paprikatermelésből fognak valaha élni s télen-nyáron a kúton tapossák a maró erős paprikamagot a zsákokban, hogy a lábukat mind kirágja.

Búzát termeltek egy keveset, meg kölest, azt sokat és hajdinakását, aminek a nevét se ismerik száz év múlva a mai utódok. A krumplit abban az időben hírből is csak úgy hallották, hogy akik Szegedről hazajöttek, mondták, hogy ott a hatóság valami új, ehetetlen disznóságot parancsol rá a népekre, de nem is teszi azt senki a földbe, mikor olyan jó a kása! Minek akkor

efféle alávaló földbe duvadó rothadékot parancsolni. De csak fel is kellene gyűjtani a várost mind a négy sarkán, mert onnan jön a pusztára minden rossz. Legalább a Tiszának lenne esze és egyszer már öntené el a világ színirül, mosná le ezt a szégyenfoltot, ezt a Várost, mindenkinek a megrontóját.

Így beszélt a szegény nép, s próbálja meg valaki ma megmagyarázni, hogy mivel éltek ott az őseik, ahol ma olyan jó paprikásokat esznek, krumplival és avval a jó lével.

Ott állott a kemencezugban a paszuly, jó nagy fazékkal, arra jártak, míg el nem fogyott s a nehéz keletlen kenyérből vágtak hozzá. Ugyanis nem volt az asszonyoknak idejük, hogy a kenyeret jól kidagasszák, mert mostanában állandóan annyi csuda esik, hogy nem ér rá az ember a maga munkájára.

- Ebbeja faluba csak öreg embörök vannak? - kérdezte váratlanul a csikóslegény.

Mindenki nevetni kezdett rá.

- Jó embör, nem tudja kend, hogy aki csak munkabíró, mind elhajtották a hajdúk tötést csinálni? Most, mikó legnagyobb a munkaidő. Ami kis kukorica van, be se löhet kapáni, mer hétfőn elmennek, csak péntökön gyűnnek haza a nagy munkából a szögényök.

- Minek mönnek! - így a csikós.

- A fiatalságot mög a legényöket, fiatal házasokat, azt most hajtották el, mikó nem voltak itthon az embörök, mög a tötésen fogdosták össze őket, vitték katonának. Mind ott vannak Szögeden a várba. Ott van rájuk fordítva a vaszár, mög a nagy fatengöly. Nem gyűhet ki onnan egy is belőlük tizenhat esztendeig, csak nekünk szakad a szívünk szegény anyáknak, hogy erre nevejjük fő az édös magzattyainkat, hogy mikor már lönne belőlük valami haszon, akkó gyün a császár, oszt elviszi űket a vágóra. Jaj én istenöm, istenöm...

- Minek mönnek! - szól újra a csikós.

És rázendítette az egész csoport a jajveszékelést. Csak meg kellett pendíteni, s már kitört az asszonyi szívekből az égre hasító jajszó és a szájukból a szíveket összetépő sikoltozás.

Mintha egy nagy temető volna az egész falu, csak vonítottak és óbégattak a szegények. Szegény anyák, szülék, és szegény gyerekek is velük. Ebben a nagy fájdalomban a gyerek is részt vett, önkéntelenül érezték a fiúgyerekek, hogy nekik is csak az lesz a sorsuk s sajnálták is a bátyjukat, apjukat, mert hát azóta is még kevesebb lett a kenyér és az étel, mióta ezek elmentek. Csak ők hordták össze az enivalót. Ha mást nem, sulymot a nádasból.

- Nem telik mán ecetlevesre se - kiáltotta egy fiatal asszony, s tördelte a kezét. - Honnan vögyünk ecetöt, ha az embört elvitték! Ki fog ránk keresni, jaj szögény, szögény életünk.

Soká tartott a lópatkolás.

S akkor csak megállott az ajtóban a két perzekútor. Előjöttek, mint a kutyák a dögszagra, nézték, vajon mi van itt. Mitől lett a nagy óbégatás, jajgatás, mikor mióta itt vannak, mintha csak le volna kötve a nyelve mindenkinek, egy pissenés se volt.

- Mi van itt, há?

Kérdezték a derék szál, erős pandúrok. Mert a pandúr az mind olyan, mint a bika. Nem olyan, mint a szegény paraszt, akibe szinte hálni jár a lélek, hanem hússal zabált, erős, kövér, vaserejű nemes emberek. Hogy is merne betyár lenni a határon, mikor a város tizenkét ilyen perzekútort is tart.

A csikóslegény csak nézte, nézte a vasembereket, akiken olyan jó ruha van, hogy nincs azon egy repedés, egy szakadás, mintha csak most vették volna ki a szekrényből. És kard van az oldalukon, tenyérszerű széles palloskard, derék, hajlott pengéjű, amivel gyönyörűen lehet nyakazni, még a hóhérnak is mögtöszni, olyan hatalom.

- Te mit akarsz itt, fattyú? - kérdezte az egyik pandúr az idegen fiút.

- Perzekútor lönni - felelte az. - Azt nagyon szeretnék.

Erre kacagásba tört ki a két csendbiztos.

- Perzekútor? - mondta a másik. - Még hogy perzekútor! Tán úgy is mondhatnád, úr! Perzekútor uram!

- No hajjuk, micsoda ágybú kötté', hogy ilyen fő vetőd a szömödet? Ki vagy? Hogy híjnak?

- Az én nevem Bátor. Bátor Bálintnak vagyok a fia. Tudják-e, ki az a Bátor Bálint Halas városába? Nahát annak a fia vagyok én. Én is Bálint. Bátor Bálint.

A kovács csak nézett. De vigyázott, észre ne vegyék, hogy elbámul a gyerök föllentési képességén.

- Osztán szögedi pusztázó akarsz lönni?

- Itt vagyok a szögedi ménesné', ahun a halasi gazdák csapják ki lovajikat. Mágocsiná' vagyok, a számadóm Mágocsi uram, kérdezzék meg tülle Bálintot, a bujtárját. Mégpedig a legkedvesebbik bujtárját neki.

- Jó van, fiú, jó van, azér nem kő olyan nagyon kijabáni. Mást se a gólya kötött, hallode!

- De ha te a Mágocsi tanyás csikósnál szógálsz, hogy kerúsz te fősső tanyákrú' ide Rőszkére?

- Ezt a lovat viszöm az új gazdájához. Mer ez el van adva, de a gazda nem vőszí átal patkolatlanú, azér kell nekem eztet mögpatkótatni. Útba esött ez a kovácsmühely, hát begyöttem. Ennyijaz egész.

- Jó ló.

- Nagyon fajin kis ló.

- Nem is tudom, hun láttam ennél jobb lovat mostanába.

- Én láttam egyet - mondta a csikóslegény, aki egyszerre olyan kedves, mesélő, vidám fiú lett, hogy az asszony népmind szájátva figyelte. Hogy egy ilyen pusztai, hogy meg tudja mondani! De gyönyörű! A lelkemadta! - Az úton, ahogy gyüttem, szömbe gyütt rám egy szekér. Annak a saraglyájához vót kötve egy pejko. Hát az aztán ló, a zanyját neki. Micsoda ló! Fijatal ló, hanem még a szívem is mögszorútt, ahogy mögláttam. Úgy bele löhet szeretni, mint a legszöbb jányba.

- Hohó öcsém, Bálint, csak te ne szeress bele jabba ja lóba, de sömmitelenfélébe, mert osztángat hozzád ragad, akkor pedig úgy jársz, ahogy Rúzs Sándor.

A kovácsnak megfagyott a szeme, most mi lesz.

- Hát az ugyan hogy járt? - kérdezte vidáman a legény, s egészséges fogai kiszikráztak, ahogy nevetett. Kék szemei csillogtak a boldog jókedvtől.

A perzekútorok is nevettek.

- Kurrentájják. Úgy járt.

- Mér kurrentájják?

- Mióta megszökött a szögedi nagyhögyön a szőlőbe, mer a zsvány gazembör leverette a lábáról a vasat, úgy menekült e', hogy a kezén vitte' a láncot, de a lábán egy pimasz cimborájával eltörette a láncszömet. Az anyuk ne sirassa őket, csak egy szömet kalapáltak le egymásnak a vasával, olyan szömet, amit a kovács talán nem csinált mög olyan akkurátusan, ahogy kő...

- Vagy a rozsa mán mögötte - mondta a kovács -, mert a vas nem olyan erős ám, mint az ember, az nem bírja a nedves, föld alatti pincéket, elrozsdásodnak, elszakadnak. Azér mondja vitéz uram a nóta is, hogy

*kilenc fontos vasbú
hármát eszagattam
a negyediket is
jól megvásítottam*

Mindenki nevetett. Nagyon tetszett a népnek, hogy ilyen kedves beszélgetést hallgatnak, hogy a fegyverösök is tudnak mást is tenni, nemcsak ütni, verni, hanem azok is emberek, és jól el lehet velük beszélgetni.

Má még dalolnak is együtt, betyárnótát danolnak.

- Szóval azt kérdezted, öcsém, mit tött Rúzsa Sándor. Hát még nem hallottad, hogy mindenfelé csak rulla danónak?... Az anyját neki, hiszen ahun valami történik, akár lólopás, akár ökör, akár sertvés, akár házat ásnak ki, mindönbe csak az a felelet, hogy Rúzsa Sándor tötte.

- De hiszön csak kerűjjon éccő kézre, sémmit mög nem menti az istrángtú. Nyakába neki és főhúznija fára. A zelső fára. Sehöl mög nem á'hat a zembör, hogy valami újabb mög újabb gázságot né halljon.

- De hát, ha annyi kárt tösz - mondta tisztességgel a csikós legény -, akkor mé nem fogják mög?

- Tizenkét szeretője van, azokná duggatja a kincseit. Kivált van egy halász, annak a lánya a kurvája, anná van a legtöbb aranya elrekkentve a sásba. Hej, ha arra rá tudnék bukkanni, tudom én is abba hagyhatnám a perzekútor mestörségöt, e'möhetnék szöbb szöröncsét próbálni.

- Hát perzekútor uram, ha mögtaná'ná, nem kék azt beszölgáltatni a hatóságnak?

- Elég vóna neköm az is, ami abbú' mögmaradna, öcsém. Mer az felire megy. Mögmondom, hogy te is tanujj belöle. Aki a zsványt erőve' lefogja, vagy agyonveri, vagy be tuggya elevenen szó'gátatni, annak a zsákmány fele jaz üvé... De ha csak úgy suttymba tanájja is mög, osztán beviszi, amit tanált, hát amit beszö'gáltatott, annak harmadát mögkapja... Hát éneköm ez a harmada is elég vóna... - nevetett öntelten.

És vele nevetett mindenki.

- Nem pályázik a *felire*, kardos uram? - szólt oda egy éles nyelvű menyecske. Amin kuncogva nevetett mindenki.

A perzekútor megpödörte a bajuszát, megnézte a menyecskét. Abba a pillanatba meg is tetszett neki; nem szólt, mert azonnal arra gondolt, hogy addig ebbül a faluból el nem megy, míg ezt a fiatalasszonyt meg nem kóstolja.

- Vögyenek fő engöm perzekútornak - mondta a legény -, fogadom istenem, én nem retirálok mög a *feles* haszon elül.

- Tán még a Rúzsa Sándorral is ki akarnál kötni?

- Nem nézöm én, hogy ki. Ha én perzekútor vagyok, én csak a kötelességömet nézöm.

- Hallod-e, sógor - mondta a perzekútor, s közelebb lépett a menyecskehez, s míg a kollégájához beszélt, az asszonyt vette kerülőbe. Bajszához kapott meg az asszonyka kötőjéhez, szóval mindenképpen szorgalmazta, hogy ez értsen belőle, mi a sorsa. - Hogy ü még a Rúzs Sándort se nézi... Én meg ezt a rúzsát nézöm... de micsoda bűdös kis pofája van neki...

- Mönnyön mán - mondta a menyecske, aki már megbánta, hogy az elébb elkukorikulta magát.

De most már hiába húzódozott, a kardos csak nyomult utána; hamarosan kívül voltak a műhely félszerén, az udvaron, de a gyáva falusiak közül senki se mert utánuk menni. Az asszony csak hátrált-hátrált, egészen hátra húzódott a kovácsműhely háta mögé, a kardos oda is utána ment, a falnál megfogta, ahogy a kakas szorítja meg a tyúkot, aki fut előle, beszélni kezdett neki, úgy kurrogott és karácsolt, nem volt annak semmi értelme, vagy ha volt, csak ő tudta, mi volt. És senki se ment az asszony segítségére, de sőt figyelembe se vették a dolgot.

A kovács észrevette, mi van odaki, de okos volt, hogy elterelje a figyelmet:

- Hogy jutottam eszödbe - kérdezte -, hogy ide gyüttél olyan messzirül patkóztatni?

Vette észre, hogy most majdnem elszólta magát, oly bizalmasan beszélt hozzá, mint a Rúzs András gyerekéhez, akiről tudja, hogy valahol Felső-Szegeden csavarog... Mingyárt igazított is, hogy a legény el ne tévedjen:

- Halasrú, vagy hogy monddod? Bátor!

A legénynek tetszett a kovács okossága, magában mosolygott, de az arcán nem látszott meg.

- Bálint... magának én csak Bálint vagyok... mi?... Hát mifelénk azt mondják, hogy csak egy van igazi patkolókovács, hogy Bak Józsi a mestörök mestöre.

- Micsoda? - nevetett a mester. - Mestörök mestöre?... Má én nem tudom ki vagy, felőlem magaja Jézus Krisztus is lehetsz... Én pedig nem akarok úgy járn, mint a tápai kovács a Jézussal.

- Hát a hogy járt? - kérdezte eccerre mindenki.

- Az úgy járt, mert az akkó vót, mikor még a Jézus le-lenézett a földre. Szóval elkerült Tápára is, osztán ott lelt a kereszt alatt egy kovácsműhelyt, arra ki vót írva, hogy „mestörök mestöre”.

Mögcsóvájja a fejit a Jézus, oszt bemögy.

(Már mindenki nyitva felejtette a száját, hogy a Jézus Krisztus, a mi Atyánk, Istenünk egy fia... Nevettek.)

- Lőhet-e itt patkóztatni?

- Lőhet.

- De én magam akarnám a szamaramat mögpatkóni, mer én is kovács vónék egy kicsit.

- Azt is lőhet.

Hát a Jézus szerényen babrált a szamarával.

- Lássuk a tudománt - aszongya a kovács.

Akkor a Jézus előveszi a bicskáját, oszt levágja a szamarának a lábát térdbe, behozza s beleszorítja a satuba.

(A nép borzongva kacagott. Még ilyet nem hallottak.)

A kovács mög nézi, nézi, most valami újat tanul. Nagyon nézte a dógot.

Hát mögpatkóli takarosán a szamar lábát, még ki is pucolja, akkor ráköp, mögnyálazza, oszt visszarakasztja mind a négyet.

(Jujj! - borzongtak a hallgatók s nevettek nagyon.)

Egy gazda meg éppen hoz egy pár lovat patkoltatni. Löhet-i?

- Löhet - azt mondta a kovács -, csak várjon kend, míg a legény végez.

Hát kérdi a Jézus, mit fizet?

- Sömmit - azt mondja a kovács.

- Jól van - mondja a Jézus és el.

- No hozza kend a lovát.

(Az emberek már előre nevettek.)

Kiveszi a késit s kezdi levágni a lónak a lábát.

(A hallgatóság, mint a gyerekek, a hajukat marták. No, szegény ló.)

Mondja a paraszt:

- Micsinál kend, mestör úr? Elvézrik!

- Bízza ide. Münk eztet így szoktuk utóbbi üdőbe.

Hát beviszi a ló lábát, beszorítja a satuba, mögpatkolja.

Köp aztán rá egy nagyot, mögkeni, ragasztja vissza, de nem ragad.

(A falubeliek futottak előre az utcán, mi van itt ilyen nevetség?)

Mindenki nevetett, csak Rózsa Sándor nem nevetett. Az ő füle kifelé figyelt, mintha asszonyi sikoltást hallott volna.)

Mögijed a kovács, mondja:

- Szaladjatok mán az után a gyerök után, hogy mit kő most csinálni?

Visszahíjják a Jézust.

Hát a csak ráköp a ló lábára s visszarakasztja.

Főragasztotta neki. De mög is mondta a kovácsnak:

- Hajja kend. De levegye kend a siltet, hogy mestörök mestöre. Írja csak ki, hogy „kovács-mestör”.

Mindenki fellélegzett, sajnálták volna a szegény lovat, s a kovács ránézett Rózsa Sándorra:

- Hát én is csak kovácsmestör vagyok, hallode... Bálint fiam...

De Bálint fiam azt látta, hogy egy gyerek már régen kikukucskál s hátrafelé les. Az anyja is észrevette s visszarántotta:

- Nem gyüsz, te pokol!

A Rózsa Sándor szeme égett.

A perzekútor nem vött észre semmit. Mondja, úgy kiszáradt a torka a nevetésbe, megkínálhatnák egy kis borral. De ezen meg mindenki nevetett.

A gyerek azt mondja az anyjának:

- Nézze mán... Zsófi nénémet a kardos úzi.

- Úzi a nehézség. Mi közöd tulle, ha úzi, úzi. Ne tátsd olyanra a szömöd te disznó, ami nem rád való. Ne láss, ne hajj, sömme bajod se lösz életödbe.

A legény a lónak a negyedik lábát tartotta.

- Ki ez a pusztázó? - kérdi.

- Rác Pál - súgta egy öregasszony. - Felesége van neki Alsón, mégis úzi Maradék Pálnét. Az urát elhajtották tötésre, a feleségit meg a perzekútor úzi.

A kovács megrettent.

Megállott a kezében a kalapács. Éppen a szöget akarta beütöni a ló patájába.

- Ne beszéljen kend, senki se kérdözte - s hangosan, hogy a másik pusztázó is odafigyelt: - Nem löhet dógozni ettü a sok büdös vénasszonytú. Mit gyúlnek ide? Nagyobb látnivaló van Veszélkákéknál. Ott tátsák a szájukat!

De most felforrósodott a vér a legényben, intett Veszélka Imrének, aki mint egy boglyakemence állott, folyton csak őt nézte. Az jött, átvette a ló lábát.

A betyár megsimogatta a lovat, megveregette a nyakát, valamit súgott a fülébe, akkor minden izgalom és sietség nélkül kilépett a fészérből.

- Mi az, mi az? - kérdezte a másik pusztázó, aki háttal volt nekik s a parasztokat heccelte, de megsejtette, hogy a társával van valami.

- Semmi, csöndbiztos uram - mondta a kovács és vidám arcot mutatott. - Míngyán möglöszünk mán evvel is. Még hogy soká tart.

Úgy tett, mintha azon volna szóváltás, hogy ő lassan dolgozik.

- Ezt se löhet főfújni. Nem Krisztus az embör.

Pár pillanatig mindenki a kovács ügyes kalapácsolását nézte. Nincs még egy ilyen ügyes patkolókovács a szögedi alsóhatárba, mint ez a Bak Józsi röszei kovács.

Rózsa Sándor éppen akkor ért a műhely mögé, mikor Rác Pali a halálsápadt asszonyt mind a két kezével megragadta s csókolni kezdte. De úgy csókolta, mintha kettéharapná a nyakát. Egész elvesztette a fejét, tele lett vérrel és vaksággal. Mint a kutya, ha bagzik.

- Hé! - kiáltott rá a legény, mint egy farkas, elkapta a gallérját és visszafelé fordította magához a fejét.

Azt ne mondhasa, hogy hátulról támadott rá. Még el is eresztette egy pillanatra, hogy összeszedhesse magát.

De már a másikban egy irtóztató pofont adott neki.

- Ez a pandúrböcsület? Ezért küldtek tégöd ide? - rivallt rá rekedten. - Hogy a szögény asszonyokat úzd?

Bal kézzel adott neki egy ütést, a fejibe, olyan taszító ütést, hogy a pandúr belezuhant a falba, s keményen megütötte a fejét.

Most aztán adott jó néhány öklözést, míg csak az szó nélkül össze nem esett a lába előtt.

Akkor felkapta a puskáját, jól megnézte, s odaütötte két kézzel a fal sarkán egy a vályogból kiálló téglához. A fegyver egycsőű régi, rossz puska volt, abban a pillanatban kettétört, azaz kiugrott a vascső a reves faágyból.

Most lehajolt, kivette a perzekútor övéből a pisztolyát: megnézte, meg volt töltve fojtással.

De már a menyecske nem volt sehol. Az elfutott, mint a megriasztott jérce. Meg sem állott hazáig s ott bezárta magára az ajtót.

Távolról emberek látták, hogy itt történik valami a perzekútorral, ijedten állva maradtak, senki se mert közeledni. Eddig úgy tettek, mintha nem látták volna a perzekútor mit csinál, most meg amiatt állottak, hogy tanúk ne lehessenek, hogy a betyár mit tesz a pandúrral... A szegénynek minden baj. Mindenki csak hatalmaskodik, ők meg mit kapnak, csak ők isszák meg a levét. Lesz egzekúció, gondoltak már most is rá az öregek, az egész falu szenvedni fog ezért... De nagy legények is a pusztai betyárok, nem néznek se istent, se embert, ha éhesek, esznek, ha szomjasak, isznak, ha megdühödnek, ölnek. Ők az urak, ki merne ellenük állni... Jaj istenem, istenem, mér nem adsz már emberi szívet a nemeseknek. A perzekútor mind nőmös.

Rózsa Sándor ott hagyta a perzekútort a földön. Az nem vesztette el egészen az eszméletét, de érezte, hogy a gyerek erősebb nála, fegyvert is veszítve, hagyta, még tettette is a hóttat, patakzott a fejéből a vér. A legény azonban bement a fészerbe, felemelte a pisztolyt, s mire valaki észhez tért volna, elkiáltotta:

- Fő a kézzel, hé!

Mindenki tartotta fel a két kezét.

De Illyés uram volt legjobban megijedve. Puska a vállán, páros pisztoly az övében, s fel kell emelni a kezét, mert ez a betyár csak éppen órá vadászik. Mi baja?

Csak fel kellett hát emelni a kezét, ha ez azt parancsolja, s engedte, hogy a fiatalember elszedje az övéből a két pisztolyt. Meg a tört, kést. Meg a válláról is levette a puskát. Ez is olyan régi egycsőű puska volt. Nem is löne vele, csak ijesztésül. Nem nagyon voltak felfegyverezve a város cselédjei, hiszen alig került lövésre a dolog egész nyáron. Tavasszal megcsinálták a puskába a fojtást, ősszel sütötték el, még a nyulat is inkább vassal fogták. Nem is volt puskaporuk sem. Kevés volt, avval meg be kellett számolni.

- Testvér, öntsé' csak egy marék vizet ebbeja kulacsba - adta oda a pandúr fegyverét Veszelka Imrének.

Imre rögtön megértette, a tenyerét belemerítette a kovács dézsájába. Belemerítette a tenyerét, aminek még most is jólesett a szenesvíz.

Aztán a vizet gondosan belecsorgatta a puska csövébe. No evvel nem lönek egyhamar, míg a por ki nem szárad benne.

Illyés uram köhintett. Még mindig nem tudta, hogy mi történik.

- Mőg vagy te bolondúva, te?

- Ne pofázz! - mondta a betyár, s bevillogott a szeme a perzekútorba.

Aztán a kovácshoz fordult. Öviből kivett egy erszényt.

- Magának mög aszondom. Aszondom, hogy fogja ezt az erszényt. Vőgye ki belőle, ami magának jár, a többit pedig adja oda Maradék Pálnénak. Három gyerőke van neki, jó lősz szögénynek a nagy ijedtségre. Kinyérre.

Avval megint a pandúrhoz fordult:

- Maguknak mög, Ijjés uram! Enneköm magáhon semmi közöm. Tuggya mög, hogy maga neköm nem vétött. Nem maga ellen van, de hát nem hagyhatom magamat én se... Rác Pál uramnak, a kollégájának, említse mög, hogy ha száz esztendeig él, mög még egyig, akkó is soha többet ilyet ne cseleköggyék. Mer ha cseleköszik, éppen úgy utoléri a bot, mint inast... Mőgértötte?... Mőnjön, mossa föl, Ijjés úr. Egy kicsit be tanáta ütni a koponyáját a falba...

A perzekútor mélyen meg volt sértve. Az arca égett a szégyentől, hogy ennyi ember előtt, asszonyok, gyerekek előtt ez a semmi fiatal fiú így mögleckézteti.

- Mondja mög a társainak is odabé, Szőged városába, hogy ennekutána nem komendálom, hogy nyakló nélkül bánjanak a szögénnyel. Mer a szögény is embör. Tudja-e, éppen olyan embör, mint maga, ha páros pisztolya van is a derekán, mög ha tőtött puska van is a vállán. Mer a puska levőhető, tudja-e, osztán akkor maga is éppolyan semmi lösz, mint az, akinek sose vót a vállán. No rőndbe van a ló? Mestör úr?

- Rőndbe - mondta a kovács, aki közben reszelte a ló patáját, s igyekezett úgy tenni, mintha rá semmi se tartoznék más, csak az, hogy a ló patkolása becsületére váljon.

Most a lovat eloldotta, s a kantárt odaadta a legénynek, aki a tőtött pisztolyt még mindig felvont kakással tartotta, s folyton a perzekútort nézte, nem akar-e valami elszánt dolgot kezdeni.

Mikor fent volt a ló hátán, a ló táncolni kezdett alatta, s ő csak fél kézzel tarthatta, mert a másikban folyton a pisztolyra kellett vigyáznia. A ló meg nyugtalan volt csizmában, nem értette, mi az a nehéz a talpán: neki is meg kell szokni patkót a lábán.

Azt várták, hogy a legény egyenest nekimegy a legelőnek, siet a nagy pusztaságba, de váratlanul az éppen oda indult, ahol a legtöbb ember volt, a Veszélka-ház felé. Azért ment arra, hogy fedezze magát az emberekkel. Ha egyedül megy a pusztába, ki tudja, hátha van még a perzekútoroknak valahol lövészerszáma, csak rápuskázhatnak...

A Veszélka Péterné szekere már útra készen állott, Juliska már fent ült a bakon, onnan bámulta a csodát, az anyja meg a ház előtt állva.

- Kija? Miféle ja? - hallotta Juliska.

- Bátorinak mondja magát - beszéltek. - Bátori Bálint. A vón a neve, ha igaz.

Mindent tudtak, már mindent megbeszéltek az ijedt falusiak. Mikor a fiatal legény erre táncolt a lovával, úgy csudáltak, majdnem megéjlenezték, csak azért nem mondtak vivátot, féltek a perzekútoroktól, de az öreg asszonyoknak mindnek könnybe úszott a szeme. Nagyon meg tudták érteni, micsoda vállalat volt a legénykétől, hogy pusztá kézzel két fegyveres hivatalos embert letört, megtanított. Mióta az eszüket tudják, ilyen eset nem volt. Ki mert volna. Egy egész falu nem mert volna soha szembe szállni két fegyveres perzekútorral. A falusiak tudják, mi annak a következménye, hiszen ha valaki ilyet mert volna egy községben, másnap már a katonaság szállotta volna meg, felégették, felperzselték, megtizedelték volna az egész falut, vagy az isten tudja, mit tettek volna vele. De hát betyár, betyár. Ki tudna egy betyárért felelősséget vállalni. Iszen így is megjön ennek a böjtje, de az uraknak meg kell ismerni, hogy a betyártól még jobban kell ám félni, mint a szegénynek a perzekútortól, mert az mégis úriember, törvénye van - de a betyár nem ismer se istent, se embert, ha megvadítják...

Jaj, minnek is kell ilyennek történni. Az a Maradék Pálné is mit jártatja a száját, mindig ilyen nyelven volt ez a Nagy Zsófi, most osztán lehet szenvedni miatta...

Rózsa Sándor akaratlanul is rápillantott Veszélka Juliskára, aki úgy ült egyedül a szekér első ülésén, fogta a két ló kantárszárát, mintha azt hinné, hogy nem lehet meglátni.

- Hüpp, be csúf - füttyentette el magát Rózsa Sándor, ám nagyot nevetett.

Aztán még egyszer visszanézett, hogy mi az, mért bámul rá ez a sápadt lány, a két piros folttal az arcán, mint valami kígyóra.

Juliska csakugyan éppen azt gondolta: hogy nem tetszik neki!

Még meg is rázta egy picit a fejét, hogy ez bizony nem!

- De a formája töszi - mondta magában Rózsa Sándor.

Avval elvágatott; csak már jó messze mondta újra magában:

- Formája van neki.

A ló az új patkóban úgy felvágott, mint a sárkány. Hányta, vetette magát, le akarta rúgni a lábáról a négy vasat, hogy nem ment, annál eszeveszettebben indult a pusztának előre, egyenesen napkeletre, bele az esteledő égbe.

Mindenkinek dagadt a szíve.

Mindenki úgy érezte, hogy itt valami történik őérette. Hogy ez az ördögös fickó paripájával szabadon van, és se a vármegye, se a város tömlőcében nincs, se katonának el nem csípték. Nagy eset az, hogy van ilyen parasztgyerek, ha csikós is.

Csak nincs szebb. Ez a legelső a világon. A ló meg a még jobb lovas.

S mintha magától gyúl ki a réti tűz, felcsengett a nóta:

*mikor rúzsá sándor
felül a lovára
aranyrojtos gyócsgatyája
lobog a tiszára
nézz ki rúzsám nézz ki
ablakod firhangján
most mögy erre rúzsá sándor
sütétpej paripán
arany a zablája
ezüst a kantárja
gyémántkübül van kirakva
a nyerögszörszámja*

- Tik mit danótok? - kérdezte nagy szemekkel a kovács, akinek tele volt a marka pénzzel, de a viláért meg nem csörgette volna, hogy valaki meg ne sejdítse, hogy a szegény kis menyecskét meg ne fossza, meg ne rontsa.

- Új nóta! - feleltek a fiatalok.

Titokban mondta a kovács; a pandúrok felé lesett:

- Ú vót itt!

Mindenki kerekre nyitotta a szemét és eltátotta a száját: Rúzsá Sándor?

Csak úgy repedt a tüdő, ahogy fújták:

*arany a zablája
ezüst a kantárja
gyémántkübül van kirakva
a nyerögszörszámja*

Már lehettek itt a pandúrok meg a Veszekák, mindenkinek mintha megszépült volna az élete.

E vót Rúza Sándor? Ez a csöpp embör?

Be aranyos! Ögyem mög!

A Csillagon

Nemhiába fiatal, de nem győz betelni a virtusával.

Minden eszébe jut. A ló hátán az ember, a Csillag hátán, úgy el tud gondolkodni, maga se veszi észre, beesteledett.

Aj de jó volt, de jólesött, egy pandúrnak megfizetött.

*rákóczi bercsényi
hogy löhet mögélni*

Vígan dalolta a víg nótát:

*ladik nélkül a tiszán
a tiszán átmönni
van neköm egy ezüstgombos dolmányom
aszt is neköd odannám
vigyé által a tiszán
az én édsöm után*

De csúnya kisjány, az anyját neki. Akkora szája van, beférne egy sóvári alma...

*nem löhet édsöm
nem löhet kedvesöm
mer nagy zaj van a tiszán
a tiszán
a szögedi tiszán*

Az anyja is, az is kemény egy boszorkány. Orgazdák?... Akkor könnyű velük megismerkedni... de köll a kutyának. Nagy szájú jány van ölég.

*van neköm egy ezüstsarkantyús csizmám
aszt is neköd odannám
vigyé által a tiszán a tiszán
az én édsöm után
nem löhet édsöm
nem löhet kedvesöm
mer nagy zaj van a tiszán a tiszán
a szögedi tiszán*

Az istállóját! Hát látta a gyerekkori faluját! Nem, jutott eszébe, *a kolompot nem hallotta!*... Pedig neki Röszkén mindig a kolomp szól... Mikor gyerek vót, kolompot kötöttek a nyakába, hogy ha elbodászik, a kukoricásba eltéved, hasszójon, arrúl möglelik. Meg is lelték, ma is megvan. De ugyan megvan ám. Két pandúr mögemlegeti.

A ló is szép. A pejgó, akit az úton látott a saraglyába. De jó, hogy mögkérdezte, hogy ki nevelte ezt a csikót? Bátori Bálint, Halas. Derék ember lehet, jó lónevelő, de jó, hogy van: legalább vót neve, mikor köllött... Gárgyán Mihály tanyakertész, az se rossz. Az vitte a lovat Mérges-pusztára, maga tanyájára.

Össze fogja most ütni a fejét a sok pandúr Szögedébe.

Mintha csiklandoznák, nevetett.

Minden eszébe villant, a szögedi vár vaskapuja, ahova bement vót, ahonnan ki nem jön, akit nem eresztenek... De kutya sok ostobaság. Rázárják az ajtót. Vasat kovácsolnak az ember lábára. Ahogy megpatkolják a lovat. Ha. Csak a ló nem tudja lerúgni a patkót a lábáról, hanem az embör lerúgja.

Le biz azt.

Mán akár hiszi a nagy szájú lány, akár nem.

*bemönt a pap misét tönni
barna kis jánt esküdtetni
így tödd rá, úgy tödd rá
alig várta hogy esküggön
a templombú emöhessön
így tödd rá, úgy tödd rá
alig értek három házot
a menyasszony megbabázott
így tödd rá, úgy tödd rá
levetötte a szoknyáját
abba takarja a fiját
így tödd rá, úgy tödd rá*

Az embörnek mindönféle nóta eszébe jut, ha jókedve van. Ezt a mai napot sokér nem adja. Ha jól számítja, júliusba vóna a fertálya... Hogy ez elébb eszébe nem jött... Mögmondta vóna, hogy: úgy vigyázzanak, hogy ezután mindön fertálykor ki fogja adni az ángáriát... a pandúroknak!...

Hangosan kacagott.

Meg is teszi. Minden fertály esztendőbe mögver egy pandúr urat!

Az istenit! Ezek vernék ötet ma is, ha ott hagyta volna nekik a gatyáját a tömlöcbe.

Mindegy az. Így is jó...

*rí a gyerök a konyhába
ne ríjj gyerök a konyhába
így tödd rá, úgy tödd rá
anyád a szobába táncul
apád az asztalnál búsul
így tödd rá, úgy tödd rá*

Azért azt nem löhet mondani, a Veszélka lánnak a formája jó. Az ellen sömmit se lehet mondani. Jó vóna lónak is. Igen jó vékony derekú, keskeny csöcsű kishány.

*ne ríjj gyerök a konyhába
így tödd rá, úgy tödd rá
anyád táncol a szobába
így tödd rá, úgy tödd rá*

Hirtelen valami elhessentette a dévaj nótát: tán csak nem a nagy szájú kishány komoly, becsületes szeme?

A betyár nagy sort kerített, nagy nóta nagy sorát:

*hadnagy uram hadnagy uram
a jóisten mög se álgyon
sár előtted fölfakaggyon
mosdóvized vérré váljon
törülködöd lobbot hányyon
a jóisten mög se álgyon*

A ló se mögy ki a fejibül. Micsoda két kis hegyes füle van neki. Aranypej. Ahogy oda volt kötve ahhoz a szekérhez, majdnem átrepülte azt a szekeret. Micsoda vér van abba... mint ebbe a Veszélka lányba... Hogy lehet egy lány oly fekete. Nem az orcája, az fehér, de a szeme oly fekete, mint a kovács-szurok s szemöldöke, haja, minden fekete. Fekete szőre van, a lónak meg aranypej... Piros is pej. Pejkó. A halászfány... Mit mesélt Illyés pandúr? A halászfány a szeretője? Annál van elásva a hínárosba a sok arany... Annak még a fele, meg a harmada is elég vóna rá, hogy ott hagyja érte a pandúrságot?... Osztt akkor hova az anyja kínjába mögy?... Sose lösz ilyen jó dóga, míg él...

*rúzsafának szép az ága
de még szöbb a szép hajtássa
de még szöbb a szép hajtássa
betyárságnak nincsen párja*

De jó kovács, de jól patkol... Nem sántít a Csillag, nem bakál. Úgy megyen a pusztán, mint a szellő.

*az urakat kirabóttuk
szögényöket gazdagítsuk
hajja kend csak kocsmárosné
vagyon e sült lúdhús készen*

Beért a zsombékos, nádas mocsárba.

A Csillagot leállította, legelni csapta, ő maga pedig furcsa madárkiáltást hallatott. A nádírigó kiált így.

De még messze kellett gyalog mennie, kiabálni, füttyölni. Nem jött válasz.

Még ebben az időben, nem is olyan régen, alig száz évvel ezelőtt, az ősi világ itt volt a szegedi alsó határon. Ott, ahol ma a világ legszebb tanyaparkja terül el, ahol tanya tanyát ér, s a kedves kis, gyümölcsfákkal körülvett tanyák egymástól négy-ötszáz lépésre állanak, a házak előtt hatalmas udvarokkal, ahol szabadon nőhet a baromfi, a jól megművelt szántóföldek közt a gyümölcspagony ontja a szebbnél szebb gyümölcsöt egész éven át - száz évvel ezelőtt még semmi se volt, csak nád. Sás, gyékény, bokorfűz.

Semmiképpen sem hiszem, hogy a maiakkal meg lehessen értetni, megéreztetni, micsoda különbség van e két világ közt. Ma sem lehet azt mondani, hogy boldog, nem is lesz megelégedett, amíg lelke van. Nincs az az állapot, hogy még jobbat, még szebbet ne tudjon magának elképzelni az ember. A vágyak és az igények a lehetőségekkel nőnek. S nem tudom, hogy a mai szép szegedi tanyákon nem boldogtalanabb-e az ember, mint abban a mezítlábas korban.

De az, aki az emberiség sorsára s boldogulására gondol, nem a nyögést és a panaszt hallgatja, hanem számot vet az időekkel. Úgy nem maradhatott, ahogy száz éve volt. Tessék csak arra gondolni, mi lenne, ha Európa közepén még ma is ősvilágban élne a magyar. Ismeretlenül a

kultúra vívmányaival. Nádi farkasnak, éhes bendőjűnek, mosdatlan, borotvátlan réti bikának. S mily kevesen voltak ezen a roppant tájon. Órákig el lehetett kocsikázni, mint Veszelkáné és sehol nem talált élő embert, akit megkérdezhetett volna, merre menjen hát a madarászi csárda felé. Már százötven éve, hogy kimentek a törökök, s ez a határ még mindig abban az állapotban volt, mint a hódoltság alatt. Mert a mohácsi vész előtt más világ kezdődött. Be volt már települve a vidék. Falu falut ért, az egész Alföldön oly sűrűen voltak a falvak, hogy a kakas-kukorítás egyikből áthallott a másikba. Ahol török nem járt, úgy is maradt. Az én szép szülőföldemen, a Tiszaháton, Szatmár megyében ma is ily közel vannak egymáshoz az ősi községek. Már az Árpádok alatt ugyanabban a sorban lehet megtalálni a nevüket, ahogy ma állanak. De Szeged világa teljesen kipusztult a százötven évig tartó török dúlások alatt. A falvak népe bemenekült a városba, a határ beolvadt a szegedi határba. Így történt ez az egész Alföldön. Így jött létre Hódmezővásárhely roppant határa, így termett meg Kecskemét s Debrecen még ezeknél is nagyobb határa. Mindenféle központokba tömörültek a népek, s lám, még a múlt század közepén még tanyákba sem volt szabad lakni. Nem is művelték a terület legnagyobb részét, otthagyták legelőnek, meg a vadállatoknak, víznek, halnak, csíknak... réti farkasnak.

Rózsa Sándornak.

Betyároknak, akik ellakhattak itt egész életükben, soha senki meg nem fogta őket.

Ki győzte volna ezeket a nagy tavakat, vizeket felhajtani egy bujdosó betyár után.

Rózsa Sándor dagadni érezte a tüdejét, ahogy itt fellélegzett. Ez az övé.

A pandúr nem mondott ostobaságot, mikor azt mondta, hogy Rózsa Sándornak tizenkét szeretője van, mert ha nincs tizenkettő, de öt van az alsó tanyákon, magán.

Most is arra gondolt, hogy ha Piros nem felel a nádi rigó hangjára, a halász jánya, akkor tovább megy egy félmérfölddel, az Öregerdőn ott van Kalári, Güzü Jancsiné. Bögyös kis táncos asszonyka. Halálba szeret mulatni. Az ura is, de a meg úgy sincs otthon soha. Olyan orvvadász, amilyen nincs még egy. Most már városi erdőcsősz lett, de most is jobban esik neki, ha nem a maga erdejében vadászik, hanem onnan távol rakja ki a csapdait...

De nem is kell odáig menni, itt van a Rókabögyös és Alsó-Ásotthalom közt Anna.

Mint a falat kenyér. Szép, nagydarab, húsos, komoly, mindig tiszta, mindig rendes. És olyan buta, hogy ez soha el nem árulja, de meghalna érte, minden lépéseért... Kalári nem. Annak nincsen szíve, pedig igen tisztességes kis dög, de az a nótáért, a táncért döglik. Anna, az csendes és hűséges. Az ura kondás, elmegy tavasszal, s ősszel jön haza tisztálkodni. De télire is csak elmegy a disznókkal. De a hűséges Anna, aki mindenre buta, azt az egyet úgy tudja, mint a kutya, szimatból, hogy merre kell menni az ura után. Nem lehet megcsalni. Ebbe nagyon bízható. Viszi utána minden héten az ennivalót. Ő maga otthon szedi be a komenciót. Egy kenyérért képes begyalogni Szögedre.

De a háza mindig úgy van zárva, nyitva, hogy ha Rózsa Sándor arra kerül, éhen ne haljon. Mindig van szárított malachús a zacskóba. Senki meg nem találja, csak ő, neki megmutatta a helyit.

És milyen szép. De milyen szép asszony. Egyenes, mint a bükkfa és terebélyes. A haját úgy lesimogatja, kétfelé választja, két hosszú hajfonadékát felteszi a feje tetejére. Kendője vasalva, csak úgy repül... az a gyönyörű piros barna arca, kis sasorrocskája, szép szája...

Mikor ilyen asszonyok vannak a világon, akkor mer egy lány olyan csúnya nagy szájú lenni! Apró szeme, nagy szája...

Igazán kacagni kell, hogy ilyen is van...

Még egy nádirigó jelet ad; ha erre se jön válasz... De jön... Nini, felel a nádirigó...

Megnyalja a szája szélét. Mint a farkas, ha jó falatra gondol. Mert ez se utolsó, a Piros.

Hőj, a Piros. Ez az egy, aki lány van a szeretői közt. A többi mind asszony. De ezt másképpen is szereti. Annát úgy szereti egy kicsit, mint az anyját... Nem emlékszik az édesanyjára... Nagyon régen meghalt... az istenadta... De sok asszony megkeményítette a tenyerét azon, hogy az ő kis fenekét püfölte gyerek korában... Emlékszik rájuk, ha akar... olyanok voltak, mint ez a nagy szájú lány... nem olyan, mint Anna... meg nem olyan, mint Piros... a halászé...

Hőj, Piros, hát az csak egy van. Kis kerek, gömbölyeg, a nyelve mindig csicsereg, egy pillanatra be nem áll és mindig jókedvű és kacag és édes és kacagni kell vele és micsoda szép, nem éppen szőke, de nem is olyan vasfekete, mint ez a nagy szájú, az anyját neki...

Muszáj kacagni, hogy ez is van...

*szerelöm szerelöm
átkozott gyötrelöm
mé nem virágoztá
minden falevelön*

*mindön fa tetejin
citrusfa levelin
had szakajtott vóna
mindön szögény legény*

*lám én szakajtottam
de elszalajtottam
szelíd galamb helyött
jaj de vadat fogtam*

Még nem fogott meg, nevetett magában, de nem is fog!

Azért csak nevetett.

S azért csak ment befelé a sárba. Itt sáron kell átmenni.

Hát mög kell adni mindönnek az árát... Ott van egy kis kunhalom, az alatt van a halászkunyhó, abba a kunyhóba van a legmézesebb pogácsa, az ennivaló Piros...

A csillagok alatt

Juliska a kocsin, az anyja mellett, szintén morcosan ábrándozott. Mert annál csodálatosabb azért nincs, mint az, hogy két ember, aki soha nem látta egymást, nem is fogja soha többet, azt se tudja egymásról, hogy ki lehet, mi lehet, melyik isten ege alá való - azért, ha véletlen csak egy szempillantásra összetalálkozik, annyira meg tudja egyik a másikat szűrni, hogy nem lehet azt többet elfelejteni. Hogy felejtse el Veszélka Juliska, hogy Röszkén a kovácsműhely előtt az a legény, akinek a csudájára még őket is otthagyták az emberek a nagy botránkozásban, csak úgy rápillantott. Csak úgy rápillantott, s avval az egy pillantással az egész testét fel tudta dühíteni.

Mást nem mondhat. Nem is mond semmit, hiszen még szavakat se tudna kiejteni, nem is tudja, mi az, nem is álmodja. Csak valami roppant sérelmet érez. Meg van sértve egészen s mindenestől. Mintha megkorbácsolták volna, végigverték volna ostorral, mint a lovat. Vagy tüzes vassal égették volna meg, vagy ki tudja mi történt volna: de rettenetes, sírni kellene és jajgatni és valami szörnyűséget csinálni s csak tudná legalább, hogy miért?

De hát isten ments, hogy ezt valaki megérezze, megsejtse vagy kitalálja. Még ő maga sem szeret rá se emlékezni s nincs is mire, csak elfelejteni, vagy legjobb volna leugrani a szekérről és elrohanni világgá, be az utakról a nádas felé vagy merre...

Jaj de bolondokat tud kitalálni. Az igazat megvallva, megverni szeretné azt, aki őtet megsértette... Verés, verés, ütés, karmolás, valami ilyen van a kezében, az izmaiban, a körmeiben. Nagyon csúnyán nézett rá az a betyár...

- Ki patkoltat?

- Bátori Bálintnak mongya magát...

Bátori Bálint, zizeg a fülibe, bűg, mint a gerlebűgás: Bátori Bálint.

Betyár? Ettől a szótól megijed. Betyár?... Lehet. Mondtak valami olyat és a nóta is, amit daloltak, az a nóta, amit most hallott először, az is betyárnóta, hogy a legénytől meneküljön és a gondolataitól, kezdte annak a nótának a szavait, a hangjait összeszedni, mint mikor a kaláris szétszakad, elbomlik, túvel kell felszedni a földről, de azt, de a legkisebb szömit is felszedi a kislány, egyet se hagy elveszni, a rendes kislány, mert nem tud olyat csinálni, s kár volna...

*mikor rúzsá sándor
föül a lovára
aranyszélű gyócsatyája
lobog a tiszára*

Ezt sikerült legelőször összebogarászni. Az! aranyszélű gyócsatyája!... olyan mocskos, mint a cigány... a bűdös cigány... hogy mer egy cigány így nézni egy jól felöltözött, tisztességes házból való igazi lányra... olyan volt a szeme, mint a gyilkos... mikor tüzet vetnek a ház tetejére... vagy a késsel elvágják a csirke nyakát... vagy...

Közben bealkonyodott. A két ló futott, futott a rossz úton, az út egyre rosszabb lett, mintha csak kicsúszott volna alóluk.

- Mégis főfelé köllött vóna mönni Szentmihálytelkének a bajai útra - mondta az anyja mérgesen.

Juliska ránézett az anyjára. Ennek is most jön meg az esze. Hiszen őtőle nem kérdezte, most meg már rá akarja fogni, hogy ő az oka?

- Hát möre mögyünk?

- Nem hallottad, mennyit beszéltek a röskeiek, hogy fele út, ha erre gyövünk a madarászi csárdának? De mán régen itt köllene mán lenni a csárdának. Aszongyák, hogy azt nem löhet eltéveszteni, mer a madarászi tóruul mögüsmerszik. Hát a gutta üsmeri itt, melyik milyen víz, tele van errefelé tóval az egész.

Ebbe Juliska nem mert beleszólani, először van ezen az úton, s most se merne arra vállalkozni, hogy visszamenjen, amerre jöttek, mert az esze egészen másfelé járt, ha meg kell vallani... Pirult azért, mert azt hitte, most valamit mulasztott, hogy neki kellett volna figyelmesnek lenni, hiszen az anyja otthon is mindig elveszíti a kulcsot, meg amit letesz, már nem tudja, hova tette, neki kell megtalálni. Minek is jött erre az útra... Igaz, mögmondta, hogy őtet azért hozza magával, hogy figyeljen. Többször is mögmondta, hogy osztán nyitva lögyön a szömöd... Osztángat osztán, de ha az ő szemébe most más van...

Dehogysis merne ő most ilyet nyíltan gondolni, hiszen azt hinné, ha magában kimondja, akkor már mög is tudja az anyja hallani... Nem mondott semmit, csak valami szorongást érzett. Ijedtséget, rémületet, nyugtalanságot, megrettenést, hogy akkor most mi lesz?

Az olyan csudálatos volt, hogy az út egyszerre csak egészen elfogyott. Hiszen eddig sem volt út, csak éppen kerékvágás. Nem csinálta itt senki az utat, csak kihagyták a legelőben. De hogy most aztán nyoma sincs, egy nyomintás nem sok, az se mutatja tovább az utat. Hát ez borzasztó. Mintha aki szekér erre ment, valamennyi a levegőbe repült volna el, egy se ment tovább sehova, se tanyába, se országba.

- Ahun van egy ház - mondja Juliska.

S megmutatta az ujjával, hogy távoldad lát egy tanyát.

Az anyja a lovakat mingyárt arrafelé irányította.

Oda is értek a tanyához, de ott nem találtak senkit. Régi kis ház volt, az ódala be volt döntve.

- Itt hijába keresünk - mondta mérgesen az asszony -, ezt a magisztrátus füstöttette ki.

Tudták ők azt, hogy a város nem szereti a tanyán lakó népet. Aki télire is kinn marad, ezeken a nagy sivatagokon, azokra ősszel ráküldi a brakkiumot, és sorra bedönteti a kemencét vagy a ház ódalát, vagy fel is gyújtatja, ha másképp nem akarnak bemenni. Röndös szögedi ember lakjon bent Szögeden. Ne csavarogjon kint, s ne adjon helyet a csavargó betyároknak. Szeged városa nem tűri, hogy valaki télen át tanyába lakjon a határban. Negyven kilométerről is be kell költözni a városba. Egész hurcolkodás, mikor a gazdák hó első hullásakor felrakják a holmijukat, s indulnak a város felé.

Hát ez rajtuk nem segített.

Nem volt mit tenni, egyszerűen hajtani tovább.

Akkor meg nekimentek valami vadvíznek. Lehetett kerülni, kerülgetni.

Sírva fakadt a két nőcseléd. Egyik a másikat szidta.

- Nem tudom, hun járt az eszöd - mondta az anya a lányának -, tán valami legény esött bele... Hogy még azt sé vigyáztad, möre mögy a zút...

Juliskának megfagyott a vére. Hát ez így megy? Hogy ha valakinek a szeme nem látja az utat, az azért van, mert legény esett bele? Ha legényre néz a lány, akkor már vége a világnak?

- Én mögmondtam, hozza el anyám ke', Bandit. De nem akarta.

- Hogy löhessen most kivönni a sorból. Sok a munka, kevés a kéz. Ezért a vacakért érdemes lett volna még egy embert is hozni?... Bár sose gyüttem vóna, de apátok nem győzött eleget mesélni a főstött sifonérról, akibe a kinyeret kereste gyerekkorába, hogy ű nem tud möghalni, ha azt a ládát mög nem kapja. Mindön olyan böcsös vót neki. Bár ő gyütt volna, akkor talán még el se viszi ezt a himihumi szemetöt, de hogy neki be köllött mönni a ménösmestörhön, Topogó uramhoz, a két perzekútor mög föl vót kérve, nem lehetett halasztani... Köllött nekem az egész világ csúfságát fővenni; én azt hittem, lakodalomba gyövök, apátok azt mondta, hogy úgy fognak látni, tyúkkal, kaláccsal; avval, fustéllyal, szitokkal. Az orcámon nem maradt semmi bőr, s így megyek haza evvel a piszokholmival, legjobban szeretném lehányni a vízbe, hogy soha ne lássam egy darabját se.

De ez sem segített. Hiába volt kardos, mikor az osztózás folyt, hiszen ő markolt meg mindent, még ezt is, még ezt is, ha röhögtek a falusiak, annál jobb. A pandúrok is azért hatták ott őket s mentek a kovácműhelyhez, mert elunták már a cigánykodást, s mikor indultak hazafelé, azért nem biztatták, hogy menjenek velük Szeged felé, mert lenézték az egész ringy-rongy örökséget: ezért kellett nekik napot tölteni...

- Mönjenek csak kentök nénémasszony, arra is világ a világ.

Ez a Rác Pál, ez különösen beírta magát fekete betűkkel, mert az egész idő alatt csak ötet gúnyolta, s hogy mögnyomott egy mönyecskét a mihelynél... Azért is nem mert menni, a szegedi úton, hanem inkább vaktába lekerült a madarászi csárdának, ha soha nem látta is... Isten őrizz, két nő s két pandúr... éccaka... soha túl nem élte volna...

Ahogy az éccaka sötétedett, úgy veszett a bátorságuk.

A két nyomorult nő a nagy szegedi pusztán magában. Még farkas is jöhet rájuk, vagy veszett kutya vagy betyár.

Mi lesz velük, mi lesz velük...

Nem tehettek mást, rábízták magukat a lovakra, s csak biztatta síró szóval az asszony, hogy: Sári te, Kicsi te...

A Kicsi nagyon okos ló vót, az mikor fordulónál voltak, mindig visszanézett rájuk, hogy most mit tegyünk?

Még a ló se tudja, merre kell itt menni.

Négy óra alatt haza kellett volna érni s a Fiastyúk már fent van oly magasan, hogy biztosan megvan éjfél, s ők csak mennek, mennek, és hogy hová!

- Édösanyám - szólt Juliska egyszer.

Az anyja aludt. Szegény a nagy bánatban, hogy úgyse tehetnek semmit, elszunnyadt. Egy asszony már nem bírja úgy az éberléletet. Nincs min gondolkodni. Mindig csak a bajon, mérgen, azt is elunja az ember.

Csak a szerelem az, ami ébren tartja a lányt.

Az ám, csakhogy Juliska nem volt még szerelmes, csak éppen félt. Ötet a félelem tartotta ébren, s mivel nem lehetett egyebet látni, csak a csillagokat meg a lovakat, hát fogalma sem volt, mivel enyhítse a félelmet. Csak nem avval, hogy azon gondolkozzék, hogy a csikós legény milyen jól ki tudná most őket segíteni ebből a nagy bajból, mert a csikós úgy ismeri a pusztát, mint a tenyerét... Vajon, hol van most?...

Most a sötétben olyan jól meglátta azt a legényt, akit csak egy pillantásig látott. Nem igaz, mert még egyszer visszanezített rá s látta, hogy az még akkor is őtet mustrálja. Igen, most jött rá: ez az, ami olyan sértő volt. Mustrálta. Mint valami lovat. Úgy megnézte. Mít akart rajta? Mi köze hozzá... Egy rossz csikósnak, Bátori Bálintnak.

Csuda az azért, hogy egy lány, aki egyetlen szót sem szól egész éccaka, akár szekéren van, akár az ágyában, akárhol, mégis olyan jól el tud beszélgetni magában, ha van miről. Ha van kiről.

Nincs annál szebb, mint fiatal lenni és az első szerelembe belekerülni. Jaj istenem, ne emlékeztessetek rá, én magam is próbáltam: nagy örütség, mondhatom. De ez az egy fájdalom, ami jó...

- Édősanyám, hajja, ébreggyön má fel... Otthon vagyunk.

Erre az anyja azonnal felnyitotta a szemét.

- Nem bolondútál mög - mondja rá.

Hát igen, a lovakra csak rá kellett hagyni. A végén mégiscsak hazavitték őket.

- Nézd mán, még most is ég a mécs a házba.

És szitkozódni kezdett a derék asszony, hogy hiába pocsékolják a drága olajat. A kutyák már szaladtak elébük.

Dühös acsarkodással, ami hamar ujjongó csaholásra vált.

- Pajtás, Bundás! - kiáltott Juliska.

A lovak a libalegelőn mentek a házig, s megállottak a tanya előtt. Juliskának fel is villant, hogy lehet az, hogy az ő tanyájukat nem dönti be a magisztrátus, hogy nekik szabad télen-nyáron kint lakni.

A szekérszöregésre kijött az apjuk.

Ásított.

- Azt hittem, hogy ott maradtatok éccakára a röszei atyafijaknál.

- Az.

- No, tán csak tartóztattak!

- Nagyon.

A gazda megnézte a setétben, mi van a szekeren, s elcsodálkozott.

- Le ne szögyétek neköm. Hátha lesz egy jó eső az éccaka, és elmossa innét... Ó te, te...

Mikor bementek a szobába, hát senki se volt ott, magában virrasztott a gazda. Az asszony mérges volt, hogy nem feküdt le, hanem issza azt a rossz kutya bort, de azért a szíve egy kicsit megmelegedett, úgy nézett rá a lányára, mintha azt mondta volna neki: No hát! Ilyen ember apátok!

- Jaj de egy asszony vagy! - mondta Veszélka Péter. - Jaj istenem, istenem... Hát te nem értetted mög, hogy miért küttelek titeket a szülőfalumba?... Nem azért, hogy ezt a szúvas rongyokat idehozd... hanem azért, hogy lássátok mög az én kedves egy szép szülőfalumat, Röszkét...

Még mintha a hangja is könnyes lett volna...

- Látod, itt köllött neköm ezön a Mórán tótteni az életömet. Ebbe a vad világba. Nem otthon, ahun méz csorog a fárul... No... Azt hittem, hogy az egyetlen lányodnak választol ott valami legényt, abbul a fajtábúl, akibül én való vagyok.

S megsimogatta a lánya arcát.

- No, fiam?

De Tövis Borcsa felcsattant.

- Jó, hogy pandúrokat adtál mellénk, anélkül mind agyonvert volna az a sok rusnya keléses, piszokba fült rothadt rokonság... Elébb gyüttek! tárogatták a kezük szárát, csókolgatták a lányod, de mikor oszt kisült, hogy visszük az örökséget, eccerre beléjük fagyott a szeretet, csak mind azon biztatott, hogy még ennél is van valami juss, mög annál is, azt is vigyük el...

- Ó, te bolond. Ha láttad, hogy sömmit se ér... Hát rá vagy te arra szorúva? Hiszen má mögfogadtam az asztalost, hogy a télön kivágotom az epörfákat, s jövő tavaszra új bútort csináltatok belőlük... Igön, igön - oszt nagyot kacagott az ember. - Nem a lányodnak: neköd!... Mindent újat kapsz, almáriumot, ágyat, sifont, még a konyhát is újonnan. Hátha te is megújulsz benne még eccör, vén boszorkány... No üjjetek le, rakjátók le magatokat, de üjjetök le, mert rögtön leültök, ha megmondom, hogy örülök, hogy nem úgy sikerült, ahogy én gondótam! hogy szabad a jány!... mert éppen eladtam...

A két nő csakugyan úgy leült, hogy fel se bírt állani.

- Mit beszélsz?

Az ember azért volt olyan kedves, mert ivott, s ilyenkor ez jól áll neki. Ha boros, akkor mindenkinek szeret kedveset mondani.

- Azért hívattak a városba. Én is csak most gyöttem meg, egy fertályórája... hogy a ménösmestör úrral megegyeztem. Hát lányom, készülj. Elígértelek. A ménösmestör fíjáhó mégy.

- De én nem mögyök! - pattant fel a lány.

- „De én nem mögyök!” - utánozta az apja. - „De én bíz elmögyök!”... - s kacagott hozzá.

- Én nem akarok férhő mönni.

- A kisbornyú se akar a vásárra mönni, de még a vágószékre se - s nagyot kacagott az apjuk. - Fél, hogy vére csordul... Tán te is attú félsz...

S úgy harsogott a kacagása, hogy Juliska szerette volna most az apját agyoncsapni.

- No mit néztök úgy rám, mint a csikós a lóra? - nevetett rá az apja, s Juliska hirtelen elfordult, hogy ne láthassák az arcát. De hogy jut az apjának eszébe ilyen ostoba szó. Most igazán olyan volt, mint ezek a zsíros parasztok. Tele volt pénzzel, göggel, hatalommal. Hogy tudjon egy ártatlan, fiatal leányzó szembeszállani egy ilyen apával... Még az anyja se jön segítségére...

Örült, mikor elbújhatott az ágyba.

Sokáig nem gondolt semmire, csak azt érezte, hogy az egész teste oly kábult, mint az agyonütött. Zsibongott a vére, még avval se törődött, amit az apja mondott, hogy férhe kell menni. Mintha ez már nem is órá tartoznék. Milyen semmi ez ahhoz képest, ami ma történt...

Ronda, ronda... - förtelmes, koszos, nyúves kutya... suttogta magában s hirtelen eszébe jutott a nótának ez a másik sora:

*nézz ki rúzsám nézz ki
ablakod firhangján
ott mögy ott mögy rúzsá sándor
sütétpej paripán
arany a zablája
ezüst a szörszámja
gyémántkúve van kirakva
a nyerökgápája
mikor rúzsá sándor
fölül a lovára
aranyszélű gyócsgatyája
lobog a tiszára
aranyszélű gyócsgatyája
lobog a tiszára
lobog a tiszára
aranyszélű gyócsgatyája
aranyszélű gyócsgatyája
gyócsgatyája
lobog a tiszára.*

Aztán beleszenderedett az álomba, jó fáradt volt, de álmában is csak a gyócsgatyája nótázott az egész világon.

De ez nagyon hamar történt, hogy Juliska elaludt. Ahogy az anyja észrevette, hogy a lánya alszik, azt mondja az urának:

- Te, apjuk, el se tudod képzelni, mi történt... mi történt evve a Rác Pálival?... Hogy micsinált ez a disznó Rác Pali, de mög is kapta a magát...

- No - mondta álmosan Veszélka.

- Én nem tudom, hogy kezdődött, csak figyelmeztetnek, hogy Rác Pali egy fiatalasszonyt beszorított a műhely mögé és éppen mögtámadta... Hogy vót szöme egy egész falu előtt; mintha a piac közepén lőtt volna, csak nekiáll...

- Ne beszélj! - ébredt fel az ura, s egyszerre kiment a szeméből az álom. Az asszony suttogva folytatta, alig lehetett érteni a szavát még az ágyban is.

Az ember jókedvvel nevetett s megsimogatta a felesége karját.

- De mi lőtt? Tudod-e, valami csikóslegény éppen vasaltatta a lovát a kováccsal...

- Bak Józsi. Ismeröm. Jó kovács.

- Én nem tudom, ki az a legény, de nagyon jó lova vót, oszt a népek mind odagyútek nézni a patkolást. Tudod, milyenek a fálusiak, csak a báméskodás. Hát se szó, se beszéd, úgy látszik a legény möghallott valamit, oszt kiugrott a műhelyből, osztán ám Rác Pálira. Hát tudod, mögfogta szögény Palinak a nyakravalóját, a fejit beleverte a falba, úgyhogy el is vesztötte az eszméletjét, akkor oszt összetörte a puskáját, mög kivötte a késit!

- Kimetszötte? - kérdezte Veszélka félreértve, s tátva maradt a szája.

- Én nem tudom, mit csinált vele, de mindent elszödütt tülle is, meg Illyéstül is. Annak is e'törte a puskáját, e'vitte a revolverit. Két főfegyverzött embört ez az egy kölyök legény, hallottak mán ilyet! ahogy az avva' eebánt... Hát az röttenetös vót... Borzasztó... De az Illyést nem bántotta ögyébként, hanem a másik, a Pali, a nem lösz embör többet...

Veszélka egészen elfelejtette, hogy álmos. Úgy megölelte a feleségét, mintha félteni kellene valakitől.

- De még mit mondott a betyár, mer betyár az; nem tudom kicsoda, de valami nagy betyár gyerök. Még aszonta az az egész falu hallatára, csak úgy sivített a hangja: „Úgy tudják mög a pandúr urak, aszongya, hogy vigyázzanak ezökután a szögény népre, a szögény fejrénépre, mer az is embör. Oszt, ha möghallom, hogy még eccör valaki, perzekútor vagy akárki egy szögény fejércselédöt mögbánt, az is így jár!...”

Veszélka harsányan kacagott s huncutkodva:

- Azér vótál hát te olyan rosszkedvű, mikor mögötté, hogy a pandúrok nem mertek e'kísérni haza!

Aztán még folyton nevetgélve mondta:

- No ennek a betyárnak se adok az életiért egy lyukas magyarót; mer ennek visszafizetnek a pandúrok...

Az asszony is nevetett, de jólesett azért neki, hogy van a földön ember, aki evvel is törődik. Igazán nem lehetett már elviselni, hogy asszonyember ki se léphetett hazulról, akár szegény vót, akár gazdaasszony. Senki sem mert a tanyákra jární, mert sose tudta, mi történik vele. Az asszony is embör. Annak is van böcsületje. S nem tudja szögény védeni magát... Az ember örül neki, ha van valahol védője, még ha betyár is...

De már ez maga is valami, hogy az ember szépen elaludt volna, eszébe se jutott a feleségét megcsókolgatni. Így meg eszébe jutott.

Szegény paraszt - szegény ország

A legnagyobb kincs, a legnagyobb tőke a föld. Igen ám, de a föld a legnagyobb uzsorás.

Nem az ember szíjja ki a föld zsírját, hanem a föld az emberét.

Mert egy darab föld meg egy ember, az még nem gazdaság. Az még nem is koldússág, hanem maga az éhenhalás. Még ma is tele van panasszal a szegedi tanyavilág, hát még száz évvel ezelőtt. Ott volt a szegény ember a puszta közepén. Volt neki két rossz igavonó lova vagy két kis sovány ökre, és ott volt a kemény, rettenetes nagy alföldi puszta. Most tessék abból megélni. Ha fölshántja is, a gaz oly hamar kiveri az egészét, hogy nem győz vele birkózni. Hiába, a gyom, a dudva, a fű, paréj, az a földnek az édes gyermeke. Amit beletesznek, a búza, az árpa, a köles, meg kivált a káposzta, efféle, az csak igazán mostoha. Mit kell ahhoz dolgozni, hogy ezek a mostoha gyerekek meg tudjanak élni. Mi minden kell ezeknek, kövér, puha, gyomtalan föld, meg napsütés, meg eső, meg trágya, meg dédelgetés, becézgetés. Annak a rossz kutya gyomnak nem kell semmi. Akár szárazság van, akár túl sok eső, az mind megél. De amiből az adót le kell adni! Annak sehogy se lehet kedvét találni.

- Hogy minek adtam e' a jányodat? - förmedt fel Veszélka Péter, ahogy ott ült az asztalnál s bicskával fröstökölt. Szalonnát evett kenyérral. Jóízűen csámcsogott s beszélt. A felesége ott állott az asztalnál, fél kezét rátette az asztal sarkára, mint aki már siet, csak még ezt meghallgatja. A lányuk már kint van, eteti a baromfit, malacot, menni kell utána, mert nagyon bő marka van a lánynak... De ezt meg kell hallgatni, s milyen jóízűen s türelemmel hallgatja. S az ember is milyen szépen szól. Egyszer se mondja, hogy *ostoba, tyúkeszű*, ahogy szokta... És ő tudja, ez mind a Rózsa Sándorér van, hogy az megtanította a pandúrt. Nevetni kék.

- Annak adtam e', hogy örültem, ha eladhattam - pattogott. - Menjen ki ebbű a tenger harcű; vagy azt csinájja, amit az anyja, amit mi?... Mindönnap gyűnnek az új dézsmáért. Adni kő a bárányt, gödölyét. Mikor éppen valami lönne belőle, csak eszibe jut a városnak, hogy a nagyszéki lapon jó legelője van a báránnak, hát be köll sződni dézsmába... Most hallottam odabenn... Ha elviszik űket, nem is érdemes juhászt tartani mellettük... a gypájúnak sőmmi ára, most meg csak rácsapnak, mint a héja s be kő adnija bárányt?

Egyet fűjt s folytatta:

- Kin fogják mög, ha nem azon, akin van mit mögvőnni? Möglősz a főispáni installáció a gyűvő szent vasárnapon. Július hatodán. Nohát. Addig be kell szőgáltatni a határbűl negyven kőbűl árpát, tíz székér szénát, ötven darab tyűkot, két metszeni való bornyűt, tizenöt pulykát, tíz kappant, tizenhét kacását, száz csirkét mög tíz darab sütni való malacot... Kitű viszik el?... Hányat fog ebbűl beadni Rőszke?...

Nagyot fűjt.

- Láttad, micsoda kődus népség lakik ott... Azér vót nekőm eszöm má tizennegy éves koromba, hogy elgyűttem onnét. Meztűláb gyűttem el, de ha ott maradok, ma még meztűlára se telnék, mert le köllött vóna nyűzni a bőrt a lábamról... Láthatod, hunnan való vagyok... Maradék Pálné... Ott mindenki Maradék Pálné vót mindig, mert a szőgény az csak szőgény, annak nincs pártfogója... De ha ott egy szőgénységbe vőtam vóna, itt meg hét szőgénységbe vagyok, veled egyűtt. Biztos, hogy a két metsző bornyűnak az egyikét mitűlűnk viszik el.

- Nem bolondultál meg, hogy odaadod.

- Nem bolondultam meg! De megbolondultam! Meg! Éppen, hogy mögbolondultam, osztán aszontam: ha másat nem kívánnak osztán szenátor úramék, egy metsző bornyút adok magam szegénységéből.

- No, téged is csak...

- Micsoda, még a lányom házassága is a metsző bornyúból kerekedett ki, mer olyan becsületem lött neköm azonna', hogy középre ütettek. Ki ajáll fő most egy metsző bornyút? Ha mindenki ilyen bőszgösen adna, akkor nem is fájna a városi tanácsnak a feje, hunnét teremtsé elő még azokon föjjuöl az ezer darab tojást, ötven font írósvajat, huszonöt icce fött tehénvaját, huszonöt icce ecetet, nyolcvan icce tejfölt, két véka lencsét és száz darab szép házi könyeret.

- De mögtanúta kend - mocorgott Tövis Boris.

- Fejem van! - mondta büszkén Veszelka Péter. - Hogy lehetne másképp ezt az életöt még eccő végigcsinálni... Hát még ez csak mönne, de az installációra annyi uraság gyön a városba, annak az ellátását régi szokás szerint mind a városnak kö előteremteni. Tiszturak megkövetelik a jó látást.

*szénát vetők a lovának
ágyat vetők ű magának*

Nem tudod?

Nevetett:

- Ha csak Rózsa Sándor bele nem szól. - Így jött aztán szóba, hogy nincs több gyereköm, csak egy kisjányom. Hát annak jó dóga lösz, aki azt elvösz, mert annak jut is, marad is, mondták... Szóval a végín kisült, hogy a ménösmestör, Topogó uram, Pál fiának mingyárt el is kötötte a kislányodat... Mit akarsz... Ménösmestör!... Fizetése mögvan. Komenciója szépen mögvan... Részibe dógozik a gazdákkal, nem úgy, mint a csikósgazda. Ő kivösz a magájét, ne féjj, mindön szaporulatból. Mög eztán félkézalkmárkodik. En is csak üvele tudtam akkor is a Csarba Miháj dógait eligazítani. Mer ha passzus kö, ki ad? Csak a ménösmestör. Ha bilyog kö, ki üt? Csak a ménösmestör. Mindönbe csak a ménösmestör igazításával kö élni, e pedig mindég csak hasznöt jelent ökelminek, oszt csak a fia lesz utánna, mán az mög van csinálva... Hát nem fog a lányod a föddel kínlódni, minden helybe gyül neki. Ház van a városba olyan, de olyan, hogy csak úgy dagad a Kert utcába. Állattya, minden, ha akar, ha nem akar, fürödhet tejbe, vajba, mézbe. Kinek adnak, ha nem a ménösmestörnek. Semmit se érdömös a mai világba, csak város szögája lönni; az érdömös. Bözzög, mit köll neköd itt kínlódni csak egy nyáron át evvel a sok csirkével, pulykával, rucával, malaccal, tehennel, báránnyal, gödölyével, eccóval mindönnel, oszt hiába. Vagy sok az eső, vagy kevés. Gazdálkódni csak az Isten tud a paraszt rovására. Most az egér gyün, most az árvíz mög a sáska, mög a seregély. Minden harmadik esztendőbe a szárazság, mindön másodikba a jégeső. Az csak olyan beszéd, hogy a gazda a maga gazdája.

Igen elhallgatott s gondolkodott. Az asszony is leült a híves szobában. Meztílab a hideg házfödjén; nyugtatják az elméjükét a nagy dolgaikon.

Az ember közelebb hajlott a felesége felé, s dörmögve mondta:

- Aszongya, hogy aszongya a Bujkó Gyuri, a városi szenátor uram, hogy már régön nincs eladó jószág?... Értöd?... Mögértöttem, mire vél... Most már öt esztendeje... „Az a Csarba Mihály szépen dógozott.” Éccakánként olyan-olyan teheneket, lovakat kacsmart, a jó isten tudja hogy hunnan... Azt érdömös vót a ménösmestörrel felezni... Ű is akkor gyarapodott fő... nekünk se

vót rossz... Hát most mögsegít a jóisten, hogy együtt dógozhassunk... de hallgass, ne szólj szám, nem fáj fejem...

- Azóta törvény is van! - mondta okosan az asszony.

- Azér van törvény, hogy lögyön mit kijáccani.

- De a törvénynek végrehajtói is vannak. Sok a perzekútor.

- Nem sok, tizenkét pandúr az egész határhoz! Tíz mélyfőd erre, tíz mélyfőd arra!... Mi a!... Mög azér vannak a törvénynek végrehajtói, hogy lögyön aki segít a szögény ügyefogyott embörön - mosolygott öntelten Veszélka Péter. Végigsodorta a bajuszát, egészen végig. Rácosan úgy viselte, hogy a szakállából is toldott hozzá egészen az álla partjáig, mintha az mind bajusz volna. Még fekete, de már hosszú ősz szálak is vannak beletekeredve. A gond és a jövő szálai.

Az asszony hallgatott, szerette a vagyont, szerette a pénzt, de azért félt a következményektől is. Ha nem szerette volna a hasznot, nem ment volna el tegnap az ura örökségéért sem, de az se érte meg. Maga az ura kigúnyolta érte, hogy elhozta a sok rongyot, s magának örökre keserűséget és panaszt vásárolt abban a faluban, ahol tegnap volt először és ahova soha többet az életben el nem fog menni.

Az a Csarba Mihály dolog sem volt oly egyszerű.

Vissza se mer emlékezni rá. Mihály egyszer elbízta magát, eljárt a szája... Osztán úgy találták agyonverve, holtan...

Nem beszéltek róla, de azóta ők mind a ketten nagyon becsületesen és csöndesen, meghúzódva éltek. Öt teljes esztendeje, s nem mondhat rájuk senki semmit. Már úgy látszik, elvette az Isten az eszüket, azért kellett tegnap elmenni Röszkére... De a múlt rettenetes tél nagyon beadott. Utána az árvíz. A búza még május derekán se volt hasba, akkor meg rájött a nagy meleg, napok alatt felnyúlt, arasszal lehetett mérni heti növekvését, kalásza annyi lett, mint a kisujjam egy bütyke. Semmi szem nincs benne.

Hajaj, mióta Mihály odavan, azóta nem terem kettős kalászt a föld, mert abba az időkbe azt mondták rá, hogy a Veszélka Péter földjén dufla kalász terem. A tehene hetet fial, mint a disznó. Irigyelték, de nem tudták magyarázatát adni a nagy gyarapodásnak. Szóval akkor bizony éppen úgy létesült, ahogy szükül ma az asztag. Azért igazság, hogy a föld csak akkor terem, ha kívülről hordják bele a pénzt. Az az egyetlen trágya, az ezüst.

- A városnál akkora hátralékom van: porció, dézsma, robotváltság, fuvar, mindön rováson. Muszáj nekem metsző bornyakkal kedvesködni, mer mán nem tud tartani se sógor, se koma... Ha a jányt férhön tudom adni, akkor én itt mögszüntetök mindönt. Fögyúttom a házat, hogy mása ne éljen benne, s bemögyök a városba magam is kupecnek. Nem gazdálkodok többet, gazdálkodjon az Isten.

Nagyon keserűen mondta; az asszony se tudott rá mit felelni, csak ott maradt ülve és csüggedten. Ha Rózsa Sándor bele nem szól, most nagyon rosszkedvű volna. De így legalább testileg jól érzi magát, és nem oly sötét a világ sem, ha egy asszony érzi az ura szerelmét.

A gazda kiment kattogó papucsban, s körülsétált az udvar közepin. Egyszer csak hallja, hallja, ez az ő kislánya nemigen szokott kajdászni, s most dalol:

*mikor rúzsá sándor
felül a lovára...*

Egészen megvilágosodott valami előtte. Megvillámódott, mint az égből.

Rúzsza Sándor... Hiszen *ennek az öccse nála szolgál!*... Ha öccse... Még meg se kérdezte tőle... Rúzsza Bandinak híjják, az biztos. Hogy ez neki eddig nem tűnt fel. Eszibe se jutott...

A gyerek is betyár. Betyárnak híjnak minden fiatal legényt, aki rendes beszegődtetés nélkül itt is, ott is elszógál. A városi törvény nem engedi, hogy a barom mellett három-négy embernél több legyen. Baromnak a gulyát híjják, de ha kevés az ember, azt elnézik, hogy egy-két betyár ott lógjon fialtatáson; meg ha rossz a mező, ember kell. Törökbeli szó még az a *betyár*. Olyan martalócos is ez valamennyi.

- Hun van ez a Bandi?

- Én nem tudom - felelt neki rosszkedvűen Juliska, aki haragszik most az apjára a férjhezadás miatt. Most is csak úgy hátat fordít.

De evvel az apja nem törődik. Még az kellene, hogy egy ember számba vegye a gyereket.

Aztán kiment a mezőre. Kukoricát kapáltak most igen sürgősen, nagyon nehéz volt a kapálás, mert a föld acélkemény, és a dudva magasabb, mint a fiatal kukorica szára.

Megállott ő is a kapások között, és kért egy szerszámot.

Annyi haszon van, míg a gazda maga is együtt dolgozik a munkásaival, mert akkor ő diktálja az iramot, s mindenki köteles vele tartani a lépést. Izzadnak is ilyenkor a munkások s dalolni sincsen kedvük. A daloláshoz nagyon hozzátartozik a kényelmes kapálgatás.

- Mé nem danótok? Szeretöm, ha jókedve van annak, aki dógozik. No csak fűjjátok.

*mikor rúzsza sándor
felül a lovára
aranyrojtos gyócsgaryája
lobog a tiszára*

Mindenki Rúzsza Bandira pislog s kacag. Őtet ugratják a nótával.

A gazda csak ennek örült: biztos, már biztos, mindenki tudja, hogy valahogyan attyafia a gyerek a betyárnak.

Hm. Ez volna a jó. Ezt kellene valahogy befogni. Az lenne csak a döfi, ha Rózsza Sándor hor-daná be a javát...

Még egyszer elhessentette magától a gondolatot: örülni kellene, hogy öt esztendő óta nyugodalmasan alszik éccaka, semmi sem zavarja az egészséges álmát... Dehogynem zavarja. Hát a sok gond? A sok fizetetlen adó! A sok kölcsön! Kiizzadni minden forint után a... tíz pénz kamatot... Drága az a tízes kamat... Minden héten tíz: minden forint után?² Most is azt mosolyogta Bujkó Gyuri szenátor a pénztáros előtt, hogy:

- Veszelka! vesz a lelke! ha nem fizetsz, nem hálsz meg több télen a tanyádon...

Még azt is hozzátette:

- Van rá ölég licitáló.

Veszelka keményen vágta a földet, mintha a Bujkó Gyuri hátába vágná a kapát. Még azt mondja, hogy van rá elég licitáló. Az van. Ez így szokás Szegeden. Mindig van licitáló, a mérges istenit, ha én ki nem veszem ebből a földből, más se... Akkor mit irigykednek, mit veszködnek... Rá akarják kényszeríteni az embert a betyárkodásra?...

Fújt s lihegett, s behúzta a feketére érett szalmakalapot a szemébe, meg föltoolta izzadt homlokáról a feje búbjára.

Még az is, hogy kint lakik télen-nyáron a tanyán. Soha meg nem engedte magának, hogy bent is legyen a városban lakása. Folyton dolgozik, hajtja feleségével együtt, mindig csak dolog és dolog, és semmi láttatja. Az atyaisten nem bírja számon tartani, amennyiféle adót kell fizetni. Most itt van az új parancs. Ha valaki káposztát termel, és azt saját vagy bérelt földön termeli, akkor az után nem kell adót fizetni, hanem fenni kell érte... Nem viszik el a részt, mert nem tudnak vele mit csinálni, ott rothadna a város nyakán, hanem fenni kell érte. Ezt még nem is mondta az asszonynak, hogy azért is el kell a jányt küldeni már a háztól, hogy ne kelljen szegénynek egész télen csak adóba fenni. Mert a len- és kendervetés után is fonalat kell adni, meg kész zsákokat, megszöve. Még szerencse, hogy nem kell azt befizetni. Hol van a városnak annyi cselédje, hogy az egész kétszázezer holdas határban felírják, ki mivel tartozik s behordják. Arra való ez csak, hogy akinek ellensége van, annak könnyen lehessen kitörni a nyakát... Á, nem érdemes itt vágni a földet, vágja az istennyila... Csak ezt a kisjányt el tudja sózni, majd másképp indítja ő is a dolgot.

- Te Bandi... Bandi te... - szólt rá ebédeléskor a fiúra.

- Tessék, gazduram.

- Gyere csak ide.

- Tessék parancsóni.

- Nem Rúzsza Bandinak hínak tégödet?

- Úgy a, gazduram.

- Hm. Te. Gondótam valamit... Van tenéked valami közöd ehho a nótához?

- Hogyhogy, gazduram?

- Akit most danótok.

Az ebédelő lányok fújták:

*most megy erre rúzsza sándor
sötétpej paripán*

- Van, gazduram.

- Micsa?

- Hát a bátyám! - s körülnézett a legény. Nem jó evvel dicsekönni.

- Rúzsza Sándor?

- Rúzsza Sándor.

- Hunnét bátyád?

- Egyhasi.

- Hühja. Ikrek vónátok?

- Nem éppen, mer ű két esztendővel öregebb nálam. De csak egy anyától valók vagyunk!

- Nem gyünne el az hozzám kocsisnak?

De már meg is bánta. Nem lehet híres betyárt felfogadni. Éppen Rózsza Sándort. A pandúrok oktatóját... Ilyen marhaság...

Mingyár rajta volna a vármegye is, nemcsak a város. De még a katonaság is. Még a császár is, ha mögtudja, mibe sántikál... Hogy a pandúrokat metszegesse.

Nevetni kezdett s elfordult. Rúzsa Bandi el nem tudta gondolni, hogy nevet a gazda s hogy otthagyja.

- No mit állasz ott. Mönj dógodra, ne ácsorogj.

De mikor ebéd végződött, s a kapások egy sort aludni készültek a napon, a szalmakalap alatt, ki hogy, meg-megállott felettük, s azt mondta a lányoknak, asszonyoknak:

- Tudom én már, mér danójjátok olyan szívesen azt a nótát.

- A Rúzsa Sándor nótáját? Mér, gazduram? - nevettek a fejércselédek.

- Tegnap mögmeccött egy pandúrt. Röszkén. Rajtakapta, hogy egy mönyecskével játszik, hát eevötte a kedvit. De még ki is hirdette fönnszóva, hogy aki ezután ezt töszi, az a legény mind a pandúr sorsára jut.

Rettenetes vihogás, kacagás, hancúrozás lett ebből.

Az egész társaság megbolondult. Azt se tudták, hová legyenek.

Veszélka már megint észrevette, hogy eljárt a szája.

Nem kellett volna ezt elmondani: hát akkor mindegy, most már még a Rúzsa Bandit se tarthatja a szógálatba, mert híre lesz.

De olyan nagy mulatság volt, annyira csiklandozta még őt is ez a dolog, hogy nem bírta megállani.

Hazament, s a feleségének is elmondta, milyen butaságot csinált, hogy ellocogta a dolgot a kapásoknak. De az asszony azt felelte rá:

- Hadd el, itt vót egy talyigás kódus, annak is eemontam.

- No akkó az mán éneköli a hírit.

Nevettek mind a ketten s összeütötték az orrukat. Fialat házaskoruk óta nem tették. Veszélka Péter már dalolta is a kódus gájdót:

*jaj beadott neköm a szögedi vásár
me ellopták tüllem vak lovam taligám
a vak pajtásomnak sallangos pipáját
siket jó komámnak hónajji mankóját*

s hozzátette:

*jaj beadott neköm a röszkei vásár
én szögény pandúrnek ott vót a jó vásár
szögény rác palinak ott vették tojását
szögény menyecskének okozván bánatooot*

- Ó, kend is akkó kíméli a kóbászt, mikó elfogyott - mondta a menyecske:

Veszélka fütyörészve ment tovább.

De azért mégse adta fel, hogy avval a Rózsa Sándorral meg kellene ismerkedni. Nem övele, hanem a tudományával. Minek hordja másfelé a szörzeményét. Meg az igazat megvallva szerette volna látni is a híres fattyút.

Szóval ettől kezdve rajta volt a szeme a Bandi gyereken. Ha meglátta, mindig arra gondolt, mit is kellene ennek mondani. Valamit kellene neki vetni. Valami bogarat ültetni a fülébe.

Az is eszébe villant egyszer.

- Bandi fiam.

- Tessék, gazduram.

Már mintha a fiú is mindig várta volna, hogy egyszer folytatása lesz annak, amit kezdett vele.

- Kár fiam, nagy kár.

- Mi, gazduram?

- Hogy nincsen lovad.

- MÉR, gazduram?

- Nem kerülhető be a városi ménőshöz.

A legény elvörösödött. Minden pusztainak az a legnagyobb álma, hogy a városhoz bejusson. A városi ménős az a vágyak vágya, az álmok álma. Örökös kenyér, nyugalom, tisztesség, becsület. A városi csikós, az már egész kiskirály, nem cserélné Palovicsal, a sövényházi gróffal.

- Ahhó ló köll?

- Tudod, hogy oda nem vösznek fő csak olyat, akinek lova van. Jó lova.

Evvel hátat fordított neki. Aznap nem szólott többet hozzá, s még napokig, ha átlépte se.

A legény lehervadt. Csak hadd emésztődjék. Egyszer aztán megszánta:

- A ménősmester jó barátom. Vöm lösz. A fija... Hát beszélgettünk rólad. Köllene neki egy bojtár. Most fővenne. Beiktatna... Nem kő hozzá sömmi, csak egy jó hátas.

- Honnan, gazduram.

- A mán a te dógod...

A legény elkullogott.

Egy hét múlva rá kellett ordítani:

- *Még most sincs lovad?*

- Hunnan? Gazduram!

A gazda éktelen káromkodásban tört ki:

- Az isten erre meg arra, ha néköm Rúza Sándor vóna a testvérbátyám!...

Csak ennyit mondott, s otthagya.

A fiú úgy állott, mintha a villám csapott vóna belé.

A gazda visszaszólt:

- Szólj bátyádnak! MÉR nem szólsz? Ű mögtöheti!

- Neki sincs lova... énalám való... - dünnyögte Róza Andris.

De már belé is beleesett a nesz. A bátyja igazán segíthetne rajta! Mi vón az neki, s örökre boldoggá tehetné...

Csak ez olyan dolog, hogy erről senki előtt se lehet szót se ejteni. Az ember rögtön gyanúba kerül, hogy van köze a bátyjához! Ki is hinné el, hogy már három éve nem látták egymást. Mikor Sándort elvitték, valami marhalopás miatt. Nem is lehet tudni, mi volt, igaz volt vagy nem, de bevitték akkor Szegedre, mindenki beszélt róla. Mert híres gyerek lett a Sándor rögtön, ahogy a bajsza kiserkedt. Olyan lovas nem volt semerre. Meg tudott állani a lónak a

hátán, mikor vágtatott a ló. Csak fel, felment rajta, úgy megállt, mint a földön, megint le tudott ülni, a ló soha le nem vetette. Ilyeneket tudott. Mese volt azt még hallani is. Senki utána nem csinálta. Hát az urak is tudtak róla, azért ítélték el oly keményen, hogy minden fertályesztendőben huszonötöt kapjon, hogy örökre elvegyék a kedvét az efféle dolgoktól.

Igen, de Sándor az Óhegyen *Kis Janival* egymás kezéről leverték a vasat. Azóta a híret hallja mindennap, hallja, mert ha mást nem, de a nótákban a nevét folyton emlegetik!

Azt is dalolják, hogy

*szöged alatt újszögedön
van egy csárda magába
oda vár a piros
ebédre vacsorára
ne várj piros ne várj
nem möhetők mindönkör
van énnekem más galambom
kihez mönjek ilyenkor*

Mindenki tudta, hogy Piros a szeretője. Azt mondják, halász az apja a röszei határon.

El kell menni Piroshoz.

Ló nincs - gyalog. Vállára a bocskorát, hogy el ne kopják az úton. Tarsolyába a fabödönt, amit maga faragott a télen. Még most is vóna rajta faragnivaló, de nyáron más a dolog, aki parasztnál nyúvódik, annak nincs érkezése effélékre. A paraszt kiveszi a zsírfát. Majd ha csikós lesz a városi ménesnél...

Ló kell, akárhogy; ló nélkül senki se lesz a városi ménesnél bojtár. Törvény, hogy csak olyat vesznek be, akinek van lova, hogy ha baj találna lenni, valamit lehessen fogni a legényen. Mer csak olyan az emberi természet, hogy hamarább elveszteget tizenkettőt a városéból, a legjavát, mint a saját maga rossz kis gebéjét.

Egy setét éccaka eltűnt.

Utánaveszett a bátyjának. Talán itt van akármék nádasban, talán már a bihari láposon, valahol messze, messze. Világ végére kell bujdosni utána. Szögény. Szögény Sándor. Jó fiú vót kicsikorba. Védelmeszte őt. Mindig. Most is mögtöszi. Segít.

Addig gyalogolt, talált egy lányt, Szurtai Pirost.

Beleháborodott.

Soha még ő szerelmes nem volt, most egy csacsogó, kacagó, fecsegő kis madár megtetszett neki, mint a mézes kenyér. Világért szóba nem hozta volna előtte Rózsa Sándor nevét. Piros sem említette. Nem is tűnődött már felőle, hogy igaz-e vagy nem, hogy ez a bátyja kedvese. Lefoglalta magának, csak azon rettegett, hogy valakije hátha van a lánynak, már előre irtóztató féltékenység tört ki belőle.

Csakhogy az utat megtanulta, nem lehetett többet megtartani. Már ezután mind csak el-el-tünedezett, semmi se volt neki megtenni alkonyattól éjfélig, hogy reggelre megint csak hazaérjen.

Sokszor csak éppen egy adjonistent tudott mondani, megcsókolni azt a pici cseresznyeforma szájacskát, már indulni kellett visszafelé, haza, hogy a reggeli munkáról le ne maradjon. De nem sajnálta az utat, se a töredelmet. Útközben ha juhászokra talált, gomolyát vett tőlük, vitte a kislánynak. Néha bögrét vitt magával s tejet, zsendicét szerzett, soha üres kézzel nem ment.

Annál nagyobb volt a bánata, hogy nem házasodhatik: nincs ló, nem is lesz, soha a méneshez be nem kerülhet. Halász lenni nem akart. A vériben a szabad futás volt, a puszta, a távoli mezők felé való vizsgálódás. Csikós igen, halász sohse tudott volna lenni.

Veszelka Péter, ha meglátta, mindig megnézte. Egyre mérgesebben. Gyűlölködő szemmel. A termés mind rosszabb lesz. Már a jövő hétfőn búzába kell állani. Le se érdemes vágni. Nem adja meg a véka tiszta búzát a láncc föld. Legjobb volna felgyújtani. Ráordított a legényre:

- Pusztulj a szömöm elől, többet mög ne lássalak. Nem fogok tovább szégyonközni a ménősmestör előtt. Odaigértelek neki, engem mög ne szégyoníts, mert körösztülmögyök a lelködön.

A legény azon az éccakán mindenét felpakolta.

Senki se tudta, hova lett.

Nádirigó

A lány ott áll a vízparton egy szál pendelyben, s rettegve figyel. Nincs rajta semmi más, csak a fehéres színű vászoning, a derekán átkötve zsákköténnyel. Más nincs rajta. Fehér fehérben. Csak az arca piros meg a neve. Az is Piros. Meg a teste, az is piros. Barnapiros. Kis kerek alma, kis piros lány, csattogó, csacsogó, minden pillanatban olyanokat mond, hogy szeme-szája eláll a legénynek, aki hallja.

De a legény nem tud nevetni, a legény csak gyötrődni tud. Eszi a szemével, falja, faldossa, harapdálja a lányt, s mindig komor, egyre komorabb, mert befelé néz, bele a lányba, annak a lelkébe, ha van neki lelke.

Pedig jaj annak, aki lelket keres a lányban. Mert vagy van neki, vagy nincs; ha nincs, és mégis keresné valaki, akkor az kereshetné halálig, soha meg nem leli, mivelhogy a lélek, az valami olyan vékony, elfér a tű fokán s olyan tágas, beborítja az eget, földet, csillagokat, az egész mindenséget.

Mondaná a legény, ha tudna beszélni, de ilyenkor különösen nem tud, ha itt van ennél a piros arcú, vígan kacagó kicsi lánynál, aki ebben az egy szál pendelyben olyan, mintha maga a valóságos kipiperézett tündérek tündére volna.

- Én, tuggya-e, úgy szeretek, de nagyon szeretek édősapámmal itt kinn lenni a kunyhóba, mert annál jobb nincs a világon, mert itt nem zavarja az embőrt sönki, sömmi, mög várom magát, mindég csak várom, másra nem is gondolok, mög segítők édősapámnak hálót kötni, főzök, úgy kitakarítom azt a kis cserényt, hogy az csoda, azután meg újra csak várom kendőt, evvel mán el is telik az életem. De azér jó. Nem is szeretnék faluba menni, lakni, mert a faluban nincsen más, csak a nagy sürgés-forgás, sürvítés meg a pletyka, mindönkinek föl van vágva a nyelve, az az egész.

Így csirimpol, nem lehet tudni mit, de a legénynek a szeme most megkeményedik. Valamit néz, s hirtelen úgy nézi, mintha nem azt nézné.

Ott mellettük egy nádszál késsel van lemetszve s letéve.

Ki vághatta le azt a szál nádat s mire.

A jány nem tehetette, mert a jánynak semmire se kell az a nád, az apja se csinálhatta, mert annak se kell. Soká s gondolkozva nézi a helyet. Persze hogy az az első gondolat benne, hogy itt járt egy legény, aki Pirosnak a kedviért szökik ide, vagy csikóslegény volt, vagy juhász, de inkább csikós. Mert avval a szál náddal szerelmi babonát akar cselekedni. Mert az a szál nád nem visszakézzel van vágva, hanem olyan egyenesen a bütyök alatt, hogy abba megálljon a bájital, ha beléereszti. Vajon meg van-e már metszve a sípszája forma lik, ahol be kell csorgatni a bűvölő nedvet.

De nem akart a lány előtt mozdulni, csak hallgatta azért, ahogy ez éppen mesélte, hogy a csónakkal magában volt benn a varsákat nézni, oszt egy bölömbika úgy megcsudálta, még el se repült, hanem odajött a ladik oldalához, osztán hagyta magát megsimogatni.

Csuda egy bölömbika löhetött vóna az - gondolta magában a darutollas legény.

Rettenetes féltékenység csapott bele a szívébe.

Meg se mozdult közben. A legfigyelmesebb szem se vehetett volna észre rajta semmit. S mégis így ebben a megkeményedett guggonulásban valami oly roppant átalakulás történt benne, mintha nem is az az ember volna, aki elébb.

Csak a helyet nézte. Már az is igen gyanús volt neki, hogy el van seperve az egész. Még a nyírágseprű is ott van a közelben, annak a húzásai eltakarták a csizmanyomot.

De nem csizma nyoma lehet, mert annak az éles sarka taposása csak meglátszanék a gyenge, nedves, puha, iszapos földben. Bocskor volt a lábán. A bocskornak a simított lépése elmállik a porban hamar, de azért mégis el kellett seperni...

Megtörülgette a homlokát az ujjá hegyével, hogy a szemét takarja, mert a szeme csak továbbment, mint a jó vizsla kutya, aki nyomot szaglász, s addig futott oda-vissza, míg meg nem találta a seprésen túl a kunyhó felé magát a nyomot. Ott volt a bocskor nyoma. De még meg is vágta valami azt a bocskort, berepedt, vagy mi, de van egy kis zavar, a lépés alatt minden lépés után el van rontva egy kicsit a jobb láb belső oldalán a nyom. Még csámpás egy legény lehetett a. Mégse csikós vót, hanem valami csámpás lábú juhász.

Most a bal keze hüvelykujja és mutatóujja közé fektette az állát, így nézett tovább, gondolkodva.

A lány hozott neki aludttejet a halászkunyhóból.

Faedényben hozta. Egy darab fából, bicsakkal faragott öble volt, s meg volt akkurátusan metszve madárorrúra a szilke.

Az oldalára is díszes cikornyák voltak felróva.

Juhászok szoktak ilyenfélét fabrikálni. Az a sasorrú faragta ezt, az hozta el a jánynak.

És ennek van szeme éppen ebben adni neki aludttejet.

Mi ez? Juhtej, e! Hiszen akkor a tejet is a vetélytársa hozta.

És van szeme, vele eteti meg.

De csinnyán: biztosan nincs más egyéb ennije való. Nem tud mit adjon. Akkor meg még becsület ez, hogy neki adja, ahelyett, hogy maga ette volna meg, vagy az apjának hatta volna.

Ma még bizony ő se evett egy faló harapást se. Hun evett volna. Hajnalban jött el a ménestül, a horgasi határban. Lóval jött egész a kismonyi hídig, ott a lovat odatta a Süvete komának, s gyalog jött tovább, hogy szembe ne tűnjön valaki előtt.

De nem is kell mindennap enni. A csak megterheli az ember hasát, meg elkényezteteti. Szorulhat még úgy a kapca, hogy tizenegy napig is ki kell bírni étlen-szomjan.

Intett azért, hogy: nem kell.

- Hát kendbe mi ütött? - kiáltott fel Piros. - Nem kell-e?

Hízelkedve kuporodott elibe, s úgy tartotta a faböndöt elébe:

- Ugyi na, ugyi. Mán csak mög köll önni, ha kínájják, ha igen kínájják, ha tiszta szívbül kínájják, mán csak nem utájja a kezem után...

A legény ránézett a lány kezére. Ezt se törte fel a kapa. Meg volt mosva a barna kis kéz rendesen.

Most úgy érezte, hogy elkapja kezét, kicsavarja, hátratekeri, s a böndőt, fogja s elhajítja, ameddig csak repülni tud a nádasban. De nem az az ember volt ő, aki a legelső indulatának odaadja magát. Ű az az ember volt, aki hagyja, hogy a vériben minden indulat lefolyjon, mint a villám a fán, s akkor ott marad ű maga még jobban megkeményedve.

- De szép kis böndő - mondta kedvesen.

- Ugyi szép? - s felcsillogott a lány szeme. Ahogy ránézett, már mindent tudott a legény: a lánynak *újság* ez a faedény, *még nem lakott jól a gyönyörűséggel*, hogy ilyenje is van neki, meg avval se, ami e megett van: aki adta, hozta. Faragta? Vagy Lopta?

A lány fölemelte a kis bögrét s míg nézte, dúdolni kezdett, de a hangja rögtön hatalmasan kivirágzott és végigszárnyalt a tavakon:

*akkor gyöjj el mikor mondom
csak a csizmád ne kopogjon
fekete szömöd ragyogjon
piros orcád mosolyogjon*

De a legény már nem félt. Gondolta már ő, ki itt a bekapatos. De *még az se lehetetlen, hogy valahol itt lappang a közelben, a se, hogy vágott ólomra van tőtve a fegyvere.*

Tehát meg kellett adni a jelt, hogy ő is itt van s kiáll vele, csak előfele! Rákapott hát a nótára s visszavágott a Piros danájára:

*abban sincsen semmi haszon
hogy a bocskorom koptatom
van szeretőm kettő három
vígan töltöm telem nyárom*

Egy percig fülelt, nem kapja-e meg valahonnan a távolból vagy a közelből a választ, hogy nem úgy van a nóta, hanem úgy, hogy:

Csak a csizmámat koptatom

Piros meg nem vett észre semmit. Csak kínálja, csak kínálja tovább a böndőt. Az aludott tejjel.

- Hallod? Gyün apád! - mondta a legény.

Ahogy hallgattak, távolról evedzőcsapásokat lehetett hallani. Ismerni tudták, ahogy az öreg Szurtaí húzza a lapátot a nád közt. Mert mindenkinek megvan a saját muzsikája, akár köhög, akár evez, akármit is csinál: azt meg lehet ismerni. A lány még egyszer kérdezte:

- Mőgöszí kend? - s ahogy a legény tagadóan ingatta a fejét, azt vágta: - Mőgönné még!

Avval hátat fordított, bement a házba.

A legény utána nézett. A konyhónak csak az eleje volt építve égerfából, nádbul fedve, ódalazva. De az egész egy kunhalomba ment bele. Ki tudja, mikor s ki rakta ide ezt a kerek dombot a víz szélébe.

Most elnézte, számolgatta, méregette sukra, lábra. Maga elé hajlott, úgy számolgotott.

„Mőgönné még!” Azt mondta Piros: mőgönné még?...

Már tudta, hogy a vetélytársa ott van a házban: *hosszá ment be a lány!*

Nem moccant meg a helyéből, s senki meg nem láthatta volna az arcán, mi folyik benne, de, most már meg volt nyugodva, és kiderült az arca.

Valaki van a kunyhóban!

Mint egy vízi, nesztelenül siklott a kunyhó ajtaja elébe, még egy nádszál se recscent a talpa alatt. A karja izmai meg voltak feszülve. Készen volt rá, hogy a legelső pillanatban már öltre, ököltre, marokra.

- De megijesztett kend - mondta Piros, s felbiggyesztette azt a pici száját, mikor hátulról megölelte.

A kicsi kunyhóban nem volt senki. Olyan szűk volt az, hogy a lány maga alig fért benne. Tele volt vele az egész hely. A kunyhónak semmi ablaka sem volt. Ha az ajtót behúzták, koromsötét volt benne. Egy fekhely volt az egész, semmi más. Még a tűzhelye is kint volt a szabadban. A Piros fekvőhelye. Gyékénydikó.

A lány kezében sült hal volt. Éppen szedte ki a csobolyóból. Vót egy feneketlen öreg csobolyó a zugban, a vót az éléskamra, ezt már ő ismerte. Tiszta rongyba volt takarva a sült hal.

- Esztet mögöszí?

- Esztet mög!

A lányt akarta levetni a dikóra, de megfordult benne valami, magát vetette rá.

- Idebe?

- Idebe.

A lány nem szólt, de a legény úgy sejtette, hogy jobban szeretné, ha kimennének innen.

- Mért?

- Gyer üjj ide mellém te is.

- Ó.

- Semmi ó, meg semmi á... üjj le...

A lány vonakodva közeledett a hallal. A legény nem nyúlt hozzá, hatta, hogy közelebb jöjjön. Hatta, hogy hagy üljön le magától. Figyelte nagyon, milyen óvakodva ül oda, mintha mindenuntalan csak fel akarna szállani a madár, ú tudja, miért.

Elvette a hatat. Ahogy beleharapott s a halra nézve az orra előtt, a szeme meglátta a földet, a kunyhó talaját, *ami sárga földdel volt frissen behintve*.

Éppen azt akarta mondani, hogy hm, be frissen separtél... mikor arra gondolt, jobb lesz elhallgatni: hol vették itt a sárga földet. Jó vón azt tudni, hol vették a sárga földet. Itt a víz mellett sárga föld nincs. Honnan hozták ezek a sárga földet? S ki hozta?

Ki hozta *be* a kunyhóba? Mert jó bőven van hordva. A kunyhó egész feneke takarva van, de ott a sarokba a halas álló dézsa alá nem jutott. Nem úgy van ez, mintha behozták volna: úgy van ez... mintha kihordták volna innen a sárga földet...

De meg az is gyanús volt neki, hogy valami halászszerzőbe is van takarva avval a sárga földdel. Ezek nem takarították ki a kunyhót, siettükben csak rádobálták a földet.

De honnan?

Követte a föld nyomát. Ha innen kivitték, valahová kellett vinni. Valamerre. Valamiben. Kosárban? Amit maga köt a halász? Akkor az elhull, elpotyog, apraja elszóródik, a gorombábbja leperereg... A szeme kifelé vizslatott, de lehuny szempillákkal, mint aki csak öszi a halat, öszi és igen jóízűen öszogeti, és semmi másra nem gondol, legfeljebb a szerelemre.

- Danójj má.
- Danójjak?
- Danójj.
- Danólhatok. Ha kend akarja.
- Há csak danujj.

Piros nagyon nótás vót, mindig csárált, mint a madár. Úgy is híjta, nádirigó.

Rá is gyújtott:

*este vagyon szürkiül be
a tűzhelyet seperd be
mert nem tudod ki jó be
egy szép legény dőndül be
az este is nálunk vót
kilenc almát hozott vót
mind a kilenc piros vót
ű maga is csinos vót*

Átkapott egy másba:

*fehér ruha a fejemen
fekete gyász a szívemen
mer akit én úgy szeretők
avval együtt nem élhetők*

Mér jut ennek mindig csak ilyen nóta az eszébe, s hol van itt valaki ebbe a kalitkába rajtuk kívül, hogy még a lélegzését se hallja. Kint megjött az atyus, az öreg halász.

- Gyűjrik mán, édösapám, hozott-i gacsi tojást? Nem tudok mit adni ennek a kényősnek.
- Ki van itt?
- Ki vóna? Ű van itt.

Öhö, gondolta a legény, betyárszóval meséltek tik. Nem vagyok én itthon. Másmint menne a szó, ha én vónék a szívedbe, másképp csattogna.

Kinézett a kuckó ajtaján, s ahogy néz, ahogy néz, előre kijebb hajolva, látja a sárga föld útját. Még a feje is megsédült bele, olyat villámodott a gondolata:

A vízbe hordták a sárga földet!... Odább e, a mélyebb vízbe... be...

Jó vattok mán, jó barátok. Lehullott a fejetekrül a párta.

Most már egészen bizonyos volt, hogy ott van a lyuk, alatta, a dikó alatt, a fekvőhely alatt. Ott van kiásva egy barlang, hátra, be a hegybe. A kunhalomból került a sárga föld.

Megörült neki. Nem tudni ki tette, ki műve, *de ez nagyon fajin lesz a jövőre*. Senki se tud róla... csak az, aki most is benne lappang... Ezek *rejtőköt* ástak: ez neki lesz jó.

De honnan vesz lélegzetet? Hol van a szellőzőnyílása? Hogy éljen, aki bent van.

Az öreg halász, vidám, locsogó ember, jött s rögtön beszélt, beszélgetett, hogy milyen a hal járása, mit lát, mit fogott, a hálója mibe szakadt el.

De Piros nem volt olyan vidám és csacsogó, mint máskor. Még attól is örködött, hogy könnyen odaadja magát az ölelésre, simogatásra, nagyon olyan volt, mint a bogáros paripa, rázódott a teste, még a bőre is a cirógatásra.

- Vót eset? - kérdezte a legény a halásztúl.

- Vóni vót, mer mindég van, ha van - óvakodott az. De már Rózsa Sándort nem lehetett ilyenekkel félrevezetni.

- Milyen nagy gödröt ástak kendtek? - kérdezte.

A halász megütődve nézett rá.

- Gödröt?

- Azt.

- Hol ástunk mink gödröt?

- Ahogy *möghagytam*.

Rámutatott a kunhalomra a kunyhó mögött.

Az öreg halász szinte belefakult.

- Látom, hogy a sárga földet behordták a víz alá.

S most erre mutatott rá:

- Nagyon jól csinálták mög kendtök.

Az öreg nem tudott szólani. Piroska is elfordult, megértette.

- Most rögtön meg akarom vizitálni, hol tartanak az ásással.

- Nem tudom, mit beszélsz, édes fíjam - motyogta a halász.

Ebben a pillanatban furcsa éles rikoltás hallatszott, mintha madár szava volna s mégsem az.

A legény visszanézett a kunyhó felé.

A halász viszont a nádasra pillantott, még mondta is:

- A nádírigó máma hamar kiát.

- A nádírigó? - mondta a legény. - A nádírigó máma sokat hallgat - keményen ránézett Pirosra.

Piros nevetett. Úgy nevetett, mint aki egy pillanat alatt túl tudja tenni magát mindenben. Csak lányok tudnak ilyen kétarculatúak lenni. Egyik szeme sír, már a másik nevet.

- Ott hagyta a halát, ögye mög - nevetett a legény szeme közé.

Meg is cirógatta s úgy borult feléje, mint aki az életét is odaadná most, csak minden úgy lenne, ahogy kell lenni.

- Majd én kihozom.

- Be tudok én érte mönni.

De a lány kacagva, kedveskedve elébe szökött, úgy tett, mintha nem akarná visszatartani és mégis csak tartóztatja. Nem kell már bemenni néki.

- Mönjön kend előre - mondta Rózsa Sándor az atyusnak. - Vigyen magával, ami köll, nyissa meg a lyukat, aztán magam is be akarok nézni, mennyire van, mire löhet hasznát vönni.

A halász még mindig nem döntött. Nem tudta, mit kell neki csinálni. Beismerje-é, vagy nem. De micsoda dolog ez, mégiscsak a lánya árulhatta el.

Erre ordított hát rá:

- A mönnybéli szögezzön ki a két füledön! Mit vartyogsz annyit! ha nem akar, nem akar!

Semmi értelme se vót annak, amit mondott, különben is úgy szeretett beszélni, hogy azt akárki úgy érthesse, ahogy akarja, vagyis sehogy.

De Rózsa Sándor unta.

Nyúlt a puskája után. A puska ott volt a kunyhóban; azon a helyen kellett neki lenni, ahol hagyni szokta. Most nem hozta magával. Úton nem járhatott nagy fegyverrel, ló nélkül, mert a puska nagyon szembeszökő. Volt azért neki minden megbízható helyen fegyvere.

Most újra szólott a nádirigó, vagy mi, csak már sokkal jobban lehetett hallani s azt is, hogy bent van a kunyhóban.

Rózsa Sándor abban a pillanatban, mint egy vadállat, félreugrott az ajtó nyílásából.

- Nádirigó? - mondta. - Nádirigó fészke?

A lány kétségbeesetten állott, újra csak nevetni kezdett, de mintha sírna, az apja meg tétován emelte a kezét, nem tudta mitevő legyen, csak téblábolt.

Ebben a pillanatban váratlanul egy puskacső meredt ki a kunyhó ajtaján.

Ember nem látszott. Nem lehetett tudni, ki van ott.

Rózsa Sándor megmerevedve állott, de hogy a puska után sem kéz, sem test, semmi ember nem következett, teleszítja magát tüdőre, s mire valaki csak meg is gondolta volna, már megragadta a fegyvert.

Előbb jobb kézzel kapta el, akkor ballal is rátenyerelt. Iszonyatos erővel rántott egyet rajta.

A fegyver elsült, a dörrenés hiába csattant el, a magja valahova a nádasba repült, senkiben sem tett kárt.

Most Rózsa Sándor rávetette magát a puskacsőre, kicsikarta a kunyhóból, vele kijött az is, aki azt tartotta.

A testvéröccse: Rózsa Bandi.

A hátszó

Rózsa Sándorban megaludt a hőségek, mikor a vetélytársában a saját édes egy öccsére ismert.

Csak úgy pattogott a szeme héja: nini, az öcsém.

S lassan ölelésre nyílt a karja, de a puskát elvette tőle. Puska nem gyerek kezébe való. Jobb karjával ölelte a másik emberfiát, ballal a fegyvert.

- Bandi öcsém! Vagy a lelköd?

- Vónék - mondta Bandi, s csurgott róla a verejték.

- De hun jársz? - szorongatta, s csak nézte, hogy ez annyira, de annyira hasonlít őhozzá, mintha a kis tükörbe nézne, aki a szőrujjba van.

Csak barnább, mert neki barna hajához rőt bajsza volt, s szakállát nem lehetett meghagyni, mert úgy csúfolták: piros szakállú.

A haja is keményebb sertéjű, kondorabb, mint az övé, termetre is kicsit nyúltabb, magasabb, mint ő. Szóval tetszett neki az öccse rettenetesen. S úgy megörült neki, hogy nem is tudta volna kimondani.

- Na hun jársz? - szólt s elvette a puskát... Azért elvette... Azért ha puska, az csak az ő kezébe való... Leeresztette maga mellett a földre és rája támaszkodott.

- Éppen téged kereslek - mondta Bandi.

- Éngöm? - csodálkozott el Sándor.

- Tégöd.

- Há mér?

- Csak.

- Jól van, öcsém. Ha te engöm keresöl, akkor jó van. Akkor gyere velem, ülj le. Piros - kiáltott a lányra. - Süssél halat!

- Van - kiáltott a lány vígan. Nem is csodálkozott.

- Süssél frisset. Nyárson.

De Bandinak nem tetszett ez a hang, ahogy Sándor a Pirosra néz. Mert ha ő, akkor más ne, még Sándor se, Rózsa Sándor, a testvére, mindene. Asse. Igen, de ő olyan természet volt, hogy ő nem bánta, ha fát is vágnak a hátán: ő nem tudott másat másképpen megütni, csak úgy, hogy magát ütötte, a szívét, s rögtön arra gondolt, hogy ha Sándor akarja a Piros, ő előli magát a mocsárba, de most rögtön.

Sándor észre is vette az öccsén s nagyon csudálta, hogy ennek úgy tele van evvel a Pirossal a szíve? Megcsóválta a fejét, de nem szólt.

- No gyűjjé, üjj le.

Levetette magát a füves parton, intett az öccsének, míg az is oda nem vetemedett.

- Hun vagy, mit csinálsz? - így Sándor.

- Veszélka Péternél dógozok.

- Veszélka Péternél?... Mit?

- Ami gyün. Most kukoricát kapálunk. Tötögetjük.

Rózsa Sándor elgondolkozott.

Még meg is irigyelte az öccsét, aki olyan falat kenyér jó embernek látszik. Mindig csendes vót, meg vidám, tudott egészségesen nevetni, szép fejr foga csillogott ki a jó vaskos szájából. Ebben nem hasonlítottak, mert ő inkább az anyjuk vékonyabb szabású száját örökölte. S gondolta, evvel jól járt: mert az ilyen duzzadtszájúak csokolásért halnak, a keskeny szájúakért meg öli a fejrnépet a vágyakozás. De ők hidegebbek tudnak maradni.

Hát a Bandi gyerek azért vész Pirosért. Hm.

Másnak aligha. Neki nem bánja. Van még több jány is a világon.

Meg aztán ez a jány nem is arra való; nem neki. E jó lesz tanyasi asszonynak, szegénynek, túrónek, szorgalmasnak. De neki e kevés. Mit tudjon ő evvel a kis locskafecske tereméssel kezdeni?

Legyen hát a Bandié. Neki adja. Rá testálja. Bírja. Bírjon véle. Jól járnak, jók lesznek egymásnak, s meg is mondta hangosan:

- Jól van no.

- Mi? Sándor?

Sándor legyintett s ebben igen nagy adás és békesség volt már.

- Lögyön a tiéd.

- Mi?

- Piros.

Bandi elnémult, akkor megszínesedett az arca.

- Enyém, Sándor?

- Tiéd, no.

Bandi elhallgatott.

Aztán sokára maga elé tünödve megszólalt:

- De még valami kék hozzá, Sándor.

- Mi?

- Egy jó hátas.

- Hátas?

- Veszelka be tudna most igazítani a városhoz. A ménöshöz.

- Hm. A ménöshöz.

- Most oda.

Soká hallgattak. Már a nap egészen lemenőben. Alig van kint a fele a föld karimáján. Az égen nagy tarka vérhabok úsznak.

- Elvöszöd?

- Akkor el.

- El.

Mind a ketten odanézték a lányra, aki a tűz előtt imbolygott, ahogy a láng verte. Milyen takaros volt. Kedves kis bögyös, kerek hátú, jó erős lábú, vidám dalolású.

Éppen azt dalolta, hogy:

*hej halászok halászok
mit fogott a hálótok
nem fogott az ögyebet
piros szárnyú keszeget*

*hát a keszeg mit öszik
ha a bárkába tőszik
nem öszik az ögyebet
petrezselyemgyökeret*

*hej balászok halászok
de szennyes a ruhátok
talán nincsen babátok
aki mosna reátok*

*halászlegény hallod-e
mér nem házasodsz meg te
mér nem veszöl el egy lánt
akár engöm akár mást*

Odanézett a legényekre, észrevette, mit mondott a nóta, s mintha egyszerre mind a két legényre nézne s mintha neki éppen mindegy volna, ha akármék is, csak tenné? - s nevet.

A legények lefeküdtek a fűben. Mind a kettőnek volt elég gondolnivalója. Bandi arra gondolt, hogy a bátyja, ha arról a lóról gondoskodást tönne... Neki meg milyen jó volna, ha lova volna. S már ott is érezte magát a város állomásában, örök kommenció, szép feleség, gyerekek... Becsület... Még számadó is lenne belőle mihamar: mán milyen lovat tud neki hozni a Sándor... De nem mert feléje se nézni, hogy valamiképpen azt ne gondolja, mintha ő ezt, meg ilyet kívánna tőle, hiszen tudja ő jól, hogy nem kis dolog, mert ha kicsi dolog volna, akkor ő maga is megtette volna már... de hogy lehet megtenni?... Kurázszi kell hozzá... Nem is lehet kimondani, mi kell ahhoz... Mindenképpen Sándornak könnyebb, mert lova van. Lóval csak könnyebben lehet megkeríteni a világot, hogy nincsen-e valahol s valamerre még egy ló, istállóban, pusztán, valamicsodás, aki éppen arra kívánkoznék, hogy Rúzsza Bandi alatt ficáncoljon, ha ménesbeli csikós lesz... Gyalogszerrel? Hogy lehetne gyalog embernek a maga két lábán ló után futni, de még mög is fogni, hm.

De másról van azért itt szó.

Egészen másról.

Valami olyanról van szó, hogy neki már még a gondolatára is ég az arca, a füle és elszorul, szorong a belseje, mindenestül; nem bírná megtenni...

Megtenni nem bírná.

De még szeretni is úgy szeretné, ha nem is kellene tudni róla. Úgy vóna jó, ha Sándornak vóna két lova s azt, mondaná: Öcsém, nekem kettő van, az egyiket neked szántam.

Így lenne jó.

Mert így tisztességgel esnék. Így vóna, ahogy kell; a városi ménesnek csak jól nevelt, jó családbeli, mindig lovas fajta csikósoknak a gyereket veszik fel, akinek apja van, anyja van, otthon a városban vagy valahol Röszkén, hol kis háza van, akármilyen kicsi, mert minél kisebb a ház, annál jobban ragaszkodnak hozzá a népek. Mert nagy házat lehet cserélni, Szegeden még az emeletes házat is ki tudják váltani, hogy most e lakik benne, most meg a, de a kicsi ház, a kis putri forma, a cserénynél nem nagyobb, de örökös faluszéli ház, az a családnevelő, az a fészek, az van a lelkéhez nőve kinek-kinek, aki benne lakik, mint csigához a héja. Azt a kis házat senki meg nem mocskolja, meg nem szégyenösíti. Hogy kerülne többet a falubeliek szeme elé, aki ilyen kis házból elszéledne ily cselekedetre?

Ők is odavalók Röszkére. Ott születtek. Nem pusztai ellés a Rúzsa András gyermeke. Igazi falusi emberi ivadékok ők. Benne is benne van a nagy töredelöm, hogy vissza akar jutni az emberek tisztességébe... De így nem lehet soha... nem lesz belőle semmi... Hogy csikós létére méneshez nem tud jutni s kell neki kapát forgatni, mint egy csorvasznak, ha kifogyott belőle a szufla.

De ilyeneket nem lehet ám megmondani Rózsa Sándornak, mert ki tudja, Rózsa Sándor, a maga nagy dicsőségében hogy vélekedne felőle, ha értené csendes elgondolkodásait.

Rózsa Sándor ezalatt ilyeneket mélézött:

Legalább vóna egy jó testvér. Akihez ha nem is megy az ember, de lehetne elgondolni, hogy baj idején, mikor kukoricakupacokban kell tölteni az éccakát, meg a fagyott nádas zombékjaiban, mikor farkasok üvöltenek és semmi istene nincs a szegény legénynek: legalább tudná, hogy van egy édes testvérje, akinek meleg van a kis hajlékában, s télen is van kenyere, mert a város télen is kiadja a komenciót búzában, szalonnában, fejelés csizmában, sőt is ad, meg fődét is, amin az asszony úri módon eldolgozthat, és se dézsmát nem szednek, se robotra nem kergetik... gyerekeik is lehetnek és fel is nevelhetik...

Meg még van valami: ha az embernek ilyen meglelt testvérje lenne, akkor az is lehetne, hogyha soha több *esetbe* nem esnék, akkor tán szálszálon húz, ki tudja, tán még belőle is lehetne ménesbéli...

Oldalt fordult, mert szédítette a nagy ég. A fejét behajtott a fűbe, hogy közel legyen a földhöz, amiben olyan igen jó lesz megpihenni... De mikor?... Még csak húszon túl, hány esztendeig kell még túrni s cselekedni, hogy elérje azt a boldog napot, hogy alája kerül, aminek most a tetején van... a földnek.

Még soha, mióta él, ilyen rettenetes vágyakozás nem rohant rá, mint most, ebben a percben, hogy itt van ez az ő egy édes testvérje, s ebből embör lehet, csak egy ló az ára...

Egy ló. Egy jó hátszó. Így mondta Bandi. „Egy jó hátszó.”

Megrázkódott. Ott a szép pejgó. Akibe beleszeretett, jobban, mint a csúf jányba; az úton, mikor ment Röszke felé...

Halasi tanyák, Mérgepuszta, Kígyós-puszta. Halasi emberek. Bátor, Rozgonyi.

Hogyan is hallotta? hogy egy Bátor nevű nevelte vóna, s Rozgonyi, a gazdája... Nemes úr... Gárgyán Mihály tanyás kertész... csak úgy kavargott a fejében, mert nem volt ideje ki se gondolni, már a mögött a járt, hogy azt a hirtelen dagadt Veszelka Imrét most kipróbálhatja...

- Hé, Szurta. Öreg!... Ne mondjam kéccör!

Az öreg halász feltápászkodott.

- Kejjön fő... Elmögy, ahova mondom...

Az öreg rendbe szedte magát. Más mindenki aludt. Aludt Piros bent a konyhóban a bevitt sáskévén. Aludt Bandi a konyhá előtt a rossz bundán. Sokat vakaródzott szegény álmában. A bunda miatt. A kutya is azon hál. Sok a bolha benne.

Az öreg beljebb húzta a fejébe a vedlett süvegét, a botja után nyúlt. Evvel megvolt az öltözése.

- Ide ügyejjön. Elmögy Röszkére...

Lassan, tagolva, értelmesen megmagyarázta az öregnek, hogy találja meg Veszélka Imrét. De ha nem volna otthon, akkor is elő kell keresni. A nádasokon eltalálja.

- De vigyön magával kend egy tarisznya halat. Az anyjának. De engem ki ne mongyon kend. Mőgértötte. Az én nevem sehol soha ki ne ejcse a száján. Tuggya. Az én nevem hallgass! Senkinek másnak mög ne mongya, ha kettőbe hasítyák is, csak magának Imrének, annak is csak sűgva. Annak is csak eccő. Az abbúl mán mindönt fog tudni. Osztán gyönni fog, ahová kend tanácsojja, hogy gyűjjön.

- Ide?

- Ide a rosszbetegségbe! Nem ide!... Majd mögmondom, hova.

Avval közel hajlott az öreghez és sűgva beszélt hozzá.

Még mintha attól is félne, hogy meghallja. Mintha még a követjének se volna szabad tudni, hogy hova.

Sötét volt, de csillagos az ég.

- Ha ott nem tanálnának - mondta óvatosan a betyár -, jelöt hagyok, hova kő mönni... De a jelöt csak akkor ércse kend, ha tiszta a levegő... Ha három nádbugát lát kend a nyírfa ágára kötve, az azt jelenti...

- Értöm.

- Ha ötöt, az mög aztat jelönti...

Az öreg bólogatott.

- Ha mög kilenc nádszalat lát összehajtvá, osztán mögkötve, az mög aztat jelenti...

- Jól van, jó... Értöm, értöm, nó.

- Esze lögyön kendnek, apám... Vőt adok kendnek... Öcsém kezibe juttatom a jányodat, atyus.

Az öreg a szeméhez nyúlt. Öreg volt már. Szeretett volna szabadulni a lánytól, mert szép lány... sömmi se lösz belőle... a szép lány a legnagyobb csapás az özvegy apára: arra nem löhet számítani. Csúnya még mögmarad, legalább egy darabig, de szép lány soha.

Hanem a Bandi gyerek. Az igen. A jó vóna. Vőnek.

Ez nem, ez a Sándor, ettül jobb szabadulni... de a kisebbik: az fátat kenyér... Az sose fogja szemére hányni, hogy elvette a lányt...

Már el is tűnt a ladikjával.

A ladik sűrolta a nádast, törte a szárazzát, soká hallatszott a csörtetése. Evezőcsapás, köhintés. Tiszta a levegő.

- Tán csak nem lösz eső - mondta a betyár.

Lókötés

A közbiztonság: a polgárosult élet.

Szinte nem is lehetne megérteni, ha nem emberek volnának az emberek. Hogy lehet az, hogy Szeged határában, a várostól - már a vártól, ahonnan a biztonságot számítani kell, mert ott van a katonai és csendbiztosi parancsnokság - hogy innen légvonalban pontosan harmincöt kilométerre fekvő tanyán Gárgyán Mihály estéről estére a legnagyobb megnyugvással fekszik le a feleségével egy ágyba, tudván, hogy nem történik velük semmi más, csak az, hogy rájuk borul az isten sötét éjszakája, és az a jó isten holnap reggelre meghozza a fényességes nappalt. Odáig alhatnak, vagy azt teszik, ami jólesik. Senkire nem tartozik semmi, mert a suhanc fiúk kint hál az ólban s éppen azon gondolkodik, hogy már ő is elég hajlandóságot érez magában, hogy valahonnan egy éccakai társat szerezzen magának... persze a szebbik nemből...

Ha annyi s annyi éjszaka elfolyt, és soha még nem történt semmi.

Ha sohase verték meg még az ablakot rossz emberek. Még soha nem támadták meg őket vagyonért, javakért. Amiket oly nehéz becsületes kemény munkával megszerezni s olyan könnyű éccaka setétje alatt egyszerűen zsákba szedni...

Szegény Gárgyán Mihály.

Milyen édesdeden szunnyad már elfele. Mellette a jó kis kövér felesége is, olyan igen megnyugodva s kielégítve. Lehet mondani, hogy nagyon meg vannak egymással elégedve, még félálomban is megsimogatják egymást, amitől az asszony szíve úgy meg tud melegedni. Hogy az ember nemcsak akarja, de szereti is.

Belesimul azért az ura karjai közé, s hajtja fejét nagy szerelmetes álomra.

De mi az? Kutyaugatás!

Mit akar az a kutya?

Nyúl szaladt el erre?

Itt nincs szomszéd. A legközelebbi szomszéd majd csak egy órára van. Dél felé is majdnem annyira; a mérgesi pusztán nem lakik senki. Azért is lehet itt bátorságban élni. Ki venné magának a fáradságot, hogy ezt a rozzant kis házat oly nagy fáradsággal megkeresse a halasi határban.

De a kutya nem hagyja, s egyre jobban vonít. Csahol, vonít.

Pedig ő nem is hallotta, amit Gárgyán Mihály a feleségének mesélt, hogy valami betyárok milyen bosszút állottak a pandúron, aki a menyecskét megtámadta.

Tegnap hallotta vásárosoktól, akikkel találkozott az átokházi úton, s nagyon furcsának és különösnek s mulatságosnak találta a hírt, s azt a feleségének este elmesélte, lefekvés után, s attól lett nekik olyan jó békességük.

Egész fiatalok lettek.

Mert mint a futótűz hatotta át az egész szegedi határt, s azóta a vásárosok biztosra már még távolabbra is elhordták a hírt, hogy miféle betyár támadt az alsóhatáron. Hogy az megfenyegeti még a perzekútorokat is, és meg is bosszulja, ha túllépnek a hatalmukon.

Nem is tudni, hogy vót-e már valaki, aki ilyet elrendelt volna, a papokon kívül, de hát a papok nem szokták a vétkeket késsel beretválni, legfeljebb kiátkozzák őket a templomból.

Hát ez nagyon felbirizgálta az egész határbeli népet, aki csak hallotta, mindenki nevetett, mindenki csóválta a fejét, s egyszerre sokkal szebbnek találta a feleségét, mint előtte való időkben. Mert az a jeles, hogy a házastársak közt micsoda nagy összebúvást hozott. Valósággal megújította a szent házasságot. Akik szerették egymást, most még jobban szerették, akik már elhidegültek, most egyszerre visszaéreztek fiatalkoruknak szerelmes ideire.

Annál jobban átengedték magukat a közbiztonságnak.

Még otthonabb érezte magát ki-ki a maga kis házában. Még jobban magáénak érezte azt, ami az övé. Még azt is, ami nem az övé. Gárgyán Mihálynak is eszébe se jut, hogy most is micsoda nagy gazságot járt ő az átokházi ménesben. Mert az a pejki, akit kivitt a ménesre, rettenetes nagy kegyetlenségnek és igazságtalanságnak a történetére emlékezteti.

Azt a csikót egy igen szegény-szegény ember nevelte. Úgy nevelte azt a Rozgonyi uram kis tanyása, mint a gyermekét, a szeme világát és a mennybeli üdvösségét. De Rozgonyi uram egyszer kimegy arra a távoli tanyájára, s meglátja a lovat, megszereti, elrendeli, hogy azonnal be kell szállítani az ő udvarába. Igen, de Bátori Bálint ellenszegül. Erre Rozgonyi uram megharagszik, a jobbágyot kiveti a hajlékából, a tanyai putrit felgyújtja, a lovat elviszi, Bátorit gyerekeivel együtt kizavarja az ég alá.

Övé a ló, azt csinál vele, amit akar.

Ezt a lovat kellett Gárgyán Mihálynak a kigyósi tanyáról a mérgesire hajtani, s innen szegedi határba, az átokházi ménesbe szállítani, ami hála istennek szerencsésen meg is történt, neki a többihez semmi köze. Nem is lehet többet köze, mert a ló már el is van adva, úgy hallotta a szegedi főkapitány vette meg, Müller főkapitány, osztán úgy rendelte el, hogy az átokházi ménesbe adassék, Majsa számadóhoz.

Ő most már nyugalommal hajthatja nyugovóra a fejét.

Abban a bizodalomban, hogy ha eddig megőrizte az Isten kegyelme, ezután is csak megőrzi.

Mér is lenne változás e világ rendjében.

Valaki jön.

Felemeli a fejét az asszony, s az urára támaszkodva figyel.

Ijedten fülel a távolba. Csak nem lódobogás?

Jóságos isten, ki jön erre lovon? Eltévedt valaki biztosan. Tán Halasra akar menni s nem tudja az utat. De ki lehet?

Nem akar nyugodni az a gyalázatos kutya se, már az öreget is felköltötte, a Marost, pedig az már nagyon öreg, csupa fogatlan s még ugatni se szeret.

- Apjuk. Hallod?... Embör!

Ébren van már az apjuk is, de szeretne úgy tenni, hogy nincs semmi baj. Nem jön ide senki, csak a kutya álmodik.

Milyen ijedten ugat a kutya - gondolja az asszony. Éccaka megijed az ember. Még a kutya is. Ez az ember meg nem akar mozdulni. Ez is figyel, mit beszél a kutya.

A kutya azt mondja, hogy valaki jön... Lehet róka is vagy valamilyen állat... De nem: ember. Itt ember jön!

Úristen, minek jön ide ember?

- Hallod, apjuk?

- Ne zsinyegj mán, hogy dögöjj mög! - röffent rá az ember a feleségére, elfeledkezve a nagy szerelemről.

Az asszony elhallgatott. Még meg is nyugodott. Már az urára eresztette át a felelősséget. Ha ébren van, már jó.

- Három! - mormogta Gárgyán Mihály. - Három! Lovasok!

- Uram irgalmazz, szűzanyám segíts! - vetette a keresztet az asszony.

Gárgyán Mihály leugrott az ágyról. Hosszú gatyájában csaslatott a setétben az ajtó felé. A gatyája suhogott, ahogy a lába szárát verte. Meztlába azonban óvatosan leselkedett és semmi neszt nem ejtett.

- Vigyázzon kend magára. Ott a balta.

- Á - mondta Gárgyán Mihály nagy magabízásban. Mire az a balta... A még ráér... Puska ha volna. De puska nincs... Holnap bemegy Halasra, s mögmondja Rozgonyi uramnak, hogy neki puskát adjon ki...

Ahogy kilép az udvarra, hát három ismeretlen lovas áll meg a ház előtt. Magasabbak voltak, mint a házacska. Éppen most állottak meg. Kerítés a pusztán nem lévén, kapu semmi, úgy állottak elébe, mint az isten tenyerén. Látja Gárgyán Mihály, hogy a fia is kidugja a fejét az ól ajtaján, szeretné neki kiáltani, hogy húzódjon be, ne mutassa magát... legalább ü...

- Miska bácsi - szólalt meg egy ismeretlen hang, de oly éles, csengő hang, hogy azt soha el nem felejtí. Olyan, mint az ítélet trombitája, élesen és rémisztően sikít rá: - Vezesse ki kend a pejkit!

Csak most ijedt meg Miska bácsi. A pejki az! az! Mi lesz most. Most mi lesz, úristen. Mit csinálnak most ezek vele... Kik ezek? Betyárok! Ezek őt most dühökben agyonverik?

De ijedtében megindult, mintha a pejki az ólba volna, s már mikor szaladt, eszébe jutott, hogy ezt nagyon bolondul cselekszi, hiszen nem fogják elhinni, hogy nincs itthon... De már addig nem állhat meg, míg oda nem ér... Az egyik lovas úgy faroltatta a lovát, hogy majdnem legázolta őtet. A fia már elbújt, megijedt szegény gyerek.

A lovasok még nem tudják mire vélni, hogy nem szól, csak dűlnek rá a lóval, s látja ám, hogy balták meg pisztolyok vannak a nyeregkapába.

- Nincsen az ólba! - mondta ijedten.

Hogy csönd lett, felvont szemöldökkel, kitárogatott kézzel mondta:

- Nincsen az ólba sömmi, csak a két kis rossz meddő tehenem. Pejki nincs itthon.

- Hát hun van?

- Kéröm alássan, kint van a ménösbe. Mán egy hete kint van.

- Hüj, az ántiját - mondta egy vastag hang.

- Még hogy nincs-e! - szólt egy fiatal nyers hang is...

Gárgyán Mihály egyre nagyobb félelemmel mondta:

- Ha tudtam vóna.

Majdnem azt mondta, hogy ha tudta volna, hogy szükségük lesz rá, dehogyan vitte volna ki, még érte is ment volna, nagyon sajnálja, hogy nem értesítették... De azért nem vesztette el az eszét, abbul is látni lehet, hogy azt mondta *már egy hete* kint van a ménesben, pedig csak tegnap vitte ki.

Mindenesetre nagyot csökkent benne a félsz, mert a betyárok nem látszottak olyan veszedelmeseknek. Ezeknek a pejki kell, nem ő, nem a felesége, nem a gyereke, nem a meddő tehenei. Urak ezek, a pejki kell ezeknek! Höhö... még nevetett is már magában: a pejki... annak nagy foga van... már az nem is a gazdáé, hanem Müller főkapitányé. De honnan tudnak róla, hogy itt vót egy kis ideig?

Az is nagyon megnyugtatta, hogy a betyárok közül kivált kettő nagyon szólogatott, s nem is fenyegető hangon, csak úgy csudálkozással, hogy ejnye, ezt nem is gondoltuk volna, hogy nincs itthon...

Ő is aztán mind szaporábban beszélgetett s egész kedvesen, kedveskedve; mintha adós volna és a veszedelmes hitelezőt csillapítaná. Még nevetgált is már hozzá, a hangja muzsikált, mintha valami hízelgő dologról lenne szó. Mer így kell ám ezekkel beszélni. Emberek ezek, fiatalok! Ha arra kerül, odaütnek, de ha nem ütnek, akkor meg simogatni kell őket. Fokos van a nyeregbe, fejsze, pisztoly. Hogy csak lovat keresnek, megnyugodott. A ló a gazdáé, de a két kis tehén ha rossz is, ha meddő is, az az övé. Így egy kicsit bátorságra kapott, beszélgetni kezdett:

- Mer a gazda azt parancsolta, Rozgonyi uram, Halason, hogy vidd ki Mihály a lovat, azt mondja, a ménösbe. Mög ne lássam, hogy egy éccakát itt töltsön. Nincs bátorságba. Aszongya... Igaz is, szép a csikó... nagyon szép, harmadfű az egész, de lehet mondani, hogy igen jó ló lösz belüle. Jó futós ló. Így osztán kivitem. Magam vittem ki, mert beszélni is akartam rulla a számadóval, hogy különös gondja lögyön rá... mer azér, hogy...

- Hogy a hótt ötte vóna le a körmit - dörmögte az egyik betyár, akinek olyan vastag volt a hangja, mint a kolomp kondulása.

De már látszott, annyira meg vannak zavarodva ettől a váratlanságtól, hogy nem is tudják, mit csináljanak. Mintha meg is szűntek volna betyárok lenni, csak éppen csikósok voltak, pusztaiak, emberek.

Még a gyerek is kidugta az orrát az istállóból. Valami úgy megbékült az éccakában, hogy ki mert jönni, s az óriás betyár, aki nagy lovon ült, szinte az égbe nőtt, rá is köhintett:

- Énnye öcsém, Miska, be megnőttél - mondta -, mióta nem láttalak.

Ki lehet ez a rettentő égimeszelő betyár? A Miska fiú báméskodva nézte a sötétben.

A vastag hangú is újra szólt:

- Énnye ugyan régön láttam kendőt, Miska bácsi.

Gárgyán Mihály már felülkerekedett. Mítül féljen. Ezeknek ló kell, ló nincs. Egész abbahatta az elébbi kedveskedést, hiszen szinte káröröm volt már benne, hogy így pórul jártak.

- Én pedig kendet nem is ösmérom - válaszolt fel a lovasnak, de csak mikor mondta, vette észre maga is, hogy mennyivel szelídebb a szava, mint ahogy gondolta volna. Azér nem megy olyan gyorsan a megbátorodás.

- Ösmér, nem ösmér, van-é abrak - így a vastag hangú a sötétben.

- Abrak? Abrakot montál, öcsém? Hm.

Nem volt semmi abrak, csak amit a pejko elöl ellopott. Azért is vitte ki már tegnap, hogy megmaradjon az abrak.

- Abrak, abrak! De szaporán! mert oda tanálok köpni!

Fogta a pisztolyt, megcsillogtatta.

- Jó van no - motyogott az öreg s bement az ólba.

Nem sokáig volt bent, már hozott ki egy zsajtárt; ócska fajsajtár volt, elég jól tele volt árpával.

- Itt az egész. Több nincs az összesbe.

Csönd volt. A betyárok gondolkodtak, keveselltek.

- Szájatok le, fíjaim, ötesselök - mondta.

De a vastag hangú oda tartotta elé az abrakostarisznyát, s bele kellett önteni az árpát. Jó nagy tarisznya volt, éppen belement. Akkor az bekötötte a száját a kantárral, s maga elé tette keresztbe a nyeregbe.

- Hun a pej? - kérdezte az a legény, aki elsőnek szólalt meg, az éleshangú.

- Átokházán.

- No!

- Majsa számadó.

Hozzátette:

- Ha ösmerik kentök.

S odasandított a középső legényre, ennek van a legijesztőbb szava.

Az óriás ráfordult:

- Ne ugass! - felemelte az öklét az öregre, aki azonnal kicsire húzódott, mint egy sün, de azért csak a középső legény felé ügyelt.

Ez szólalt most meg:

- Most bemögyünk a városba! - szólt szigorúan. - Hanem hónap estére együvünk, akkor majd mögvilágosítjuk kendnek, hogy kik vagyunk s mit akarunk!

Evvel megfordította a lovát s nagyon büszkén elugratott.

Gárgyán Mihálynak megfagyott a lelke. Minek jönnek ezek vissza? Még az izzadság is kiütött a homlokán. Pedig azt hitte, már meg is szabadult tőlük. Annyira meg volt rezzelve, hogy arra se ügyelt, hogy az óriás rároffent:

- Mőgértötte kend?

A vastag hangú is oktatta:

- De hónap este itthon lögyenek, erre mög amarra - s kikerekítette betyárosan.

- Hová mönnénk - morogta Gárgyán Mihály, akinek már nagyon elment a kedve, ezektől a kettőtől nem is félne, csak az az első, az igen kemény, igen elszánt, attól félni kell.

Még akkor is ott állott, nézett a messzibe, a sömmibe, mikor már a lovasok régen eltűntek az éjszakában.

- Ezek nemügön mönnek a városba... éppen, hogy visszafelé mönnek...

- Átokházának - suttogta a fiú.

- Inkább a kígyósi pusztának. Úgy vélem.

Becammogott a házba. Minek akarnak ezek holnap este újra visszajönni. Hászen ő akkor idehíjja a komiszárust. Perzekútorokkal. A vármegyét. Hónapig a szegedi katonaságot is ki lehet híjni.

De ez nem volna jó, gondolta hozzá, mert azok most éppen verbuválnak. Nem volna jó, mivelhogy a Miska fiát is elvinnék.

Minden lépésen úgy nyögött át, mintha mázsás zsák volna a vállán.

A testes kis felesége a pitvarajtóban ácsorgott, egy ingben, mezítláb, csak a fejére kapott fel egy ócska vászonkötényt, avval takarta azt a kíváncsi fejét.

- Emöntek?

De Gárgyán Mihály nem felelt. Ment befelé a vaksötétbe. Nyomódott be, odatalált az ágya szélére, leült és bűnnek eresztette a fejét. Az asszony suttogva ismételte.

- Eemöntek?

- Né ugass mán annyit, mögsüketül a fejem tülle.

Az asszony érezte, hogy még mindig ijedtség van az urában, pedig ő még meg is könnyebbült, hogy semmi se volt, csak egy kis beköszönés.

Igen soká állott az ajtó mellett a sötétben. Végre azt kérdezte, most már ő is félt.

- Minek gyűnnek ezek vissza?

- Miattad - rikkantott rá az ura. - Nem csókoltak mög. Azér.

Később azt morogta nyersen:

- Addig nem hagynak itt, ne féjj, míg sorra nem csókolgatnak...

Még később:

- No mán hogy öszi a nyavaja, hogy itt hatták, csókolatlan.

Aztán megbánta. Hiszen ez is meg van ijedve, ez a sömmi asszony.

- No, gyeride - mondta. Az asszony lassan oda cammogott hozzá, bebújt, az egész teste vacogott a hidegtől meg a félelemtől.

Az ura rátette a tenyerét, érezte, hogy az asszonynak rázódik a teste. Megsajnálta. Azt mondta vigasztalva:

- Inkább tégöd vinnének el, mint a pej kót.

Egy kis kedveskedéssel tapogatta meg: hisz az övé. Neki szabad.

Kígyóson

A három lovas ezalatt már majdnem elérte a kígyósi pusztát.

Ott is volt egy tanya, a Gyenise Péteré. Mind a hárman éppen arra gondoltak, hogy ott is lehetne abrakoltatni. Ott több kerül, mint ennél a nyomorék Gárgyán Mihálynál. Az gazda, nem tanyás cseléd, mint ezek.

Mikor a tanyaház már meglátszott formán, az első lovas egyet füttyentett, mire a másik kettő csodálkozva megállott.

Az első lovas mint a cövek állott, a lova meg nem moccant volna! A másik kettő már előugratott, de az újabb füttyentésre hozzá tértek.

- No mi lött? - kérdezte az óriás.

- Mi lött? - mondta a vezér. - Mi lött... Mögmondtam nektek, hogy mikó munkában vagyunk, sénki egy szót ne merjön szólni! Mögmontam vagy nem montam?!

- Hát osztán - dörögött az óriás a sötétben.

- Nahát! - s elkanyarított egy káromkodást. - Mög ne próbáld még éccő, hogy neköm Miska bátyám így, Miska öcsém úgy!... de régön láttalak!...

A legények hallgattak.

- El akartok adni? - folytatta a vezér. - Nyakamra akarjátok hozni a fogdmögöket?... Mit nyájaskodtok vele? Nem vizitába mögyünk hozzájuk, hanem okkal! Adja ide, ami köll, többet ne tudjon, ne halljon sömmit!

A két legény még bele is veresedett, mert igaza volt a fejesnek.

- Jó van, Sándor - morogta a vastag hang egy kicsit távolabbról.

- Ki az a Sándor?! - robbant ki a düh a vezető legényből.

S hörögve vágott le:

- Még az a magasságbeli isten, még annak se kő möghallani, hogy ki a Sándor, ki az Imre, ki a Pische Matyi!

A vastag hangú megdermedt, hogy betyárnevét hallotta.

A legény újra sziszegett:

- Nincs nevem!... azt mögtuggyátok... *neköm nincs nevem!*... De nemcsak munkába nincs: énneköm ezután se éjjel, se nappal, soha sincs nevem!... vagy én is képön terömtölek benne-töket a tulajdon nevetökkel, löhet kormos a pofátok!... Ölég.

Evvel a csizmája sarkával horpaszon rúgta a lovát, az kiugrott, mint egy bolond s elvágatott.

A két legény utána ügetett. Lógatták fejüket egy kicsit, de azért igazat adtak neki.

Nemsokára ott voltak a Gyenise Péter tanyáján. Ott nagy kutyák rohantak elő, fene üvöltést kezdtek.

De a vastag hangú egy szót se szólt nekik, csak lesuvadt a lóról, s leguggolva kezdett menni feléjük, valamit szagoltatott velük, amitől azok eccerre elhallgattak, kezdtek nagyon szimatolni, szaglálni, a legöregebb mérges kuvasz hatta, hogy ölbe vegye a Pisze Matyi, hanyatt feküdt neki, megcirógatta a hasát.

Gyenise a házban azt hitte, ismerősök jöttek s kiszólt, hogy:

- Kija?

Nem felelt rá senki.

Erre Gyenise Péter már ott állott a ház közepén kurta, szőrös, sovány lábain, ahogy lelépett az ágyról, kezdett a csendtől reszketni. Fulladt hangon újra kiáltott:

- Kija?!

De a válasz csak az volt, hogy valaki bottal megverte az ablak fáját.

- Jaj ne mönny ki! - suttogta a felesége, aki nyavalyatörős kis sovány asszony volt, ott gubbaszkodott az ágy végében, oly kicsire összehúzódva, mint egy csomó szösz.

Még eccer suttogta rémületében:

- Ne mönny ki!

- Mit tudom én, kik azok - mondta Gyenise Péter, s a foga vacogott. Némák, hogy nem szólnak?

- Ne mönny ki - sürgette a felesége, mert a gyerekek kezdtek felneszelni, a kicsi elsírta magát. - Hallgass, te, mert rád töszöm a lábom, te.

Tudta, hogy az ura nem is hallgat rá. Nem törődik az ővele.

Még ide a kígyósi pusztára nem jutott el a rözskei perzekútor esete, hát ez a házaspár még a rendes szeretetlenségben volt egymással.

Gyenise Péter az újabb döngetésre elszánta magát. Hogy csend volt, szerette volna azt hinni, hogy csak a szél zörgetett, de a falat verte valaki, nagy bottal. Tán gulyások ezek, hogy ilyen bunkós botjuk van.

Az ajtón nem volt semmi, csak egy ócska lepedő szúnyoghálónak. Meg a félajtó a kutyák meg a tyúkok ellen. Nem érdemes itt ajtót lakatolni. Senki se jön, s ha jön, isten ments, akkor meg úgylis bejön.

Kilépett s újra azt mondta:

- Kija?!

- Abrakot! - mondta a vezér lovas. - Önnivalót.

Gyenise Péter kis ember volt, kis veres ember nappal. Így éccaka nemigen volt semmilyen, annyira berezelt. Csak gondolta: jól vagyunk mán! hisz ezek betyárok!

Rögtön kezdett a keze szára fájni, úgy sajgott a rettegéstől, mintha belelöttek volna. Attól fájdukt meg, hogy neki magának kell megkeresni az abrakot, s neki kell kimérni, mikor így aratás előtt nagyon gyengén áll a kamora.

- Hányra? - kérdezte azért. - Háromra? - hogy senki se szólt rá.

De most valami durranást hallott. Valaki karikást eresztett, s nagyot csördített vele, s abban a pillanatban az ódalában érezte a karikás ólomvégét.

Míg érezte, hogy a vér kiserked a veséje felett, azt szepegte magában: Nem gulyások, csikósok!

A veséje annyira kezdett fájni, majdnem leromlott a földre; de kínlódva lábon maradt, s kapaszkodott az ajtófélfába; ezek agyonverik!

Ment hát a ház vége felé, tapogatva, vesződve, mintha menekülne, alig tudott lépni, vonszolta magát.

A karikás újra csattantott egy nagyot, akkorát, mint a puskalövés, azt még a kutyák is meg-sokallták, s elkezdett az egyik szűkölni kínjában. Ugatni nem mert, még mindig ott csücsült köztük Pizse Matyi, aki hangot sem adott, csak valami kurrogással csitította a kutyákat.

Gyenise szűkölt az új fájdalomtól. Az ostor megcsípte a fenekit. Verejték verte ki a homlokát s az egész testét, de azért ki tudta nyitni a kamara ajtaját s nyöszörögve mondta:

- Ehüéné...

Pizse Matyi ballagott az ajtóhoz, s várta mi lesz, de a kését kézben tartotta, ha talán a paraszt a setétből kilő, vagy valamit próbál.

De Gyenise Péternek eszébe se volt, megkereste a zsákot s előhozta. Fél zsák zabja volt még, úgy ahogy volt, az egészet kiadta.

- Zab - mondta nyögve s újra elcsuklott, s le is kellett guggolni neki, mert ökröndőzés jött rá.

De a betyárok nem sokat teketóriáztak. Az óriás leszállott a lováról. Az ő szemük hozzá volt szokva a setéhez, s látta, hogy a gazda elesett vagy mi. Leszállott azért s elébe állott. Olyan nagy ember volt, hogy még a setétet is elfogta.

- Könyeret, szalonnát! - mondta.

- Ügön - nyögött Gyenise uram.

Avval újra bekúszott a kamrába, s ott nagy nyögéssel vette le a polcra a kenyeret, s leakasztott egy darab szalonnát a fahorogról.

Kihozta s odaadta a nagy setét embernek.

Már akkor a másik betyár, Pizse Matyi, előszedte az abrakostarisznyákat sorra, s megtöltötte őket zabbal, s felhúzta a Sándor lovának a fejébe.

De nem szólt egy szót sem. Se ő, se senki.

Senki se szólt, csak az óriás mondta lassan:

- Bicskára!

Most Sándor is leugrott a lóról, s Gyenise csak annyit tudott megfigyelni nagy kínjában, ami még csak most kezdődött igazán, hogy ez a harmadik a legkisebb a hárombul.

De a betyárok, mintha fényes nappal volna, letelepedtek az eperfa alatt a tőkére s öszögetni kezdtek.

- Hun a kút?

Ebből látta Gyenise, hogy nem ismerik ezek itt a dörgést, nem halasiak ezek, alighanem szögediek lesznek.

- Ott a kút az ól mellett - mondta, s nem volt kedve odamenni, nem bírt.

Erre az óriás megint fogta az ostorát, s a setétben szó nélkül kezdte letekerni.

De ezt már Gyenise nem várta meg, eccerre elég erős volt, hogy futva cipelje a veséjét a kútig. Kezdett vizet húzni a gémesen.

De még a könnye is kigyűrődött a fájdalomtól, mikor kiemelte a vedret.

Nem szólt már ő sem, egy szót sem. Ezek a néma betyárok beléje fojtották a szuszt.

De a felesége odabent nem értette, hol van oly nagy csendben az ura. Tán már meg is halt. Nem bírta a reszketést, levánszorgott az ágyról, s kibújt az eresz alá. A leggyávább asszony is bátrabb, mint a legbátrabb ember.

Vesztére az óriás látta meg, s amint meglátta, nagyot dobbantott, ahogy kutyát vagy gyereket szokás elriasztani.

De nem szólt. Csak nézett. Az asszony azonnal visszasűrődött a házba, s azt azonban tudomásul vette, hogy ezek az idegenfélék esznek. Rá is kezdte a pisszegő sírást. Mit esznek; biztosan nem a tarisznyából esznek, hanem biztosan az ura adott ki nekik enivalót.

Ez oly keservesen esett neki, hogy talán ha az urát halva látja, nem fájdul meg jobban érte a szíve, mint a fél szalonnáért, mert egyebük nem volt már, csak a két sódar, amit az aratáshoz tartogatnak. Jaj, vajon nem adta-e oda ez az átkozott ember. Csak volt annyi esze, hogy elég az ilyeneknek odalökni azt a darab szalonnát... Leborult az ágy fájára, nesztelenül rázta a csendes zokogás. Mér is nem hal meg az ember, ahelyett, hogy betyároknak van kitéve itt a nagy pusztán, ahol senki, semmi szomszéd, vagy aki segítene...

Vót egy óra, amit eltöltöttek a betyárok a tanyán az evéssel.

Akkor felszedelőzködtek, felültek a lóra, s egyetlen szó nélkül eltávoztak. Az éjszaka elnyelte őket.

De kellett még egy óra, míg az asszony ki merészkedett jönni, Gyenise ott hevert a fa alatt, s fájlalta az inát. Nem lehetett neki mozdulni se, kínjai voltak, olyan verejtékező gyötrelmei voltak, hogy rágta kínjában az öklét. Jobban szeretett volna meghalni, mint így élni. Evvel kell tölteni a mélységes éccakát, hogy egy karikás miatt kell neki elhullani.

- Elmöntenek? - kérdezte az asszony, mikor már semmi kétsége nem volt, hogy nincsen itt egy se. De hogy semmi választ nem kapott, megkérdezte az embert:

- Neköd mi bajod lött?

A gazda erre se felelt.

Hogy nem felelt, az asszony rákezdte a csendes óbégatást:

- Ó már ennek vége, ó teremtő egy istent. Vége az én uramnak! Ó nagy isten, örökkévaló isten!

Hogy még erre se szólalt meg az ember, pedig látta, hogy mozgás még van benne, igazán nem tudta mire vélni, s rettegésében, hogy árván maradt a gyerekeivel, oly zokogásban tört ki, hogy zihált.

- Mit tősz velem az úristen! - hajtogatta míg csak a gazda annyira fel nem érzett, hogy elkáromkodta magát, fogát csikargatva s nyögve:

- De erre mög arra, a zanyád...

Az asszony letörülte a könnyeit, megnyugodva mondta:

- Nem lösz má sömmi baja a lelkömnek: szólala!

A puszta szele

A betyárok azonban továbbhajtottak; számításuk szerint előre.

Mert az előre, az mindig napkeletre szolgál, a visszafelé pedig napnyugatra. Hát ők előre-mentek, mert keletre esik Halastól Szeged városa, kicsit azért jobbkézformán. Hét magyar mérföldre.

Út nem volt semerre, de még ha lett volna is, ki tudná azt meglelni a setétséges éccakán. De a felhők már oszlani kezdettek, s a csillagok bújtak kifelé a dunnya alól. Azok majd világosítanak addig, míg a munkához kelleni fog.

Elég jól összetartottak, de Sándor egyszer csak mégis füttyentett, a másik kettő meg-megállott.

- Ha!... - mondta Sándor s csendre intette őket - ha!...

Megfeszítetten figyeltek, szél kezdett támadni, s távolról valami dobogást hallottak, robogást hallottak az alszélben, mintha kocsi és lovasok jönnének Szeged felől.

Ebbe éppen belefutottak volna, ha Sándor meg nem neszeli.

A két legény csak most borzadt meg, ha idejében meg nem állítja őket a Sándor, belevágtatnak a halál torkába.

Mert az a lovascsapat nem az ők örömére jön, ez valami.

Hun lehetnek, hun lehetnek, csak a szögedi út lesz ez, akkor pedig Üllés-puszta táján járhatnak.

Legjobb lesz északra vádolni, arrafelé már itt vannak a buckások, meg köztük a nádas.

Úgy is fordították a lovakat, de nagyon óvakodva. Pedig hát a kis csapat meghallja a nagynak a dobogását, de a sereg, hogy tudná meghallani három lónak a neszit.

Fa nem volt erre semerre. Rejtőzködni nem lehetett. Kik jöhetnek amoda szembe? A vármegye?

Pisze Matyi így gondolta, s meg is szólalt. Előbb odarúgtatott Sándorhoz, akkor azt mondta rekedten:

- Vármögye kutyái.

Sándor megvetően nézett felé:

- űket viszik - mondta.

- Aha! - nevetett fel az óriás, Imre. - A befogottakat.

Pisze Matyi is megértette. Fogott katonák. Katonafogdosás, azokat viszik.

Hamar elrúgtattak bal oldalra. De Rózsa Sándor állva maradt a lován.

Ott állott, ott állott, s egész testében valami felzúdulás volt.

Mi lenne, ha...

Még elgondolni is nagy dolog...

Mi lenne, ha nekimennének s... kiszabadítanák a kötéllel fogott legénységet...

E volna virtus.

Ez volna segítség.

Hm.

A szél fújja a magáét; a szél egyre erősebb lett; déli szél volt, onnan jött, ahonnan azok a csapattal.

Fegyveres katonaság kíséri a fogottakat, hogy eszükbe ne jusson valami csintalanság.

Leszállott a lóról, s akkor valami mesterséget csinált. Megveregette a ló nyakát, megsimogatta, furcsa kis füttyös hangokat adott neki, s a ló lefeküdt a homokba.

Ő maga pedig a ló megé feküdt, s rátette a fejét a ló derekára, s így nézte, mi történik.

Előszedte puskáját s megvizsgálta. Két töltésre volt, postára töltve, a dupla puska a vállán s a pisztolyai is mind gondosan meg voltak töltve.

Két cimborája messze járt. Még ő sem látta, hova lettek már. Elmentek arra, ahol a csillag rúdja északra mutat. Jó van; legalább nem lesz baj velük. Nem lesznek benne a dologban. Három is kevés erre. Egy is sok. El volt tökéelve, hogy megpróbálja.

Mit veszíthet? Az életit. Mást nem.

Senkije.

Két lövést lead. Erre azok megvadulnak. A lovaik elragadnak. A katonák összevissza. A legények, akiket elfogtak s mint rabot visznek kötélén, észbe kapnak, elvágják a köteleket, kiszabadítják a kezüket s megugranak. Le a lóról a svalizsérokat! Rá! El!

Hm. Míngyán jöhetne bandát szörözni!... Azokból kitelne a javából.

Az agya csaknem szétpattant. Az erek a vakszeme fölött úgy megdagadtak, már vérrel pattannak ki rögtön, ha semmi se lesz. De akkor valami eszébe jutott.

Az öccse. Bandi. Rúzs András.

Hm.

Akkor nem lösz neki lova... a gyeröknek...

S ahogy közeledett a nagy csapat, egyre jobban ki lehetett venni, hogy legalább kétszáz lovas katona van ott. Mind jó lovon, fegyverrel.

Lassan menetelnek, mert valami nagy csapatot kísérnek. Sok a berántott népség. Háború készül, vagy mi, hogy ennyi ember kell nekik.

Veregette, simogatta a lova nyakát, a hátát, s hogy az nyihogni kezdett, újra csak simogatta, valamit suttogott a fülébe, hogy maradjon csendben. A ló azonban felemelte a fejét, és hegyezett fülekkel figyelt: rájuk jönnek?

Hát csak jönnek, csak jönnek.

Egészen közel ment el előtte a had.

Az éccaka sötét; látta azért, hogy a lovasok alusznak a nyeregben, s a lovak bókolnak a fejükkel s unalmasan baktatnak a pusztán. Felhúzta a kakast.

Már azt mégiscsak szégyellte volna, ha még jelet sem ad, hogy ő is itt van.

Piff-puff.

A ló felugrott, s ő már rajta is volt. Ugrásban lépett fel rá, hogy meg ne erőltesse a lovat. Mint a madár surran a ringó ágra.

A katonai csapatban nagy zavar lett.

Senki sem értette a lövéseket.

Csak most látták, hogy lovas vágat északra.

Darabig tanakodtak, utána menjenek, vagy ne. Egy golyó eltalált egy lovat. A szegénynek a hasába fűrődött s a katona leesett róla. Álmából ébredt fel a földön, s csak pislogott és tátozott, mi történt vele.

De az éjszaka nagyon sötét volt. A parancsnok nem rendelte el, hogy megüzzék az ismeretlen vakmerőt.

A szegény befogott legények, akiknek gyalog kell megtenni a hosszú utat, ki tudja meddig - tizenhat évig - megrázták bilincseiket.

Nem voltak megvasalva, csak csataláncba fogva. Nyolcan egy kötélben, az is úgy, hogy ne akadályozza nagyon a mozgásukat. Inkább csak jelzése volt a fogságnak, hiszen szabad katonák lettek volna, csak még nem voltak beavatva. Újoncok voltak egyszerűen.

De mindenkin kitört az izgalom. Éjfél elmúlt; már nem akartak tovább gyalogolni. Ellen-szegültek. Mire való ez az erőltetett menet.

De ez a bátorság! Hogy valaki rájuk mert lőni a pusztán, ez felvillanyozta az egész rabcsapatot; valamennyien hozzáfogtak káromkodni s lehurítani a tiszteket és a sorbeli katonaságot, aki rájuk vigyázott; már-már úgy volt, féltő volt, fegyverhasználatra kerül a sor. Ezért is nem üzték a lovas katonák a merész orvot.

A vezető tiszt, hogy lecsillapítsa őket, egyórai pihenőt rendelt el.

Azért kellett sietniök, mert Halason át Fajsra vonultak, ahol hajó várta őket, s hajón rögtön Bécsbe vitték az egész csapatot. El volt rendelve az éjjeli út. Nappal nemigen szállítottak fogott katonákat.

A legények, ahogy lehevertek a szegedi homokon, mint a baromfia megfürödtek a jó hazai földben s sűrű könnyhullatásokkal búcsúztak tőle.

Mindenki tudta, hogy egy elkeseredett betyár puskázhatott rájuk, a szívüket megnyitották a távoli testvér után, biztosan az is katonaszökevény, csak annak jobban sikerült. Ők is szerettek volna meglépni valamennyien a katonai mundér elől. Most még csak csákó volt a fejükön, a többi ruhát majd ott kapják meg, ahova beszállítják őket, mint a vágómarhát, darabonként számolva felölök.

Irtóztató düh töltötte el mindannyiuk szívét, még a könnyűvérűek is, akik eddig csak nevettek, keserves könnyekbe törtek ki, hogy ennek így kell lenni, hogy a magyar gyerekeket így viszik a világ végére tizenhat esztendőre. Oda kell adni tizenhat keserves évet az életükből. Harmincöt-negyven éves korában kerül vissza, aki ott nem marad... Még jobb is annak, aki megszabadul a halálban ettől a kíneserves élettől. Mit ér annak, aki haza is jön. Most elmén, mint fiatal, java erejében, vidámságának telijében, szép szeretőjét itt kell hagyni, más öleli szegényeket már egy-két nap múlva, mit is tegyen a szegény lány, akit elhagyott a rózsája, mert elvitte az erő s hatalom.

Lehet sírni, s nem szégyen a setéségekben, az Isten csillagos éjszakájában. De még oly hangos zokogás is van a pusztai szélben, hogy maguknak a tiszteknek is elfacsarodik tőle a lelke. Inkább az öreg magyar katonák kezdenek káromkodni a nyúl szívű fiatalaságon s mondogatják, hogy bezzeg, mikor őket vitték regrutának, akkor ők egészen másképp viselték a hadikötelet. Még akkor is táncoltak, mikor senki se látta s az akkori lányok se voltak ilyen nyavalyás,

csipogó verébsírkék, akkor azt mondta a lány a szeretője után: neköd is virítson angyalom, neköm is virít!

De hiába, ők is csak elhallgattak s hiába keményedett meg a szívük, az a puskalövés az éjszakában az ő lelküket is felrázta. Mert az a puskalövés azt jelenti, hogy egy igazi mokány gyerek evvel tisztelte meg a társaságot. Megmutatta valaki, hogy betyárvirtus van benne s nem aluttej csordogál az ereiben.

Be szép is volna szabad lenni, jó lóval vágatni a pusztai szélben.

Maga ura lenni, maga életét bírni, nem bekötve, mint számár az ólba, kötélén vinni az életet császári fogságba. Angyalbőr? Vitézélet? Rossznyavalya. Plundra, komisz kenyér. Mert könnyű annak, aki itthon marad, de csak a szegény édesanyák tudják megérteni, mit jelent az egy fiatal legénynek, akit berántottak, hogy neki most már világ végéig itt kell robotolni, se éjjele, se nappala, se pihenése, se fellélegzése, tizenhat esztendeig a császár kosztján tengődni, mint Toldi Miklós lova a szemeten.

Háromszázötven legénynek lett keserves az éjszakája attól a két puskalövéstől. Háromszázötven legény kerekítette el magában a bánatot ezen a kutya életen, amit így elrontottak nekie. Háromszázötven legény szerette volna megcsókolni, megölelni azt a jó testvért, akiben volt annyi kurázsi, hogy belelőtt a csillagos éccakába, az ő gyász-életükért. Isten segítse. Isten vezérelje!

Nagyon keserves volt az éccaka, tehetetlen dühökben sem tudtak semmit se csinálni. Fegyverük nem volt. Még ha a köteleket eldarabolnák is, fegyver alatt vannak s még fiatalok, még soha senkinek közülük kezében nem volt puska, így túlságosan becsülték. Vajon az a fiatal, aki rájuk puskázott, hol vette a tűzszeres számot? Ó, a szegény, annak is megvan a maga keresztye, az is elveszett ember, ha meggondoljuk, mi lesz belőle. Mert fegyvere csak a mezőbíráknak van meg a perzekútoroknak, de azok nem lőnek bele a katonamenetbe.

Aki belelőtt, nem lehet más, csak elszánt betyár, akkor éppen olyan réti farkas, veszett ember, mint ők.

- Édös egy komám - borultak egymás nyakába ismeretlen, más faluból való legények, akik azonban most már egy testvérek lettek az egy szenvedésben, mintha egy anya szülte volna őket.

Rózsa Sándor már messze járt.

Lova is megcsendesedett a pusztán.

Ő is elbúsult, mintha a szél hozta volna ezeknek a szegény katonáknak a bánatát, beborította volna őt is a fekete gyász felhővel.

Hát az ő élete mit ér? Hát őbelőle mi lesz? Hát neki mire virrad holnapra?

Kije van? Se apja, se anyja, se szeretője. Sok asszony van a világon, mind leadja a maga csókját, de mit ér avval az ember, az csak olyan, mintha hull a virág szirma a szélben.

Piros? Ilyenekkel kell neki életét tölteni, mint a halászfélék. Akinek mindegy akárki, csak legyék.

Most az eccer nem bánja; most az eccer. Hiszen a testvére, Andris került a helyébe.

Legalább az öccse boldoguljon. Gondoskodni kell, hogy ember lehessen belőle. Milyen égi szerencse, hogy nincsen ott a menetben. Nincs rabkötél a katonacsapatban. Jó az Isten, hogy kimentette, elkerültette Bandival a kemény sorsot, nem leltek rá, nem vitték el szegényt. Mégis jó, hogy ahhoz az orgazdához került, szegény öccse nem is tudja, ki az ő gazdája, de erre jó:

be fogja tudni szögözni a szegedi méneshez. Ej mit, ezért még akasztófára kerülni is méltó lenne.

Éppen olyan elkeseredett lélekállapotba jutott, mint azok a fogottak, akiket a lövéssel felriasztott.

A katonáknak éppen letelt az órai pihenő. Megfűjták a trombitákat, állani kellett föl mindenkinek.

De most nagy zsvajj támadt. Utolérték a sereget az asszonyok, akik távolból kísérték szeretteiket, amíg csak lehetett. Voltak szekeres asszonyok is, akiknek a szekereire annyian ültek fel, amennyien csak bírtak, de voltak sokan gyalogszerrel vándorlók.

A parancsnok kiadta a rendeletet, hogy búcsúzni. Aki asszonyféléit még egyszer meglát a csapat után vándorolni, azt huszonötig vágatja, de felemelt szoknyával.

Kitört a sírás, a rívás, a jajveszékelés. Lányok, asszonyok azon a hangon kezdettek üvölteni, ahogy a koporsónál szokás.

Nem tudták, szegények, mit mondjanak, mit tegyenek, hogy ebben az utolsó, legutolsó pillanatban kimutassák rettenetes nagy szeretetüket.

Mert ott van az emberi szívben a szeretet, csak megmutatni nehéz. Hiszen mindig másat kell csinálni s nem azt mutogatni; de ilyenkor, mikor az eleven sírba viszik az eleven embert, jaj most ideje van a megaláztatásnak és a felmagasztalásnak. Látják-e valaha egymást, vagy nem? Ki tudná azt, csak maga a magasságos jóisten tudja, ha tudja.

A mélységes puszta közepén kicsi pont az, ahol a katonacsapat áll s indul. Még kisebb, ahol a síró-rívó asszonynép keservesen sír és sikolt az istenhez. A *Dies Irae* dörgő hangjaiban:

*napja Isten haragjának
végét veti ez világnak
lőn szava a prófétáknak
az szív telve röttegéssel
lősz a bíró elgyüttével
mögkezdődik a számvétel
a trombitaszó eccörre
lehat minden sírfenekre
s kit kit híj ítélőszékre
bámul a természöt s halál
hogya földpor emberré vál
és a bíró elébe áll
az írott könyv mögnyittatik
kiben mindön foglaltatik
valami mögbíráttatik*

A két cimborá örvendve fogadta a vezérét, örömmel üdvözlik, ahogy utoléri őket.

- Hát te még é'sz, Sándor?

- Mán azt hittük, e'vittek tégöd is:

- E'ne mönj, Sándor.

- Itt maradj, Sándor.

Rózsa Sándor levette a karikást a válláról, nagy kényelmesen kibontotta, sugárra eresztette s rettenetesen nagyot csattantott vele.

- Mőg ne pofozzatok névve' - ordította. - Nem értitők? Még nincs vége a munkának! Nincs nevem, azt a főrgetegős úristenit a betyár lelkötöknek.

A két legény elhallgatott.

- Soha többet a kezem alá nem vőszlek bennetőket, ha még ennyire sé löhet kioktatni azt a kapcabetyár mindőnségit ennek a világnak.

Zúgott a pusztá szele! Rőzsa Sándor előrerúgtatott.

Úgy ment Rőzsa Sándor, mintha nyílegyenest tudná az utat, s éppen neki annak a ménesnek, a Majsa ménesének, ahol az őccse pejkőját kell kiszakítani.

Mentek vagy két órá járást, akkor már az átokházi pusztán találták fel magukat. Már derengeni is kezdett az ég alja, s ez a legjobb idő.

Csípős hideg szél volt, az ingujj alá befűjt, nem volt rajtuk semmi más ruhabéli, csak ing és gatyá, meg a csizma, kalap. Nagy szélű szegedi kalap.

Ménesből

A lovak patája suhogni kezdett. Most már Átokházán vannak.

Itt már száraz a mező, mintha nem is lett volna annyi eső az idén. Azért a neve: itt nem terem semmi, kopár, vad homoksivatag.

- Sssz... - füttyentett kurtán Sándor.

A két legény odafigyelt, nem szóltak. Késő éccaka volt már, elbágyadott mindenki, szunyókált a lovon.

- Má belegázó'tok a ménösbe.

Csakugyan ott volt előttük egy ménes. Még elég messze ahhoz, hogy belegázoljanak, de már látni kellett volna.

A kutyák is akkor neszelték meg őket. A csikós kutyái nagy messze már csaholni kezdtek. Ahogy jobban közeledtek, egyre jobban vonítottak.

Mikor odaértek a közelbe, az ebek már fellármázták a csikósokat, állva várta őket a számadó meg két bojtár.

Nem törődtek a kutyákkal, egyre jobban közeledtek. Úgy mentek bele a ménesállásba, mintha hazamennének, atyafiakhoz vagy hivatalosan.

A két cimbora felébredt ám. Most nagyon is ébren voltak s erősen szorították a kezebeli szerszámot, ki a csákányt, ki a pisztolyt. Azok meg ott, csak állottak s várták őket, hogy mit akarnak.

- Ez a Majsa-ménös? - kiáltott oda a csikósoknak Rózsa Sándor.

- Nem. Ez Futó Márton gazduramé - felelt egy fiatal hang, aki elébeszólott az öreg számadónak nagy izgatottságában, mert úgy sejtették, nem jó szándékú emberek jönnek, hát nekik is a torkukban kalapált a szívük.

- De ki a számadó?

- Mit akarsz vele?

- Majsa uramat keressük.

- Hát véle mit akartok?

- Lúér.

De mán akkor a két legény felkapott egy-egy ló hátára. Ki-ki a magáét kereste, mert csak ott van otthon az ember a saját lován. Mindenkinél jó fejszefokos volt. Csak éppen, hogy kézbe legyen, mert nem tudták még, mifélék a jövevények, lehetnek akárkik.

A számadó nem tett semmit, csak állott s nézte a közeledőket.

- Miféle lúért? - kérdezte.

- Mán csak mongya mög kend, ha tuggya, bátyám, merre gondója a Majsa számadót? Hun éccakázik? Beszé'ni kő vele, mer ténnap röggelibe hoztak ki hozzá egy pejkit, de a' mög mán e' vótt adva, azér' keressük űtet.

- Pejki vót?

Már Rózsa Sándor tudta, hogy Majsza számadó ez.

- Harmadfű, jóállású csikó, kanca, a hátúsó bal lába fehér cipellős.

- Rögge' mögkereshetitek.

- Rögge'?

- Rögge'.

- Mögösméröm én azt most is.

- Most nem engedöm zavarni a ménöst. Annak nyugodalom kő.

- Nem zavarjuk, de nekünk mán rögge' otthon kő vele lenni.

- Azér gyüttetők hárman?

- Egynek nem bátorságos.

- Nem?

- Nemügön.

- Hát rögge' bátorságos lösz.

A ménes csöndesen állott összedugott fővel. Mind úgy, mintha tábort állanának s a fegyveres végükkel kifelé. De valahogy két, sőt három csapatra is oszlottak, s Rózsa Sándornak, míg felettük nézelődött, megdobbant a szíve.

Ott volt a pejko.

Két falkában éjszakázott a ménes, de összeért a kettő. Valahogy közepen, magába szundított a pejko. Őtet még nem vették be a lovak. De mégis közéjük állt. De ő vót, az bizonyos. Nem látta jól a félhomályban, mert még az éjszakai setétség is jobb, mint ez a hajnal előtti derengés, de valamit meg kellett benne ismernie, mert másképp nem verne a szíve. Ahogy a félelmet megismeri az ember arról, hogy mielőtt még tudná, már remegni kezd a belseje, úgy volt evvel az örömmel.

Csettintett egyet, s errül a cimborái már tudták, hogy jó helyen vannak, s talán már a lovat is látja.

Rögtön izgatottak lettek, mint a kutya, ha szimatol s nyomot sejt.

Ami azt illeti, ha munkára kerül a dolog, ők már hárman többet érnek, mint ezek itt. Két mafla az istenadta lovon s az öreg, gyalogszerrel... Nagyon jó ember lehet. Ezt meg lehet érezni. Nem csikósnak való. Jó ember.

De azt tudták, hogy vérnek nem szabad kicsöppenni.

Ezt Sándor megmondta.

Annál izgatottabbak lettek, s úgy megmeredtek a nyeregben, mintha oda volnának nőve a lóhoz. Még a lovak is megéreztek a térdük szorításáról, hogy most nagyon figyelni kell.

- Kutyát... - mondta véletlen Sándor.

Pisze Matyi már tudta, hogy rendben vannak, a lóról lehajolt, mintha a zablán akarna valamit igazítani, a lába ellen acsarkodó nagy komondor kutyának az orra elé tartotta az ujját, amitől az abban a szempillantásban megszélidült, és acsarkodásból csaholásba fordult, aztán elhallgatott és odajött szagolgatni a csizmáját.

A számadó észrevette, történt valami a kutyával.

Fütttyentett neki, de a kutya nem akart elmenni a csizmától. Még a másik kutya is odarohant, az is abbahagyta a veszett ugatást, az is rátette az orrát a betyár csizmájára. Még nyíni is kezdett.

- Csiba te! - kiáltott rá a két kutyára a gazda.

Csak a két kutya volt, ezt már a betyárok látták, azt is, hogy a fiatal az öregnek a fattya lesz, még nevelőben van.

Most már egyiknek sem volt szava, hangja. Se a csikósnak, se a betyárnak.

Mindnyájukban felforrta a vér, az indulat, mivel egyik se tudta, mi fog történni a másik percben, az erek a pattanásig dagadtak a homlokukban, a vakszemeken. Így állottak s néztek farkaszemet.

Valami váratlan történt. A Rózsa Sándor lova álltában megbolondult, s hirtelen két hátulsó lábára szökött. Senki sem tudta, mi történt vele. Talán a kutyáktól. Hogy azok tettek volna valamit neki? Isten tudja. De csak toporzékolt, s már úgy látszott, leveti a lovast.

De a legény csak maradt a nyeregben, csillapító szókat mondott a lovának, amitől az még jobban ugrálni, még vadabbul keringeni kezdett.

Nem lehetett látni, mi folyik itt, csak az, hogy mikor a lovas a lovát megtörte, az kiugrott és futni kezdett, úgy látszott, mintha a legény belekapaszkodott volna a pályvakötélbe, ami ott volt lerakva a nyergén, s avval akarná ütni a lovát. Már a ló beletoporzékolt egész a ménesbe, akkor a pályva kinyúlik, kirepül, a másik pillanatban két lóval vágat a legény a ménesen áttörve s azon túl.

- Hű a betyár istenit - ordította el magát a kenyérre kenni való jó ember, a számadó -, tik mög csak ácsorogtok, gazembörök!

Az óriási betyár, a szörnyű nagy lovával, mintha most meg ő maga szédült volna meg, egyenesen csak nekirúgtat az egyik bojtárnak, már fellöki, már felborítja, meg van ez bolondulva. Nincsen nála semmi fegyver, semmi szerszám, csak megy neki, s egyenesen az oldalának, s az a mafla nem tud kitérni. Míg ezt nézi a számadó, a másik betyár a másik bojtárjával kél birokra, s átnyúl a nyeregből s a szőrén ülő csikóst ledobja a földre s ő maga is vele esik, mert az elkapta a szűrét.

Ezt legalább megfogja. Ezt meg, a betyár mindenségit. Veti rá magát, de ahogy ráveti magát, megfordul a másik betyár a nagy óriási lovával, s rájuk, alig lehetett a ló patája alól kiugrani, ez a disznó állat képes lett volna rágázolni.

Szóval alig lélegzenek fel, a három lovas betyár már világgá ment, csak néztek utána.

De hát becsület is van a világon. Lóra mind, aki irgalmát, el kell fogni őket.

Irtóztató káromkodások közt mindnyájan újra felvetik magukat a lovaikra, neki a pusztának a reszkető kék levegőben, ütik bottal a betyárok nyomát.

Délére kerülnek haza, a ménes a két kutyára maradt. Nem kellett félni, a betyároknak nem volt más kívánságuk; a pejkoért jöttek.

Igaz, jó ló is volt. Jókötésű, jó formájú, jó futó lesz még abból betyárok alatt, az irgalmát.

Hej az irgalmát, az irgalmát.

Bökkenő

Kicsit bosszantotta, hogy az öccse nem várta meg a halásztanyán.

Hát nem tudta, hogy miatta ment el szó nélkül? Ilyen gügyeséget. Ő egész éccaka harcol, verekedik és kiteszi magát, s a gyerek meg szépen hazagyalogol.

Most mehetne lovon.

Sose lesz belőle semmi.

No mindegy.

Fütyörészni kezdett a virradatban. Már a nap kezdi fel-felemelni az üstökét, éppen szembe ment vele, ment, mendegélt.

Csöppet se volt álmos. Inkább olyan vidám volt a lelke, belől, lassan még dúdolni is kezdett.

Különösen az tetszett neki, hogy a pejében nem csalatkozott. Ez a fiatal állat éppen a gyerekeknek való lesz. Olyan kezes, mint a bárány. Nem elég, hogy szép kis jószág, de még böcsület is van benne.

Úgy nyergelheti ezt Bandi koma, ahogy akarja.

Nem is hinné az ember, hogy nincs még ez a ló betörve. Engedelmes, minden legkisebb moccanásra ügyel, lehet kormányozni, mint egy csónakot.

Hát jó van ez, kedves egy jó öcsém, neked legalább hadd virítson egy kis öröm, egy kis jó ebbe a nagy rettenetességbe, ebbe az életbe.

Legalább egy Rózsa visszakerül a városhoz. Még az ő gyerekkorában három-négy Rózsa is volt a városi tanácsban. Tudja ezt ő, még ha árva is, de ezeket tudja, mert Ágni ángyó megtanította rá. Híres fődbíró volt Sándor bátya, árvák atya vót Rózsa Józsi bátya. Andris bátya is szószóló volt Szögedébe, szegények szószólója, meg Imre bátya a tanácsba volt első. Müller főkapitány is azért szabatta ki a botozást, mert azt mondta:

- Nem fogod mögcsúfóni a szép nevet. Rúzs Sándor!. Csillaga löhetől a szögedi határnak, nem félelmetössége.

Kicsit elmosolyodott.

Még csipett is a szemével, mintha a gondolatába belelátna az a repülő madár odafel.

Mit szól ahhoz Müller főkapitány, ha a fülébe danolják: hogy is csak?

*zúg az erdő zúg a mező
ugyan mi zúgattya
talán bizony rúzs sándor
a lovát ugrattya*

*szép ő maga szép mindőne
szép a paripája
vígán vágtat a betyárok
szép karikájába*

Hogyha Müller kapitány olyan jó lett volna hozzá, ahogy mondta, akkor nem huszonötöt szabott volna ki, hanem azt mondta volna: Mécc a méneshő'!

Jóságos jó isten. Ha ez az egy kívánsága megtörténhetett volna, vagy mögtörténhetnéjek, hogy Szöged városának tisztösségébe bekerülhetne, számadónak vagy mestörnek a városi ménes mellett, akkor másmint fordul itt minden.

Csak minden üldözi.

Sömmi se sikerül.

Aki szabad legény, maga keze után élő ember csak van a nagy tágasságos határon, az ötet mind tisztességgel, becsülettel megkezezi, süvegeli, elfogadja. Hanem mihelyt egy hivatalbélivel összekerül, akkor már megfagy a szájában a szó, megmered a nyelve gyökere, s nem tud válaszolni se, mert csak arra gondol: tik vertetök engöm.

Meg akarnák is újra verni, folyton verni. Ha megfoghatnák, ezek azok, akik soha nem kímélnék a bottól.

Hogy verjék a tulajdon édes apjukat, anyjukat!

- Engöm többet mög nem üt égy is!

Olyan isten nincs az égbe!

Tovább fütörészett:

*azt gondolod hogy szeretlek
ha mán éccő mögölellek
még százszor is mögölellek
mégse igazán szeretlek*

Ha akar, lögyön templom! - rikkantott fel magában - minek az a kápolna!... Akasszanak fel: de engöm többet bottal mög nem ér az istennek szent árkangyala se.

Megsimogatta a pejko nyakát. Megveregette, kicsi hangot adott neki. Maga lova is ott ügetett kötőfékszáron mellettük. A vót az ő jó segítsége, ez a kedves Csillag paripája. Még ezt a fiatal vadat is az kantározza be. Biztosan megmondta neki lónyelven, hogy sose okoskodj, most ember kezébe kerültél. Innen úgyse lösz szabadulásod, de nem is kő, mert itt olyan dógod lösz, az anyád hasába se vót jobb.

Ilyeneket kellett mondania Csillagnak, mert néha oda-odanyerített a pejkónak. Olyankor érezni lehetett a pejkón, hogy mennyire javul. Milyen szorgalmatos lesz. Még jobban igyekszik. Csak mán a gyerök el ne rontsa az erkölcsit neki. Nála sincs se fegyver, se semmi. Mintha csak a ménesből vinné haza. Nála sincs se fegyver, se semmi.

Talán nem rontja el Bandi se.

Mer jó gyerök a gyerök. Andris gyerök. Bandi gyerök. Az apjuk is Rúzsza Bandi embör vót, harminchat lókötésért kötötték fő. Harminchatot fogtak mög rajta.

Hm. Neki e még csak a második.

Első a Csillag.

Hát a nem is lehet, hogy egy betyárgyerök vásárba vegyen lovat magának. Ezt még ott kötötte el, véletlenül lelte meg, mikor Bálint bátyjánál szógált.

Látott az úton egy lovat. Azt is úgy látta meg. Az is fiatal vót, kicsit deres. Csillag a homlokán.

E' lösz jó, e' lösz jó, neköm való ló.

Messziről kísérte a hajtókat. Bálint bátyám ménesbeli lován ült. Az is elég jó ló volt, de nem olyan, mint Csillag. Meg nem is az övé vót. Csak éppen alatta vót.

A nagy hajtóúton, alighanem Pest felé hajtották a lovakat.

Nem volt nehéz megszerezni. Nem kellett ahhoz csak dirr, durr... mán a pénzen vett hajtók azt se tudták, merre bújjanak... Úgy lehetett kivenni a csikót a többi közül, mint a virágot a pohárbul.

Most is talán jobb is lett vóna, ha egyedül csinálja. Nem kellett ezt a két maflát magához kötni. Pische Matyi az egy alja nép, avval nem lesz jó fogózni. Csak ahhoz az egyhez ért, a kutyához. Meg a pénzcsikaráshoz.

Nem is hiszi, hogy nem *fal-ásó* ökeme. Azért kell neki annyira tudni a kutyák nyelvén. Hason csúszkál házak tövibe, ahol a gyerekek telepíszkították az ereszalját. Beletenyere. Ez nem az ő embere, ez a nagy orrú, vastag hangú görény.

Imre igen. Imre tetszik neki. Kár, hogy éppen együtt volt Pische Matyival, így akadt rá, erre.

De azért Veszélka Imrével is csinnyán kell bánni. Nehéz feje van. Az ilyen emberrel nem kell semmit se tudatni. Olyan, mint a fejsze: csak vágni vele, azután a sarokba állítani.

Most má megvan. Késő bánat, eb gondolat.

S híre lesz ennek az éccakának a pusztán. Sokat fognak erről beszélni erre is, arra is. Úgy fut a hír, mint a rétégés.

Nevetett magában: biztos, hogy az ő nevére fogják rögtön. Amelyik kutyának veszőtt hírét kötik, e' kő annak veszni.

Mán Rózsa Sándornak a nevét ugatják. Mán azon csudálkoznak, hogy hun van ilyen soká, hogy semmi se' történik az éccakában?

No hadd ugassanak. Nem sokat ugathatnak. Most osztán megint csönd lesz. A gyerekek má van lova. Másik ló minek? Nem kell neki semmi.

Van neki elég gazdája, ahol eltőthet félesztendőket is. Ménesnél mindenütt szívesen lássák.

Felnevetett.

Legjobb vóna, ha hónap csak bekínálkoznék Majsa számadóhoz.

E vón' a legjobb.

Mer ha keresik erre is, arra is, az az egy hely, ahol nem fogja keresni senki.

A mög elég barom ahhó, hogy mög né ismerje! Jó embör.

Dehogy ösmeri. Mög vót az ijedve röttenetős mód.

Újra csak nótára kellett kanyarintani:

*azt gondolod esső esik
pedig a szömöm könnyezik
szömöm könnyes orcám nedves
mind teérted van ez kedves*

Ezen is el lehet gondolkozni a lóháton, hogy ez a Piros. Micsoda teremtései vannak az istennek. Mint egy pihe, ha ráfűjnek, elszáll.

Jól van no, jól van: az öccse öröklí. De hát az öccse, az is csak bandi. Ümellette, nem több, csak egy bandi. Hogy égy lány Rúzsi Sándort ki tudja váltani egy rúzsabandira.

De mindig is vót ebben a lányban valami, ami neki nem tetszött. Mőgmondjam mi - szólt őnmagához: - Mőgmondom: e mindig fē't énmellettem... Én pedig ezt az egyet nem szeretöm, ha fél, aki rám van bízva... A teremtöttét, ha én vállalom: akkó a fejércseléd úgy érezze magát, akárcsak szűzmárijja kötőjibe. Olyan bátorságba.

- Neköd a világon semmi bajod se löhet - megmondta neki előre -, csak té sé láss, sé hallj: égy szót sé beszélj. Soha... Megértötted?... Akármit kérdöz akárki: itt vót? mikor láttad?... semmit se tuggy. Nem hallottad! nem láttad! nem ismeröd! Asse tudod, ki a... Még a nevét sé értöd.

De ennek a lánynak mindig reszketett a szíve.

A teste nem reszketett, de a szíve igen. Mit lehet egy gyáva néemberrel kezdeni.

Öccsének való ez: Bandinak. Olyan házba, ahol soha sincs semmi kockázható. Ahun fizetés van, rőndösen. Kommenció. Abbul kell élni, amit kimondanak, kiadnak. Ahun az embört semmi se fenyegeti. Csak éppen az istennyila. Pedig hát ott is sokszor füstöl a kémény, de nem tudjuk, mi föl alatta...

Piros? főzi a kását, ha nincs egyéb. Belevaló birka ha van, van, ha nincs, nincs.

Pedig hát felette is telik az idő. Már húszesztendős régen elmúlt. Azóta három nyár is eltött, mikor azt mondta Kajla Mihály gazda, hogy: megütötted a két iksöt.

E pedig, úgy mondták, húsz esztendő.

Ez a bökkenő: mi lesz az emberrel, asszony nélkül.

*azt gondolod hogy én bánom
hogy tetülled e' kő vá'nom
e'válásom nem sajnálom
csak a régi jókat bánom*

De most hirtelen felébredt a mėlázásból.

Már itt van a Péter gazda tájékán. Ha jobban megnézi, már látja is a nagy házat meg a kis ólakat. Olyan a mind, mint a szarkafészek.

Juliska

A tágas, nagy udvar üres volt. Már az állatok is mind kimentek legelni, még a tyúkok is távol kapargáltak a vetés töviben. Még a kutyák is lusták voltak. Korán volt, de érezni lehetett a szörnyű meleget, ami ma lesz.

Megállott a két lóval a tanya udvarán.

- Hé - kiáltotta el magát csengő hangon lóhátról -, van itt valaki?

Senki se felelt:

- Ez a Veszeka Pétör gazda tanyája? - kiáltott újra.

A lány lépett ki a szalmatetős fészker alól. A kötője tele volt tojással. Most szedte össze.

Gyanúsán nézett a lovas legényre.

- No: ez, vagy nem ez?

- Mit akar tülle?

A legény elnevette magát. Láta, hogy nem ismeri meg őtet a csúnya nagy szájú lány.

- Itthon van-e Rúza Bandi, azt akarom tülle.

- Rúza Bandi? - csudálkozott a lány. - Hát attul mög mit akar?

- Ögyem mög azt a szép szádat! - mondta a legény s nevetett a lány szemébe. Olyan csúnyának látta a lányt, hogy nevetni kellett rajta. - Csak tunni akarom, oszt mögvan - mondta. - Kinek mi köze hozzá.

- Akkó keresse mög.

S evvel a lány hátat fordított.

Amin a legény igen elcsudálkozott. Még ilyen lányt nem látott, aki neki hátat fordítson.

Nevetni kellett rajta. Hát hátulról se szebb, mint előlrül.

Vékony is, csontos is, még olyan fejletlen, mint a fiatal csikó, a fejit se bírja. De hunnan van benne ez a bátorság, hogy neki hátat fordít?

- Gyere csak ide - szólt rá.

A lány, mintha kígyó csípte volna meg, visszaneézett:

- Én e?

- Táj a!

- Minek?

- No csak gyere, ha mondom. De rögtön gyere!

S úgy tett, mintha a karikást akarná letekerni a nyakából.

A lány nagy szemet meresztett.

- Csak nem akar engöm mögütni? - mondta lángoló arccal. A két piros folt, mint a parázs, lilán égett az arca közepén.

Rózsa Sándor nevetett:

- Ha nem gyússz, pányvával foglak be, ha gyússz, mögcsókollak.

A lány újra hátat fordított, de nagyon.

Nem is szólott egy szót se.

Ment a tojással a házba be, közben az ujjával ott kavargatta a kötényében, talán számolta hány van, vagy mi.

Rózsa Sándor letekerte a karikást, megforgatta a feje fölött, s retteneteset durrantott vele.

De ettől a fiatal ló, aki még nem volt hozzászokva a durrogtatáshoz, mögijedt, kiugrott.

A legény belevágta a sarkát a vékonyába.

A ló ugrált és a másik lovat, a Csillagot is magával rángatta. A meg szintén megkavarodott, az is elkezdte cifrázni.

A lovas most ráfeküdt a tomboló csikó nyakára, s mintha a fa ágán ülne, a hintázó kötelét oldaná le, eloldotta Csillag nyaklóját, eleresztette. A Csillag el is szaladt, nekivágott a pusztnak, nem is lehetett tudni, merre megy.

Nem is törődött vele, hanem ahogy magában maradt a pejköval, hát ennek oskolát akart adni.

Vette a kurta korbácsát, a kancsukát, s verni kezdte vele a lovat.

Nem haragból. Ésszel.

Előbb a farát verte, de oly keményen, hogy felrepedezett annak a szőre szálán a por.

A ló egyre jobban megbomlott.

A legény mintha hozzá lett volna nőve.

- Fogsz te énalattam ugrá'ni? A zanyád... erre-arra...

Most mind kényesebb helyeken vagdosta. A hasa alatt, a két hátulsó lába közt. Sűrűn, keményen, mint a jégeső.

De úgy, hogy aztán nyoma ne maradjon.

A ló egészen meg volt örülve. Két lábra állott, de a legény a száját oly keményen tartotta, hogy a ló visított a hörgéstől.

Körbe-körbe vágatott, nem tudott kirohanni az udvarból, mert mikor már az udvar szélén volt, a lovas mindig meg tudta fordítani, s bent rajcsúroztak a tágas nagyudvaron.

De addig, addig, vége nem akart szakadni.

A lovat meg kell törni.

Egész úton jól viselte magát, most ütött ki rajta a szűz makrancoskodás.

Nem hagyhatja az öccsére. Bandinak már készen kell adni a lovat. Ez az ő dolga, ezt neki kell elvégezni.

Hát pihenés nélkül csak vágta. Vágta, ahogy csak kell.

Nem fertályévenként huszonötöt, eccerre kiadta neki az ötszáz ütést vagy tán ezret.

Addig vágta, hajtotta, rohant vele, de a ló soha nem tudott belerohanni se a színbe, se a disznó-ólba, se fedél alá, karámba, se az ágasfába; egyáltalán semmi kárt nem tudott tenni magában, mert vasmarokkal tartotta, osztán annak, akárhogy meg is volt vadulva, ott kellett menni, ahol ő akarta.

A lány berohant a konyha ajtaján a rettenetes vadság elől, onnan kukucskált ki, már látni se bírta, mit csinál ez a szörnyű vadember avval a lóval. Csak kimeredt a szeme, és nézett irtóztató rémülettel, egész teste úgy reszketett, mint a csikóé; amikor a ló végre végképp kimerült, letört, térdre csuklott, és kínjában messze kinyújtotta a nyelvét, a tajték szakadt róla, és minden erejét elvesztette, ledőlt a földre, hanyatt vetette magát, ott kezdett el vonaglani, akkor a lány sikoltani kezdett a legényért, hogy úgy látta, azt a ló maga alá gázolta, de alig nyitotta ki a szemét, már a legnagyobb ámulattal látta, hogy az most is talpon van, és a rugódozó lovat addig veri, amíg az egészen el nem veszti az erejét. Még egyszer lábra akart állni, de nem bírta, ott az udvar közepén kétszer-háromszor is lerogyott, végre tajtékot túrt, lihegett, mint egy megszárt disznó, s a legény, az meg ott állott mellette, s kis szavakat kezdett neki mondani, fütttyentgetett és csicscentgetett a nyelvével, s mikor a ló már megadta magát s elfeküdt a földön, mint egy hulla, akkor ráhajolt, megveregette a fejét, a nyakát, simogatni kezdte: akkor a ló újra felrobbant, újra lábra állott, újra vágatni kezdett, a legény újra utána, a kötőféket egy percre el nem eresztette, újra megverte, de már nem olyan vadul, hanem szinte békítve és szelídítve. S folyton morgott felé, csitító hangokat és kis szavakat, dürrögve és anyáskodva.

Aztán a ló megadta magát sorsának.

Megállott. Leeresztette a fejét.

Minden tagja, minden izma reszketett, facsaró tajték.

- Jó van, kis lovam, jó van, bogaram, jó van, kedvesöm, angyalom, gyönyörűségöm.

S otthagya a lovat magában.

A ló megérezte, hogy szabad, abban a pillanatban kivágott, hogy elragad. De a fiú már rajta volt, elkapta a kantárt.

Mire a ló szembefordult vele, mint egy farkas, rá akart rohanni.

Juliska újra sikoltott, mintha őt ölnék.

De a legény újra elfogta, újra kancsukázni kezdte a lovat, mire az kínjában, dühében, erőtelenségében, végre megadta magát. Se le nem dőlt a földre, se nem háborgott tovább, állott lehajtott fővel, végig-végig reszketve, de túrta a verést, s mikor a tanítómestere már maga is kimerült, ott maradt állva, mint egy kimustrált remonda.

Most már el lehetett ereszteni a kötőfékszárát.

Rózsa Sándor a kúthoz ment, fogott egy vödör vizet, hozta és végigöntötte a lovon.

A ló már nem bánta, már akármit lehetett vele csinálni.

Túrta, mint a hulla.

Egyik vödör a másik után, csak úgy zúgott végig a lovon a víz, s nagy tó kerekedett az udvar derekán, amiben a harminc kacsa vígan ellubickolhatott osztán.

Most a legény megölelte a kis ló nyakát, megcsókolgatta, megbirizgálta, simogatta.

Veregette, dürrögött neki, szerelmes hangokat adott.

- Jó van, Pejko. Jó ló vagy. Erős ló vagy. Bírós vagy. Embör lösző.

A ló úgy állott a négy remegő lábán, csak fűjt, csak fűjt, csak lihegett. Léhogott és fűjt és szuszogott és alig bírt élni.

A legény ott hagyta, ment be a házba.

A lány ott állott, elhúzódva előle rémülten az ajtóba.

- Van kámfor itthon?

A lány gyűlölködve nézett a szemébe.

Ezen ütődött meg a legény. Micsoda gyűlölet van ennek a lánynak a tekintetében!

- Van itthon kámfor?

A lány arca fehér lett, mint a fal, s beleköpött a legény szeme közé.

Erre az, abban a pillanatban, úgy pofon csapta, hogy a lány megfordult a tengelye körül, s elbukott a konyha fődjén.

A legény vette a kancsukát, megcsattogtatta.

- Ász fő rögtön!... Állasz fő?... Vagy én állítsalak fő?

Csattogtatta az ostorát, de nem érintette meg vele a lányt.

- Föl! Lábra! Ha mondom!

A lány feltápáskodott.

Sötéten és halálos remegésben állott a betyár előtt.

A fiú nézte. Láta, hogy mégis nagyon fiatal. Nincs több tizenhat évesnél. De jó csontjai vannak. Orcára nem szép. Kivált most, hogy a sírástól el van torzulva mindene. Megnőtt a szája. Kicsi lett a szeme... De valaki!... Az anyja istenit: szembe merte őtet köpni.

- No, nem haragszok. Gyeride. Csókold le a nyálad.

A lány megvonaglott.

- Mi lösz?

A lány, mint odakint a ló, mán nem bánta akármi történik. A legény odalépett hozzá, gyengén a vállára tette a kezét.

- Té vagy a legszöbbs kislány, akit életömbe láttam.

Csönd. Akkor azt mondta neki azon a kedves, kedves csiklandós hangján:

- Hogy hí'nak?

A lány megrázkódott, nem szólt.

- Veszélka Juliska?

A lány ránézett könnyein át s bólított.

A legény az övébe nyúlt. Valamit kivett a gatyája korcából. Odaadta a markába s rácsukta az ujjait.

A lány megérezte, mi az a kezében. De fogta, belevágta sután a világba.

Az olvasót.

Rózsa Sándor felhördült.

- Vöszöd fő rögtön!

A lány halálos megdermedéssel látott bele a legény felizzó iszonyú szemébe. Megszédült, elindult, felvette az olvasót, mint egy hitvalló tartotta az ujjai közt, s az olvasó megbarnult szemei láncolva csüngöttek vékony barna ujjai közt.

- Tödd a kebelödbe.

A lány lassan emelte fel kezét, az olvasót a kebelébe eresztette.

- Azé adtam, hogy imátkozzá' énéröttem, szögény bünösért.

Evvel megfordult, kiment a házból.

Odakint az udvaron már itt volt a Csillag is. Ott állott a pejgó mellett, aki még mindig tehetetlenül s lihegve állt. Megnyalta a sebeit. S a megtanított ló, minden érintésére végig lebernyegeződött. A Csillag talán azt nyihogta:

- Így köll annak lönni. Testvéröm. Embörkézbe kerü'tünk.

- Juliska! - kiáltotta Rózsa Sándor.

Kisvártatva a lány kiszédült a tornácra.

- Itt hagyom a pejgót. Rúzs Bandié ez a ló. Mögértötted? Rúzs Bandié. Ezzel möhet a szögedi ménöshó. Az üvé.

Kicsit nézte a lányt. Bírálta.

- Jó neköm való lösz e még - mondta, avval felvetette magát a Csillag hátára s léptetve indult ki a tanyaudvarról.

Azt se mondta: isten áldjon.

Elment. Le se törülte a kisjány nyálát a pofájáarul.

Csepegtető csárda

A két betyár a két lócán végignyúlva aludt, de a csárda tömve volt alvókkal.

Annyian voltak bezsúfolva, amennyien csak befértek. Mind asszony nép.

Akik a fogadott katonákat kísérték az éccaka, most megállottak a Csepegtetőnél, a hőség elől nagy fáradtan behúzódtak. Kosarak voltak a fejük alatt, ketten-hárman ültek úgy, hogy egymásnak vetették a hátukat.

Törődöttek voltak, kellett aludni, mert ebben a hőségben nem bírtak már gyalogolni.

Pisze Matyi horkolása kísérte az álmukat.

Csak úgy elnyomta valamennyiüket a buzgóság.

És a bánat.

Elmentek a szerelmes gyermekek; az anyák utánuk sírnak; van akinek álmában is megmegcsordul a könnye; de vannak feleségek, akik itthon maradtak egy csomó gyermekkel, most már soha többet nem tudják, mi lesz velük.

A katonafogásnál az az elv a város vezetőségében, hogy a semmiházi naplopókat, a haszontalan csirkefogókat szedjék össze. Szóval, a szegényeket. Aki szegény, az már minden rossz. A szegény nem szeret dolgozni, mert akár dolgozik, akár nem, egy a kereset. A szegény nem tiszteli a más vagyonát, mert neki akkor sincs semmije, ha tiszteli. A szegény nem tud uralkodni a zabolázatlan érzésein, mert nem látja semmi értelmét, hogy megtagadjon magától akár egy harapás érő vagyont, akár egy asszonycsókot, amihez hozzájuthat. A szegény az elesett, és valamennyit nyugodtan be lehet a fogott katonák közé dugni, soha senki nem reklamálja, még a saját családjá sem, mert annak is csak terhére van, kárára és fájdmára.

A szegénység kitermeli a rosszaságot.

A nyomor.

Mert van tisztos szegénység is, amely sarkall, amely még nem látszik legyőzhetetlennek. Az ilyen szegények iparkodnak, ezek végeznek el minden munkát, ezek hozzák létre a nagy alkotásokat. De a nyomor az már semmit sem csinál, csak árt.

Pusztít, mint a szennyes árvíz.

Hát bizony nem nagyon kellemes látvány benézni ebbe a csárdába, itt a Csorba-pusztá közepén. Rideg, vörösre kiégett pusztaság van körös-körül, már alig találni zöld fűszálat, a csárda kuporog, mintha egy kopott tűzok már nem bír járnival, maga alá húzza hosszú lábait, barnán, elnyúttan várja a halált.

Ilyen korcsmák vannak mindenfelé az Alföldön. Ennivaló nincs, csak akkor, ha a vendég visz bele, ha megkínálja a csárdásokat. Szegény parasztok ezek a csárdások is, sok gyerekkel ógnak-mógnak, míg leélik az életüket. Ha egy kis boruk van, az rájuk savanyodik, mert hétszámra egy lélek se kerül, ha meg vendégek jönnek, csak a méreg eszi őket, hogy semmit se tudnak adni. Kivált az efféle vendégek, mint ezek. Még a betyárok se érnek semmit. Mire való az olyan szegénylegény, aki tisztességgel köszön be s rögtön végigfekszik a lócán, hogy kialudja magát. Magából abrakol a lovának, a saját számára se kér, mert még van a tarisznyában a Gyenise Péter szalonnájából, kenyeréből, de még abból se eszik, mert takarékoskodni kell avval is, s úgyszint egy félkrajcár se a zsebbe, hogy utána egy icce bort parancsoljon.

De ki se lehet zavarni, mert rögtön felhúzza az orrát. Még jó, hogy van annyi becsület, hogy hitelbe nem parancsolgatnak, mert ha tennék, azt se lehetne megtagadni.

Hát még ezek a katonakísérők.

Ezeknek semmi se kell, csak a hűvös. Azér kuncsorognak be, mint a birkák, összezsúfolódva kérik az engedelmet, irgalmat, kegyelmet, hogy csak egy kicsit kilevegőzzék magukat. Anélkül is alig van rajtuk valami ruhaféle, de most leoldják a kendőket, a batyukat, az üres kosarakat, kibontják az ingváll madzagát, hogy a testük gőzölögjön, s kis idő múlva már olyan fullasztó emberszaggal van tele az ivó, hogy sütni lehetne benne a palacsintát. Hőség. Pedig be jó hűvösek voltak a sárfalak. Még azok is kiforrósodtak, mint a kemence, a gőzölgő testek párájától.

Mindenki alszik. Pedig de csúnya a szegény ember, mikor alszik. Mint a sár, dűlnek el a tetemek, keresztül-kasul, akár édestestvérek volnának, egymáson nyúlnak el, megáporodottan bűzölgnek együtt.

Összevissza döngetett búzakévék, mikor már eső megverte, vihar megtépte.

Mind fejrben van, vászonban, alig akad köztük kékfestő, maguk szőtték, fonták a gúnyájukat, s még a kötőt is, ami előttük fityeg. S barna a fejr, mint a föld, amin feküsznek disznó módjára.

Így telnek a negyedórák, az órák, már délutánra hajlik, még mindig csak alusznak. Hadd aludjanak, addig nem csinálnak bajt, míg alusznak.

Hogy szeret az ember együtt lenni. Nincs jobb szag az embernek, mint az emberszag. A rettenetes nagy bánatban, keserűségben talán el is pusztulnának, ha magukban kellene maradni. De nincsenek magukban, olyan megnyugasztaló, hogy a többi asszony is éppen úgy szenved, sír és panaszkodik, szinte egymás szájából szedik ki a jajszavakat.

- Ebbel tarts, ebbé kő lönnöd! - mondja ébredve egy hatalmas testes asszony, aki roppant tagokkal nyújtózik; s közben ráeszmél, micsoda kutya-falka az, amelyikben magára talál.

Mindenki az, ami a társasága.

- Mit mond, ángyó?

- Csak ásítottam.

Nem is tudja, milyen jót mondott.

Mert az a borzasztó a szegényeknél, hogy azok, akiknek az élete hajlék nélkül telik el, nem tudják, hogy a szabad ég alatt mennyivel jobb volna, mint itt a korcsma földjén heverni.

Rózsa Sándor későn ért a csárdához; ő mondta, hogy itt várják meg, mert a Csepegtető kívül volt az országos úton, nemigen szokott arra térti senki, az is csak most esett meg, hogy a katonákat kísérők itt jöttek keresztül. Rövidítették az utat, mert a főút a mocsarak miatt nagyot került, de most a szárazságban jól lehetett menni a lépokon át, aki tudja a járást. Megismerte a két lovat, Pische Matyi fakóját meg az Imre nagy szürke lovát, a Lógót.

Lepattant a Csillagról, bekötötte hozzájuk az állásba. Sással fedett rossz szárnyék volt ez, de mást nem lehetett csinálni, legelni nem volt hova kicsapni a lovakat, vörös volt a föld színe, akármerre is nézett.

A Matyi nyergén még volt a zsákban abrak, megtöltötte a ló tarisznyáját s fejébe akasztotta.

Csillag rögtön hozzáfogott bókolni. Fel-felhányta a fejét, hogy az abrakot a szájába rázza.

- Héj - kiáltotta el magát, ahogy benézett a csárda vedlett ajtaján. - Hát itt mi van? Ellető?

A birkaakolban szoktak a juhok így összetúródni.

Rájuk nevetett.

- Jó, hogy most itt nincs pandúr! - mondta.

De nem értették. Még senki se hallott a röszei esetről.

- Látok egy legényt - mondta Pörzsi -, de hát ahun egy van, ott egy sincs.

- E'mönt a mi fiunk - sírt fel egy vénasszony, fekete kordován bőrét gyúrva -, nincs má nekünk életünk.

- Ó, anyám, egyet se búsuljon rajta: fiú helyött fiút ad az Isten.

Bólogattak az asszonyok, fölnevettek. Ha ilyen szép vigasztalót kapnak az asszonyok, akkor nevet még a félhótt is.

S Rózsa Sándor belesodródott. Magyar embert a társaság új emberré formálja. Ki az, aki társaságban el nem veszíti bánatát, keserűségét. Emberek közt ember légy: tréfálj. Arra nincs eset, hogy a magyar nép ne tréfaszóra fordítsa a beszédet, mihelyt hárman vannak együtt.

- Ne sírjon anyám, maga még mindég átugorja a száz tú hosszát.

Még az öregasszony is nevetett.

- Az, az - mondta bólogatva. - Az is régön vót.

- Mer maguk ám az oka annak is, ha a pusztázók olyan bátran vigasztalják magukat.

- Vigasztajja a kedves anyyát - pattogott egy menyecske. - Engem ugyan nem vigasztal, mert én szömön köpöm.

- No attúl az embör nem ijed mög. Aki köp, avval le köll nyalatni.

Egyre jobban nevetgéltek az asszonyok.

- Nyalja le a süly, aki megeszi. A perzekútorját! Csak azér tartyák őket, hogy vegzájják a szögényt. Bezzeg Rózsa Sándort nem tuggyák elcsípni. Csak otthun iregnek-forognak, mint a kan kutya. Ki védelmez mög minket mán, ha elvitték a mink jó védelmezőinket.

- Még sose vittek annyi katonát, mint az idén. Nem tudom, mit akar a császár is. Mán dógos kéz nem kő, csak fegyverre kő az embör?

Újra visszaestek a jajgatásba, a keserűségbe, az igazság keresésébe.

- Ne sírjatok, lelkeim, majd mögsegít a jó Isten.

- Majd mögsegít a jó halál.

- A boldogságos Mária.

S keresztet vetettek sorra mind.

Rózsa Sándor ott állott felettük, s nézte őket.³ Neki nem volt anyya, aki őtet sirassa nehéz életéért. Őt elvihették volna, utána senki sem emésztené magát. Szomorúság fogta el, hogy ennyi asszony van, akinek az elveszett gyermeke vigasztalhatatlanul fáj, s őneki élnie kell ezt az életet.

Hogy élje? Minek is élje? Duhajul, butául? Vadul?... Miért is nem lett hát mezei farkassá, nádi ordassá. Mi őrzi meg, hogy sajnálni tudja ezt a sok szegény síró-rívó teremtet.

Elfordította a fejét, mert ő is közel volt hozzá, hogy könnye csorduljon.

Az ember csak erőtteni, csinálja, hogy él. Pedig annak a szegény fiúnak is jobb az élete, mint az övé, akit nehéz menetben hajtának a bajai úton. Mert most is ott van a többi közt, ő meg magában áll itt: kije neki a két legény, aki ma hozzá tartozik. Nem is ismeri őket...

- Ne sírjanak, galambom - mondta. - Ne sírjanak kedves néném... Hazajön a fiuk, akkor is a maga fia lesz. Most is a magáé... Tanálkoztam vele az éccaka Átokházán... mind jó van, mind egészséges, mindönik tisztöli az édosanyját...

Az asszonyok megnézték a fiatalembert.

Pörzsi meglökte könyökkel Tatárnét.

Tatárné meglökte Hideg Esztert.

Egyik a másikat.

Ráeszméltek a puskalövésre. Hátha ez az elkeseredett fiú, aki megpuskázta az egész katonaságot... Nagyon nagy lehet a bánatja...

- Van-i édosanyád, fijam? - kérdezte könnyei közt az öregasszony.

- Van hát. Fönn van az égbe.

Hallgattak s néztek maguk elé. Bólogattak. Értették már.

Nincs annál nagyobb, mint az árva sorsa. Ezt ők tudják legjobban, az anyák. S mennyi árva van most ezen a világon. Csupa árva az egész. Még az is árva, akinek vannak szülei, mert máma a szülők is árvák. Haj, nincsenek itt a nagygazdák feleségei, nincsenek az uraké. Csak csupa szegény kétkezi ember családja van itt együtt. Csupa olyanok, akik a menetben hátul viszik a köröszöt, s hajbókolva imádkoznak egész úton.

- Te vagy!... - sikoltott fel egy asszony. - Te vagy a!...

Kinyújtotta az ujját, és a legényre mutatott.

Rózsa Sándor ijedten pillantott rá, akármilyen bátor is az ember, ha valaki ujjal mutat rá és sikoltozva, meg kell rezzenni.

- Ő az, aki engem mögmentött a perzekútor keziből... Asszonyok... Múlt héten Röszkén... nálunk... ez a legény vót ott lovat patkótatni... Rác Pali pandúr rám gyött... beszorított a méhej megé... Akkor ez az embör észrevette, nekimönt, szétverte a fejít neki, összetörte a puskáját neki, lefegyverözte a másik pandúrt is, és a Bak Józsi bátyámmal elküldte neköm minden pézit...

Jajveszékelve sírt.

- Azé vagyok én itt... Azé kell énnékem itt sírni veletök... Oda vót az uram tötést csinálni. Jó helyön vót. De az urak megharaguttak rám, elfogták az uramat tőlem, evitték katonának tizenhat esztendőre... mer ez a jó embör nem tudta nézni, hogy éngöm megbitangosítson egy kutya perzekútor... Azé köllött neköm elveszteni a jó uramat, Maradék Pált... Mer a vagyok én, Maradék Pálné, Röszkérül. Én vagyok az, akin bosszút állott egy tisztességös fiatalembör... Azé köll énnéköm fiatalon, három gyerekekkel árván maradni...

Úgy sírt, hogy csaknem kifogta a frász.

Az asszonyok megilletődve hallgatták. Ez az asszony eddig az egész menetben soha egyetlen szót sem ejtett. Senki sem tudta közülük, ki ez, mit kísér, kit sirat. Csak ment köztük némán, mint a keresztvivő. Vitte az élete nehéz keresztjét.

Körülvették, simogatták, vigasztalták, de az csak egyre jobban jajgatott. Nagyon rájött most a fájdalom, hogy megismerte az ismeretlent, aki őtet megmentette.

- Ne sírjál - mondta neki Rózsa Sándor. - Ne sírjál. Én nem töhetök rulla... De ha töhetök: tőszök!... Mert ha te árva vagy, árva vagy... én is árva vagyok... Majd megtudod, ki vagyok... Nem te vagy az első szögény, akinek segítetttem, nem is az utóssó... Tudd mög, tudjátok mög, neköm sönki se számít, csak a szögény... Hát lögyetök békén.

Mély csönd volt. Mély, mint mikor misére csöndítenek.

Az asszonyok letérgyepeltek a korcsma földjén, és nem tudván egyebet csinálni, hogy adjanak kifejezést nagy szívbeli megilletődésüknek, imádkozni kezdetek:

*szűz márija isten annya
imátkozzá értünk*

Mások a litániába saját sirató szavaikat szőtték be, fekete fonalat a fejrő vászonba.

*jaj pětöröm pětöröm
andris andris andriskám
szerelmetös fíjam János*

Túlhasítja a tömeget az éles hang:

*én életöm halálom jaj csillagom virágom
istvány*

Ki-ki név szerint siratja el övéit, meg-megszólogatja a távollevőket, mintha már a mennyégben masíroznának, az égi porban. Mintha még a jóisten se tudná másképp megkülönböztetni őket a többi egyforma boldogtalan közül. Mindenkinek kell odafenn is egy-egy saját pártoló, védő, közbenjáró, hogy tudnák másképpen az égi pandúrok elvégezni kötelességüket.

*miháj miháj
be szeretted a sulymot
mög a pecsönyét
disznóöléskor
mind leetted a fülit farkát*

Sírnak a szemek, szárazon nem maradnak. Észre sem veszik, hogy közülük senkinek egy falatja sincs; semmi enivaló. Mindent odaadtak a távozó fiaknak s kedveseknek. Az utas katonáknak. Még a morzsákat is kirázogatták a tenyereikbe. Hiszen ők itthon maradnak. Aki itthon van, annak kő legyen. Csak azt kő sajnálni, aki elmén.

Tatárné sír fel:

*itthon a ház
de nincs kenyér*

Hideg Perzsi kontráz:

*bizony a ház nem vagyon
nem vagyon csak nyugalom*

S hatalmas tagjait egybefonva litániáz maga:

*oly uram vót néköm az a csöpp uram
nem is uram nem mondhatom csak emböröm
hogya az engöm úgy ellátott
úgy mögtartott
étetött
kisujjamat se költött mozdítani
ha nem akartam fő se köttem
kicsi uram a föld alól is kiteremtötte
még mög is főzte ha köllött*

- Úgy van, úgy van - zümmögtek rá a népek.

Akkora keserűség volt a szavában, nem is gondolta senki, hogy ezen még nevetni is lehetne.

Hideg Perzsi folytatta:

*libát tanált a lelköm akkor is
azé vitték ee
azt a libát is az urak ötték mög
nem pörzsi ötte mög
jaj én uram s istenöm
hány tudna tégöd kipótolni
édös uram lelköm*

Mindenki bólogatott, könnyét szívogetta, törülgette, nagyon kisírták magukat; folyt a litánia:

*elefántcsonttorony imádkozzál érottünk
csak legalább egy combocskáját
mögkaphattam vóna
mind elvitték a perzekútorok
mind a két combjávaa*

A két betyár már ébren tápászkodott. Ki tudna aludni ilyen rivadalomban. Nézték egy ideig a síró, jajgató asszonyokat.

Akkor Pische Matyi rájuk rikkantott:

- Haggyátok mán a fenéjét neki! Ne bögjetek a fülembé, mert közétek vágok.

Rózsa Sándor a korcsmárost szólította.

- Mit tudnál anni ezöknek?

- Sömmim sincs. Sömmim sincs, csak a beteg feleségöm. Mög a hat gyerököm - mondta a csapláros.

- Rakjá tüzet. Készítsd a bográcsot. Mingyán lösz.

Evvel elment, lóra ült.

Fertály óra múlva malacot hozott. Jókora süldő volt. Erre Pische Matyi is kijött, nekigyürkőzött a henteskedésnek.

Délre rendes ebédet kaptak az asszonyok. Csak hát kenyér nélkül kellett megenni a malacpaprikást. Jó vót úgyis.

Bor se igen volt rá. Valami kis penészlett, virágos lőre volt még néhány iccével a hordó fenekén.

- Olyan csárdások ezek - mondta Pizze Matyi -, el kell őket tartani.

Rettenetes volt a hőség. Mindenki lefeküdt utána újra.

Éccaka lehet csak menni a hosszú úton. Estére majd elindulnak.

- No gyerünk innen - mondta Sándor. - Hagy aluggyanak.

- Most érdömös maradni - szólt Pizze Matyi -; én már kinéztem magamnak a strózsákat.

Rózsa Sándor felült a lovára s intett.

Menni kellett vele.

A Csepegtető csárdában csak könnyeknek szabad csepegni. Özvegyek és árvák könnyeinek temploma lett.

Örvény

Míg tovább vágattak, Rózsa Sándor nem szólt. Gondolkodóba ejtette ez a mai nap. Valami szöveget ütött a fejébe.

Valami nem tetszett neki.

Az, amit Maradék Pálné mondott. Ő az asszonyt nem is látta: talán rápillantott, mikor a pandúrt letépte róla, de nem vette figyelembe. Most nem ismerte meg, csak annyit gondolt, hogy nagyon megfogyott az asszony. Nem olyan, mint volt. Akkor jó friss, nyelves, kövéres teremtésnek emlékezett rá. Most szikkadt, sovány, keserves szegény.

Hát az urak máris bosszút állottak rajta. Hm. Elvitték az urát. Kivették a töltéscsinálók közül. Azt se tudta szegény, mit akarnak vele, besorozták katonának.

Ez csak így megy?

Most, ha ő olyan hatalmas volna. Hogy neki, mondjuk, nagy bandája volna, mint a régi betyároknak, a *fekete embörnek*. Akkor ő most rámehetne... Kikeresné, ki volt az, aki csinálta... Mert hát az összes urakra nem mehetne rá, akármennyi legénye volna is... Csak a császárnak van annyi, amennyi kell. A császár tehetné meg csak, amit ő szeretne... visszaadni a tromfot...

De evvel a két senkivel?

Imre még csak, csak, de gyerek. Gyerek ez még. Sok víznek kell lefolyni a Tiszán, hogy ez megérjen. Embernek. Tisztának. Betyárnak.

Hanem a másik, a Pische Matyi, az nem tetszik neki.

Most ennyi az összes embere?

Mer jó van. Ott van Bánné, annak az ura, az jó pajtása, jó füles ember, jön-megy. Ütött ember. Már el van törve ennek is a hátulja, sokat vert ember. Ez már nem avatkozik bele semmibe, de arra jó, hogy mindent tud. Az is kell. Az a legfontosabb. Az asszony is jó, olyan, mint a kenyér, lehet belőle harapni, meg lehet belőle élni. Csak folyton szül, s már annyi gyerek van körülötte, mint egy anyadisznó körül. És mind mástól. Még kicsik, még nem tudnak pletykálni, de már kezdenek beszédesek lenni... Ez nem jövőre való... Az urát igen... Azt számon kell tartani... ez a nagy, vörös, zápult ember még sokra lesz jó... Gerencsér-erdő... Jó citerás. Az is köll. Domaszéktó is arra esik. Kerekes Sándor. Még tán ez a legalkalmasabb... Ez is ütött ember...
De

*látom az életem nemigen gyönyörű,
hacsak az úristen rajtam nem könyörül*

Pedig evvel érdemes együtt lenni, mert senki sem ért olyan alaposan a dologhoz. Az emberben felforr a vér, ha vele van egy napig. Most mit tudna ez a Kerekes Sándor kifundálni a Maradék Pálné esetiből az urak ellen...

Úgy ült a lovon, oly nagy gondban, hogy nem tudott hová lenni. Kavargott benne a sok érzés és bosszúság. Tehetetlennek sejtette magát avval szemben, ami fenyegeti.

Magában van.

Senkije.

Ez a baj.

Az urak sokat tudnak. Tudnak egymásnak írni, el tudják olvasni az izenetet. De a szegény betyár csak annak hisz, amit a maga fülével hallott, tapasztalt.

Olyan embernek nem is lehet hinni, aki írást tud. Az már nem tiszta ember. Az már többet tud, mint szabad. A kovács is, az is igen fenn hordja az orrát.

Krisztus urunkról csak úgy fumigálva beszél. Ezek egy se tud ilyeneket, se Bán, se Kerekes.

- Várjatok mög a kismonyi csárdába - kiáltotta a két legénynek.

Pisze Matyi elégedetlen lett.

- Esső lösz! - kiáltott vissza.

- Bolond beszéd. Honnan tudja kend?

Engedte, hogy közelebb jöhessen Matyi.

- Bolhák, ha igen csípnek, esső lészen - mondta, ahogy beszéd közelre jött.

Rózsa Sándor nem méltatta válaszra.

- Tudománya van annak is. Fecskét is láttam az elébb, hogy szárnyával a vizet verte, az is essőt jelönt. Köszvényes lábom fáj, esső lösz... Búvárok is igen hertelen repülnek s kiáltanak, az is essőt mond...

Hm. Ilyenek vannak. Mondják. Az efféléket jó lönne mögtanulni.

Pisze Matyi nagyon belelelkessedett:

- Harangszó messze hallatszik, esső lösz. Zajog a holló: esső lösz. Macska két első lábával nagyon mossa fejét: esső lösz.

- Hun látott kend macskát máma?

- Csak mondom. A csobolyó dugója szorosan jár, esső lösz.

- Csobolyót - jött méregbe Rózsa Sándor -, hát csobolyóból hun ivott kend máma?

- Sűrű hőség: esső lösz... setét felleg: essőt hoz...

- Hőség van, de hun lát kend sűrű föllegöt? Éppen sömmi fölleg sincs az égön.

- Daru kereken repül: esső lösz. Hangya ha tojását hordja: esső lösz.

- Haggyon má éngömet... Hun szödi kend?

- Csízijó, fiam!... Mög van írva a csízijóba... Mög lehet azt ott olvasni akármikor...

Rózsa Sándor megvetően nézett végig rajta. Szóval ez is csízio... Ez is tud olvasni, mint a kovács... Ennek is komédia a Jézus Krisztus...

- Mondtam, hogy várjanak mög kendtök a kismonyi csárdába.

- Mikor gyüssz?

- Mikor - morogta. - Várjanak!

Elvágatott Rókabögyös irányában. Annához.

Anna a ház előtt állott, várta. Már nagyon messziről meglátta, megismerte.

De jólesett ránézni a nevető fejére. Be volt kötve kendővel a feje, kétszeresen. Piros kendő volt alatta. Ezt is ő hozta neki. Szereti ez ötet.

- Lösz esső?

Evvel ugrott le a lóról.

Anna körülnézett.

- Ha a tyúkok kotornak, lösz.

- Nohát akkor várjuk mög, míg kotornak.

A lovat szabadon hagyta, az elkezdett legelni. Ő meg bement előre a házba. Itt a vizek közt van fű. Leült a kemencepadkára. Más ülőszék nem volt a kis házba.

- Tudsz te olvasni, Anna?

Anna nagyon nevetett.

- Csókot.

Ezen Sándor is nevetett.

- No gyeride, üjj az ölembe, számold.

Anna letette a kezéből a nyírágseprűt s odajött.

- Csak ezér gyüttél?

- Csak.

Anna nevetett.

- Csakhogy gyütté, no... Valami bánatod van?

A legény megmelegedett. Senki se kérdezi tőle, hogy van-e bánata, csak Anna. Majdnem ríva fakadt.

- Hun ötöztél föl?

A legény végignézett magán. Pirosnál öltözött másik ruhába. Szeretett mindennap másokban lenni. Most fehérben volt. Szép fehérben. Vasaltban. Múltkor itt vette magára a zsírba iktatott setétet.

Eszébe jutott, hogy Juliska miatt vett tennap este ilyen szép fejéret.

De a lóiskolázásnál nagyon átizzadta. Azért fejér ez még most is ahhoz, amit Anna adott rá.

- Pirost odaadtam az öcsémnek.

- Zöcséd?... Hát a hun van?

- Mögkerút.

Anna megölelte.

- Neki adtad a Pirost?

- Evöszi.

- Osztán neköd ki marad?

A legény ránézett. Belenézett a szemébe.

- Te.

- Én? - s megcsóválta a fejét és nevetett. - Én mindig itt vagyok. De te nem vagy itt mindig... Kell neked is valaki. Állandóra. Örökösre.

S apró csókokkal csókolgatta a fiút.

Rózsa Sándor elkedvetlenedett egy pillanatra:

- Nem azért gyüttem, hogy búsíts, te Anna. Te is. No.

- No, egyé.

- Má öttem.

- Hun?

- A csárdába. Malachúst.

- Könyérre?

- Könyér nem vót.

- Az itt sincs.

- Hát mi van?

- Nemigen van semmi se. Még van tökmag.

- Aggyá.

Ott ültek a dikón, szemelgették a tökmagot.

- Má mégy?

- Várnak.

Anna sohase kérdezte, hogy ki? Nem is merte volna, mert semmi oka se vót, hogy hozzá jöjjön a legény. Pedig nagyon jó volt, ha jött.

Le is ült újra mellé.

Nem szólt semmit a legény. Csak lógatta a fejét. Hallgatott.

Anna meg simogatta. És nézte. Folyton csak nézte, és csillogott a szeme.

- Te Anna. Vótál te mán a Tiszába?

- Ó.

- Ha az embör a Tiszába fürdik. Néha úgy gondolja, hogy mögfogta a lábát az örvény. Mintha hínár vóna és rátekerődzne a lábára.

Anna simogatta a legény egy ujját.

Az meg újra felnevetett.

- Most én úgy vagyok... Legjobb is vóna, ha mingyán fölakasztanának.

De evvel Anna nem törődött, ő csak csókolgatta a legény kezét.

A legény újra ráhajolt, s most úgy gondolta, ez az igazi sírás.

- Eljössz?

- El.

- Az akasztásomra.

Anna megrázta a fejét s nevetett:

- Nem akasztanak föl.

- Nem?

- Sohase.
- MÉR?
- Én tudom.
- Honnan, a csízióbul?
- Nem.
- Hát?
- Innen...

Végigfeküdt a heverőn, a szívét mutatta.

Rózsa Sándor megint nem tudott elmenni.

- Ugye biztos, hogy te nem tudsz írást?

Anna nevetve intett, hogy nem.

- Mer én hiszök neköd.
- Higgyél.
- Hiszök!

Ahogy csókolózás közben a szemközti falat nézte, feltűnt neki, hogy ott két gerenda úgy van beépítve, mintha ajtó volna rajta. Lehetne rá ajtót tenni. Paticsfal, sárból rakott görbe fákkal megtámogatott kis csőzkunyhó ez... Míg nézte a falat, eszébe villant a panaszos betyárnóta:

*zöld erdőbe kerekedtem
zöld erdőbe kerekedtem
egy kunyhóba lefeküdtem
alighogy én lefeküdtem,
alighogy én lefeküdtem
kilenc zsandár állt előttem*

Egy ilyen kis kunyhóban még legjobban meg lehet szorítani az embert.

Meg kell csinálni azt a falat, ott, úgy, hogy fal maradjon, de egy nyomással ki lehessen dönteni. Ott kívül pedig leveles színt kell a kunyhóhoz építeni, ahova a lovat be lehessen kötni. Ha a ló be van kötve a szín alá, nem tűnik messziről olyan hamar szembe, s ha a falat ki lehet nyitni, felugrani a lóra, akkor aztán jöhetnek a pandúrok. Dirr-durr.

Anna észrevette, hogy a legény valamin gondolkodik. De a világért sem szólította volna meg, mi az? Nem, Anna illet nem tesz, mint a parasztfelések, akik mindenbe bele akarják ütni az orrukat. Anna alázatosnak van nevelve. Egész életében csak ütötték, verték, attól kezdve, hogy kibújt a tojásból, semmi se volt neki szabad. Anna alázatosan várt, míg az, aki neki parancsolt, megszólal.

- Anna.
- Aha.
- Van itt balta?
- Balta? Van egy rossz. Rózsét szoktam vele vágni.
- Más fűrész, szerszám, valami nincs?
- Kapa.

- Fűrész köllene.

- Most?

- Nem most. Holnapra. Majd visszagyüvök.

- Aha.

- Fűrészkerítést. Azután eredj a füzesbe, és vágjál jó hajlós vesszőt, sokat. Hosszút, sokat. Minél hosszabbat. Sövénynek valót. Szekérrel.

Anna nevetett. Lehunyta a szemét s nevetett.

Boldog volt.

Csak intett, hogy minden meglesz. A szeme tele volt könnyel, és nevetett.

- Már elmegy?

- Eljövök.

Köszönés nélkül felpattant a lóra s elvágatott. Anna állott a csószkunyhó ajtajába, s valami nagyon jót, nagyon meleget érzett. A legény sövényt akar csinálni...

A gazdaság avval kezdődik: sövény, kerítés a vadak ellen, kerítés a tyúkoknak, malacoknak, tehénnek, lónak... Míg kerítés nincs fonva, addig annyi az ember tanyája, mint a nádas. Minden keresztülmászhat rajta.

Csak megbillentette a fejét, mintha azt mondaná: ugyan, ugyan, még mit nem érünk meg!

Harc

A két legény az asztal mellett egymással szemben ült, mintha valami gondjuk volna.

- Hát, Sándor - mondta Pische Matyi, akiről csak most látszódott meg a fényes napvilágon, azért híjják betyárnéven Piszének, mert valami fertelmes nagy orra van. Az alól a nagy orr alól bújik ki az a ravasz vastag hangja, csak hallgatni, most is mit mond.

- Hát, Sándor, *sikerült?*

- Mi?

- A lóval!...

- Mi sikerült? Mögmondtam, hogy öcsémnek vittem el, Bandi testvérömnek, egy öcsémnek.

- Igön, igön, úgy gondoltam.

Evvel elhallgatott a gazember.

De Rózsa Sándor látta, hogy Imrének is fürja valami az orrát, csak nem szól. Nem voltak oly szívesek, ahogy illett volna.

Kiabált azért a korcsmárosnak, hogy:

- Hé, Akáczi!

Akáczi gazda egy kevés kiabálásra bejött.

Szúrós emberke volt, mintha a nevét az akácfáról vette volna, holott az Akáciusból lett az valamelyik ősapján. De ő csak nézett rosszkedvvel, s várta, mit akarnak.

Rózsa Sándor már ismerte a természetét, s kivette a jobb csizmaszárából a kötött erszényét, amit másutt nem tarthatott, mert nem volt rajta, semmi más, csak a vászongúnya, s azon zsebféle nincs.

Odavetett az asztalra egy néhány rézkongót s mondta:

- Bort.

Még hozzátette:

- Ha van.

- Vóni vóna - mondta Akáczi uram -, csak embör lögyön.

Ami azt jelentette, hogy legyen, aki meg bírja inni.

Avval felszedte a pénzdarabokat, elgondolkozott rajta, hogy mennyivel is tisztelje meg a három embert. Mert pénz nélkül ő ki nem szógál. Azt már az ő vevői tudják, hogy *le kell tenni* a garast, másképp itt nincsen se étel, se ital.

Rózsa Sándor is odaült az asztal mellé.

De elébb azt mondta:

- Ájjá csak fő.

Imre fel is állott, ki is lépett, mert jólesett már neki megmozdulni egyet.

Akkor Sándor odaült a lóca közepére s intett neki:

- Üjj oda.

S Imrének oda kellett ülni Pisce Matyi mellé. Legalább az öreg lócának egyik az egyik szélén ült, a másik a másikon. Nem billenhetek föl.

Akáczi uram jött az orrossal. Ződ nagy orros kancsó volt a kezében, úgy emelte, hogy látni lehessen, hogy jó nehéz. A kancsóból mingyán töltött a hályogpoharakba.

Hosszú kortyantós nyakú meghomályosodott félmesszelyesek voltak ezek. Mindeniket teletötötte.

- Ne cifrázza kend - mondta Imre.

De Akáczi uram tudta, hogy Rózsa Sándort szolgálja ki. Kedveskedett a fiatal gavallérnak.

Sándor felvette a poharat. Akkor Pisce Matyira nézett, de minekelőtte szólott volna, a szájához emelte a hályogot s kiitta.

Példáját a másik két legény is követte.

Üresen tették le a poharakat az asztalra.

Lassan, hogy Akáczi uramnak ideje legyen eltisztulni.

Akkor Rózsa Sándor, mikor má magukban voltak, kivette a bal oldali csizma szárából a csillagos nyelvű kését. Kinyitotta. Jól a markába vette, s akkor belevágta az asztalba, hogy a kemény tőgyfa asztalba úgy belement a kés, hogy jól feleformán benne volt.

- Hát ide ügyelj.

Keményen ránézett Pisce Matyira. Az visszapislogott.

- Mellé! - mondta Sándor.

Pisce Matyi kivette a lajbizsebbül, mert rajta az is volt, neki szüre is volt, szűrűje is volt. Ő mindig teljes ötözetjével járt, mert neki sok duggatnivalója volt. Mindig terhével járt.

Hát kivette a lajbizsebbül a maga kését. Ez egyenes szárú nyakas kés volt, nem nyaklós. Nem lehetett benyaklintani, mint a bicsakot. Kés vót, akár disznóölő. Tokja is vót, búrto, elég rendesen megmunkálva.

Fogta a késit, oda vágta a másik mellé. Igen, de míg belevágta, meggondolta, hogy ebbe a kemény asztalba még ki talál törni a hegye, hogy valami baja lesz, azért nem vágta teljes erejéből, csak éppen a hegye ment bele a fába, még csudálkozott maga is rajta, hogy ennél azér azt hitte, jobban bele fog szaladni. No mindegy, azér megállani megállott. Rezzgett.

- Nohát. Sándor!

Mondta. S nem tudta, mit akar tőle a Sándor. Vagy csak nem akarja tudni.

Rózsa Sándor hallgatott. Nézett a szeme közé az embernek. De hallgatott. Úgy nézett, mint a két kutya, marakodni akar, s nézi egymást, hol harapjon bele.

- Akar a lúnak beszéjkek, akar neköd. Hányszor mondtam má az éccaka, hogy engöm ne nevez névön, te, te csuhás.

S ehhez a szóhoz már hozzá tartozik, hogy aki kimondja, már nyúl a késért.

De Pisce Matyi megelőzte. Megijedt.

- Hüj, hej - aszondja -, hüj! Mőg ne haragudj, öcsém. Mőgfeledköztem.

Rózsa Sándorba a vér lassan visszaszivárgott s megülepedett.

Lekönyökölt az asztalra bal könyökkel. Balról volt a világítás az alkonyati ablakról.

Aztán nem mondott semmit, csak annyit:

- Tőts.

Pisze Matyi mint egy kis inas pattant, s bár legöregebb vót a bandában, vette az orrost és teleöntötte a borral a hályogokat.

Rózsa Sándor soká nem nyúlt a pohárhoz, csak nézett maga elé. Azután megnézte a vásárhelyi cserépnek az ódalán a fekete cifrákat. Bötüket. Nem tudta olvasni, de tudta, hogy nemcsak cifraságtul van.

Már lassan semmit se lehetett látni a kis ablak miatt.

Nagyon soká ültek itt.

- Tudom én - szólalt meg aztán. - Hogy kutyák vattok.

Imre megmozdult.

- Én is?

Sándor hallgatott. Soká hallgatott. Akkor azt mondta, ridegen.

- A te neved hallgass! Míg be nem vágod a bötüdet!

Imre megértette, hogy most életre-halálra megy.

Igen megorrolt érte. Mert benne azért nem volt a cimborá ellen semmi. Igaz, tudta, hogy nagyon kurtán fogja őket. Mert a lovat elkacsarta. Ha már ki kell mondani, csak az lett belőle. Hároman vótak utána, s egyedül kacsmarta el.

No mindegy. Egy az élet ez világon, egy a halál.

Hát kivette a bicsak kését, kinyitotta, ő is belevágta az asztal hátába. De a bicskának igen vásott volt a nyaklója. Beugrott, majdnem elvágta vele a három ujját.

A bicsak nem ment bele a kemény deszkába, elbicsaklott rajta, s odavetette a másik kettő mellé.

Csak éppen zördült.

- Ne.

Rózsa Sándor látta setétben is, mi hogy. Jó.

- Hát, Pisze Matyi. Az anyád tétova istenit. Mondd ki.

- Nincs mit, Sándor... má ne haragudj, erőszakkal mennyek az isten nyakára? Ha elfelejtöm, ha nem tudom mit akarol a nevedde?

- Haggyad

- Hagyom...

- De te csak mondd ki... Ne kötözd a seböt...

Pisze Matyi hallgatott. Pedig jobb lett volna rögtön kirukkolni vele. Minél tovább hallgat az ember, annál nehezebben nyílik meg a szája.

Hogyan tehesse, nevetni kezdett. Kétszer is kezdett.

- Nem mostanrul beszélök én - mondta -, azelőttrül. Mer azelőtt másmint vót. Aztat mindönki tuggya, hogy azelőtt mindig másmint vót, ami vót. Haggyuk rá. Most ez a szokás. Hát annak rá kő hanni, mikor mi a szokás. Szokás, szokás. A mög mindig előkerült, hogy az embört baranyi kocsira ütették.

- Mi??! - hördült fel Rózsa Sándor - baranyi kocsira!? - mert ez a legnagyobb sértés; mert ez azt teszi, hogy becsapták...

- Nem éngöm, nem is tégöd - mosdózott Pizse Matyi. - Mert te nem oan embör vagy Sá... sárgujjon mög, aki hazudik... nem oan vagy, hogy másat, a legjobb akaródat, oan dógokba belehurcojj, ahun a fogát is otthagyhhatja, osztán, hogy ne akarnájad kiségiteni, mikó ilyen bajba van... má énnéköm feleségrül, asszonyrul, gyerekrül kő gondoskodni. Nem hacározódhatok én már csak úgy ingyen, isten nevíbe, no hé, rúgd fő hadd ott... mög mi...

Rózsa Sándor lassan megcsillapodott. Ebbe igazva van a komának. De mi az isten haragjának is vót éppen ott ennél a marha Imrénél. Sose jutott vóna eszébe, hogy vele kezdjen. De nem is fog jutni... Hm... legjobb vóna rögtön elótani... de azt se érdömli.

- Nyögöd ki má.

- Nézd Sá... sátort akartam mondani, mer hogy sátorba lakni a legkellemetösebb... szóva' azt akarom mondani, hogy én a lovat a te kedves egy öcsédül nem irigylöm... Minek irigyóném én... hadd lögyön neki lova... Még peig hallögyön jó lova!... ezerforintos lova! én asse bánom... én mán sömmit se bánok.

- Neköd mi köll?

- Neköm Sá... sárga rossz nyavalya, a köll nekem, mi köll, neköm semmi se köll. Egy üsző, egy meddő tehén... szóval neköm semmi se köll...

S rángatta magát a sötétbe.

Akkor hallgattak, mert érezték, hogy Rózsa Sándornak meg kell ezt emészteni.

Soká hallgattak. Együtt. Csakhogy kint van a szó - törülgette az izzadtságát Pizse Matyi, akit olyan furcsán híjtak maga polgári nevéen, hogy nem lehetett kimondani: Tanácsshirdető Gregor. E vót neki a neve. Ki tudja ezt mind elénekölni. Tanácsshirdető. Meg még Gregor is: jobb az így: Pizse Matyi.

Ha mán olyan hosszúcska neve van, meg még hosszabb az orra. Viselje, ahogy kapta. Hamar tanált beállítani az orr osztogatásnál.

Tanácsshirdető Gregor.

- Hát jó van - mondta Rózsa Sándor s kinyújtotta a kezét, megkereste a setétben a kését, kihúzta az asztalból. Nem volt könnyű kihúzni. Csak ő tudta. Az ember nekiveti a keze talpát az asztalnak, úgy feszíti ki, de hogy meg ne lássék rajta a nyögés... Mer hogy nagyon bele tanálta vágni a fába.

Mikor aztán kinn volt a kés, fogta az orrost, beleivott.

Intett:

- Ne haggyátok ott.

Avval előrement, ki a csárdából. Ki az ég alá.

Odakint világos volt. Egész megütődött, mitül volt oly setét a házba, ha ideki ilyen nyalkán nyerít a Szent Dávid lova.

Ment a lova után, levergette, simítgatta, tisztogatta. Már nem volt lucskos. Megszáradt szegény. Szerencse, hogy ilyen jó gyenge meleges idő van, mer ilyen úszás után az izzadság tavába-sarába, tüdejére megy, ha ősszel vagyunk. De akkor lenne is rajta takaró. Nem a lovas miatt, a ló miatt.

Az abrakos tarisznya egészen kiüresedett.

Levette a fejrül, takarosán összetekerte, felakasztotta az Imre nyergére. Neki nyerge se vót. Fegyvere se.

Már készen volt, mikor kijött a két cimbor.

- Rajta - szólott nekik s felvetette magát a lóra.

- Hová?

Rózsa Sándor nem felelt. Kiugrott a fészker alól. Neki a pusztának Halas iránt.

A csárdából senki se nézett utánuk. Akáczi csárdás ismeri a törvényt: betyár után nem szabad leskődni.

Vót más baja úgysis.

Egész nap ott fekszik a felesége a hátulsó eresz alatt: halálos betegen.

Már csak szárazon rezege a lélegzetje, mintha végét járná. Hét gyerek van körülötte. Egyik aprósabb a másiknál. De még csak egy szót se szólott róluk. Mit óbégassanak, csak rosszat tesznek neki. Ha isten akarja, úgysis megjavul reggelre, ha isten akarja, meghal. Még ez a jobbik, mert akkor lehet fiatalabbat hozni a gyerekekhez. Már azt is tudja, kit. Itt van a másik tanyán egy özvegyasszony öt gyerekekkel. Azt elhozza. Az úgysis szokva van a gyerekhez. A kicsit felneveli, a többit meg majd csak kiadja a háztul, már jókorácskák, lehet hasznát venni tanyába, liba mellett, pulyka mellett, malacnál hogy.

Mikor a két betyár utolérte a vezért, mégiscsak megtudakolták, hova mennek.

- Áá...

Pisze Matyi rettenetesen elröstellte magát. Hogy így lefőzte őket ez a kölyök... Mér mondta ez tennap este, hogy „hónap ide visszagyövünk, akkor mögmongyuk, minek jöttünk?”

Micsoda esze van. E már tennap este tutta, minek jön vissza. E mán akkor neki szánta a két meddő tehenet. Ugye azt mondta Gárgyán Mihály, hogy ló nincs otthon, csak két meddő tehen, sajátja...

Hm. Ebbül embör lesz, ebbül a Sándorbúl... Erre löhet számítani... Phü, micsoda betyárkirály lösz még ebbül... Hüj... ennek szót köll fogadni... gavallér: fizet...

De Imre, hát az olyan buta egy ló volt, hogy az semmit se értett, hogy mér kell neki még eccer oda menni, ahun má vótak...

Mikor eccő is sok vót.

Híre lött

Gárgyán Mihály a rettenetes éccaka után betegnek érezte magát.

Lelki bánata volt.

Az bántotta, hogy megmondta, hol van a pejko. Nem kellett volna megmondani, mert ha ezek a betyárok valamit csinálnak, csak rajta szárad. De azért mondta ki olyan könnyen, mert elsőben is arra gondolt, hogy megmenekül a zaklatástól, azután meg arra, hogy a pejko biztos helyen van, mert hova lehet eldugni egy lovat, ha nem a ménesbe. Mindig csak ott a lónak a helye, s ha onnan elviszik, csak a ménesmester a felelős. Igen, de ezek nagyon rávetették magukat arra, hogy hol a pejko, s ha valamit csinálnak, biztosan őrá fognak hivatkozni, hogy „mögmondta Gárgyán Mihály, Rozgonyi uramnak a kertésze, hogy...” Ebből pedig olyan nagy baj lesz, házból is kihordatja őtet Rozgonyi uram, amilyen rabiátus ember. Hogy minden erőszak nélkül csak úgy kiköpte, kérdés nélkül, faggatás nélkül, hogy a pejko ott van Majsa számadónál.

Azt fogják mondani, hogy ő mondta ki. Honnan is tudták volna meg az idegen fattyúk a ló helyét, isten ne adja, most elmennek érte s elviszik, Rozgonyi uram őtet tisztára agyonvereti. De hova is tette a fejét, nem volt elég azt mondani:

- Édös uraim, vagy szerelmös gyermekeim: itt nincs. Bár gyűjjetök be az istállóba, nézzétök mög, vagy akárhol, se pincébe, se palláson a ló nálam nincs, mert itt semmiféle ló sincsen, szömetökkel bizony möglássátok, csak nézzetök.

De kár is, hogy embernek a szája oly könnyen tud eljágni; de ha könnyen eljár, nehezen kell aztán reperálni a baltettet.

Nem bírt sokáig az ágyban maradni, érezte, hogy most a serénység a fő.

Kiugrott az ágyából, s keresni kezdte a csizmát.

Annyira nem volt észnél, hogy a keze összevissza markolászott a setétben, mindent meglelt, az ágy lábát több ízben is példának okáért, de a csizmát sehoh.

- Mi kő? - nyöszörgött rá a felesége, aki szintén elaludt az első ijedtség után, de most az első neszre fel is ébredt, mert ő is tele volt rettegéssel.

- Iszen a csizmája kendnek ott van a kucikba, egész hétön nem vót a lábán.

Persze, persze. Az éccaka is mezítláb volt, persze.

- Mit akar kend, hová készül kend?

De Gárgyán Mihály csak nyers szavakat vetegetett. Eddig tartott a tegnap esti szerelem. Mert a szerelem csak annyi, míg baj nincs. Mihelyt a legkisebb hiba, a szerelemnek vége. Gárgyán Mihály már nem is emlékszik rá, milyen jóba volt az este az asszonnyal. Nem hagyta, hogy a felesége belelásson, mit is akar s mit tesz. Nem kell az asszonynak mindent tudni. Még arra se volt ideje, hogy ráforduljon, most minden porcikája tele volt avval, hogy neki késedelem nélkül igazolni kell magát, hogy hív és becsületes szolgál, vagy nagy baj lesz.

A setétben nehéz volt meglelni a csizmát, közben felborogatott tepsit, csuprot, kovászt, s a keze folyton másat tett, mint amit kellett volna. Végre is az asszony szállt ki az ágyából és adta kezébe az istenverte csizmáját. Ruhát, mindent az asszonynak kellett előkotorni s ráadogálni, mert soha fel nem öltözik a vakfekete helyen. Mikor aztán készen volt, már csak a botja

hiányzott, azt még az asszony se bírta meglelni, mire éktelen káromkodásban tört ki, hogy ebben a házban minden összevissza van, hogy itt soha sömminek helye nincsen, amilyen bűdös nyomorult vacok ez a ház.

Úgyhogy a szegény asszony a végén még örült, fellélegzett, mikor valahogy csak elindult, elment a szerelmetős jó ura, s megpihenhetett, újra végignyugodhatott egész oldalán az ágy szalmáján, s lehunyta a szemét, mert mint kövér asszony, igen szeretett nyugodni, lehunyt szemmel elhagyni magát, feje felett minden bajt és gondot beleölhetett az édes álom mélységébe.

Nagy méreggel, hűhóval Gárgyán Mihály elindult egy rossz faággal a maga útjára, mikor már vagy harminc lépésre volt a tanyától, akkor jutott eszébe, hogy a bot, a meg ott van az ereszbe dugva. Akkor dugta oda, mikor a kutyát megütötte vele, most is arról jutott eszébe, hogy ezekkel a kutyákkal valamit kell csinálni, annyira jönnek utána. Visszafordult azért, kihúzta a botot az ereszből, ráripakodott az ebekre, hogy maradjanak, békén üljenek a fenekükön vagy...

Virradozott, mikor a halasi határra ért. Már sok lépést kellett tenni, mert a mérgesi puszták valami két-három magyar mérföldre vannak a várostól. Márpedig ennyi idő alatt sokat el lehet gondolni, de ő semmi egyebet nem gondolt, csak újra meg újra hangos szóval vitatkozott a betyárokkal, ahogy akkor kellett volna, mikor itt jártak. Még azt is megmondta nekik, hogy engem pedig kentek vasalóval kényszeríthetnek, akkor se mondom meg, hol a pejgó... Meg azt is mondta nekik: „Hunnen veszik kentők, hogy itt valamiféle pejgó ló volna? mikor itt semmi-féle ló sincsen. Mönjenek másfelé keresni, nagy a szögedi határ, tele lóval...” - s így tovább.

Csapat ember jött szembe rá a hús hajnalban. Kapával jöttek, biztosan kukoricát tőteni mennek.

Tisztességgel köszönt nekik.

- Jó röggelt, adjon isten jó embörök. Hallották-e mán, milyen röttenetös szörnyű esetöm vót?

Míntha ötet most mindenki ismerné, s csak az ő feje fájna az egész világnak.

- Nem hallottuk, jó embör barátom.

- Jaj végöm, jaj. Betyárok vertek fő az éccaka, s elvitték a pejgó lovamat.

Hej, lött nagy csudálkozás.

Mingyán körülvették a jámbor embört, s tátották a szájukat a hajnali pirkadásban.

Hát még mikor mindent megtudtak. Hogy egy falka betyár támadta meg a tanyát, körülvették és durrogtattak és fejszét, baltát forgattak, nagy éktelen istentelen szóval verték a tanya-belieket, csaknem agyonverték az asszonyt, a gyerekeket, úgy kényszerítették ezt a jó embört, hogy mondja ki, hol van az a jó ló, amilyen jó futós aligha van az egész szögedi határba, azért jöttek érte, mer híre vót annak a pejgónak. Most, mikor kihozták egy hete a tanyára, Rozgonyi uram udvarából, akkor láthatták meg valahol az útban, vagy valaki mögmondta nekik a hírit.

Gárgyán Mihályból csak így dőlt az igazság, mert jól tudta, hogy ezek a szegény emberek sem ötet nem ismerik, se a tanyáját soha nem hallották, merre légyen, se a lónak se híret, nevét nem tudták idáig s nem is fogják soha.

- Úgy bizony barátim, szörnyűséges idők kezdődnek, olyan betyárgyerökök vótak azok, hogy aranyrojtos gatyába jártak s aszonták, mind a tizenketten kihalítottak mán egy-egy asszonyt, hogy a hasából az ártatlan gyerök ujját kivögyék, de úgy is láttak azok, mint fényös nappal: a gyerekujj világít nekik, azon járnak a betyárok.

No az emberek eléggé meg is illetődtek, és nagyon tudták sajnálni a szegény kárvallott embert, akinek nem is volt több ideje velük trafikálni, mint ameddig egy jó pipa dohányt ki lehetett szíjni, isten tudja, mi volt annyi nevezetes mondanivalója, de ezek voltak az első emberek, akikkel közölhette bánatát, hát ezeket nagyon fel kellett világosítani.

Úgy is ment tovább, mint aki terhének felét letette. De alig haladt valamit, már megint kezdett visszaszivárogni a teher más oldaláról. Ijedten eszmélt rá, hogy egy kicsit elhajtotta a sulykot. Nem kellett volna mégse. Csak legalább azt ne mondta volna, hogy tizenketten voltak, mikor csak ketten vagy hárman lehettek. Nem is tudja hirtelen, hányan is. Volt az a nagy orrú, vastag hangú; az volt; meg egy óriási is volt, meg volt más is, csak már nem tudja ki, mi, mert éktelenül sötét volt...

Már a város is látszódott formán arra nyugaton az ég alatt, hátulról kergette ötét a felkelő nap világossága, mikor ismét talált útjában valami két embert, akik szembe jöttek rá, de ezek olyan különös emberek voltak, hogy még szinte meg is ijedt tőlük. Táská volt a vállukon, rézsögekkel kivert bőrtáska, ugyan kik lehetnek, talán ezek is betyárfélék. Nem is igen mert nekik még köszönni se, de most meg azok állították meg, szóltak rá keményen:

- Hát keed hova mögy?

- Én istállom alásson, mögyök a könyéradó gazdámhon be Halas városába, mert kéröm, kárvallott vónék, az éccaka egy falka betyár rátört a házamra, fölgyújtotta... osztán kifosztottak... oszt' semmi se maradt, azt löhet mondani...

A két ember nagy szemet meresztett.

- Kik vótak azok, rácok?

- Olyanok löhettek, rác betyárok, mert valami olyan nyelvön szólogattak, hogy nem érthettem mög, mit akarnak.

A két rézveretes táskájú ember kupec volt, akik egy bizonyos tanyára igyekeztek, úgynevezett Csepödi uramhoz, csak azt akarták volna megtudni, a keresztúton merre menjenek. De hogy ilyen vészes hírek csaptak rájuk, még gondolkodni is kezdtek, menjenek-e tovább ezen a veszélyes helyen, ahol rác betyárok úgy elhatalmasodtak, hogy ennek a szegény embernek még a házát is felgyújtották.

Gárgyán Mihály újabb nagy gonddal haladt tovább. Nem értette maga sem, mért mondta, hogy mondta, a házának vesztét, de az tagadhatatlan, hogy lehetett volna! És hogyha ő csakugyan szembe száll velük, akkor meg is történt volna. Mert ismerni kell a betyárféléket, aki avval nem beszélt tisztességesen és kedveskedve, mosolyogva és fürgén, annak felgyújtják azok a házát, még ha tizenkét veszett kutya őrzi is, mert ugye a kutya se számított ezeknek semmit, hiszen még az ölébe is vette őket, az ő veszedelmes Pintér kutyáját az ölébe merte venni az egyik betyár, s nem harapta meg, hanem rögtön hízelkedett neki a disznó eb.

Ismét kapások jöttek, elszórva hosszú sorban, ki erre, ki arra, magában, mert még mindig nagyon korán volt, s ezek alva haladtak az úton, mezítláb a szürke porban, a vállukon a kapa, az igazította el őket, hogy szóval csak menjenek, haladjanak, igyekezzenek a jó irányba.

- Jó embörök - szólott nekik Gárgyán Mihály szelíden -, nem hallották keetek, hogy errefelé most a halasi határon rác rablók járnak? Csak azér mondom, mert engöm az éccaka úgy körülvettek, kéröm, hogy csuda az, hogy egymagam mög tudtam menekönni...

- Jézus és mindön szentök - sápitották a jó emberek.

- Nem rácsok vóttak azok, jó embör, hanem inkább az a hiba, hogy a Rúzsa Sándort elerösz-tötték a szögedi tömlöcbü.

- Rúzsa Sándor - véleködött Gárgyán Mihály.

Ez az egy, akire eddig nem gondolt vóna. Eszébe se jutott.

- Löhét, hogy vót. Vót köztük eggy olyan roppant embör.

- Kis embör inkább...

- Igön, csak a lova lött vóna nagy, mer az akkora vót, ahogy láttam... mer nem löhetett ám még az embörnek a csipát se kitörüni a szömibü, azok mán hajtottak mindönt, vitték, ami nekik köllött...

- A löhetött a, Rúzsa Sándor.

- Azt vót kár elereszteni a rabságbü, nem lösz mán itt nyugodalom sehogy se.

Körülfogták Gárgyán Mihályt, s ők tudtak mondani újságot: hogy itt is, ott is, ahol valami esött, mindenütt csak kisült a végén, hogy Rózsa Sándor keze volt benne.

Gárgyán Mihály már nem is törte a fejét másom, csak azt szerette volna kisütni, melyik lehetett hát a betyárok közt Rózsa Sándor.

De nem baj. Csakhogy neve van a gyerekek. Mindig az a fontos, hogy meg legyen a tettes.

Már az újonnan szembekerülő munkásoknak nem is mondott mást, csak azt:

- Rúzsa Sándor szöröncsétlenje vagyok. Rúzsa Sándor nálam vót az éccaka, mögrabótt kurucú.

Egy jó ember meg is mondta neki:

- Hajja kelmed, jó barátom, ha úgy van, akkó azt tanácsónám kendnek, hogy ne nagyon emlögesse a Sándor nevit, mert nem szereti.

- Nem szereti - ijedt meg Gárgyán Mihály.

Elébb kicsit pattogni kezdett:

- Szereti, nem szereti, az énnéköm nagyon mindegy. Én se szeretöm az ú cselekedetit.

De az ember nagyon komolyan nézett a szemébe, s újra csak figyelmeztette, hogy:

- Sándor nem szereti.

Gárgyán Mihály egészen elcsüggedt. Még a fülébe jut Rózsa Sándornak a dolog... nicsak most jut eszébe. Hiszen azt ígérte, hogy ma este mögen mögjön s mögmagyarázza...

Még botladozni is kezdett, pedig az azt jelenti, hogy már le is akar a lába elé térdepelni annak, akitől fél... mint a kutya a bot előtt.

Nem tudja az ember, mit csináljon ebbe a mái világba.

Hát haza nem mögy ma éccakára, az bizonyos. Neki ne magyarázzon sömmit.

Lárma

Halas városát villámgyorsan megjárta a hír.

- Hallotta-e, komám, hogy Rozgonyi komámnak a tanyáját Rózsa Sándor felgyújtotta?
- Hallottam, komám, de ha csak felgyújtotta volna. Hanem vót neki egy nyomorult ember-szógája, bizonyos Gárgyán Miska, egész családjával együtt lemészárolta.

Már jött a harmadik szomszéd, s rémisztve tette hozzá:

- De ha csak lemészárolta volna, de a felesége éppen áldott állapotban vót, annak a hasát kihasította, a csecsemőnek a kisujját levágta, annak a világánál most már úgy lát, mintha mécesst hordana magánál.
- Fiatal még a betyár. Most gyűjti a szörszámját.
- Igaza van, koma, betyárnak ez a szerszámja.
- Tehenét, lovát elhajtotta, semmitlen hagyta azt a nyomorult családot.
- Hát komám, nagy az Isten akarattya. Most meg ilyenekkel ver bennünket. Soha nem volt ilyen a halasi tanyákon.
- Szögedi embörök ezek. Csak szögediek lehetnek.
- Az a szögedi határ, mindig a vót a betyárságnak a termője.

De már negyedik, ötödik gazda állott ki a kapuba, s továbbverték a hírt.

- No, csak van ennek a szegény komának, Rozgonyinak baja az embereivel. Nem elég, hogy Bátori nevű jobbágya titokban ellopja a csikáját; honnen volna egy ilyen lábatlan zsellérnek csikaja? Se lova, se semmije, minden az uráé, ami nála van, avval a csikóval hogy mög tudta szekírozni a gazdáját. Nem akarta kiadni az Istennek se, erővel kellett elvenni tőle. Ilyen csikó egy ajja népségnek. Hát a bitang elszökött, valahogy utánajárt, mögfogadta a betyárokat, hogy kössék el a lovát. Hogy meg az a Gárgyán Miska oly igen derék ember vót, a mög nem adta ki nekik, hát bizony mögkorbácsolták az árvát.
- De azt hallom, fel is akasztották az eperfára.
- Kútgémre, mint a kutyát. Hallottam, hogy arra húzták fel, ott lóg a nyomorult, mint valami kuvaszkutya.

De a hírhozó tünekedett:

- Fel nemigen akasztották, ha csak valaki le nem vágta.
- De felakasztották, a feleségéből is kivágták a gyerököt.
- Gyerököt?
- Azt. Kell annak a kisujja a betyároknak.

Már erre elhallgatott a hírhozó, ez nagyon rördös dolog lett volna, csak ő az elébb maga szemével látta az árva Gárgyán Miska tanyást, s nem látszott, hogy különben valami baja lett volna. De viszont, ha ilyen megbízható, becsületes emberek, mint Engedi uram késmester meg Csanki János uram kovácsmester úgy tudják, akkor mégis lesz benne valami.

Ugyanakkor azonban a zsellérházakban is rohangált ám a hír, s a szögények is ugyancsak fújták, csak egy kicsit másképpen.

- Mőgdták most a kevély Rozgonyi gazdának. Híj, de nagy az Isten.

- Tudjátok-e? - s Erzsók néni meg Rébék ángyó összedugták a fejüket. - Nem ver az Isten bottal. Az Isten sem siet, sem késik, de idején mőgadja.

És még halkabbra, még suttogóbbra fogták a szót. Isten őrizz, hogy a nagygazdák, a nemesek megsejtsenek valamit abból, amit ők tudnak.

- Rúzsza Sándor bosszút állott.

- Mongya ke.

- Bejelöntötték neki, hogy mit tött ez a kögyetlen rossz gazda, Rozgonyi uram a szegény zsellérjén. Hogy elcsikarta tüle az egyetlen pejkóját. Mindönki tudja, hogy maga erejéből nevelte. Ellett korába vőtte szolgálatért a Köpcsik János gazdátul, mőgszógált neki érte, fölnevelte, de mire... Ez a kutya rossz kevély gazda két esztendeig, háromig nem volt kint se azon a tanyáján, mikor múlt héten kimene, ott talál egy gyönyörű szép csikót, de olyat, hogy írni nem löhet annál szöbbit. Mingyá rácsapott, hogy az az üvé, s hajtatta má rögtön a vele levő Gárgyán Mihálllyal, annak a tanyájára Kígyósra.

- Nem Kígyósra, Mérgesre.

- Má azt ne mondja kend, vótam is azon a tanyán, nem Mérgesen van a, hanem Kígyóson.

- Dehogysis van az Kígyóson, mikor Gárgyán Mihály a mérgesi tanyát kapta mög Rozgonyi uramtul. Csak tudom.

- No ha tudja, tudja, nézd má mi lött? - sürgették.

- Mi lött, a lött, hogy múlt éccaka Gárgyán Mihály tanyáján rajtaütött Rózsza Sándor aranyrojtos gatyába, sarkantyús nömösi csizmába, kivőtte a dufla pisztolyát, kettőt ropogatott az égbe, kérdi: „Hun a Bátori Bálint pejkója, Gárgyán Miska?” A mög szegény azt se tudta, há legyen. Mingyán kiadta.

- Azt beszélük a gazduramék, hogy fő is gyútotta vóna.

- A dehogy gyútotta, dehogyis gyútotta, minek a gutába gyútotta vóna, mikor Gárgyán Miska a lovat egy szóra, de abba a szempillanatban vitte ki neki. Nem olyan embör ez az öreg Miska, dehogyis szólana a vissza Rúzsza Sándornak. Mőg Rúzsza Sándor dehogyis bántana az egy szögény embört...

Így forrt minden ház, akár úri porta volt, akár kastély, akár zsellérvityilló vagy putri.

Csak persze egyikben Rózsza Sándor a világ legkegyetlenebb gyilkos rablója volt, a másokban pedig a legirgalmasabb szívű szegénypártoló testvér.

De csak akkor zendült fel a város, mikor délfelé megjött a Majsza csikós legénye, hogy aszongya, az átokházi ménesből elrabolták a csikót.

Ezen pedig senki se tudott hová lenni, mert eleddig mindenki azt hitte, hogy a csikó ott volt a Gárgyán Miska kezén. Így új táplálékot kapott a témonda, a pletyka és a sesesusa.

Most tudták aztán meg az igazságot, amit két egész nap hosszán csak dagasztani lehetett.

Egyre jobban kihegyezték a mesét. Hogy Bátori Bálint gyalog ment el szögedi nádasokra, mőgkereste Rúzsza Sándort, akit mög is talált egy halászyánynál, aki a szeretője neki, de akinél olyan föld alatti palotája van, mint a mesében, hogy a szobájának a fala drágakővel van kirakva.

Ott ajánlotta fel az új nagy baját, bánatát, amire Rózsa Sándor mög is mondta volna saját szavaival, hogy:

- Ne féljön kend, majd kiharcoljuk a gazdák hátából az igazságot.

Így mögmondta volna, nem kevésbé, a nagygazda uramék is hallottak valami effélet, csak éppen a szegénység védelmét nem, csupáncsak a gazdák fenyegetését. Náluk úgy járt a hír, hogy Rózsa Sándor halált esküdött a nagygazdáknak, kivált a halasiak fejére, mert haragszik rájuk éktelenül.

De az bizonyos, hogy senki Halas városában bele nem tudott győződni ezeken a napokon, hogy egy kicsit hihetőbbé ne tegye azt az egy-két szót, amit hallott. Hihető pedig csak akkor lesz egy betyár hír, ha annak megvan az eleje, a hátulja, a közepe és a véres ing is megvan, amit a helyszínen találtak, mög a törülköző is, amibe a véres baltát törülték.

A legnagyobb hír azonban az volt, hogy mikor sorra megkérdezték magát Rozgonyi spectabilist a dolog felől, ő a legnagyobb hidegvérrel jelentette volna ki, hogy neki immár semmi köze az egészhez, mert ő a lovat már el is adta, mégpedig éppen hogy Szögedre s Szögeden is annak, aki legtöbbet tud tenni ebben a dologban: Müller főkapitánynak.

Csak ennyit kellett kiejteni, már szegények, gazdagok, rögtön tudták, hogy a város pandúrjai már merre s hol fogták el a betyárokat, valamennyit összeszedték volna, csak éppen magát Rózsa Sándort nem, akit most a nagy szögedi határon a császár katonasága üldöz, möghajtják az egész határt tetőtől talpig, minden nádat és zombikot megkutatnak érte.

De voltak olyanok is, akik bizonytalannal tudták, hogy Rózsa Sándor már fel van kötve, azonfelül testét négyfelé vágták, abból egy fertályt ide fognak küldeni a halasi főbíróknak, aki a város kapujára szegezteti ki, hogy mindenki lássa.

De a zsellérházakban jobban tudták, ott úgy állapodott meg a hír, hogy bizony üthetik nagy bottal a betyárok nyomát, mert nem fogtak el ott egy fia betyárt sem. Rózsa Sándor a tizenkét legényével magán Átokházán mulat a csárdában. A szökevény katonákat is kiszabadította s hazabocsátotta őket. Csak nem mernek azok szövények hazajönni még egyelőre a születési földjükre, hanem ott bujdosnak a határon, meg van, aki már el is származott más határookra. Itt is minden éccaka lehet várni, hogy valamelyik szállást tanál kérni. Hát ha megzörgetik az ablakot, senki meg ne ijedjen. Nyissa mög bátorsággal, egy szökött katona kér fedelet.

Meg olyan csudálatos hírek is jöttek, hogy Rózsa Sándor mezítláb ment a búcsús asszonyokkal és csengő hangon éneklő szép vékonyan a zsolozsmákat. Azért nem találják meg a pandúrok, mert mindenütt keresik, csak ott nem.

Begyulladt az egész város, mint a trágyadomb a napon.

Mindenki félt a betyároktól, még azok is, akik bíztak bennük. Mert a betyár is ember. Honnan tudja meg egy szempillantásra, hogy ki az igaz, ki az ostorhegyre való.

Nappal csak még megvoltak, de ha jött az éccaka. Nappal tele van az ember virtussal, de éccaka meg még jobban tele van isteni félelemmel. Ahogy ráborul az Alföldre az éccaka setét tyúkborító kassa, a szegény gyáva szívű jércék és borzadózó kakasok azonnal rákezdik az ijedt csipogást és kukorékolást. Mi lesz az éjjel?

Kibir ágyó

Estére a szegény asszonyok menete is hazaért Szegedre. Ahogy ezek betértek és szétoszlottak, Szegeden is megindult az a különös pezsgés, forrás és suttogás, ami természetes következménye volt a rendkívüli napnak.

Már sokfelől jöttek hírek. Már jártak a városban röszeiek, voltak itt csikósok, a pandúrok is hiába hallgattak, a rettenetes história, hogy egy pandúrt félholtra vertek, s két felfegyverzett pandúrt a betyárok fényes nappal megtámadtak s túlerővel megsemmisítettek - ez mind a legnagyobb rémületet és izgalmat okozta. Hirtelen úgy tűnt fel, mintha az egész roppant határ csatatérré vált volna.

Annak a két pukkanásnak igen nagy visszhangja lett, mire a városba ért. Hogy a fogott katonákat, akiket fegyveres katonák kísérték Bécsbe, az átokházi pusztán betyárok támadták volna meg. Amilyen hihetetlen volt ez, olyan szörnyű következményének kellett lenni, ha megtörtént, hogy egyáltalán el lehessen hinni. Voltak, akik arról beszéltek, hogy egész szervezett betyárszázad támadta meg a katonaságot, és formális csata fejlődött ki köztük. Mások azonban, főleg a pandúrsághoz közelebb állók, legyintettek és megvetően mondták, hogy ostordurranás volt volna az egész, azt hallották az asszonyok puskalövésnek, katonaság észre se vette az egészet.

Megint az történt, hogy a nagygazdák, az urak és a magasabb rendűek igyekeztek lekicsinyelni az egész mesét, hogy félénk családtagjaikat megbátorítsák, a szegények ott kint a piactól távoldad, az egyre kisebb házakban, az alsóvároson megbúvók, ezek meg mindegyre nagyobb híreket koholtak, mert szerették volna, ha történne már valami velük. Mert ez bizony nagyon gyászélet. Ilyen nagy eseménynek kell közbejönni, hogy valaki ráeszméljen arra, hogy mi is van voltaképpen ezen a világon. Nemhiába kergette el a brigadéros az asszonyokat, mondták, mért küldte volna vissza, ha nem azért, mert fel kellett neki állani hadoszlopba a betyárok ellen, s már szinte látták, hogy a katonaság szuronyrohammal támadta meg a betyárokat, s úgy szét-szórta őket, mint a Napóleon a muszkát.

A lesetétedő kis házakban egyre nagyobbra gyulladt a mese lámpása. Itt volt valami, ami valósággal olajat adott a mécsesekbe. Száz szegény asszony volt, aki a saját szemével látta Rózsa Sándort, s ha mindenki mást és egyebet mondott is el róla, de mégse szakadhattak el annyira a valóságtól.

Inkább azt találták ki, hogy nem is egy, hanem két betyárbanda is jár a határban, mert hogy lehetne másképp elképzelni, hogy oly nagy távolságban egyszerre lehessen találkozni betyárokkal. Hol van Röske és Átokháza. Még futó lovon se lehet megjárni. S akármit mondanak is az urak, nem lehettek azok a betyárok kevesen, hiszen azt minden asszony hallotta a maga fülével, hogy ropogott a fegyver, és a katonaság úgy meg volt ijedve, hogy azt se tudta, hova nézzen.

Meg a korcsma. Ahol alva találták már a betyárokat, mert az a két legény tisztára betyár volt, azt le nem mossa róluk az istennek minden esője se, s a kis legény, aki megjött, aki olyan emberséges volt és olyan jól bánt velük és olyan szépen megvigasztalgatta és malacpaprikással traktálta őket, az is csak betyár volt, alighanem ez volt maga Rózsa Sándor, mert pap mégse lehetett betyárruhában, és pedig úgy beszélt velük, mint valami pap.

A polgárság volt a legjobban megijedve.

Jaj a polgároknak! Ha már kiütött a betyárvilág, ki mer többet kimenni feleségével, leányával a mezőre dolgozni s hálni a rettenetes távolságban a puszta ég alatt...

De Röszkéről meg mégiscsak kiszivárgott, hogy a betyárok, vagy ha igaz lehetne, hogy egy betyár: dehogy lehet igaz... Szóval, hogy a pandúrt, Rácz Pali nevezetűt, még a nevét is tudják, éppen ezért herélte ki a betyár, mert egy menyecskén rajtakapta, hogy...

Ilyen érdekes dolgot soha világteremtése óta nem hallott ember. Egész Szegeden egy éccaka alatt kivétel nélkül mindenki megtudta a dolgot, nem is egy, nem is két, hanem annyiféleképpen, ahányan elmondták neki. Csak a tény volt egyező: betyárvilág van a tanyákon.

Persze, hogy legjobban a Kibir ángyó duttyánjában tudták, hiszen ott tanyáznak a város nagyfejű urai.

A alsóvárosi templom mellett van a duttyán.

Búcsúkor szokott mindenféle „dutyánt” rakni a polgár. Dutyán a leveles szín, amelyben bort mérnek és hurkát, kolbászt; semmi mást. E kell a tanyai magyarnak, ha bejön a kereszttel, s megpihen a szép templom tövében a búcsújárás és kerülés szent fáradalma után.

Kibir ángyó azonban egész évben dutyánt tart. Mindig megvan az udvarán a leveles szín, s ha a levél elhervad, hát legfeljebb hervadt lesz, de ünnepekre még fel is újíttatja. Ha pedig télre fordul, akkor is megvannak nála a zöld levelek. Bent a nagy ebédlőházban a gerendákat levelezi fel s kötözgeti tele piros és zöld papiroscsillagokkal.

Ez pedig rettenetesen tetszik Kulacsos Nagy Mihály uramnak, a város főfiskusának, aki minden szabad idejét itt tölti el ebben a duttyánban.

Ez a szikár, nagy, sovány ember uralkodik ebben a fészekben. Mondják, hogy Kibir ángyóhoz gyengéd szálak kötöznek, de ezt alig lehet elhinni, hiszen Kulacsos Nagy Mihály uramnak még jelszava is az, hogy „mőgházasodtam volna én, nem félek én a szent házasságtól, csak csókolódzani ne köllene. Azt utálok.”

Híres erről a mondásról ő maga, a kompániája, de még a város maga is. A pozsonyi diétán el szokták mondani a követek, hogy úgy vagyunk mink evvel, mint Kulacsos Nagy Mihály uram a házassággal. Amin igen jól lehet nevetni. Mert hiszen az ország gyűlése Pozsonyban is csak arra kellett, hogy legyen legalább valahol, ahol mindenki összejön, aki nevetető históriákat tud mondani, amit osztán megint széjjel lehet hordani az országban, hogy hadd viruljon a magyar.

Igaz, hogy mindig akad, minden diétán, ahogy deákul hívják az országgyűlést is, meg az országházat is, meg a rapidíjat is, tudálékos szent embör, akinek a feje szokott fájni egy s más országos dologban, sérelmek, vallási csetepaték, adó meg mi, de az egész diétának mégiscsak az a híres egészséges magyar vidámság volt a lelke és alapja, úgy is válogatták meg a felküldendő követeket, hogy szégyent ne valljon velük a város. Soha diétára oly embert el nem küldtek, hacsak nem tévedésből, akinek nincs füle a tréfára, aki nincs tele a kisujja hegyéig adomával.

Kulacsos Nagy Mihály uramat már kétszer is el akarták küldeni Pozsonyba a diétára, de ő nem vállalta, mert azt mondja, akkor ki fog prezideálni a Kibir ángyó duttyánjában. Úgy van ő evvel az országgyűléssel, mint a házassággal...

Itt van ő otthon, s itt vannak az ő régi derék barátai. Itt van mindennap Pandirkó Guszti bácsi, a híres szegedi nábob, akihez akárki akármikor elmehet, ha nagyon meg van szorulva. Egy véka lisztet, egy messző zsírt, babot, lencsét, minden szegény kaphat nála. De a kereskedőtársai kölcsön pénzt is, a templomra gyűjtés, az adóra előleg. A jányom férjhez adására rövid kölcsön. S Pandirkó Gusztinak az az elve, hogy soha senkitől írást nem vesz, még ha

akármilyen nagy is a kölcsön. Tartja szerencsésének, hogy adhat, s tartsa kötelességének, aki kapott, hogy számon tartsa, pontosan, terminusra és kéretlenül megfizesse. Mondják, hogy soha nem fordult elő, hogy valaki Pandirkó Gusztit megcsalta volna. Pedig ő oly gazdag, hogy számát se tudja vagyonának. Magától nő ez a vagyon, mert valóban az egész város mintha közkincsnek tekintené, közkötelességnek, hogy a Pandirkó-vagyon gyarapodjék. Jó, hogy gyermekei nincsenek, így senki sincs, aki kárt okozzon neki.

Csupa ilyen érdekes és nevezetes ember jár ebbe a duttyánba.

Nem kell azt mondanunk, hogy erényesek. Virtuosok igen, de erényesnek nemigen lehet őket mondani. Annak a kornak vad erkölcsi szerint élnek. Mindnyájan gulyásoknak meg kanászoknak játsszák ki magukat: tele vannak köpéssel és káromlással, s mindenekfelett vaskos mondásokkal. Azok az erényes urak - akiknek az erénye különben csak egy fokkal nagyobb eleganciában nyilatkozik meg -, azok a most alapított kaszinóba járnak. Széchenyi István tervezete szerint bizony áll már ebben az időben az úri kaszinó Szegeden, s elég népes és elég szép társadalmi életet mutat.

Hát ide mink Kulacsos Nagy Mihály pajtásai nem járunk. Mink megmaradunk a Kibir ágyó duttyánjában, ahol jobban otthon érezzük magunkat, mint a saját házunkban. Nem is megyünk oda, ahol olyan urak járnak, akik a maguk lábán nem bírják elütni a pagátot.

Hogy is volna érdemes másuva járni, mikor ennek az alsóvárosi duttyánnak az a legnagyobb érdekessége, hogy tele van szebbnél szebb felszolgáló lánnyal. Valóságos török hárem, ahol az urak az urak. Kulacsos Nagy uram már a múlt választáson főbíró is lehetett volna, vagy akár polgármester is, de azt mondta, magától, kérdés nélkül: hogy nem köll, mert nem akarja a Kibir ágyó kovártélyát elhagyni.

Amiben erős kritika volt a városi szellemre, mely az ő véleménye szerint nem szabad erkölcsű és tisztafejű embereknek való. Itt is tartották meg az első városi közgyűlést a Kibir ágyó barátságos szobáiban, nem volt olyan ügye, baja, dolga a városnak, amit itt meg ne alkudtak volna, csak úgy ment be a szenátorok elé, mikor már itt meg volt állapotva a közvélemény, a nem éppen a legdicséretesebb, bár a legdicsértebb, amit nem szokás tisztos családoknál felemlegetni.

Bővérű s vad urak világának volt a Kibir ágyó duttyánja a dédelgetett melegágya.

Ennek az udvarán, holdvilágnézés közben beszélgetett most a gazdasági szenátor a ménes-mesterrel.

- Szenátor uram, kigyelmednek is csak az a jó, ami énnéköm - mondta a ménesmester, Topogó gazda, aki éppen olyan számadója volt a nemes városnak, mint a gazdáknak a maguk csikósa, csak a neve volt hangzatos. Erkölcsére sem volt különb a többi csikósnál, legfeljebb, hogy még túltett rajtuk is.

- Löhet - mosolygott a szenátor, s mosolyogva nézett maga elé.

- Komendánám azér, hogy a gyerököt fő kő vönni a nömös város ménösihő. Mer evve egy csapásra két darazsat foktunk; mer egy a, hogy a gyerök jóvágásúnak látszik, igön jó lova is van, a másik, hogy evve a legjobb betyárt a markunkba kaparinthassuk.

A szenátor nem volt sok beszédű ember, de meg tudta rágni, amit kell. Akárki más lett volna a betyár, nem ütközött volna meg, de most ezt a Rózsa Sándort nagyon kurrentálni fogják, nem jó azért túl közel lenni vele.

Elszalasztani sem akarta azonban. Mert, ha elül ez a mai háborúság, akkor igen jó hasznát lehetne venni. A gazdasági szenátor ugyanis nem volt más, mint Bujkó György, aki ifjabb korában maga is a szegénylegények kenyerét ette, s most gazdagabb korában a legnagyobb titokban megint csak a szegénylegények kenyerét eszi el. Ő volt az a sötétség a város életében, akivel soha senki eddig nem tudott tisztába jönni. Nem ismerték se a múltját, se a jelenét. Nem is városbeli vót, Vásárhelyről került ide, s annyi időn keresztül a nagy, erős hallgatásával tudta fenntartani maga körül a titkos és örök mosolygásával a lába alatt a biztos és gazdag talajt.

Nem szólt azért most se egy árva szót sem. Topogó uram azért megértette, mert ha a szenátor úrnak ellenére lett volna, akkor bizony mégiscsak megszólalt volna. De ha nem szól, akkor hallgat, ha pedig hallgat, akkor nem szól ellene a dolognak. Mondta is tehát egészséges bokaütéssel:

- Értöm, szenátor uram.

De a szenátor erre se szólt, úgy tett, mintha nem hallaná. Úgy mosolygott, mintha már nem is volna az udvaron.

Topogó kiment az utcára, ott állott a lova, bekötve a kapufélfához. Eloldotta, felült rá, s megindult vissza a felső tanyákra, ahol a ménese jár. Kistelek felé. Szatymazon túl. Nem volt az csekélység, bejönni még a mai napon, ahogy Veszelka Péter a Bandi gyerekekkel megjelent nála.

Bujkó Gyuri pedig beballagott a fedél alá és mosolygott, mikor Kulacsos Nagy uram ezt a mosolyt meglátta az arcán, azt mondta:

- Mán mögen mibe sántikál ez a Bujkó Gyurkó.

De Bujkó Gyurkó tovább is csak maga elé mosolygott. Nem nézett volna bele a főfiskális szemébe, mer attól félt volna, hogy kiolvassa belőle azt a gondolatját, hogy az újonnan bekommendált csikósbojtár éppen azon a pejkon jött a ménesbe, amit a múlt éccaka elkötött Rózsa Sándor a főfiskális terhére.

Még ez nem volt bizonyos, de nagyon mulattatta.

Az urak ittak, csak Kulacsos Nagy nem felejtette a Bujkó mosolyodását, s nemegyszer arrafelé fordította a szemét, mosolyog-e még. Úgy látta, igen. Ennek öellene van valami nehéz gonoszság a lelkében.

Különben ittak és daloltak. Adomákat mondtak. Az adoma is olyan, hogy mindig a legfelsőbb rendű embernek van rá jussa, hogy ugyanazt az adomát, amit mindenki ismer, még egyszer elmondja; akkor a többinek muszáj nevetni rajta, még ha éppen az elébb ő mondta is el, míg nem volt bent a fejes. Így egy kalangya adoma elég volt az egész életre. Ugyanazt az adomát bármikor elő lehet ráncigálni, lehet hímet varrni belőle, akármire. Szerények voltak az urak szellemi igényeikben. Inkább arra törekedtek, hogy jól érezzék magukat a bor következtében. Mert evvel is úgy van az emberi természet, hogy mindenkinek megvan a maga porciója, amelyik után egy kicsit feljebb száll a kedve. A vére kezd kitüzesedni s zsibongva forrong valahol a testben, az a jó, mikor a fejben már az a kedves jó szédülés is érezhető, amitől férfiember mintha a mennybéli hurik ölébe tudna dűlni. Ilyenkor aztán mindenki elveszíti a bánatot, a gondot, a gondolatot. Nincs annál jobb, mint ha ezt a bődületes jó szédülést elérheti valaki. Kivált, ha a nyugalma is megvan, hogy a föld kemény a talpa alatt, vagyis, hogy egy ilyen elbódult mámorossággal nem lehet elveszíteni se a fizetést, se a vagyont, se a barátságot. Akkor ártatlanul lehet beleömleni az ittasság kábaságába, s boldog tud lenni az ember.

Ezt a borközi szédületet senki sem érezheti, mert senkinek sincsen meg rá a jussa, csak annak, aki valaki. Paraszt, jobbágy csak lopva ihat, ha iszik, akkor is féket kell tenni a nyelvére, a nótájára, az egész sorsára. Még a részegség is tilos a szegény embernek. „Túlságosan jó vóna neki” - mondja a gazdája meg a gazdaasszonya, az ura, a birtokosa. A szögény embörnek mindig józannak kell lenni, mert annak mindig éberem kell vigyázni a gazdája tulajdonára, aki nem más, mint elsősorban ő maga. Teste, lelke másé lévén, nem engedheti magát szabadra. Nem is tudja, mi az igazi duttyánbeli jóérzés.

Azt csak a városi urak tudják igazán. Mert városi úrnak lenni, annyi, mint valósággal a város urává válni. Aki úr, az a pokolban is úr. A duttyánban is. Még az idő fiatal, még nincsen tíz óra se, de már itt elvesztette az urak közt mindenki a féket. Már nincsen más, csak kacagás. Senki nem figyel másra, hogy mit mond, ki-ki csak arra, hogy őbenne mi van. Benne pedig már csak a bor dolgozik, meg a dohány. Kétféle szédülés, egyik jobbra kerengeti, a másik meg balra s a harmadik, hogy azért lelke is van az embernek, s a lélek ott fülel az ablakban, a szömben meg a hallgatónyíláson, a fülben, s ha valami jót talál valaki moccintni vagy röffinteni, már ő jelenti odabent, hogy lehet röhögni.

A lányok sűrögnek-forognak, csupa jó tejes jány, vastag testek, combok, tőgyek, harsány vidám kacagás. A lány a legfurcsább teremtese az istennek, annak nem kell semmi, csak csiklandás, se a tegnapot nem emlékszi többet, se a holnapot nem mélézza soha. Minek is, nincs egyéb, csak a perc, a jelenvaló. Már nagyon dévaj a hangulat, rádöntögetik az urak magukra, szétfoly a bor, sikoltozás, kacaj.

Akkor jön a Mohos Márton, s a vastag ember csak úgy dül be a házba, a nagy pipafüstön keresztül ömlik belőle a teljes kacagás és a harsány vidám szó:

- Hajjátok-é, uraimék - mert a titulát meg kell adni, a cím és a rang hozzátartozik az úri éléhez, mert az urat éppen az mentesíti a felelősség alól, hogy ő címe folytán s rangja által felibe van emelve a többi emberi világnak, tehát semmi veszély nem fenyegeti addig, míg címje van, s rangja sértetlen; addig szabad inni, enni, dőzsölni, káromkodni, cigánykodni, akármit: rabolni, zsarolni, gyáva lenni, avagy ok nélkül brutális, akármit tehet: a cím és a rang az megvédi az embört, hát ez az, amiből nem lehet és nem szabad engedni egy jottányit se - uraimék, hej uraimék... hajjátok-e kigyelmetek...

De már a kedv annyira szabadjára volt hagyva, hogy nehezen lehetett lelket verni a társaságba. Végre aztán Kulacsos Nagy uram megemberelte az embert, Mohos Márton, aki negyven esztendő óta aljegyző a városnál, nem is lesz más soha, de azért fidélis jó bizodalmas cimbor, mert senki úgy nem tudja a mórest, az úri vérnek csiklandását adomák és heccek által, szóval hűséges közénk való, akitől sohase kell félni, hogy valaha is ártalmunkra lesz, szóval Kulacsos Nagy uram károgó, száraz hangján azt mondta:

- Silentium... vagyis: csönd lögyön!

Lassan kezdtek az urak alábbhagyni a röhejjel s odafüleltek, micsoda marhasággal rontják már megint azt a drága jó éccakát, no.

- Uraimék Rózsa Sándor...

- Mi a? Hajjuk? Mit akar avval? Hadd ee! - kiabáltak összevissza az urak s a lányok is feltápázkodtak, leverték a szoknyájukat és figyelmesek lettek.

Rózsa Sándornak már a nevére is minden lány felnyitja a két fülbevalós fülét. Nem lehet tudni, mért annyira. Tán hogy a neve.

- Rúzsa Sándor az este a Csöpögtető csárdába kapta a falka asszont, akik a fogottakat kísérték, hogy ott heverték ki a napi melegségöt, hát uraimék, azt a betyár mindönit ennek a fattyúnak... Uraimék, idegyűjjetök, kivált az öregebb-bélijek, no...

- Hajjuk, hajjuk.

- Most vallattam mög egy derék, tagos mönyecskét, akinek az ura ludat lopott utósó nap, úgy kerütt bele a sorba, s most az asszony siratja a gúnárját...

Kacagás. Oly hosszú volt a dikció, muszáj volt már nevetni.

- Hát ez vallotta mög, hogy az a betyár Rúzsa Sándor minden fejércselédöt mögvámolt.

Harsány, óriási, roppant hahota szakadt fel a tüdőkből. Reszkettek a hasak, dültek az asztalok, reccsentek, törtek a faszékek.

- Kivötte a kakas a vámot!

Most aztán leírhatatlan jelenet következett. Az urak soha ennél jobbat még nem hallottak, s oly pokoli röhejt és csapkodást vittek végbe, hogy hasadtak a szájak a fülekig, pattogtak a nadrágszíjak a pallásig.

Józanodni kellett, mikor nótára lehetett kapniok.

Egy olyan buta gajdot fújtak, aminél értelmesebbet ebben a tüzes állapotban nem is lehet:

*Dudujnám, dudujnám,
jaj de jó mén a munkám.
Ez az élet minket illet,
nem a régi öregöket:
dudujnám dudujnám,
de jó bemögy a munkám.*

*Hej, dudujnám, dudujnám,
jaj de jó mögy a munkám,
ez éppen a víg fickóké,
nem a szürke barátoké:
dudujnám, dudujnám,
de jó kimögy a munkám.*

*Huj, dudujnám, dudujnám,
huj de jól mögy a munkám.
Hát a barát imádkozik,
a nömös meg jó sort iszik:
dudujnám, dudujnám,
de jó emögy a munkám.*

Olyan volt az egész vad duhajság, mint a rabszolghajcsároké, akik a maguk nagy bíztában, életük biztosságában, mégis szégyenteljességükben állatokká lesznek, ha magukra maradnak, ahogy állatokká kell lenniök, ha a munkájukat végzik: ostorral, szöges rúddal, kemény szívvel.

A két címeres ökör

Rózsa Sándor kezet adott a hajnalban.

Pisze Matyi elcsodálkozva nézett fel rá, a ló hátán ülőre.

- Hitvány embör vagy, vén nyomorék, de jó betyár.

Ezt akarta mondani Rózsa Sándor, ahogy a sunyi betyárnak az arcán látta a csodálkozást. Ez már nem várta, hogy ő valaha is kezet adjon neki. Nem is érdemli, nem is azért adja, hogy megbecsülje vele, csak azért, hogy ne gyanakodjon. Nem érdemli meg a nyílt haragot. Ki ez a Pisze Matyi neki? De azt meg elismeri, hogy ha embernek alávaló piszkos hitvány is, de azért betyárnak jó betyár. Nincs ellene semmi kifogása. Kutyával jól tud bántani: már ő is tud valamit ebből, sejti, mi a titka, de azt el kell ismerni, hogy a kutyákhoz ért. Egyébben is kifogástalanul viselte magát, csak ez az egy hibája van, hogy kapzsi.

Vele nem kell kapzsinak, zsugorinak, éhesnek lenni, mert ő nem akarja elvenni a másét. Mi kell neki? Semmi se kell a zsákmányból. A lovat az öccsének, a teheneket is soha a maga szükségére nem szerezte volna: ezt is csak a cimboráknak. Ha azoknak kell.

- Jól van, Sándor - dörmögtet Pisze Matyi vastag hangján, de rögtön észbe kapott, mert a Sándor keze görcsösen megszorította az ujjai hegyét, hogy azt hitte, kiserked a körme alól a vér. - Má ne haragudjál, hogy mindig a neveddel tisztölgetlek, de mögérdemlöd. Embör vagy... testvér. Tisztösséges, jóra való, igazi betyárkirálynak való embör... Lössz még belőled valami, édes egy gyerököm.

S csak nem engedte el annak a kezét, ha még egyszer úgy megmarkolja is.

- Először dógoztunk együtt!... Ahogy akarod!

Lent állott a földön, a legény a lovon, már menőben. De nem eresztette, úgy tartotta a markát, mint vásárban, ha alkusznak a marhán.

A legény se akarta elvenni a kezét, mert nem volt vele tisztában, mit akar még ez a gazember. Várta, hogy mit simogatja, fejegeti az ujjait, mint a tehén tőgyét a kérges, szarus markában. Akármilyen elnyúzott is, erőtlen kéz ez az övéhez képest. Kapához való, nem odaütni... Ésszel élni való, nem kézbelivel...

Nézett hát rá, s kicsit megvető arccal várta, mi lesz. Már utálta, ahogy a kezét szívogatja, mintha még az utolsó cseppét is ki akarná belőle rimánkodni, el akarta venni a kezét, de a másik arra még jobban beleragadt.

- Először dógoztunk, Sándorkám, nem mondhatod, hogy nem möntem veled első szóra. Möntem. Bizony más dógom is lött vóna, otthun nem is tuggyák, hová löttem, pedig nekem kedves feleségöm van, nem szokásom mögijeszteni; mindég jól mögmondom neki előre: te Rébék, te, ide mögyök, vagy oda mögyök, ekkó gyüvök haza, vagy akkó gyüvök haza...

Rózsa Sándor összehúzott szemmel nézett a vén betyárra. Asse igaz, gondolta magában, de ha igaz, ostobaság. Soha az asszonynak nem köll azt tudni, mikor megy el, mikor gyön meg az ember, hogy mit hoz, mit visz: az asszony neve hallgass.

- De hogy te csak egyet szóltál, má röpültem.

- Én szóltam? Hun szóltam?

- Látod, milyen vagyok - ijedt meg a vén betyár -, még szólni se köll neköm, csak én lássam a szömödbű, hogy nem haragszó, ha szógállak, má mögyök. Én olyan kutya vagyok, gazdám, nem is gondolod, micsoda hűség.

Az igaz. Ahogy megneszelte, hogy lehet valami, már úgy tett, mintha úrá tartozna minden, rögtön belekínálkozott, nem lehetett lerázni. Nem lehetett menekülni tőle.

- Tapasztalt embör vagyok én, öcsém. Bogár Imrénél. Az elsőnél, ott tanultam suttyókoromba. Ott bujdosam én vele, öcsém, a Tisza-öntésökön. Régi embör vagyok, sokat láttam, sokat tapasztaltam, de nemcsak erre való vónék, hanem majd, ha úr lösző, a pusztákon, s embörök lesznek bőséggel, akkor löszök én neköd jó, öcsém, mer szömös vagyok: énelőlem nem löhet elkacsmarni sömmit. Rovásjedző vagyok én, de aki az én rovásomra kerül, az azt megszógája bőségesen, duflumoson, ami oda fel van írva... Az én gazdámnak nem kő fejét fárasztani se evvel, se avval: én olyan vagyok, mint a láncon a lakat. Jaj annak, aki nekem adós marad - mán a gazdámnak, a felesnek, aki engem maga alá vött -, még a hetvenhetedik ivadéka is mögsínyli, ha engöm röndösen ki nem füzet.

- Hajjuk.

- Mer öcsém, szép öcsém, már engedd mög, hogy így mondgyalak, míg ki nem adod a parancsot, mi légyen a titula: gazda-e vagy feles, vagy Ú... Űkeme!... - s veregette, simogatta mind a két kezével a Rózsa Sándor jobb kezét: mint valami zsákmányt, amit ha egyszer meg tudott fogni, többet el nem akarja eresztetni.

- Mer te még iffiú vónál, úgy mondhatom: fiatal. Teneked még sokszor lesz módod csalatkozni embörbe. Te még tanulóba vagy, édös öcsém - s hogy érezte, megrándult a legény keze -, a királyságot tanulod!

- Nyögje már ki kend.

- De egy öszömadta gyerök vagy, édös öggyem - csóválta a fejét Pize Matyi s nagy orrával megkavarta a levegőt, mint a szélvitorla. - Hát én csak akarom möggyözni édös kis gazdám, hogy azt ródd fel magadnak: kemény uralkodás nem mindönökfölätt hasznos. Csak ezt akartam mondani.

- Mibe vótam én kendhő kemény?

- Nem mondom, kisgazdám, sömmit se mondok, csak aztat, hogy: embör nézi maga hasznát, nem bánja más vásznát.

Rózsa Sándor elvette a kezét. Úgy kihúzta, mint fiatal fát a földből. Derengeni kezdett a fejében, hogy ez elégedetlen valamivel.

A két kis tehén, akit az éccaka hajtottak el a Gárgyán Mihály istállójából, soványan, fekete nyakkal, ganajos tomporával egykedvűen türte az utat a szokatlan időben, mintha az nekik semmi se volna. Nem mutatták, mintha valami nagy passzió volna, de nagyon becsületesen, igen tisztességesen ballagtak előre, amerre éppen terelték őket. Elég jó kis tehének lettek volna, s talán csak azért meddők, mert bika nemigen kerül errefelé, mert nem lehetett érteni, mér tartották, ha nem is tejeltek, se nem szaporítottak. Talán szántásra voltak beszoktatva, ökör helyett? Pize Matyi sötéten vigyorgott fel, mint a harapós kutya s magára erőltetett nyájassággal dörmögte

- Én olyan embör vagyok, amék haszontalanul csak szereti koptatni maga száját.

- Az olyan - nevetett fel az óriás, aki csak hallgatta a sok cudar alkudást. - Kend az, aki nem szereti a hasznót. Csak a munkát.

S harsányan kacagott. Fiatalon, mint a hajnali fiatal kakas, aki oly hatalmas a kerítés tetején.

- Imre öcsém - nézett felé laposan Pizse Matyi a nagy orra s kis bajusza alól -, Imre öcsém, mindenki szereti maga hasznát. De hát sok olyat kő csinálni, aminek kevés a haszna, mint a félegyházi malomnak. Pedig mi java van az éhönhalónak abba, ha Kolozsváron jó könyeret sütnék!

- Nyögje már ki - nevetett rajta, de nagyon Veszélka Imre.

Rózsa Sándor már rájött, hogy ez a bitang kevesli a rossz kis tehenet, kétnapi munkájáért. Ha kapálni ment volna, kapna érte valami kosztot, meg hat krajcárt egy napra. S ezért az egyik tehenért akármikor megkap hat-hét forintot.

- Rúgd már ódalba - mondta Imrének. - Mondd mög neki, hogy az üvé mind a kettő... Hajtsa...
- s megrántotta a gyeplőt.

Imre, akinek úgyse tetszett a nyomorult kis tehén, nevetett egyet, Pizse Matyi laposan felpillantott Rózsa Sándorra: ez ilyen gavallér? Ilyen nagy gavallér! Akkor ez egy új Bogár Imre!

Veszélka rátoporzékoltatta a lovát az öreg betyárra, úgy, hogy az alig tudott elugrani, s viczorogva morogta:

- Rovásra vöszlek!

De utána alázatosan, sunyi örömmel hálálkodott Rózsa Sándornak:

- Úgy, fiam, így. Édös egymagom. Ilyen embör vagy te!...

De akkor Rózsa Sándornak kiugrott a lova s nekieredt a pusztának.

- Majd szöröz neked szöbbet, jobbat a gazdád - mondta Pizse Matyi.

- Disznó egy cigánybeli kend - vágta oda neki Veszélka -, hát nem kialkudta az én porciómat is!

- Hadd csak - dörmögte utána Pizse Matyi -, eccő hittem, akkó is mögcsaltak.

S ott maradt a két meddő tehénnel, s világért meg nem mozdult volna. Ott állott, nézett a legények után, míg csak el nem tűntek a látó szem elől a végtelen síkon. Azért a síkon is csak eltűnik akárki, a síkságnak is megvan a maga takarója. Itt egy rossz bokor, ott valami nádas vagy kóróféle, s belevész, aki messze mén.

Kivált ilyen ködös reggel.

- Te ne búsújj, aszondom - szólalt meg Rózsa Sándor -, mire a nap még eccő fölgyön, lösz olyan két címörös ökröd, amelyet akarsz. Csak most mönj el Tápéra. Ott tanász egygy embört. Rigó. Úgy híjják; pásztor embör; Rigó a neve. Mögmondod néki: én szavamma izenöm, hónap éjfébbe a Török Pál két címörös ökrit eressze ki a zóljukbúl a zudvarra. A többire ne lögyön gongya.

Más ódalról fúj a szél

Szennyes embernek szennyes a háza tája.

Pisze Matyi morogva, gorombán ért haza a hosszú gyaloglásból, mert csak gyalog kellett a tehenek után menni, s a lovát kantárszáron vezette. Délfelé ért be Kistelekre.

Szélien volt a rogyant kis háza, se kerítése, se semmi. Se a kert fel nincs ásva, se valami munka ott meg nem látszik. A felesége kijött elibe, s a csúnya veres képű szeplős asszony betegesen szorította hasára a kezét. Már hat esztendeje, hol felkél, hol lefekszik. Elnyűtte a sok gyerek, mert oly szorgalmasan szült, kettőt, hármat is, mintha tengeri nyúl lett volna.

Az ura egy szót se szólott hozzá, mikor beért valahára a tanyába, a teheneket a kúthoz hajtotta, vizet húzott nekik, bekötötte őket az eperfa alá. E vót a nyári istálló. Lökött nekik valami rossz, kórós füvet, maga ment a többi dolga után.

Az asszony se szólott hozzá egy szót se, mintha egy idegen jött volna. Csak nézett kitartóan, mindent megnézett, a teheneknek a legkisebb mozgását, az urának lassú jövését, menését, de úgy nézte, mint akinek mindehhez semmi köze sincs.

Megnézte azt is, hogy a teheneknek semmi tőgyük sincs. Szinte megörült neki, mert nem kellett fejni.

Oly gyöngye volt az asszony, mint akibe hálni jár a lélek. Az udvaron néhány tyúk kapirgált, arra a hírre, hogy a gazdasszony előjött a házból, kezdtek előfele futni, de amikor látták, hogy semmit se kapnak, újra ellustultak, elszéledeztek, gyommagvakat szedegetni, más egyebet úgysem találnak. Gilisztát lelt az egyik, futni kezdett vele, a többi utána.

Még ez a kis mozgás is élénkség volt. A tehenek nagyon idevalók voltak, azok ugyan nem fogják ennek a háznak a békességét elrontani.

Etetés után Pisze Matyi beballagott a házba. Úgy ment el a felesége mellett, mintha ez az ajtófélfája volna, amire akkor se néz rá az ember, ha századszor megy el mellette.

Bement az egy szobába, mert ott nem volt több szoba, az is belesüppedve a talajba. Az ajtó oly alacsony, hogy le kellett hajolni, mikor belépett.

Nemsokára kolompszó hallatszott, mintha kisbornyú jönne a távolból.

Matyi gazda behozta a lóról a tarisznyát, kitette az asztalra. Akkor elővette a bicskáját, kezdte bontogatni a tarisznyát. Szalonnát vett ki belőle, meg kenyeret. Még abból, amit Darabos István adott a halasi tanyán. Kanyarított egy kicsit a kenyérből, még kisebbet a szalonnából, s öszögetni kezdett.

Odakint most két kolomp is szólott már, egy nagyobb hangú, egy vékonyabb hangú.

Ő csak öszögetött lassacskán, nem szólott semmit.

A felesége be se jött, ott állott, ahol maradt, kiapadt hasára szorított kézzel. Bizonyosan nézi a kolomposokat, amik most gyűlnek, már harmadik kolomp is szól.

Pisze Matyi úgy evett, mint a kérődzők. Lassan, nyámmogva, a fogai is rosszak voltak, nem tudott velük harapni. Nagy, tülökforma orra lógott, mint valami érett ugorka, ami éppen az ő arcának a közegibe van felakasztva, s keskeny szája lassan forgatta az ínye közt, a rossz fogak közt kerülgetve a kemény kenyeret meg a rághatatlan avas szalonnát.

Mikó legjobb a játék, akkó haggyad félbe - gondolta magában, s nagyon fel volt háborodva a Rózsa Sándor tette miatt, hogy ötet csak úgy szó nélkül ereszti szabadjára. De még egészen úgy viselte magát, mintha soha többet nem akarná látni se. No eb vagy kutya, vidd a ragadmányt, vidd, vidd, hogy ne is lássalak.

- Fépofára ötet ez engöm - állapította meg. - Fösvény ez énhozzám. Nem tuggya, ki vagyok én, nem tuggya, mit árthatok én úneki. - Gyáva kuvaszok távolról ugatják a farkast - mondta magában, mert így szokott magában gondolkodni, mintha saját magának mesélné el, amit gondol. Éppen úgy udvariaskodott saját maga előtt, mint más előtt, mintha önmagát is be akarná csapni.

Ezt arra értette, hogy nem is fog arra törekedni, hogy tovább is vele járjon. Ha ezek nem becsülik meg az ő tudományát, mán csak a kutyák körül, akkor ezek nem emberek, ezek barmok. Hanem más. Más hasznát lehet venni ennek a Rózsa Sándornak. Csak hagy nőjön nagyobbra. Neki nyöl. Neki érik. Lesz e még az ő gyümölcse. Megjön még az az ősz, mikor ő fogja ezt füstre akasztani magának. Annyi haszna van: a két ódala, mint a disznónak.

És oly kicsibe vette a két szarvas állatot az udvaron, mintha két ócska galambfi volna. Mert arra gondol, hogy mennyi haszna lehetne, ha ez a bolond fáttyú ily hamar el nem vadul tőle... Mégse kellett volna a kocsmába már úgy kirukkolni, hogy a ló helyett neki is jár valami... De még akkor nem tudta, kicsoda a legény... Gavallér... nagy gavallér... evvel másképp kellett volna bánni... de ha mán elromlott, akkor legalább annyit érjen, amennyit ér... Fialtal disznót is leszúr az ember, ha öreg nincs. Szopós malacnak is jó a húsa. Ezen is lehet már keresni néhány aranyat, fél marék bankót...

Csak a szegedi urakkal kell jóba lenni.

Most a tehenekre kell gondolni. El lehet azt még sütni. Köll is.

Paksus nem akadék. Még van vagy három a ládafiába. Csak vigyázni kell, olyan embörnek köll eladni, aki vöszi a legyet.

Ó maga se tud se írni, se olvasni, csak a keze keresztvonását tudja letenni. Már evvel is feljebb van, mint a többi. A csízió. A csíziót se maga olvassa, hallotta, tudja, üsmeri.

Most a legnagyobb kolomp az ajtó előtt szólott, de ő erre se moccant meg. Még bejön a kolompos állat.

Be is jött.

Megállott az ajtó előtt egy fiúgyerek. Annak a nyakába volt a kolomp. Olyan hatéves volt a kis kölyök. Sovány volt nagyon, csak a nagy töksi feje, vékony keze-lába, semmi ruha sincsen rajta. Hasa semmi. A szája, arca egészen fekete. Eprészni vót.

Kisvártatva jött a másik kolompos, a meg egy kisebb fiúgyerek volt, a legkisebb is jött, az is fiú.

De hát ő már ezen nem mulatott. Ez a nyomorult asszony, ehhez nem lehet hozzáérni, mert e rögtön fiút szült. Az Isten tudja csak, hány gyerek van s hol vannak. Ő mással nem segít rajtuk, csak mindeniknek szerez egy kolompot; mikor megszületnek. Ez a keresztelőre való ajándék. A keresztapjuktól alkudja ki, hogy kolompot adjon. Ez azt jelenti, hogy az újszülött fiú. Ahogy annyira megnőnek, a kolompot a gyerekek a nyakába akasztják, osztán azok avval élnek, míg el nem következnek a háztól.

Nyakában a kolomp, akkor már nem vész el. Mindenki tudja, hogy a Tanácsshirdető Gregor gyerekei a kolomposak.

De még híre, becsülete is lesz belőle az apjuknak: evvel bizonyítja a becsületességét, hogy ha lopni tanítaná a gyerekeit, nem akasztana a nyakukba kolompot. Kolompos tolvajt könnyű megfogni, pedig azt is mondják, hogy ahol a kolompot megtalálják, mást is keresnek ott. Hát a gyerek után is mehetnek, mert ha a gyerek üres kézzel jön haza, akkor akár haza se jöjjön. Mindig hozni kell nekik valamit, ha mást nem, két darab kórót a tűzre.

Pisze Matyi azonban csak nézett maga elé, főzte, főzögette a szép terveket, hogy tudná Rózsa Sándort kézre adni. Ki kell ám előre alkudni az árát. Mert Krisztus koporsóját se őrizték ingyen.

A gyerekek, ahogy bejöttek, látták, hogy az apjuk evett. Odaállottak hát elébe, szó nélkül néztek a szájába.

- Ősz a fene? - mondta Pisze Matyi a gyerekeinek, avval felállott a kisszékről és elment a sarokba, a kuckóba, lefeküdt.

Már nagyon fáradt volt. Három napja nem aludt, s ez a bosszúság, ami most érte, ez nagyon leverte. Ettől fáradt el. Ha volna valami, akkor nem lenne ő fáradt, álmos. De most pihenésre lesz szükség elébb, ehhez aludni kell.

Úgy ruhástól, ahogy volt, a helyére dült, lehunyta a szemét, hozzá fogott aludni.

Nem az ólba ment aludni, mert ott fel kellene kelni, dolgozni. Itt bújt meg a vackon, ráhagyta a munkát a rossz feleségére meg a nagyobbik gyerekeire.

Egyfolytában aludt egész éjfélig. Mint a bunda.

Mikor felébredt, körülnézett. Csakugyan senki se szuszogott körülötte. A házból az egész családja kint maradt az udvaron. Ki az istállóban, ki a boglya alatt aludt. Az üres disznóólba is három fiúgyerek bújt meg.

Ő maga egyedül volt a házban. Ennek így is kell lenni, mert jaj vóna, aki benn merne mellette aludni, félig agyonverné, úgy kergetné ki. Majd elég lesz akkor, ha a hó leszáll.

Felkel, felült az ágyán. Ott volt a közelben a kis láda. Annak a kulcsa mindig a nyakában. Kinyitotta, belenyúlt. Lassan tapogatta végig mindazt, ami benne van.

Egyenként megismerte a tárgyakat. Itt vannak a lopott, az osztozásból kapott nyereségek. Van itt templomi kehely, van zacskó arany, van bugyellárisban papirospénz. Vannak fülbevalók, gyűrűk, sok arany-ezüst darab. De ezt ő soha még nappal sem meri megnézni, mert fél, hogy valahogy valaki meglesi. Neki elég, ha mint a vak, sorra tapogatja a darabokat, s az ujja bögyin sístereg az a drága jó érzés, amit a kincs ad a zsugorinak. Valósággal elfolyt benne a boldogság, hogy semmi se hiányzik, minden megvan, egyenként visszaemlékezett, hol szerezte, hogy történt, mi lesz belőle...

Tápén

Török Pálné éccaka arra neszelt föl, hogy valami van az udvaron.

Nem szólt semmit, felkelt, s nagy szemeket nyitva, úgy, ahogy volt, egy szál pendelyben kisuttant az udvarra.

Hát ahogy az ajtót nagyon lassan, mintha a hangyák nyitnák, kinyitja, annyira, hogy a fejét kidugja rajta, mintha a villás szarvát látná az ökreinek.

Roppant megijed, ugrik ki.

Már ő tudta, hogy nincs ez rendjén, mert hiszen ő maga adott az ökrök elé az este, már jó setét volt, de ott volt mind a két ökör, ott volt a tehén is, a borjával, meg a kotlás a jászol alatt kavargatta a tojást. Hogy lehetne az, hogy ő az ökröket szabadon hagyja, hogy meg ne legyenek kötve. Itt valaki mesterkedik, ebből nem lesz jó.

De az első percben nem tudott mit tenni, csak lesett, hallgatott. Embert nem sejtett sehol, hát akkor az ökrök mit akarhatnak?

Az egyik ökör megismerte, felemelte a fejét, rövidet, álmosat ihult, mire ő is észre tért, s elkezdett torkaszakadtából káromkodni:

- Hát ezöket az ökröket ki hatta szabadon? Azt az erre mög amarra a teremtésit az apátoknak! Hé Pista, Jóska... Pali, Pali! Hé, kejj mán föl, ne dögöjj! A két ökröd itt van az udvar közepin. A zég szakaggyon rátok mán no!

Így és még sokkal cifrábban jöttek a szavak a Török Pálné száján. Még a vaksötétben is meg lehetett érezni, micsoda kemény, kardos asszony, pedig már nem fiatal, hiszen eladó lánya van. Kemény húsú, bátor szívű, az biztos. No, rohannak ki a házból az álomból serkenők.

- Az ökör, az ökör - visítanak mind a fiatalok.

És mindenkinek reszket a lába szára. Ilyen eset még nem fordult elő, mióta élnek, hogy a falu közepén, a templom mellett valaki oly bátor legyen, hogy éccaka setétjében az ökröket eloldja és kieressze. De ki is lehet, hogy senki meg nem moccan. Kutya ugyan nincs, mert ide a faluba kár etetni a kutyát, úgyse tehet semmit, de a szomszédban van, s az se szólalt meg, vagy ha szólalt, azt hitték talán, hogy itt a kutyalakodalom ideje, annak énekő.

Reszketett hát a lábaszáruk, jött ki Török Pál, nagy erős ember, mezítláb, ingben-gatyában s felbőszülve nézte, mi történt az udvaron. Már ő tudta, hogy itt betyárság dolgozik, azért neki is hevesebben vert a szíve.

Rettenetes vakmerőség a falu kellős közepén, a legtekintélyesebb gazdára vetni ki a célt. Éppen arra, aki az uraságnak a dézsmaledője, akinek tehát legtöbb ember van lekötelezve; valósággal az egész község, minden jobbágynépe úgy vigyáz rá, mint a gazdájára. Ha még ötlet is meg merik támadni nyílt éccaka, csak mert szuroksötét van, a már igen-igen nagy dolog.

- Hé Tisza, hé Meszes - terelték az udvaron valamennyien a két hatalmas ökröt, s mindenki oly iszonyú rémületben volt, mindenki azt várta beszorított farka helyén hátul, hogy lövést kap, golyót, puska golyót, mert a betyároknak itt kell lenniök valahol meglapulva a setét udvaron.

- Gyújtsatok mán tüzet - mondta Török Pálné, és egy perc múlva csakugyan acél-kova szikrázását lehetett látni; újabb pillanatok után egy öl szalma lángolt az udvar közepén.

Most legalább egymást látják.

De Török Pál csak most ijedt meg. Hiszen valamennyien célpontot adnak a puskásoknak.

- Ócsd el, ócsd el, vizet rá! - kiabálta.

Csakugyan egy veder vizet zúdított valaki a tűzre, s már ismét csönd lett és feketeség.

- Ha akarták vóna, mán töhették vóna - mondta, mérgesen, mégis szégyenkezve Törökné.

- Hadd el - szólt rá az ura. - Hajcsátok be az ökröket... Nem számítottak rá, hogy világot kapnak, az első ijedtségbe ők is elugrottak. De ha tovább ég a tűz, visszajöttek volna, mind hegyre szödnék bennünket.

Itt is csupa legény volt, ahogy a szalmalángon látni lehetett, hét vagy nyolc fiatalember, már vannak köztük házasok, azoknak az asszonyai is itt tördelték a kezüket s egymást ijesztgették. A fiúk mind ütőszerszámot fogtak már, megindultak, hogy felkutatják a kertet, szérút, pajtát, minden zugot, bár valamennyinek ott szorult a fész a lába közt; mint a kutya, mikor behúzza a farkát.

- Ki az ott? ki az ott? - kiáltotta egyik fiú, s a hangja oly támadó s egyben olyan ijedt volt, mintha őt rohanná meg valaki.

Valamennyien abba az irányba futottak.

Hát a Mátyás fiú egy nyiszlett kis öreget tartott a markában, a pásztort, akit Rigónak híjtak.

- Te mit kereső itt?

De a pásztor kicsit hibás volt. Nem volt ki a négy kereke. Csak hümmögött, lógatta a fejét.

Verték osztán a botokkal, csak agyon nem csapták.

- Haggyátok mán, az Isten így-úgy - ordította el magát. - Hun vagyok? Azt sé tudom, hun vagyok?

A bűdös, trágyszagú emberből aztán kiszedték, hogy elaludt, *elálmodott*, azt mondja, ő bizony nem tudja, hogy került ide, ha agyonverik se. Lidérc után ment, azt gondolta, kincset fog lelteni.

- Azt, kincset: az én két ökrömet!

Mikor végre megcsillapodtak, Rigót kihajították az udvarról az utcára, ahol az egész összecsendült falu munkába vette, s az istenadtaban alig hagytak már életet, akkor Török Pál, mikor már lefeküdt a maga kis ódalszobájukban, kinyújtotta a kezét, azt mondta a feleségének:

- No Rébék, most kerestél két ökröt... gyere, mögkereshetöd a zárát is.

- Jaj Istenöm, alig bírok magamhó térni, csak most eszmélök rá, hogy fölserkenök valamire, valami neszre, hát hallgatom, Szűz Máriám, mit hallok, itt valami nincs rőndbe, de nagyon álmos vótam, asse tudtam, mitévő lögyek, csak ugrottam ki, figyelöm kendőt, nem él, hát én csak ki a zudvarra, még a pöndölyömmnek sé értem rá mögkötni a mazzagját, hát a két ökr... jaj, a két ökr... jaj, a Tisza, meg a Meszes... jaj neköm, mondok, jaj...

Az ura kinyitotta hatalmas karjait s melegen és szeretettel ölelte át. Nem is látta, csak érezte ezt a jószagú asszonyt, aki levendulaolajat használt titokban, de azt az urának nem volt szabad tudni, de még másnak se a világon. Ha kérdezték, mitül olyan jószagú édesanyám, csak azt felelte: hadd el, testöm szaga.

Juliska fél

Ha a távolban lovast vettek észre, Juliskának elszorult a szíve is, úgy félt.

Nem mondta meg senkinek.

Végezte a dolgát, addig is elég szótalan volt, most napokon át nem lehetett szavát hallani. Nem hallgatott, nem olyan csönd volt, hogy titkol valamit, elhallgatja a mondanivalóját, nem, ő csak hallgatott s ámulatban és varázslatban élt.

Mínta vízben feküdne, és a víz lassan vinné lefelé a testét. Hulla volt, de élt, elmúlt és mégis tele volt érzéssel. Soha senki meg nem tudta volna mondani, mi van benne. Mínta a darazsak raktak volna fészket a lelkében, állandóan zsongás, suhogás, didergés és ijedtség volt benne. A törővassal mákot zúzott faedényben. Minden ütés, ahogy a kezében lesújtott a törő, mínta a saját szívét ütné meg. Koronként elfeledkezett magáról, és megállott a kezében a munka, előrenézett, maga elé a távolba, a beláthatatlan messzeségbe, attól félt, már úgy érezte néha, hogy a kert alatt jön, csendes érzés volt ez, zsigongó, mint mikor gyógyul a seb s viszket. Így gyógyult neki az egész élete. Most jött rá a gyógyulás.

Különös, hogy arra az egyre nem gondolt, hogy a legénynek mi köze lehet Bandihoz. Rúzs Bandihoz.

Rúzs Bandival ő még mióta él, szinte nem is beszélt. Nem lehetett azt mondani, hogy szerette, vagy nem szerette: nem is látta, még nem született meg a számára. Akkor tudta meg, hogy a világon van, mikor a legény azt mondta: „Ez a ló a Rúzs Bandié.”

Ahogy este megjöttek a mezőről, megmondta az apja előtt:

- Ez a ló a Rúzs Bandié.

Az apja már tudta.

Megnézte a lovat, körüljárta, megjáratta. A ló oly engedelmes volt, mint egy jó gyermek.

De ő nem mondta meg, mi történt a lóval. Meg ővele. Nem titkolta, nem tagadta, csak nem is gondolt arra, hogy szólani kellene, vagy szólani lehetne róla. Hogy ez másra is tartozik. Ő valahogy a lelke belsejében úgy sejtette, ez senki másra nem tartozik, csak őrá magára: piros lett a gondolatra is, hogy a legény őmiatta verte a lovat, mert őtet szerette volna verni, úgy megverni, úgy megszelídíteni, mint akkor azt a lovat... jaj, meg is tette... hiszen azóta nem ismer magára. Addig ő vad lány volt, bátor volt és szívesen szembeszállt akárkivel, apjával, anyjával, akárkivel a világon, még a gúnárral is, vagy a fekete nyakú bikával. De még a méhétől se félt, szembenézett vele, nem csapott feléje, csak megnézte, oszt a kisméh is elszállt, nem bántotta, csendes döngéssel ment a maga dolgára.

Most nem látja az embereket, nem az állatokat, sem a legyeket, sem a madarakat, sem a méheket, csak mindig azt hiszi, a vad darazsak fészkeltek bele a lelkibe, azok marják és szurkálják és vadítják a zúgásukkal. Nem méhek ezek, nem hordanak mézet, csak darazsak, akik nem tudnak egyebet, mint zúgni, zümmögni és marni.

Azért szerette volna tudni, mi köze van Rúzs Bandinak a legényhez.

De nem kérdezte meg. Nem is mondta volna ki. Tőle se kérdezték, egész csudálatos, senki sem kérdezte, hogy: te, hát ki hozta a lovat? Milyen volt? Mit mondott? Még mit mondott?

Pedig ő szerette volna elmondani, szeretett volna róla beszélni, azt szerette volna, ha, ha mindenki csak róla beszél.

Hogy is lehet az, hogy soha senki szóba nem hozza. Mintha egy ló csak úgy magától idetalált volna, bekötötte volna magát az istálló oszlopához, osztán zabot adott volna magának az abrakostarisznyába. Be furcsák is az emberek. Hogy erre senki se nyit rá, nem kérdi és nem törődik vele.

Milyen furcsa, az is elmúlt, hogy Bátori Bálint... Már nem is emlékszik rá, a Bátori bojtárra a kovácsműhelyben; meg a lovon, mikor elvágatott. Látja, de neki már nem Bátori, nem Bálint, hanem... Ez a Rózsa Bandi nagyon megvilágosította.

Mindenki csak arról a betyárról beszél.

Rózsa Sándorról, aki Tápén is az egész községet kirabolta. Mindenkinek elhajtotta a legszebb címeres ökreit. Abban a faluban senki se tart lovat, csak ökröket tartanak, osztán a betyár összeszedte éccaka, kihajtatta az ökröket minden házban a cimboráival, az udvarra eresztette ki, akkor jött ő maga harminckét tagú bandájával, osztán közrefogták az állatokat, senki se mert ellentállani, úgy hajtották el a zombori vásárra.

De az a furcsa, hogy másként is mesélik. Hogy Rózsa Sándor megbízta a helybeli pásztorokat, hogy az ökröket engedjék ki minden istállóból az udvarra, de mikor az első istállóból már kieresztették volna, hát akkor felébredt a gazdasszony, nagy patáliát csapott, összeszaladt a falu, elfogták a betyárokat, megkötözték őket, kezüket-lábukat levagdalták, így vitték be Szegedre, a fekete tömlőcbe.

Csak hát nem lehet tudni, miből mi igaz, mert mások meg, akik jönnek, mert az ő házukhoz mindig sokan járnak, suttogó-kuttogó emberek, asszonyok, akik végehosszanincs mesét szoktak mondani, neki is, elcsípi őt a garádján, az ölükbe vették, míg kicsi volt, most meg leülnek az eresz alatt, úgy mondják szakadatlan, hogy most kiszökött a szegedi tömlőcből egy rab, az olyan rablóbandát csinált, amilyen a Bogár Imréé volt. De mit bánja ő a betyárokat, tőle nem vehetnek el semmit, még a nevét se szereti hallani a rablóknak, zsványságnak, a bűnnek. Magában él ezen a világon, nincs senkije, csak az apja, az anyja meg ő maga. De az apját sose látja, ha látja, se szólanak egymáshoz, apja kemény, nagy, idegen ember, a feje mindig tele van olyan dolgokkal, amikről ő nem tud, nem is akar tudni, mert annyit már régen megsejtett, hogy nem valami épületes dolgok azok. De neki semmi köze hozzá: apja; ezzel meg van mondva minden. Az apák olyanok, mint fent az égen a viharfelhők, villámok laknak bennük és mennydörgések, sok eső, ami összetöri a házat, ólat, embereket s a virágokat. De az apa annyival jobb, mert ha az apa előtt a kislány hallgat, el lehet húzódni, ellene nem tör ki semmiféle vihar.

Éjjel nem volt otthon az apa.

Nem először. Sokszor megtörténik, hogy nincs itthon. Ki tudná azt, hova járnak az apák, az apai utakon.

Mikor megjött, az anya örömmel mondta:

- Nézd csak, milyen hamar möggyött a zapád.

Ránézett az anyjára, akkor tűnt fel neki először, hogy az anyja mennyire hasonlít az apjához. Addig ez nem tűnt fel, csak volt. Annyira, hogy már elég nagy lány volt, mikor azt a furcsaságot hallotta, hogy apja és anyja nem testvérek, hanem idegenek.

Nem fért a fejébe. Addig azt hitte, hogy apa, anyja meg ő az valahogy egy dolog. De ha az apa és az anyja egymástól idegenek, két más családból vannak, akkor, hogy lehetnek egyek. Rokonok. Mert azért mégis kell, hogy az apa meg az anyja rokonok legyenek. Másképpen ő

hogy lehetne rokona két idegennek, akik egymásnak nem rokonai. Nagyon megzavarta ez a gondolat, és nem is tudott megnyugodni miatta. Most megint felötlött ez a gyerekkori tünődés benne: az apja és anyja mér hasonlítanak annyira egymáshoz, ha nem rokonok? Csak abban különböznek, hogy apa férfi, anya meg nem. Apának bajusza van és nagy fekete ember. De az anya is nagy, vaskos és fekete. És mind a kettő hallgatag ember, mint ő. Azt el lehet mondani, hogy ritkán szólnak egymáshoz. Mindenik végzi a maga dolgát.

Anya főz, dolgozik, mos, állatokat etet, folyton tele a keze munkával, hallgat és mosolyog. De olyan komolyan tud mosolyogni, hogy abból sohase lesz nevetés, csak éppen mint mikor kisüt a nap egy kicsit, aztán megint elbúvik a felhői közé.

Ő is úgy élt mindig, hogy magányosan motozott a világban.

És nem is volt távol még a szülői háztól. Még sohase vitték el sehova. Elég nagy a ház, elég nagy az udvar, a földek, nem is jutott eszébe, hogy az is lehet, hogy innen elmenjen. Anyja se volt soha sehol, egész életüket itt töltötték egyedül. Régebben folyton vót kisgyerek, aki született s hamarosan meghalt. Ez is hozzátartozott a házhoz. Olykor gyerek születik, gyerek hal. Pap nem volt soha a temetésen. Itt ásták el a gyerekeket a kertben, mint a kutyakölyköket, csak egy kicsit nagyobb sír kellett nekik és olyankor összegyűlt az egész népség a környékről és igen sok bort ittak, daloltak és verekedtek. Mindig úgy emlékezett a gyerekfélére, nem mint testvére, csak hogy olyankor fel van fordulva a ház.

Mikor az apa megjött, lóháton jött, nehézkesen ült a nyeregben, osztán, mikor leszállott, minden csontját fájlalta.

Komolyan jött be a házba.

- Mőgvessem a zágyat? - kérdezte az anyja.

Az apja mérgesen intett, hogy nem.

- Nincs időm dőgleni - szőlt -, kint ezők semmit se csinálnak, ha nem vagyok velük. Készítsd a fenőkövemet.

Levette a városi ruhát, amiben városba szokott menni, ingben-gatyában maradt. A csizmát is levetette, s az ujjával soká dőrzőlte a lábujja közeit, amiből körömmel fehér bőrdarabkákat kapart ki. De ő szerette az apja lábának a szagát. Mert úgy szerette az apját. Erre eddig nem gondolt, de azt kell szeretésnek mondani, ha az ember szereti a másiknak még a lába szagát is. Az atyus kiegyengette a derekát. Enni nem akart semmit.

- Öleget öttem bent - mondta. - A lánt férhő aggyuk. Ennek a torára vacsoráztam a zeste. Paprikás húst öttem. Ma nem öszők.

Evvel ment kifelé. Őnéki még meg sem ütötte volna a fülét, amit hall, ha az anyja fel nem kiált:

- Mit beszél kend? Férhő aggyuk a lánt?! Miféle lánt?

- Ezt ni - intett őfelé az apja.

- Kihő?

- A ménősmestörnek van égy fíja, ahhón.

- Milyen ménősmestör?

Megmondta a nevét, Topogó, de Juliska már el is felejtette. Annyira nem számított neki az egész, olyan furcsa, új és lehetetlen volt, hogy nem is akarta meghallani a ménesmesternek a nevét, hogy Topogó.

- De ne mönnyön mán kend! - kiáltott utána a felesége. - Ájjon mög, mongya má mög, mit akar!

- Ma még itthon maradok, mögnyugszok egy kicsit. Hónap beviszöm Rúzsza Bandit a méneshő. Ott lösz neki a helye. A bátyjának is bent lösz a helye. Mert én má kénátam, hogy ha ezt a Bandi gyereket beszörkesztöttem a méneshő, akkó a bátyját is elővösöm, oszt abbú is embört csinállok. De a gazembör most hirtelen annyi galibát csapott, hogy nem löhet vele sömmit se kezdeni.

De az asszony nem erre volt kíváncsi.

- No de mi ez a házasság, errú kend csak úgy beszél, mintha nem is lönne sömmi.

- Mi lönne? A ménösmestör úr jó barátom, a fija évöszi a lányodat, mit köll errül annyit beszélni?

Az asszony örömében azt se tudta, mit szóljon.

- Mégiscsak köll - rebegte.

- Jó móringot kap.

- Az nem ölég.

- Te is kiadhatod neki, ami köll. Úgyis unom mán ezt az egész kénódást. Hallögyön elhelyözködve a lányod. Ott jó helyön lösz, höttig jó könyérön mög böcsületbe. Enné nagyobb szöröncsét nem kívánhat.

Evvel kiment, el az udvaron, át a mező felé.

Juliska úgy maradt, mint a villámütött. Se szólani, se moccanni nem tudott.

Az anyja rákezdte a rívást:

- Jaj, lányom, lányom, gyöngyvirágom - mondta -, milyen egy embör a te apád. Jaj, ennek szeresd mindön lábanyomát. Ahogy e térüllad eegondoskodott, láddé.

Ó csak most értette meg.

- De én nem akarok férhön mönni - felelte.

- Nem akarsz?... Ki kérdi azt, hogy akarsz vagy nem akarsz? Hallottad má, hogy a Riska se akar vásárra mönni, de hajtsák.

Ezen Juliska külön megütődött. Neki nem voltak gyerekkori pajtásai. Itt nincs falu, nem játszanak együtt a porban a gyerekek lakodalmasdit, sehogy se tudta beletalálni magát abba, hogy mint a bornyút a vágóhídra, úgy hajtsák őt lakodalmára.

Egész délután csak lógott, mint az álmkóros. Akkor egy lány bejött a mezöröl korsóval vízért, annak megmondta, hogy:

- Te Kati, mondd mög Rúzsza Bandinak, hogy ha Istent ismer, rögtön gyüjjon haza. Szóm van vele.

A lány megemelte a két nehéz korsót, elébb félvállas volt, míg egyet tartott a kezében, most már két félvállas lett, mert, mind a kettőt lehúzta a korsó.

Vacsora formán voltak, mikor megjött Rúzsza Bandi.

- Mit akarsz?

- Én? - kérdezte ijedten.

- Kati aszonta, hogy ha Istent üsmerök, hát... gyűjkek be.

- Ügön.

Annyi gondolkozni valója volt egész délután, mert mindig csak azon törte a fejét, hogy mondja ki az apja előtt, hogy nem megy a ménösmester fiához, úgy, hogy a másokra nem is bírt gondolni, arra, hogy Rúzsza Bandi meg a bátyja...

Igazán, most még el is felejtette, hogy a legény nem más, hanem a rettentő betyár.

- Testvéröd? - kérdezte.

- Egy bátyám.

Erre irtózva nézett a fiúra. De ha már berendelte, meg kell mondani.

- Akkó mönnyé utána, mondd mög néki, hogy mög akarják fogni.

- Kicsoda? - kérdezte Bandi.

- A ménösmestör mög a fíja.

Rúzsza Bandi elhalványodott.

- A ménösmestör? Mög a fíja?

- A.

- Apád monta?

Juliska csak intett.

- Mönny, mondd mög néki.

Megverik az ablakot

Éccaka megverték az ablakot.

Juliska ijedten ébredt. Napok óta annyi rémhír jár, hogy senki sem érzi magát bátorságban. Körülnézett a szuroksötét házban. Ott feküdtek atyja, apja egy ágyban. Anyja már tápáskodott felfelé, elfelejtette, hogy az éjjeli ablakzörgés nekik csak jót szokott hozni, ő is rettenve nyüzsgött. Ijedt pillanatban mindenki olyan lesz, mint gyermekkorában volt, s őt annak idején nagyon megijesztették a kísértetek.

Juliska tudta, hogy az anyja fél. Ő nem félt. Ő az apja lánya volt, akármikor kész volt mezítláb, egy ingben kifutni az istállóba, ha valami gyanús volt. Sajnálta az anyját, meg haragudott is rá, hogy ilyen nagydarab asszony léte re oly gyáva.

- Ki az? - kiáltott fulladtan Veszelné.

Hogy kintről semmi válasz, megrázta az urát:

- Apjuk? Hajja ke? Hé, Veszelné!

- Mija?

De ekkor másodszor is megverték az ablak fáját.

Veszelné egyáltalán nem ijedt meg. Orgazda nem ijedős éccakai ablakzörgetésre. Éccaka gyün a seft.

Juliska eddig nem törődött vele, ha éccaka akárki is jött: gyerek volt, nem tartozott rá: Aluggy! Aludt is.

De most más.

A *betyár* azt mondta: majd egy éccaka mögkeresöm apádat.

Azóta, ha az ág zörren, már tudja, hogy a betyár!

A második zörgetésre egész testét elöntötte a forróság. Rézületes hőség tört ki benne. Vacogott. A foga elkezdett verődni. A takarót magára húzta, a dunyhat megőlelte, elbűjt, kicsi lett, kis ijedt.

Veszelné Péter nem törődött a kislányával, azon törte a fejét, ki lehet, mit hozhattak? Egész barátságos méreggel kiáltott:

- Még betörök az ablakot, de akkor adok nekik. Várjatok!

Juliska a hangból értett. Szóval az apja tudja, ki van ott. Megjuházott: akkor nem a *betyár*. Azt nem ismeri az apja, aki itt volt, aki a lovat hozta Rózsa Bandinak.

És sajnálta, hogy nem az jött meg...

S már nem érdekelt, akárki van odaki... Fekve maradt az ágyban, mert nem akarta, hogy a szülei ráfigyeljenek, hogy ébren van...

Míg az apja öltözött, csizmát húzott! Soká szuszogott - azalatt megint csak, valami sugallatot kapott, a szíve nyughatatlanul vert. Rájött, hogy ő nem sejt, de a szíve *tudja*, hogy *az* van itt... Újra elfutotta a verejték a gyenge testét.

Az anyja is fél.

Annak is el van fulladva a lélegzete, az se tudja, mit várjon ettől az éccakai látogatástól. Mért nincs hang odaki.

Ha tisztességgel jönne ismerős, már régen kiabálná, hogy gazduram, vagy Péter bátyám, vagy Veszélka gazda! - valamit. Még a perzekútorok is ismertetik magukat, ha éccaka jönnek: de ezt a csendet nem lehet mire vélni.

- Vigyázz! - mondta csöndesen.

Az ura csak horkantott türelmetlenül.

- Bandák járnak most! - suttogta az asszony.

Veszélka morogva:

- Hagy járják.

S kicsit felnevet. Mint a ló az abraknak. Hadd járják, nekik járják!...

- No csak vigyázz! Vedd elő a pisztolyokat... Mög van tőtve?

- Mög...

- Mind a kettő?

- Mög.

Juliska nem tudja, mit gondoljon? Fél az apja, vagy nem? Mért húzott nadrágot? Mikor nappal se szokott?...

Ki lehet odaki, hogy tisztességesen akarja fogadni...

Kit vár?

Kint újra megzörgetik az ablakot.

- No a rothadás ögyön mög - morogja az apja, aztán kiált: - Mögyök má, mögyök!

Hallani, ahogy elhúzza a fareteszt... A retesz kalamol... az ajtó sarka csikorog... Kívülről hallani a hangokat...

- Ki van ott? - kérdi az apja s a hangja oly nyugodt, hogy meg lehet tőle nyugodni bent is.

- Én vónék!

- Ki az az én?

- Nem ösmer mög, Pétör bátyám?

Nem ismerős a hang. Fiatal hang, de nyers, változott.

- Közelebb ne gyűjj, mer mög van tőtve!

Kint valaki nevet.

- Imre!... te, Imre te! - mondja az anyja, az már megismerte.

Juliska csalódott. Imrékre nem kíváncsi... Most már felőle beszélhetnek, amit akarnak. Lefekszik, betakarózik, csak azért figyel, mert mégis kíváncsi.

- Hun jársz itt?

- Hajtunk.

Juliska felül. Hajtunk? Hajtó? Akkor mégis betyárféle...

Mit hajtanak, hányan?... Újra zsibbadni kezd a szíve: hátha a tegnap délutáni betyár... az arca égni kezd, ahol a pofont kapta tőle...

- Ketten vannak - mondta az anyja csendesen.

Csak ő lehet. Ha ketten vannak, csak ő lehet...

Minek gyűtt ide? - mondta magában.

Az anyja már az ajtóban leselkedett:

- Gyere csak, néked jobb szömöd van.

Egy ingben odasettenkedett az ajtóhoz. Az udvar végében, ott, ahol tegnap az idegen betyár a lovat verte, két nagy ökröt lehetett látni s mellettük emberek.

- Bög.

- Mi bög?

- Ökör.

Az asszony hátrament a szobába, öltözni kezdett.

Ökör volt. A tehén nem úgy bög, hanem gyáván. A tehén valaki után sír, ha az éccakában elfelejti magát, de ez nyugalmasan, csak úgy magában bögte el magát. Mintha éppen csak mondana valamit a világról.

- Pétör? - kiáltott ki az anyja az ajtón. - Pétör!

- Csinájj vacsorát! - kiáltott vissza a gazda.

Juliska figyelte, hogy az anyja kicsit vár, még fülel, akkor a tűzhelyhez megy, és keresi a csiholót.

Nem leli. Sokára megtalálja. Ott lóg a madzagon, mit nem lel rajta. Most kezd már csiholni, de nem ért hozzá, de nehezen gyűjtja meg azt a mécses!

Fölkél, odamegy, kiveszi az anyja kezéből, mérgesen szól rá:

- Aggya mán ide.

Oly gorombán szól az anyjára, ahogy az apja szokott.

- Rakjá tüzet - kommandéozza az anyja, mikor a mécses már ég.

Ő maga lisztet keres, a fateknőt megszedi és vízzel kavarni kezdi.

Juliska tüzet rak az alacsony pásztortűzhelyen. Leguggol, rőzsét, szalmát kapar össze. Csihol. A kovát az acéllal összeütögeti. Abból szikra pattan ki, és meggyúl a szalmacsóva a kezében.

Észreveszi, hogy kemény vászoninge úgy áll rajta, mint valami bádog, s a mejje gombja kiszúrja. Fázik.

De aztán mégiscsak az ajtóba áll, megfeszíti a fülét! Még mindig nincs megnyugodva, hogy hiányzik, akit várt.

- Meglehetős két állat, öcsém - mondja az apja, s veregeti az ökrök tomporát.

- Veszélka Imre! - mondja az anyja, aki most már tisztára megismeri a fiút.

Juliska elgondolkodik.

Veszélka. Minek jön ez ide, nem volt elég, hogy Röszkén veszekedtek? Nincs ennek szöme?

Az osztozás miatt vesztek el egymástul a testvérek... akkor a gyerekeknek is haragba kell lenni.

Talán békülni akar az apja, hogy vacsorát főzet.

Végre itt vannak a beszélgetők a ház előtt.

- Vihettem vóna máshova is - mondta az Imre nevű. - De aszt montam, inkább Pétör bátyámhoz. Mán csak a rokon az első.

- Inkább máshova vitted vóna, jó fiú - mondta az apja, de Juliska figyelt a hangjára: nem őszinte! - Szép marha, jó marha, nem mondom, de nem nekem való. Zsidónak való.

- Zsidónak?

- Csak gondot hoztá a nyakamba, öcsém, bajt, öcsém.

A fiatal megijedt.

- Má csak vissza ne küldjön, Pétör bátyám. Virrad. Mán ilyenkor hová menjen az embör?

Akkor megszólalt egy más hang. Juliskának rögtön a torkában vert a szíve: az a hang, aki ötöt megpofozta s megleckéztette...

- Ne tótsük az időt. Ha kendnek nem kő, nem kő. Gyerünk tovább.

Éppen olyan élesen parancsolóan...

De Juliska egyúttal arra is figyelt, hogy az apja nem akarja, jaj, dehogy is akarja elereszteni ezeket... Dehogy nem kell neki!... csak így szokta kezelni a vásárt...

- Felülem möhettök - mondta felfortyanva -, ahová akartok. Fel is út, le is út. De addig nem möntök, míg mög nem öszitök, amit nénétök főzött!

Juliska nevetett magában. Be ismerte az apját!

Hamar megfésülte a fejét, s kötőt kötött maga elé: megvolt az öltözés. Az anyja is rendbeszedte magát, kendőt a fejére és vászonkötőt a hasa elé. Csizmára, papucsra nem is gondoltak, mezítláb maradtak a mázolt szoba földjén.

- Én mög tóttott puskával fogadom üket - jött be előre az apja -, de most olyan hírök járnak, hogy főverik a tanyákat. Fegyvertelenül nem barátságos a csillagok alá ki se mönni. Most gyüvök a vározsbú, hallom, mútt éccakákon még a katonatráncportot is mögkísértötték.

Veszelka Imre jött a bátyja után, de ahogy az alacsony ajtón bebújt, azonnal ülöhely után nézett, mert amilyen óriás volt, fel se tudott egyenesedni a tanyában. Megtalálta a háromlábú kisszéket, maga alá kapta, rögtön beleült. A kemence elé póckolta magát.

Akkor nekivetette a hátát a kemencének, s hatalmasan nevetett sok fiatal fogával és dagadt, fiatal pofájával.

- Mit beszél, Pétör bátyám? - mondta vigyorogva. - A tráncportot?

- Az urak monták, hogy mögpuskázták a katonatráncportot, valahun Átokháza felé, ahogy möntek Halasnak. Karikássa akarták kiszabadítani a fogott legényöket. De hát a puskával nem szállhat szömbbe a karikás, hát ötöt vagy hatot agyonlöttek benne. A többi osztán elkarikásozott.

- Hahha, ha hahh haha ha! - kacagott Imre, s úgy rázkódott, már attól lehetett félni, hogy bedönti a kemence ódalát a nagy fejével, úgy verte hozzá a tarkóját.

- Halasrú is írás gyűtt a városhó - mondta komolyan Veszelka Péter. - Rúzs Sándort kívánják. Hogy a város fogassa mög, osztán szállítsa be nekik, hogy mögvallasák, mer egy bizonyos Bátori nevűnek nevelt lovát elkötötte.

Imre még jobban nevetett. Veres lett a nyaka, feje s úgy harsogott, majd megcsikkant.

- Mindenfelé teheneket hajtának - folytatta Veszelka Péter, aki máskor szótlan ember volt, de mintha most a betyárokat fel akarná világosítani, vagy hencegni akar a mindentudóságával, csak folytatta: - Gárgyán Mihály nevű tanyástú is evitték a két szép tehenét. Bornyastú. Ütet is megverték, a házat főgyújtották.

- Hahh haha hahh haha, ahaha...

Imre már azt hitte, a horpaszába áll a nyillalás, belé kell döglenni, amilyen jókat mond ez a Péter bátyja.

De Juliska ott guggolt a tűzhely előtt s vissza se mert fordulni, meg a helyéből el se mert menni. Oda se lesett, hol van a *betyár*? A világosságba bújt el előle. Mert a tűz lángja csak őtet világította. A keze, mint két darab fa, mint a tűzpiszkáló ág motozott, a két fekete szeme belerekedt a fénybe, mely hol fellobbant, hol elaludt s a két kis kemény melle a kemény ingben, mint a kő. Kiszúrta a vásznat.

Minden pillanatban megrettent, hogy *az* is megszólal. De *az* nem szólott. Szótalan volt. Még nem is nevetett.

De nem hagyhatta el a tűzhelyet, mert a rózsét folyton rakni, piszkálni kell, vagy kialszik.

Végig kellett állani, mint a pellengéren, hogy a víz felforrjon, a tészta kifőjön. Hogy a pergelt szalonna megpiruljon. Csak, mikor már nem volt szükség a tűzre, akkor állhatott vissza a setétbe az ajtósarokba, addig az apja folyton beszélt, azon a nagy vidám hangján, mint mikor szóval akar tartani embereket.

Körülülték a bográcsot, a szoba fődjére tette azt az anyja, a három ember kisszékeken ülte körül.

Megdobbant a szíve, mikor azt látta, hogy elsőnek a szó nélkül való legény nyúlt a tálba.

Hát ő az első.

Még az apja is őtet hagyta elsőnek. Maga is, gazda létére utána nyúlt a hosszú nyelű kétágú villával az edénybe.

Csak a vastag fekete szemöldöke moccan meg a lánynak, ahogy felvette, hogy a legény az első. Ha nem csalatkozik, az egész világon!

- Ennye, jányom, hozd be mán a csobolyót - mondta az apja.

Erre felriadt, azt hitte, az apja most árulta el, hogy ő is ott van: mintha láthatatlan lett volna, hogy egész főzés alatt ott állott a tűznél... mit számít az?... Hamar, zavarodottan kisurrant a szobából... Tudta, hol van a csobolyó, amiben még volt bor. Hűvös helyen kell azt tartani, úgy szeretik az emberek.

Ahogy kiment, a gazda azt mondta:

- Néköm mindönt tudni kő.

Kis csönd után újra szólt:

- Másképp nem vállalok sömmit.

Imre, evés közben, Rózsa Sándorra lesett.

De ez nem szólt. Még eddig egy szót se szólt.

- A ló jó ló. Az ökrök is jó ökrök. Amit tik szállítottok, még eddig jól vannak mögválogatva. Tanujjátok meg, hogy másat nem is szabad, meg nem is érdömös. Ténnap hozott valamiféle két kis meddő tehenet. Szóba se álltam vele. Vidd el, ne csúfítsd az udvarom... A vesződelöm egy, akkor a haszon lögyön szöm előtt... De én veletök egy akarok lönni... Azt akarom, hogy hamarosan embör lögyön belóletök... Mert ez az élet igen szép élet. De csak nyáron. Tél is van. Télen, édös öcsém, nehéz ám kitelelni. Télen a zsombékokban mögfagy az embör... Pedig hosszú a tél. Rövid a nyár... A tél nyóc hónap, a nyár mög csak négy. Csak négy hónap van, mikor nem fázik mög az embör fia a mezőn: féltibe... Mert a pásztor, az ki tud telelni az esztrengába is, meg se kottyán. De a pásztor fizetett könyérön él, ha éhezük, fázük, a gazgát szidja, annál melegsük. De a szögény betyárgyerök csak a maga körmébe fúj s avval kész... Hát fiaim, hallgassatok rám: gyúteni kell, fijaim, szaporítani...

A két legény hallgatott. Imre engedelmesen, ahogy a fiú az apjára néz, mikor az leckéztet. De a másik legény oly nyugodt és háborítatlan arccal ült, mintha nem is neki szólana az egész tudomány. Mintha az csak erre a laklira volna kivetve, ő elég, ha türelemmel végighallgatja.

- És nektök mindön lépésötökre ügyelni kő, mert fiatalok vattok, sömmit se ismertök, de én előre mögmondhatom nektök, hogy ez vagy az, így vagy úgy, e lösz, meg a lösz... Ha osztán mindön úgy mögy, mint a karikacsapás, akkor nem köll búsulnotok. Hamar löhet ám egy kis házat szörözni akármelyik faluszélön. Aztán mög is löhet ám házasodni. Asszony, gyerök. Az a legjobb takaró.

Most bejött Juliska, hozta a csobolyót.

Az apja elvette tőle a kétfenekű faedényt, ami olyan, mint egy szükre szabott kicsi hordó. Egy arasz a két fenék közt a donga, vagy annyi se. Ebbe igen jól lehet vinni, tartani hűsen a bort.

Megrázogatta, akkor felemelte, azt mondta:

- Egésségge!

Ivott belőle, mert a gazdának kell előinni, mert mög kell mutatni, hogy egésség van az italba. Akkor, hogy ivott, odaadta Rózsa Sándornak.

- Egésségge! - mondta ez is s a szájához emelte. Ivott, akkor Imrének adta tovább: - Egésségge!

Imre is mondta.

- Egésségge! - s hamisságbul addig ivott a hordóból, míg a többiek nevetni nem kezdenek. Elég nagy kantája van, abba fér. Akkor azt mondta:

- Bakkfitty!

Mint aki egy jót lélegzik...

- Bakkfitty? - mondta Veszelka Péter, a gazda. - Bakkfitty?... Vót neköm egy csikósom, Csarba Mihály. Igen jó csikóslegény vót, jó kantáros, ügyes mondhatom. Azóta se kaptam olyan jó állatokat, mint az hordott, csak most titületek. Az az embör neköm éccő azt mondta: Bakkfitty.

Széttörülte széles bajszát, amit rácosan megtoldottan viselt, még a szakállából is volt hozzá hagyva, hogy nagyobb, félelmesebb, tekintélyesebb legyen.

- Nem szeretöm, ha neköm valaki aztat mongya, bakkfitty.

- Mondta? - kérdezte vígan az óriás.

- Mondta.

- És kend mit tött?

- Mit töttem?... Kicsavartam a kezibül a dorongot, oszt rávágтам.

Hallgattak. Imre azt kérdezte:

- Möghótt?

- Ott van elásva az... epörfa alatt.

Rózsa Sándor pillája meglíbbent. Nem eperfa lösz a.

- Hogy lögyön főfája - szólt Imre.

- Hogy mindönki emléközzön, hogy neköm nem löhet azt mondani: bakkfitty. Hogy ha a nyárfalevél suhog, arrul akárkinek eszébe jusson. Hogy neköm nem löhet azt mondani...

Rózsa Sándor ránézett, nyugodtan, mégis keményen:

- Hogy: bakkfitty?

Veszélka Péter megrezzent.

Nagyot nyelt. Aztán sűrűn nézett szembe a rózsakéjú kis kemény fiatal legénnyel:

- Azt.

- Hát akkor: bakkfitty!

Juliska megijedt. Már akkor megijedt, csak nem is tudta, mikor a betyár kinyítani kezdte a száját.

De hogy az apja lenyelte, attól nagyon dagadni kezdett a szíve. Sokér nem adta volna, hogy a legény ilyen.

Veszélka Péter úgy tett, mintha semmi sem történt volna.

- Fiúk - mondta egész nyájasan -, tudjátok-e, hogy mi van a világban? A város egészen fő van zúdúlva. A ló, akit a Gárgyán Mihály tanyáján elkötöttek, az má nem a Rozgonyi halasi gazda lova, mer az elatta a főkapitány úrnak. Oly szöröncséje vót a lókedvelő legénynek, hogy éppen a főkapitány lovát találta elkötöni... De e még sömmi, mert a főkapitánynak van lova, a Gyűszű. Mindönki ismeri, hogy ű más lóra rá nem ül, csak a Gyűszűre. Ez az ű kancája. Nem is magának vötte mög a Bátor lovát Halason, hanem ajándékba vötte a püspöknek.

Szárason nevetett:

- Hát most a püspök lován jár, aki azt elvitte.

Nem nézett Rózsa Sándorra, látszott vagy úgy tett, semmit se törődik vele.

- Nem irigylöm azt a nyalka betyárt, mert ha valaha valaki szorútt, akkor az most szorul.

Veszélka Imre szája egészen kinyílt s úgy is felejtette. Bizony megborsózott a háta.

- Mert annak most, aki kopó akad, mind a nyomába jár. Rajta van a vármegye, a püspök miatt, a város mindön perzekútorja a főkapitány miatt. De még a katonaság is, mert mögpuskázta Átokházán a tráncportot. Egyszóval, ki csak mozogni tud, az egy se fekszik a sarokba, hanem most mind a betyár nyomát veri.

Rózsa Sándornak lassan kigyúlt a szeme. Mint a gyertyaláng, elébb alig ég, aztán magasra nő.

- Kend szól?

Veszeka Péter azért szembe nézett.

- Vagy a bolha köhög.

A gazda megütődött, de hallgatott.

- Az ökrök jók - mondta csöndesen.

A Rózsa Sándor szeme lángja kisebbedett.

Juliskára talált nézni.

Ettől visszazármazott a vére.

Már el is felejtette a haragját.

- Az ökrök jók - mondta most már indulat nélkül, emberséges sértéssel: - de a marhák... jobb, ha legelnek...

Veszeka Péter nyelt. Mint a karórágó ló, amelyik nem tud másképp nyalni, csak, ha a jászol fájára teszi a fogát és korogva nyel. Fel is puffad tőle. Veszeka is felpuffadt. De nyelt. Nem szólt.

Rózsa Sándor fölívta a kalapját. Nyakába kerítette a szűrt, s nekiindult az ajtónak.

Juliska világért nem nézett volna utána.

Pedig nem tudta, hogy a legény se nézett volna vissza a kerek világért.

Veszeka tudta, hogy most nem szabad bizgatni a sarat, mert bűdös lesz. Csak kísérte, kikísérte a betyárt.

- Nem köll emönni - mondta -, itt is möghálhat, aki jó barát. Elmécc rögge, öcsém...

S hangosabban, hogy félre ne értse a betyár. Nem vetött ágyat kínál. Böcsületes hálást:

- A szénába elhálhatol.

De a legény már fent ült a lovon. Hogy fent ült, már nem is haragudott.

Békélve intett s jóccakát! Belerúgattott - a kertbe.

Veszeka nem mert kiáltani, hogy hé, hé! Nem arra Buda! Hát ha ez a kerten jár, járjon. Legfeljebb kitapossa a tököt, úgyse szereti senki. A másik tököt, a kukoricásba, akit télen a kemöncébe sütnék. Aztat ügön. Ajjó. De eztöt a nyári tököt... köll a kutyának.

Nem is vötte észre, möre mönt el a betyár.

Persze azt sem tudta, hogy mikor a lovas kivágtatott a tanyából - mint valami vakondok vagy sün, úgy mozdult meg az ól mögött valami barna csomó, s utána fordult a betyárnak.

Pisze Matyi egész éccaka itt ólálkodott, a kutyákkal barátkozott.

Most meglátta, amit várt: csakugyan a gyerök volt itt...

Ők hajtották a két gyönyörű csövest: a két darab nagy szarvú marhát.

Hát evvel fizette meg Veszekának a barátságát.

Ő kapta a két kis sovány, fekete meddő tehenet, ami nem ér együtt tíz forintot, Imre pedig, mert tud hízelegni, a taknyos, két ilyen marhát a gavallér betyárkirálytól.

A szíve facsarodott a tehetetlenségtől.

Micsoda ember, gondolta magában: ennek csak úgy szolgál a szerencse, mint a rimája. Minden sikerül! Egy éccaka a legszebb ló a nagy határon, másikon két tehén, egy hét múlva két ökör: hó Tükrös - Bátor! - szólogatták... Hó Tükrös - Bátor! Már a neve is...

Szorult a szíve az irigységtől, a tajtékos gyűlölettől.

Hogy gondoljátok ezt, szép öcsém? Így nem maradhat.

Egyelőre nem jutott eszébe semmi okos dolog. Figyelni, szömmel tartani... Majd csak rájár a rúd...

A ház felől mintha szó hallatszanék.

A barna guba megint összekuporodott ott kint a tarlón, mint valami túskecsomó.

Vigyázz: mögszúr még valakit, valahun ez a csomó túsök.

- Elmécc röggel! Öcsém! - hallotta a Veszélka Péter hangját: - A szénába elalhatol.

Veszélka Imre nevet. De ismeri már ezt a nyers hangú röhögést: Hő hő höhhöhö...

- Majd ott röhögj, öcskös, ha a hurok a torkodon lösz.

Pisze Matyi hunyorgatta a nagy orrát s lesett, lesett.

Az egyik madár kirepült a markából: de a másik az itt van.

Összeszorította az öklét. Legjobb volna, ha elalszik, agyonütni.

Nem ér sömmit. Veszélka kimosná magát. Ez minden hájjal mög van kenve... Nem is az... Minek még?... Az mindig möglöhet...

Mikor úgy látta már, hogy Imre elaludt, óvatosan besunyadt az ólba, lefeküdt az Imre lába előtt a szalmába. Olyan lassan, mint valami árnyék... Letette a fejét a karjára; a legnagyobb lelki-nyugalommal elaludt ő is.

Beljebb a mocsárba

Topogó uram egyre nagyobb gondban ült a nyeregben. Csizmájával taposta a sarat, pedig sehol ebben a hő nyári éjszakában sár nincs, hacsak a távoli mocsarakban nem keres. De mintha a mocsárba szorulna egyre beljebb.

Értette ő azt, mit jelent a Bujkó Gyuri hallgatása.

Könnyű a gazdasági szenátornak hallgatni. Nem akarja, hogy valaha is valaki azt mondhassa, hogy ő parancsolta ezt vagy azt, de ha meg nem történik, aminek történni kell, nagyon jól tudatik, mi lesz annak a következménye. Ezer kifogás van, ezer módon lehet valakinek ártani. Bujkó Gyuri szenátor uramnak oly szeme van, hogy ahhoz képest a vércse vagy a réti sas elől egér, ürge s madár nyugodtan cikázhat a porban.

Ez ötet beszorítja a sárba.

Még a homlokát is kiverte már a verejték.

Bujkó Gyuri azt akarja, hogy a betyárt be kell fogni a kelepcébe s dolgoztatni kell.

Már ezután úgy fog ővele parancsolni, mint a cselédjével. Kár volt oly ostoba, együgyű lenni, hogy kivallotta vallatás nélkül, kiféle, miféle a ló.

Még ilyen ostoba Topogó Illés ménesmester soha életében nem volt, mint ma, hogy csak úgy kivakkantotta, hogy az a ló tulajdon az a ló, akit az egész világ kurrentál.

Nyitva van ennek már minden lépése, ki kell nyomozni, oly világos, hogy fényes nappal nem lehet jobban látni, mint ebben a setét dologban a setét éjszakában.

De azt is lehet látni, hogy nem Rózsa Sándor itt a betyár, nem Veszélka koma a zsvány, nem Topogó a bujnyik, hanem Bujkó Gyuri a gazembör. Városi szenátor létére ő a méregkeverő, a zsebmetsző, a falásó.

Jó, hogy fél órát a nyeregben kellett töltenie, az alatt mégis megkeményedett, meghiggadott egy kicsit.

Utóvégre nem az ő dolga.

Vessen meg a lelke, ő csak éppen közbül került, de neki semmit se kell csinálni. A betyárnak az a dolga, hogy lopjon, az orgazdáé, hogy behozza a lopottat. Ő pedig a város cselédje, parancsra szolgál. A többi a felettesé, a szenátoré. Ők lássák, mire mennek. Ha akárhogy is forgatja, őrá a legkevesebb esik a felelősségből.

Inkább a haszon jut neki, mint akármilyen is a bajból.

Háza a felsővároson, a pusztai szélén volt. Magában állott, kerítéssel is be volt kerítve.

Ez nagyon jó hely, mert ha akarom, városi, s ha akarom, pusztai tanya. Majorsága, istállóik vannak, s úgy lehet itt jönni-menni, akár a ménes felől, akár a város iránt, ahogy kell, de mégis maga gazdája, és senki idegen bele nem szólhat és bele nem láthat.

A ház környéke meglehetősen üres, mert az asszony beteges is, meg jobban szereti a városiakat, meg a rokonjait. Ott szeretne lakni, bent a városon, egész nap jönni-menni, rokont, komaasszonyt és pletykát hajtani.

Veszélka uram várt rá.

Ott állott az istálló előtt s hallgatta, ahogy a pej kó ropogtatta a zabot. Ennek se volt ilyen dolga egyhamar.

Topogó éppen az istálló előtt állott meg a lovával.

Veszélka megmozdul. Topogó szinte meghökkent. Nem számított rá, hogy ez az ember, ilyen váratlan, hirtelen újra előtte terem. Semmi ennek Móráról idejönni? Minden éccaka?

- No, koma?

Veszélka összerántotta a szemét. Nem szerette, ha csak úgy komának szólólongatják, mikor ilyen zavaros a helyzet.

- Veszélka!

- Hajjuk a szép szót, kedves koma.

Az istállóból kijött egy csikósbojtár. Topogó odadobta neki a kantárszárat, az elvezette a lovat.

Mikor magukban maradtak:

- Aszongya, hogy aszongya - makogta Topogó, s Veszélka tudta, hogy kiről van szó: Bujkó szenátorról. - Mer aszongya: most már *mög kő kezdeni a dógot*... Mint mast öt esztendeje. Éppen úgy. Itt az ideje.

Veszélka elkomorodott. Tudta ő előre: veszedelmes vállalatba fogott.

- Nem az én kocsisom.

- Lögyön.

- Nem rajtam áll.

- Ájjon.

- Nem vagyok isten.

Topogó azt morogta:

- Mához egy hétre szabadkai vásár, oda a város sokat hajt. Lovat is, mög marhát. Tíz-tizenkét darab fog kölleni...

- Tíz? Tizenkettő? - horkant fel Veszélka.

Soká hallgattak.

- Hunnan?

- Ölég nagy a vásárhelyi határ.

Veszélka elgondolkodott:

- Vásárhelyi határ?

- Az.

Tehát nem a szegedi határ.

Tűnődött.

- Tízet mondott, Topogó koma?

- Tíz-tizenkettőt.

- Csüves.

- Csöves is löhet.
- Vagyis szarvasmarha.
- Mögpróbálható.
- Mögtehető.
- Aztat mán nem tudom mögmondani.

Topogó hallgatott.

Veszélka mindent értett: meg *kell* tenni... Nincs kibúvó. Ha kell, kell.

Kezet nyújtott. Topogó elvette, s keményen megrázták egymás kezét.

Veszélka nem vesztegette tovább a szót, felült a lovára, egy ujjal intett a kalapja felé, elvágatott.

Most ő lovagolt éppen olyan begyulladva s izzadva, mint előbb Topogó, aki attól, hogy a gondot továbbadta, egészen meg is nyugodott, s minden bánatot letéve, azóta már nyugalomra hajtotta a fejét.

De Veszélkának egy óránál tovább kellett lovagolni, míg Mórára ért.

Azalatt sok minden megfordul az ember fejében. Csak hát későn volt, szép csillagos, bár sötét éccaka, s a lovaglás maga elég arra, hogy az idő elteljék, Licka lova szívósan és kemény patával kocogott. Ez olyan ló volt, hogy a fehér homloka világított s a fehér orra, mintha lámpás lett volna, azért is híjták Lickának. De nem izzadt. Száraz maradt még a legnagyobb munkában is.

Mikor beért a tanyájába, Bandi ébredt a lódobogásra.

- Csutakód mög. Jártasd mög.

Bandi szó nélkül vette kézbe a Lickát.

Veszélka már indul is a ház felé, aludni. Még visszaszólt: - Bandi.

- Tessék parancsolni.
- Gyeridébb.

Bandi a lóval közelebb jött.

- Mőgván a parancs.
- Értöm, gazduram.
- Mához egy hétre szabadkai vásár.
- Hallom, gazduram.
- Szabadkai vásárra tizenkét-tizenöt darab csövest kő hajtani.

Bandi fává vált.

- Hunnen, gazduram? - kérdezte kiszáradt torokkal.
- A mán a ti dógotok.

Evvel elment. Vissza se ügyelt többet.

De amikor az eresz alá ért, mégis eszébe jutott:

- He.

Bandi a lóval előrébb jött.

Veszélka csak annyit mondott csöndesen, nyugodtan, atyailag:

- Vásárhely... vásárhelyi határ... ölég nagy a vásárhelyi határ.

Bement a házba.

Bandi pedig visszavezette a nagy, csontos lovat az istálló felé. Hozzáfogott csutakolni. Vizes szalmacsutakkal dolgozta meg a lónak a bőrét oly alaposan, mintha attól függene az élete. Soká eldolgozott vele. Addig nem kellett gondolkoznia legalább. Ott kezdődött a baj, amikor a ló már meg is volt jártatva, s ő magára maradt, s hallgatta, hogy a Licka ropogtatja a szénát.

Atyaisten - mondta magában.

Soká állott egy helyben, hátha eszébe jutna valami, de más nem jutott eszébe, csak az, hogy muszáj a bátyjához menekülni. Most, gondolta, hol van a Sándor. Zákány, gerencséri erdő... Másfél mérföld lehet. Lovon sömmi.

Kivezette a pejkót. Még mindig nem volt neki neve, csak pejkó. Az a két kis hegyes füle csak úgy szimatolt a hold felé. Ahogy a szőrét simogatta, mint a macska szőre, tiszta selyem volt. Felterítette rá a szűrét, arra vetette fel magát.

Megindult az éjszakában, most ő izzadt a nagy gondban. Ellenben Veszélka Péter azóta nyugodtan horkolt. Mintha elvágta volna, minden gondját elvetett, mikor a Bandi gyerekek megmondta a parancsot.

Annál jobban főtt a lelke a fiúnak.

Hogy leli meg Sándor bátyját, és Sándor bátyja mit szól ehhez az új kívánsághoz.

Igazán vége a világnak. Még elgondolni is, hogy tíz vagy tizenöt marhát szerezni jövő csütörtökig... Ehhez ő nem tud hozzászólni...

Hallgatta azért a ló patájának egyenletes verdesését a száraz földön, lehajtotta a fejét a ló nyakára, és szívta annak az édes lószagát. Sírni tudott volna. Ment, mint a mesében a fiú, mikor menni kell neki hetedhét országon át, egyik megpróbáltatásból a másikba. Csak a kis lova az egyetlen barátja, azt szokta megkérdezni: Mast mit tőgyünk, édös lovam?... A meg azt feleli rá: - Egyet se búsulj, ne bucsálódjál, ksigazdám, csak aggyál nekem egy véka tüzes parazsat...

Ez igazán olyan, ez a pejkó, mintha azon élne, tüzes parázson.

Itt-ott tanyát látott. Másutt csak szárból készített cserényeket hagyott el, ahol a kapások vagy más mezei munkán kívül levők heverték s aludtak a napi munka után. Fa alig itt-ott, inkább erdődarabok maradtak el; jobbra a domaszéki hajlás fénylett, balról a belső csorvai erdő setétlett.

Még nem volt ennél a Bánnénál, csak azt tudta, hogy a gerencséri erdő alsó sarkán van a csószkunyhójuk.

Elővette a karikást, csattogtatni kezdett vele.

Üres volt a határ. Nem felelt a csattogtatásra senki, csak a vadmadarak riadtak fel éjjeli álmukból. Egy helyen tűzokcsapat kelt lábra s futott meg nagy krúgatással.

Szép volt az éjszaka, de félelmes. Boszorkányoknak való a puszta fenyéren vágatni. Szúrós parton, mindenféle kiszáradott, térdig érő szúrós gazban járt a lova, s ő meg csak pattogtatott,

csattogtatott, hogy már a karja majd leszakadt. Mikor aztán egyszer meghallotta messziről a választ. Ott is csördítés hallatszott.

Arra vette az útját.

Pár perc múlva a két testvér szemben állott egymással.

- Hé.

- Hé, öcskös, hé.

- Hallod-e.

Le se szállott a lóról, csak lehajlott a bátyjához, és csöndesen mondta:

- Mögvan a parancs.

- No.

- Aszonta a gazda... most gyütt meg éjfél előtt a városbú... hogy az a parancs...

Nem merte kimondani.

- Nyögd ki mán - nevetett rá Sándor.

- Hogy hát... Hát hogy...

- No.

De soká hallgatott még és nagyon kurtán nyögte ki:

- Mához egy hétre, gyüvő csütörtökön szabadkai vásár.

- Értöm.

- A város hajt... Tizenkét darab válogatott csöveset kő neki beadni...

Az öregebbik fiú hallgatott. Ott állott az avarban. A sötétben. Kicsi volt, de hegyes. Összefonta a karját, és látni lehetett, hogy keményen néz az öccsére, fel a lóra.

Bandi azonban hallgatott.

- Én nem feleltem nekie sömmit.

Lassan veregette a lova nyakát. Ez izzadt, ez a ló. Ez jó tajtékos volt. De ő talán jobban is kihajtotta, meg úttalan úton jöttek... Hm...

- Csak annyit vetött - motyogta -, hogy ölég nagy a vásárhelyi határ...

- Vásárhely! - nevetett fel a bátyja. - Ha!

Ott állottak. Egyik a lovon, a másik gyalog.

A ló már elunta. Topogni kezdett, csillapítani kellett.

Rózsa Sándor csak állott, összeharapott szájjal és komor tekintettel a sötétben.

Végre azt mondta:

- Jól van, öcsém. Hazamöhetsz.

- Mit üzensz?

De csak azt vágta rá:

- Má mögmondtam, hogy hazamöhetsz.

Erre Bandinak a szíve úgy megnyugodott, mint a jóllakatott, elringatott csecsemő.

Várta, hogy a bátyja kezét nyújt-e neki, de nem mozdult a kis ember. Összefont karokkal ott állott, nem is nézett az öccsére. Elnézett arra valamerre kelet felé. Talán már a vásárhelyi határt nézte. Lehet, hogy látta is.

Még sokáig állott a lóval. Igen el volt gyávulva a szíve.

A világért meg nem mert volna moccanni, még sírni se mert volna. Igaz, meg volt nyugodva az első percbe, de nem merte elárulni, hogy annyira bele van egyezve. Várta, hogy a bátyja csak rászól, s akkor ő elmehet. Igazán elmehet. Mert ilyen könnyen azért nem mert elindulni az ajándékkal, a zsákmánnyal. Hogy bátyja még annyit se kíván tőle, hogy egy véka paraszt a lovának... Rettegett, hogy ha azt mondaná, hogy vele kell mennie, akkor mi lesz. Mert ő nem tudna elmenni. Neki amúgy se lehet hasznát venni. Ő az ilyenekre nem való. Ő csak arra való, hogy parancsra kapáljon, szolgáljon, lovat csutakoljon. De ő azt még fel se tudja fogni, mi lehet az, amit a bátyja vállal...

Ha csak rá is eszmél, az egész feje lángba borul s szétcsattan a kétségbeeséstől és a vértódulástól.

- Indújj!

- Isten álgyon, bátyám.

De Sándor nem felelt.

- Aggyon az isten mindön jót!

De Sándor erre se szólt.

Mit beszéljen evvel a tejszopó csecsemővel.

Hátat fordított neki, s ettől Bandi igen megijedt: nem vigasztalja meg? Elereszti szótalan? Még annyit se, hogy igen vagy nem?

- Mit mondasz? - nyögte gyáván.

Erre a bátyja visszafordult.

- Mingyán leváglak arról a lóról. Te! Nem mögmondtam má régön, hogy indujj?... Néköd errül tudni se szabad... Nem értöd?

- Igön - rebegte Bandi s megcsapta a lovát.

A pejgó kiugrott, de még visszafogta a száját. Szerette volna, ha a bátyja a szemébe néz: ha csak egy pillantással mögbátorítja.

De az már megint a messzibe bámult. Ott egyedül, magánosan a vörös avarban.

Bandi aztán mégiscsak elvágatott, de nem volt olyan nyugodt a szíve, mint azoknak, akik ráhárították. Az ő szíve nyugtalan maradt, mint a kis madaré, akit megfognak, tenyérben tartanak, és a tenyér bőrén át érezni lehet, hogy ver a kis szíve.

Így vert az övé mindaddig, amíg csak haza nem ért. Mikor a lovát megcsutakolta, kicsit megjáratta, a szegény szép párát megölelgette, megcsókolgatta, zabszalmát adott eléje; míg csak a ló hálásan és szeretettel nyihogni nem kezdett, addig mindig feszült és nyugtalan marás volt a szívében.

De mikor belefeküdt a jászolban a szénába, továbbat s aludni akart még, mert már virradóra állott odakinn az ég kereke, hát még egy fertályt aludni próbált, akkor meg olyan rettenetesen rácsapott a szívbeli nyugtalanság, mintha a láncukról szabadultak volna el a farkasok odabent a mellében, s most esnének neki a májának, hogy harapdossák és marják.

De mért? Mért nem tud megnyugodni? Hiszen Sándor mögmondta, hogy neki az a dolga, hogy menjen onnan haza, minél hamarabb... S ő tudja is, hogy néki az a dolga... Most a bátyjáért ver a szíve, mint a halálveszedelemben.

Még mikor a lóról volt szó, ezt egyáltalán nem is érezte. Hogy van az, hogy ő akkor olyan nyugodt tudott lenni, mintha csak annyit kívánt volna a testvérétől, hogy verebet szedjen ki a fészekből... Most meg úgy meg van riadva, hogy lélegzeni se bír... Ott szorul a torka a tüdeje felett. A szíve nyomja kifelé a gégáját a torkába... Fel kell ugrania, mert nem bírja ki fekve...

Már nem is bír lefeküdni. De minek is alusznak olyan soká a tanyába. Mindenki alszik.

Ki kell mennie a munkára.

Egy pillanatig arra gondolt, hogy lovon megy. De most egyszerre a lóra sem tudott volna felülni. Nem bírt a lóra még rápillantani sem, nemhogy a kezét rátegye.

A ló ott volt vele.

A ló hallotta.

Szégyellte magát a ló előtt.

Szinte bocsánatot kért ettől a szegény lótól, mintha ez valami lélek volna. Szédült a feje a nagy bánattól.

Ennek a lónak nem itt kellene lenni, hanem a maga gazdájánál... Hogy került ez ide?... Mit gondol öfelőle ez a ló?

Mi ő?

Zsivány ő? Lopó? Tolvaj?... Honnan került ez a ló őhózzája? Micsoda dolog az, hogy ő a bátyjához el tudott menni, *meg tudta neki mondani*, hogy Veszélka Péter gazda azt izeni, hogy *egy jó háta kell?*...

Kinek kell?...

Most először szédült bele, hogy *őneki kell*. Senki másnak nem kell: őneki kell, Rózsa Bandinak... Akkor ő a felelős. Ő vitte bele a bátyját abba, hogy... lovat... azután meg két ökröt, most meg tizenkettőt a vásárhelyi határból...

Most vissza kell menni megint, azt mondani a bátyjának:

- Sándor! Nem szólottam sömmmit.

De ettől is csak megszédült... Ez sem lehet... Nem olyan ember az ő bátyja... Nem lehet avval így játszani... Le is ütné a lóról...

Bár azt tenné... Ő a lóra többet fel nem ül...

Ő többet ennek a lónak nem tud a szemébe nézni.

Mert a ló tudja.

A ló mindent tud: azt is tudja, hogy ő egyre mélyebben süllyed a mocsárba.

Perzekútorok

A tizenegy nemes megrökönyödve állott egy sorban, míg Müller főkapitány hátat fordítva, Kulacsos Nagy Mihály főfiskálissal beszélgetett a tornácon.

A perzekútorok - akiket magyarul pusztázóknak hívtak, meg pandúrnak - érezték, hogy most jön a feketeleves.

Mindnyájan be voltak gyulladva. Rettenetesen szégyellték mind a tízen a két kolléga szégyenét, de mit lehet arra is mondani. Kerülhet az ember olyan helyzetbe, no. Mindnyájan csak emberek vagyunk. A ruha még nem mentség.

Ezért a nagy bajszú legények - nagyobb részük házas ember, az öreg Bandelkó már nagypapa is - nem tehettek okosabbat, vártak.

Az ember nem azért lesz perzekútor, hogy osztán vadkutya is legyen. Az embör azért lesz pusztázó, mert nyugodalmat akar, fizetést akar, parancsot akar, kötelességet akar... Nem is vót itt soha semmiféle baj. A város nemcsak darabontokat, hajdúkat s huszárokat tart a rend miatt, hanem nemes perzekútorokat is, mint a vármegye. Azért van neki privilégiumja. Aki perzekútor, annak tudni kell állani, ha úr jön; tudni kell szalutírozni; tudni kell mögfelelni, vagy elhallgatni, mikor hogy adódik.

A guta ütte vóna mög; hát az ű dóguk, az igaz, a pusztákon a rendet fenntartani is, az igaz, de avval eleddig semmiféle baj nem volt, mert eddig az emberiség tudott tisztességet, ha perzekútort látott, ki-ki hallgatott és behúzta a nyakát.

Ki gondolta volna, hogy egy ilyen kölyök kerüljön valaha, aki még annyi tisztességet se tud, hogy nömös urak előtt meghunyászkodjon... No iszen csak kerüljön is egyszer a kezükbe - pedig elébb-utóbb csak beleesik... Mindenki belepottyan a farkasverembe... akkor osztán lösz is annak a gazembör fattyúnak nemulass... Azokat a huszonötöket, amiket „olvasatlanul” fognak neki odaszózni, testvérek közt is be lehet majd váltani ötvenre... Ha neki kő...

Mer nem is lehet az ilyest megérteni. Nagyon egy elvetemődött, alávaló nyüves kutya lehet az a betyár...

Nem vót itt öt esztendő óta még csak egy bornyúelkötés se.

Még azt is meg tudnák mondani, hogy mióta: Csarba Mihály hótta ideje óta. Az vót abba a gyanúba, hogy lopós, lopogató. Mán mióta azt valaki agyonvágta, azóta fel se adja, ha valakinél egy malac, avagy bornyú elkallódik... Vannak mindenféle számadógazdák, azoknak a kötelessége, hogy az ilyen eseteket vagy megakadályozzák, vagy megtorolják. Avagy mint leginkább, szokták: felrójják. Rovásra tegyék.

De hogy még a perzekútoroknak kelljen beleavatkozni! Ki fog akkor pipázni a város folyosóin?

Ki fog az insurgens dicsőségről mesélni, a nemesi ármálist hánytorgatni?

A perzekútoroknak van puskája, van, de azt nem szokták megtőteni, csak eccer egy évbe, Szent György-napkor, mikor a barom kimén a legelőre s olyankor nagy pásztormulatság van, ahol lüvődözni kő. A jobbágy. Meg a pásztornép.

Így hánytorgtak s hűségesen álldogáltak és egyik lábat váltogatták másikra a hosszú ácsorgásban, mint a lúd.

Müller főkapitány pedig a városháza folyosóján csak tanácskozott a főfiskálissal.

A főfiskálisnál egy marék papiros volt, hosszúba hajtott vastag papiros, a főkapitányéba nem volt egyéb, csak épp egy mogyorófacsalca.

- Nem kő ennék sömme teketória - mondta a főfiskális, aki a rövid elintézésnek volt barátja. - Halas városa átírt Szöged városának. Olvassa el, főkapitány uram. Ihon e.

Átadta neki a szürke, kemény, diósgyőri merített papírt, amelyre tekintélyes, kemény betűkkel a következő levél volt írva:

*Tekintetes
Drága Uraink!*

Magistrátus!

Folyó hónap napjaiba több erőszakos lopások történvén alsó pusztásokon, amint a körülállások mutatták, mindazon rablásokat ugyanegy rendbeli három lovasok követték el. Ezen lovasok egyike bizonyos Rózsa Sándor nevezetű szegedi pásztor, aki a múlt nyarakon Kajla János odavaló számadónál szolgált. Minthogy pedig a nevezett három lovasok több helyeken megfordultak, látták őket s beszéltek velem, de neveikről nem esmérhették ahhoz képest, jól tudván, hogy az illy gonosztévők megzabolázásán s kiirtásán a Tekintetes Magistrátus is nemes állásánál fogva mennyire buzgólkodna - hivatalosan megkérjük, hogy ezen levelünket általadó Pusztá Gazdánknak Rózsa Sándort -, azokkal leendő szembeállítás végett, akik látták, - által és hoznánk kísértetni, méltóztasson. Melly szembeállítás elvégeztetvén, azonnal ötöt az illető hozzátartozó irásokkal visszaküldeni el nem mulasztjuk.

Akik is mindenkor tisztelettel vagyunk

*A Tekintetes Magistrátusnak
alázatos szolgái
N. Halas Várossa Tanácsa.*

Müller főkapitány vágott arca még sárgább lett. Rettenetesen megharagudott a levélért. Úgy értette, hogy Halas városa azt képzeli, hogy a szegedi főkapitány direkt kiküldi Rózsa Sándort a halasi tanyákra, hogy ott valamiféle dógokat produkáljon.

Meg is mondta:

- Hogy gondójják ezt halasi uramék? Ebbe a levélbe az van, hogy Szöged városa adja átál neki Rózsa Sándort, mert hogy Rózsa Sándor itt van Szöged városának a markába, de ha abba van, hogy gondójják azt halasi uramék, hogy jutott a betyár az ő földjükre?... Tán mink küdöttük átál Halasra?

Kulacsos Nagy Mihály szájában hosszú szárú pipa volt, csak azért nem mosolyodott el a főkapitány pattogására.

- Úgy vélekszek, domine spectabilis - mondta -, hogy Halas város magisztrátusa oly nagyra becsüli a szögedi közbiztonságot, hogy el se tuggya gondolni, hogy mikó Szöged városának tizenkét perzekútorja van, míg Halas városának csak három... hát hogy Szöged városának ne lönne módjában akármelyik betyárt abba a szempillantásba fülön fogni, oszt beszállítani nem a duttyánba, hanem a dutyiba... Hogy van az, hogy már napok óta nem vótt, főkapitány uram, Kibir ányó traktérjába?

Müller főkapitány oly vaskos és zömök, vállas ember volt, hogy nem látszott magas termetűnek. Kulacsos Nagy uram pedig oly szikár s vékony, hogy igen magasnak tűnt fel. Pedig ha megmérkőztek volna, egészen egyformának találtattak volna a katonai mérték alatt. S Müller főkapitány uram oly temperamentumos és vérbő ember volt, hogy egyszerre felforrt, mint a

fazék a tűzön, de mingyárt le is tudott higgadni, mint mikor friss vizet öntenek a rotyogó fazékba.

- Kinek van most kedve duttyánba járni, főfiskális uram - mondta -, mikor az egész világ csak a perzekútorokat marja.

- Éppen azért kő éppen ilyenkor odafélszkölni magát az embernek - mondta a főfiskális. - Mert mindönkit marnak. Mióta új királyunk van, mindönben új rëndöt követölnek a főhatóságok. Nekünk is mög köll szerződnünk s mög köll értetnünk magunkat.

- Új király, új király - morgott Müller főkapitány. - Ahhoz neköm sémmi közöm, főfiskális uram... Nem gyün ide Ferdinandus császár, ahogy Ferenc császár se gyütt Szögedre éccör sem. De még Magyarországra is csak ötször vagy hatszor gyütt negyvenkét esztendő alatt...

- Negyvenkét esztendei dicsőséges uralkodása alatt... - igazította ki nagyon komolyan a főfiskális.

- Örökélettől fogva; mert én bizony más királyra, se császárra nem emlékszök, főfiskális uram. De azért az egész életöm alatt mindig egyformán ment itt minden. Most is csak annak kell lenni, mert nem engedik azt a legfőbb hatalmak, de nem ám.

- Míg Mötternich, meg egy nap! - bólintott a pipájával együtt a főfiskális.

- Hitvány betyárkölykökkel kő harcolni, veszekedni... - vartyogott rosszkedvűen a főkapitány -, mikor az embernek más dolga is vóna. Alig szakadt le a nyakunkból a katonaállítás... Nem is tudom, sehol sincs háború, mire a császárnak annyi katona...

Most félszájjal kicsit megmosolyodott a főfiskális úr völgyes, száraz ábrázatja.

- Most egész Európa egy óriási kaszárnya! - mondta.

S bólintott hozzá.

Aztán szippantott s folytatta:

- Ógusztus elsöig huszonnyócezőr újoncot kő beszolgáltatni a császárnak. Még mög is kő köszönni, hogy kétezöret elengedett öfölsége magas kegyelmébül...

- Tizenöt esztendeje már mög is halt Napóleon. Kire tartogatják?

- A béke, főkapitány uram... A béke fönntartása... Nem tuggya, minek küldenek ide oly galiciánereket, akiből még a tisztje se tud egy szöt is magyarul. A mieinket viszik Nápolyba, magyar baka szuronya tartja fön a békét a nápolyi királyságban... Nem Napóleon volt az úr, hanem Metternich.

Egyik lábát feltette a boltíves tornác karfája alatt a falpillérre s még kényelmesebben beszélgetett. Pipaszó mellett így diskuráltak a régi főtisztek egymással. Volt idejük s erejük. Nem kergette öket senki és semmi.

- Aszonta Mötternich, uram, hogy még ilyen bandaszóval Napóleon se hódított országot, mint ö Nápoly országát. Sokat tudnak erröl beszélni a vendégeink. Egy bécsi uram mesélte, hogy Mötternich aszonta vóna, hogy a talijánok azt gyüvendötték, hogy: aki osztrák bemögy Kalábriába, az onnét nem gyün ki többet. Erre mondta osztán Mötternich, hogy: az igaz, mer aki bemönt, az bent is maradt, úrnak. Lakodalom vót ez, uram. Most osztán nem is kő hozzá sémmi, csak az, hogy elég katona lögyön a kaszárnyákba. Mindönütt. Míg elég katona vagon, addig az áldott békesség is mögvagon.

De mért somolygott hozzá a főfiskális?

Müller kapitány mogorván tartotta még mindig a kezében a halasiak levelét:

- Ebbe igaz van. De akkor Szöged városának is több legényt kő ám a kaszárnyába tartani. Nem tizenkettőt, mert tizenkét perzekútorral még csak végig se tudok menni egyszer egy napban a határon, nem rőndöt tartani... Most nézze mög főfiskális uram. Ez az én tizenegy emböröm... mert a tizenkettedik ágyba döglük...

- S csakugyan ki van miskárolva? - kérdezte szatirikusan a főfiskális.

- A fenét! Ostoba pletyka! - robbant fel Müller főkapitány. - De az igaz, hogy a feje úgy be van szakítva, hogy az agya veleje úgy lötyög benne, mint a fazékba... Hát az nem embör többet... De anélkül is, ebbe a tizenegybe van kettő oly öreg, hogy foga sincs, van három, akinek nincs érkezése pusztázni. Mi marad akkor neköm a határra? Hat darab... Evvel kezdjek valamit... Főügyész uram, még ma tögyön indítványt a magisztrátusnál, hogy rögtön duflára emeljék fel a számukat, vagy én nem vállalok semmi felelősséget... Darabontom ugyan van vagy harminc, de darabontokkal mit sé lehet kezdeni. Parasztok. Semmi fegyverük. Füstéllyal nem möhetek rá csak a vásárosokra, de nem a vásárfosztogatókra.

A főfiskális ezt rendre mind s igen szépen meg is értette, helyben is hagyta, csak ismervén Szeged város magisztrátusát, ellene vetette:

- Azt fogják azonban mondani, hogy vannak főkapitány úrnak más segítségei is. Ott van a vár, a foglyokat nem szükséges oly szorosán őrizni. Őrzi azokat a vaslakat meg a bástya fala.

- Látszik, hogy őrzi. Ez a kölyök is úgy szökött mög. Azért hozattam át Gombár őrmestert a városháza börtönéhez, mert a várbörtönökben csak arra kellett vigyázni, hogy a német katonaság bajt ne csináljon. Már a városnak semmije sincs, még az irodáját is elszödték mind: cserepárok vannak ott, főfiskális uram, amint kegyelmed is jól s tudván tudja.

Nagy keserűség és méreg volt a főkapitányban.

- Nem így vót ez azelőtt, mikor én Rózsa András bátyám keze alatt ezt a mesterségöt tanultam. Akkor mindönütt csönd volt. Olyan csönd, uram, akar a kriptában. Azok vótak a szép idők. Ki mert vóna a városban csak egy kurjantást is tönni? A vásárok úgy folytak le, mint a temetésök. Dehogy is mert volna egy csizmadia a helyeért pörölni, mint most. A pusztá? Az mög igazán nem is vót. A pusztá a tiszta szép temető volt. Ahogy a halottak soha mög nem moccannak, még éjféltre se, olyan öröm volt a szögedi pusztá. Ott más nem volt, csak a barmok hersögtették a füvet... Mer akkó még fű is volt, nem vót ilyen szárazság, mint most... Ez az én bánatom, hogy éppen ennek az én kedves jó principálisomnak egy vére kapott íme fel az uborkafára s röttögteti a népet...

- A perzekútorokat - mondta a főfiskális.

- Azokat nem! - pattant fel Müller főkapitány. - Minköt ugyan nem! Ha tudni akarja, főfiskális uram... Ezt az egy lőkötöt kell csak lefüleli, s újra béke lösz...

- Hát rajta, főkapitány uram.

- Mög is lösz.

- Mikor küggyük át Rózsa Sándort a halasiaknak? - szúrta meg a főfiskális a főkapitányt.

- Nem kő búsulni. Hamarosan.

Evvel a pálcájával a fővege felé intett, s otthagya a főfiskalist, aki csak bólintott s még utána szólt:

- Hanem a duttyánt... a duttyánba, főkapitány uram... Kibir ángyónál elvárjuk.

De a főkapitány úgy tett, mintha nem dallotta volna. Igazán nagyon fel volt paprikázva, mert az egész város a nemes perzekútorokat, s elsősorban őt tette felelőssé, hogy így elvadulhattak az állapotok. Nem németnek való a szögedi főkapitányság - hallotta még ezt is fél fülhegygel, s ezen aztán örökre eldühödött, mert aki neki azt meri mondani, hogy ő német, annak a csákányával megy a fejébe... Német... Még az is számba jön, hogyha valakinek az öregatyja német volt?... Van olyan magyar ember, mint akárki! Senkitől se várja, hogy a magyarságában kioktassa!...

- No, amice - rohant bele a tizenegy legénybe ott az udvaron.

Azok rögtön valamennyien felfortyanva állottak elő, mint az insurgensek, akik meg voltak sértve, hogy Napóleon gránátosa még löni is merészel a bajszos magyar nemesekre.

Müller főkapitány a mogyorófavesszőjével suhogtatott.

- Hm - morgott. - Kendtek nőmősembörök.

Tovább morgott. Vágott arca nagyon fakó volt. Hatalmas vágásnak a forradása ment keresztül az arcán, a bal szemétől le a jobb állahegyéig. Csúnyán is volt forradva, rojtosan, fűrészelve, kutya rossz karddal verekedhettek abban az időben a deákok. De a forradás nem hiába öregedett, egyre fejébb volt.

Ha méregbe jött, s a vér elöntötte az egész arcát, akkor is fehér varrásnak látszott a pofáján.

- Kendtek nőmősembörök - kezdte újra, s úgy nézett rájuk, mintha nem nőmősembörök volnának, hanem ebellelte kutyák.

Hiszen csak ne lett volna olyan erős ember, zömök, vaskos, széles vállú, kezei is nagyok, barnák s markolók!

De a perzekútorok hiába voltak nőmősembörök, gyengék voltak, gyenge fizetésen gyenge kosztot ad az asszony. Persze a jobbágyokhoz képest erősek voltak, akármelyikük végigbotozott egy falut, ha köllött, de még a pendelyt is felhajtotta, sose fáradt el - de Müller főkapitány a jó kemény póstóruhájában, mely spencerbe volt szabva és bő zsinórozással kihányva, s minden zsinórbokor végén egy aranygomb fénylett kétoldalt lefelé a mellén végig, még keményebb s atlétább volt náluk.

- Hun van mezei kapitány Kotolár uram?

- Éppen gyün úkeme.

A főkapitány nem nézett vissza, a főkapitány nem néz elébe a kapitánynak. A mezei kapitány csak gyűjön.

- Ijjés! - mondta keményen.

Ijjés Melkiades előrejött.

Szép karcsú legény volt a legjobb ruhában és a csizmája is úgy ragyogott, mint a Salamon orcája. De fakó volt. Látszott, azóta nem alszik. A főkapitány csak most tart elszámolást velük.

- Kend nőmősembör. Kendet nem illeti a mogyorófabot... Csak a parasztot... De mögmutatom kendnek, hogy leveti a nőmősruhát.

Ijjés Melkiadesnek lassan lángvörösre gyulladott ki az arca. Még a szeme is behomályosodott.

- Mönnyön be kend a parancsszobába. Ott van egy ruha kendnek. Aztat vögye fő kend. Akkor gyűjön vissza ide kend. Mőgértette kend?

- Mőg.

- Nohát.

Intett a vesszővel, s Ijjés Melkiades felment az udvarról a tornácra, s a boltívek alatt eltűnt.

Az udvaron nem volt senki. A tágas udvar hátrafelé volt. Ha akárki a hivatalba igyekezett, ide be sem nézhetett. Két öreg fa félig kiszáradva állott felettük.

A tíz ember még izgatottabban s nyugtalanul várta, mi lesz.

Kotolár Miklós mezei kapitány most odaért s barátságosan állott meg, szívesen és kedveskedve a főkapitány előtt.

- Servus humillimus - mormogta Müller főkapitány, s egy ujját adta oda kézfogásra. Még a vesszőt se tette át a másik kezébe.

Kotolár Miklós fiatalabb volt a főkapitánynál, pedig ez sem volt több negyvenévesnél. Zsebre vágta a fogadtatást, s ő is várta a szót.

- Aki perzekútor létére, nömös létére mőg hagyja magát pofoztatni, agyát be hagyja töretni, ruháját mőg hagyja mocskótatni, annak nem jár a nömös zsinóros viselet... Majd én mőgtanítom kendőket. Mőgértötték kendők?

- Mőg - bólítottak jobbra-balra a nemesek.

Volt már köztük egészen őszbe csavarodott vén sas is. Az öreg Bandelkó régebben szolgál a nemes Város ruhájában, mint ahány esztendeje a világon vannak ezek az előljárók. Rá nem is tartozik a lecke, legalább úgy tesz, mintha csak éppen azért állana itt az udvaron, a Város udvarán, mert ha akarja, úgy tartja a kedve.

- Létötetöm a ruhát - riadt rájuk most Müller főkapitány. - Mőgmutatom, létötetöm kendőkkel. A nömös Város ruházattját csak olyan viséheti, aki tisztösségöt hoz rá... De aki... mőg hagyja magát nyúztatni... fegyverösen két embőr... egy mezítlábas taknyos fickóval... Bevereti vele a fejit?...

A vén Bandelkó úgy billentett, mintha azt akarná mondani, hogy: ki töhet rulla?

- Ki töhet rulla? - ordított egyre jobban Müller főkapitány, aki szabadon hagyta a dühét, mert a subalternekkal csak így lehet eredményt elérni. - Ki töhet rulla?

Fújt s szortyogott, mint a kandúr. Szőke, kurtára nyírott bajusza borzolódott vaskos, tömpe orra alatt, s hideg kék szeme szikrákat vetett.

- Az egész város a perzekútorokon röhög... az egész ország a szögediekön röhög... az egész világ a magyar hazán röhög... Mőgírják, nyomtatásba töszik, hogy a szögedi perzekútor hogy járt Rúzsza Sándorral... Mőnnyön valaki Gombár József városi őrmestörér... Hozza ide.

A szélről álló perzekútor, Siket Zsiga, a legfiatalabb, örült, hogy mehetett. Futólépésben ment be a városházának a hátulsó fertályán nyíló ajtaján, ahol a tömlöcök vannak.

- Rúzsza Sándor mőgígérte - mondta Müller főkapitány, ahogy az oroszán dörmög ugrás előtt -, hogy ennekutána minden fertályba ki fog készíteni egy perzekútor... Kimetszethetik kendek magukat a maguk ruhájába, de a nömös Város gúnyájába? Abba többet nem!

Csönd lett, akkor egy hetyke hang azt mondta:

- El vagyunk csapva?

A főkapitány oda se nézett, ki az. Úgy is tudta, Égető, Égető Péter, a székely. Hm, de hegyes... Ez azt jelenti, hogy Rácz Paját kimetszhetik, de az nem ő... Csak némi várakozás után hördült fel:

- Csönd!

Azután vészjóslóan:

- Ki vállalkozik rá, hogy Rúzsa Sándort behozza?

Csönd.

- No, ki? Most ugasson kend!

- Én behozom. Be én. Vaj' igön - szólt Égető Péter.

- Kendre számítok is! - mondta Müller kapitány.

Körülnézett az embereken:

- Kendre is, mög kendre is, mindönkire...

Most a kapitányra nézett. Kotolár Miklósrá:

- Azt mondta a püspök: kevés a perzekútor... Hogy a nemös város még másik tizenkettőt vögyön... Azt mondom neki: eminenciás uram, betyár csak egy van, perzekútorom van tizenkettő. De abba a tízbe van olyan három, eminenciás uram, hogy darabja felér tizenkét betyárral.

- Hát van - mondta Kotolár Miklós, és megsodorta hosszú, vékony bajuszát.

Müller főkapitány most lehajlott. Mindenki nézte, mit csinál. Kihúzta a csizmaszárából a hal alakú bicskáját. Avval levágott egy gombot bal oldalon a dókájáról. Akkor a késsel beleszúrt a levegőbe, mintha mindenkinek a szívébe akarna szúrni.

- Mindön uram vágjon le egy gombot. No. Egy-kettő! Levágni!

Kicsit kényelmetlenül mozdultak az emberek. De nem volt mit tenni. Előszedték a kusztorát, mindenki lenyiszált egy gombot az ujjasáról. Nézték egymást, honnan kell vágni...

- Míg Rúzsa Sándor elő nem kerül, élve vagy holtan. Senkinek felvarrni ezt a gombot nem szabad. Nohát!

Most ért ide Gombár József városi őrmester, akit a fiatal Siket Zsiga vezetett ide.

- Kend is vegye elő a késit.

Az őrmester csak nézett.

- Mindönki levág egy gombot a dolmányáról. De kend kettőt fog levágni. Mert kend eresztette el!

Az őrmester nagyon megszégyenítve érezte magát.

- Míg a gyerök újra oda nem ül a kend keze alá, addig annak a gombnak üresen köll maranni!

Az öreg Bandelkó félig hangosan mondta:

- Csúffá tösznek minket a városba a mönyecskék.

Müller főkapitány odavillant:

- Csúffá tötte már kendőket, a betyár istenit, a Gombár József szabadítottja!

De észrevette, hogy ebből alighanem vita fog kikeveredni, ezért elkiáltotta magát:

- Ölég! Senki mög ne szólaljon!

Látta az emberek arcán, hogy azok valami csudát látnak.

Visszanéz, hát csakugyan jön Ijjes Melkiades csúnyán kiagyusztírozva.

A nyalka, szép ruhája helyett ócska fekete kabát volt rajta s abbul való nadrág, behúzába az ócska fejelésű csizmába. Az is összeméltve s leszaggatva, mintha két hétig jeget taposott volna benne. Barna posztólajbi volt rajta, apró ólomgombokkal. Barna színű anginét nyári rekli volt a nyakán nyitva, s a nadrág korcából kilátszott az öreg vászongatya korca s az ingalja, amelyet a katonák szoktak viselni.

A nemes perzekútorok elszörnyedtek. Senki se nevetett. Nagyon a szívükre vették, hogy ilyen büntetést szab rájuk a főkapitány. Csak nem gondolja, hogy élő ember ebbe a maskurába járni fog.

- Ilyen ruhát érdemel az a perzekútor, aki mög hagyja magát gyaláztatni egy pusztá tenyerű betyárra'.

De látta, hogy ettől nagyon is megretiráltak az emberek. Hiszen utóvégre ő maga is soknak látta... Jóraivaló derék csendbiztosok ezek. Igazi perzekútorok. Nem retirálnak meg egy kis kockázattól, de akkora bátorságot mégse kívánhat tőlük, hogy ilyen Tiszába fült csavargóról lehúzott ötözetben kitegyék magukat az utcán a kacagásnak.

- Mönjön kend a szömöm elől - rivallt rá Ijjes Melkiadesre. - Ahányszor ki fognak mönni kendtök égy betyár után, osztán, ha üres kézzel gyűnnek vissza: Ijjes Melki uram mindig föl fogja vönni ezt a ruhát. Hát úgy vigyázzanak kendtök.

Nagyot fűjt s még azt ugatta:

- Égyellőre mögelégszök evve'. Míg újabb szégyönt nem hoznak kendtök a fejemre. De ha még éccő mögesik, úgy mögkopasztom kendtöket, mint a Márton-napi ludat.

A perzekútorok fellélegzettek.

Így mégis más. Már Ijjes el is kotródott. Sietett visszaöltözni a saját ruhájába.

Utóvégre ruha teszi a perzekútort. Kinek lehetne parancsolni, ha csúffá volnának téve.

Elég lősz az, ha híre mögy, hová lett az a gomb a dolmányról?

De rettenetes düh fogta el őket Rózsa Sándor ellen.

Ha azt valaki közülük mögfogja...

Még Gombár József őrmester is csóválja a fejét.

Kotolár Miklós kapitány azt mondta csöndesen Müller főkapitánynak:

- Spectabilis főkapitány uram, e Gombár nem fogja sajnálni kiadni a huszonötöket, amik bent maradtak... E nem...

Barom

Napnyugtakor négy lovas kelt át Algyőnél a Tiszán, a tiszai kompon.

A kompot Banda János húzta, akit a betyárok útközben fogtak el s megparancsolták neki, hogy egy szót se szóljon, rájuk hűségesen várakozzék s úgy viselje magát, hogy a legkisebb ellenállásra vagy ravaszásra megkapja a jutalmát.

Bán Andris volt velük, Bánnénak az ura; a Zsuzsié. Nem volt betyár, csak szívességből vállalkozott rá, hogy Sándornak segítségére lesz. A felesége miatt. Hogy a felesége, az a jó asszony, az a lágykenyér szívű úgy szereti.

Hallgatagon ültek a kompan. Mégis mindnyájuknak megülte a szívét a szokatlan vállalkozás. Bán, ez a nagy vörös ember, elgondolkodott. Őt könnyű megismerni a vörös szőrökről, s egyáltalán ki ne ismerné Bán Andrást. Mindig jár, mint az Orbán lelke, senkinek nincs annyi ismerőse, mint neki, csak éppen ez a nagy orrú nem ismeri, akivel egy bandában dolgoznak. Gyanúsán is néznek egymásra. Ő akarta, hogy éccaka jöjjenek, de Sándor kiadta a parancsot, hogy napvilág köll, mert válogatni köll a gulyában. Mindenféle hitvány meddő tehenekkel nem fog szégyent vallani.

Pisze Matyi volt a legelevenebb köztük, egészen úgy, mintha boldog lenne, hogy újra benne van valamiben. Mikor Imre a pajtában felébredt s ott lelte Pisze komát a lába előtt a földön, nagyon megindult érte, úgy megszerette, mintha a nagybátyja lett volna. Senki úgy a barátjához nem ragaszkodott, mint a betyár. Mert a betyárnak ez az egy van, ha van: a barátja. Kiátkozta ötet apja, anyja, testvérei, de a barát kitart mellette.

Hallgattak, idegen volt a hely. Imre már kétszer is kinyitotta volna a száját, de Sándor rávillantott s elhallgatott. Egyelőre ez volt a vezér legfontosabb parancsa, amit pedig oly nehéz megtartani, hogy egyetlen szót sem szabad munka közben szólani. Kivált még olyan szót, ami órá vág.

Kézen fogták a lovakat. A komp olyan nagy volt, hogy négy ló és öt ember egész jól elfért benne. A lovak úszni is tudtak volna a komp mellett, de minek, ha nem muszáj. Majd visszafelé.

- Hujja - mondta a révész, Banda uram; kiemelte az evedzőt a vízből, és a komp szépen megfordult és kifarolt a vízpartra.

Az emberek kidobogtak a deszkaalkotmányból.

- Kend itt mögvárjon bennünket - mondta Pisze Matyi vastag hangján a révésznek. - Tuggya mög, hogy mögvárjon, mert én kendnek a nevit úgy tudom, mint a pap, aki Jánosnak körösz-tölte.

A révész megdöbbsent, nagy szemet meresztett. Kik lehetnek ezek, hogy se az arcukat be nem kormozzák, se semmit nem óvakodnak. Szorult benne a félsz, mert ha jönnek a perzekútorok, mindenkit elővesznek, s kis mentség, hogy félős lett volna ellenek mondani. Különben is már nemegyszer fordult elő életében, hogy efféle urakat kellett átszállítani a vízen. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Vízi ember úgylis arra van szoktatva, hogy ne a szájával beszéljen.

Két pásztor látta a távolból, hogy a négy lovas a kopáncsi pusztának haladt. Ezek is szóval néztek utánuk; úgy tettek, mintha semmit se látnának. Akire valami nem tartozik, annak ahho semmi köze.

De azért nagyon elgondolkoztak a négy lovason. Emberemlékezet óta sem láttak ilyet a vásárhelyi határon. Talán a törökkorban, de azóta se. Hogy négy lovas legény rossz szándékkal keljen át a Tiszán, hallatlan ez. A pásztorok juhászok voltak, hosszú szőrű nagy juhokat őriztek. Megcsóválták a fejüket, megnézték a juhaikat.

Azután hatták, hogy az alkonyattal kelő szél az arcukat hűsítse a hév nap után. De nem tagadhatták volna le, hogy erősen gond ütött ki rajtuk. Nem szerették a lovasokat. Ha a marha szükül, jó azoknak a racka juh is.

Ma még csak ügetnek a kopáncsi határnak, de ki tudja, legközelebb nem állanak-e meg a parton, náluk... Négyen is jönnek? Ezek nagy vadra lesnek.

Héjja István, Madarassi László meg Molnár István, hárman őrizték néhány nagy gazdának a barmát.

Héjja István volt a legidősebb. Ez már olyan hatvanas volt, közép, vaskos termetű, izmos ember, barnás, sima, széles ábrázata volt neki, rendes orra, őszös, rövid haját rövidre vágva viselte.

- Hallod? - mondta csöndesen, a közeledő lovasokra intett a pillantásával. Még fejmozdulattal sem mert.

Madarassi László meg Molnár István odapillantottak. Már látták, de az öreg felszólítására jogosnak vélték, hogy jobban odanézzenek. A szemük megállott, megmeredt. Nem voltak éppen pásztorok, mind a ketten szegény emberek voltak, akik zsellérsorsot cserélgettek, mikor hogy lehet, a pásztorkodással. Itt Vásárhelyen másképp ment a dolog, mint másfelé, mert itt a nemesek kivesztek a török időkben, magvuk se igen maradt, azután meg nem tudtak visszajönni, mert nem eresztette be őket az úr. Károlyi-birtok volt itt minden. Így a szegény emberek nem voltak oly nagy rabságba, mint ahol kisenemesek fogták őket keményen. Kommencióra vannak szegődtetve, azt is az asszony szedi fel. Így ők inkább húsételen vannak. Száraz koszton. Esett marhából a javát kiaprítják, napon jól kiszáritják, bőrtömlőben tartják el. Másat alig esznek. Meleg mocsárvizet isznak rá, meg a kopolya-kutak vizét, az is csak olyan, mint a tocsogós kelőké. Azér is tartanak a vásárhelyi gazdák inkább baromjárast, mert, csöves jószág szívesen issza a meleg bogárvíz vizét is, de a ló az kényes, annak mély kúti friss víz kell, de még olyan hamis, hogy azt se akarja, hogy a vederből kiöntsék, hanem mingyárt abból akarja inni, azon friss hidegen.

Így az ember, aki barom mellett él, maga is megtanulja az igénytelenséget. Kél a nap, nyugszik, más nincs, ne is legyen, csak jár az állat, lassan kerül. Hajnal előtt, éjfél után csak úgy feleszmél, mögnézi a legeltető csillagot, de ha köd van, setét felhő, s a csillag nem is látszik, akkor is megismeri az időt; szép csöndes kolompszóval indul a mezőn kerülni. Hajnalodásra már vissza is ér arra a helyre, ahonnan megindult.

Ezek mellett kell sétálni a gulyásnak, csordásnak, baromörző pásztorfélének. Az a különbség, hogy az állat sokat eszik, ebbe is mennyivel különb az ember, mer annak elég, ha napjában kétszer megrakja a bendőt. Reggeliben s estére. Estére, hogy a gulya megáll a sömjéken, kerülve a szénás szittyókat, a zombékos turjányokat, már inkább a ragyás vaksziken akar éccakázni, vagy még inkább a gyöpes szigeteken, a kopár siványokon, s ő maga is mintha csak kedvére tenne a gazdáinak, a magányos kenyérváró hegyeken.

Nincs is ezeken a síkokon az embernek semmi más kívánsága, csak a csend, a nyugalom, a békesség.

Nem lehet oly nagy a mozdulatlanság, hogy még annál is sokkal nagyobbat ne kívánjanak.

Talán mozdulatlanul állani, az volna még a legjobb. Úgy elszokik az ember ebben a végtelen pusztákban attól, hogy csak a kisujját is megmoccantsa, hogy fáj, ha a szeme pillantását fárasztani kell valami nézéssel. Elég az, hogy a nyárjasok lengetik a buckák tetején a zászlójukat, meg hogy a domboldalon bozontos borovicuskák csenevészlenek, hitvány sefü-sefa-félék közt. Senki se akar köztük lovasokat látni, meg vannak elégedve a magas farkú ökörfarkkóróval, ami sárgán virágzik a királydinnyék közt a homokon. A fakó gyöp jó világ nekik, azon sétálgatni, nézni az árvalányhaját, ahogy kibújik s lengeti seprűjét.

Le is szakítanak belőle, feltűzik a kalap karimájába bokrétának, még az öregek is elszilajkodnak olykor-olykor, Madarassi uramnak is ott leng a gombakalapján, s annál fogva komor, fekete kun képe kicsit megenyhül, még el is tud somolyodni, ha valaki a bokrétákra néz. Mosolya azt jelenti, hogy mi is voltunk valaha...

De most meg van ő is rökönyödve. Nem figyel már arra, hogy a vízicsibék sipogni kezdenek a nádasban, hogy jön az alkony, pedig máskor olyan jól ki tudta figyelgetni, hogy merre üti fel fejét a róka, hogy kóvályognak a levegőégben a réti sasok, a laposokban hol sivalkodnak a bibicek, és a nádak tövén hol állanak őrt a bakcsók. A golyákkal is sokat elszemlélődik, merre lehet vízikigyóra vadászni.

De még a bukorerdők tájékára se ügyel most, pedig a vadgalambok burrognak arrafelé a párjuknak.

Az bántja erősen, hogy a távoli baromjárásokról a kolompszó meg ménescsengő jön a széllel, s négy lovas csak egyenest feléjük közeleg, mi a gutát szemlélnék oly igen ezen a nyavalyás barmon...

Nem is ér már semmit a nyaraló.

„Nyaralónak” mondják az igazi pusztát, ahova nyárára húzódik ki állat s vele az ember és „telelőnek” a szántóvetők földjét, ahol téli ételmezt, gabonát nevelnek.

A három pásztor ijedelmében az volt benne, hogy nem ér akkor már semmit. Mit ér a szilaj marha a pusztán, ha csak úgy átkelnek a Tiszán a lovasok, osztán...

Villanásszerűen folyik le bennük egy egész világnak minden izgalma, s már itt áll a nádas sarkán a négy lovas.

Közülük kiválik egy; előrerúgtat:

- Hallgass, mög ne mukkanj! - rászögezi fegyverét a Madarassi Laci mellére.

A vastag hangú után jön egy másik, egy óriás:

- Mög ne kukkanj! - mondja ez is, a fiatalabb.

Most a két álló lovas közül az egyik, a fiatalabb, kiugrat, eddig a marhát nézte, egy ostorcsördítéssel szétugratja a csordát.

Avval odakiált a többinek cseregő hangon:

- Hajtsd a marhát!

Most a negyedik is előrejön, a veres ember; mind a három nekiáll a jószágnak; szedik kifelé a szebbjít, javát.

Mit lehessen velek kezdeni.

A pásztor csak áll, nézi, hogy a Hajagos uram fekete barmát már elterelték, az meg ott a Hasas Istváné, az a szép fiatal tehén. Mezei Andrásné is sirathatja a nyalka tinóját, be a lelkére kötötte, hogy vigyázzon rá, mert a lesz a lányának a móríngja...

Mit csináljanak. Hiába ismerik egyesével a szegény állatokat, azok is hiába unják, hogy sebesen kell mozdulniok, hajtják le a földig a szarvukat, ugranak el az ostor csípő hegye elől, itt mög köll lönni mindönnnek.

Ha jól olvassák, tizenötöt választottak ki a betyárok.

És egy szót sem szólván, terelik őket azonnal, de azon mód a Tiszára.

Kettőt, nini, itthagytak...

Harangos mindenik. Kolomp van a nyakukon. Azért hagyták el őket. Nincs idejük leszedni a nyakukból a harangot, inkább az egész állatot félreacsapják.

Egy pár a két kolompos ökör, mindenik a Sinka uramé. No ez jól járt. Lám, lám, éppen Sinka uram... Hogy ennek még a betyárok is kedvibe járnak... Pedig mindig fösvényül adja ki a felesége a pásztorrészt...

Aztán utána néznek a gyorsan setétedő estében az elbóklázó jószágnak, ahogy mennek, mennek a Tiszára, ahol készen várja őket a komp, aztán végük.

Elnyelte őket a szögedi pusztá, mint a sír.

Osztozás

A négy ember továbblovagolt.

Még itt sem beszélt senki. Egy szót sem szólottak, míg a Veszélka Péter tanyáján voltak.

- Mán csak így nem eresztelek el bennetöket - mondta Veszélka Péter -, be kő gyünni egy italra nó. Egy kis paprikás húsrá.

- Füzesse ki kend. Mink mögyünk.

- De akkurátus embör vagy, öcsém.

Péter bement a házba, kihozott százhatvan forintot.

Odaadta a Sándor kezébe, aki azt azonnal átadta Bánnak.

Pisze Matyi megorrolt. Miért Bánnak? Ki ez az idegöny?

Mikor ő itt van.

De nem szólhatott semmit, mert tudta, hogy ez leüti, mint a kutyát.

Csak mikor már a tanyán kül voltak, akkor ejtette alázatosan a szót:

- Sá... ááá... ros vagy nállam, öcsém.

Jó messze mentek, mikor a vezér visszanézett:

- Mit beszél kend?

- Öcsém; én is itt vagyok.

- Ű is itt van - mondta kurtán Rózsa Sándor.

Bánra intett, aki bizony régen itt van őmellette. De még a felesége is.

Bán úgy tett, mint aki nem vesz észre semmit. Előregörnyedten ült a lován. Süvege fejébe húzva, vörös bajsza vastagon hullott az álláig. Nagyobb volt és komoly, mindenképpen elsőbb megjelenésű, mint Pisze Matyi a nagy orrával.

De Pisze Matyi most először látta, nem tudott róla semmit, ellenben úgy tartotta, mintha ő lett volna apja a vezérnek, már hogy ő avatta volna be a titokba... Tartotta hát a juszt ahhoz, hogy továbbra is maradjon fent és elől.

Rózsa Sándor hirtelen megállította a lovát.

- Ide.

A három ember hozzáléptetett, körben megállottak előtte.

- Osztozunk.

Bán csudálkozva nézett fel.

- Itt?

- Itt.

- Löhet.

Pisze Matyi kékült, zöldült, de az éjszakában nem lehetett látni. Tudta, hogy ez ellene van. Ki akarják semmizni!

De erőttette, mintha nem volna túske benne:

- Akkó le kő szállani, tüzet csihóni.

- Rajta.

Matyi le is ugrott, addig a többiek a lovon maradtak, míg csak pásztortüzet nem rakott. Akkor leszállottak, szűröket leterítették, osztán a tűz körül heverték.

Bán egészen jól tudott számolni. Rózsa Sándort nem érdekelte a pénzt, Imre meg nem értett hozzá. Olyan volt ez a nagy gyerek, mintha kicsi lett volna. Ennek mindegy volt, mit adnak neki, mert úgyse ismerte meg egyik pénzt a másiktól. Nevetett rajta.

Bán a pénzt négyfelé rakta.

- Nem jó.

Rózsa Sándor kivett egy bankót, a legkisebbiket, s azt mondta:

- Rakd újra.

- Neköd csak ennyi kő?

- Csak.

S csak azért vett ki valamit, hogy ne mondhassák, hogy utálja a közös keresetet.

Bán ismét kirakta a pénzt, most már igen egyformára lehetett szétosztani. Éppen ötven forint jutott mindenkinek.

- Neköd mög csak tíz - mondta Píse Matyi. - Azé aztat is itt hagyhatod nálam. Akkó mögmarad neköd.

Rózsa Sándor odadobta a pénzt.

- Nem neköm! - mondta Píse Matyi. - Nem úgy gondolom. Hanem úgy, hogy a mi fajfánk-belinek nem jó a zsebiben tartani a pénzt, mert lába kél... Gavallér vagy, azt láttam... Nem tudom, hogy nem lelsz-e még egy szegény asszonyt, akit valami perzekútor vagy doktor hergel, odalököd neki. De ha nálam hagyjátok a pénztöket, akkó az olyan jó mög lösz őrizve, hogy az édsanyátokná se jobban. Mer tuggyátok mög, hogy a régi legényeknek is, Dimó Lajosnak mög Lantos Jánosnak, a régi híres betyároknak is mindig én vótam a kasszása. De nem is vót nekik bajuk soha. Ha pénz köllött: Matyi!... ló köllött valamék vásáron: Matyi... Ruhabeli köllött: Matyi!... mindig csak készen állott a lázsiás tallér marokszámra... Ez az egy rossz van bennem csak, minden ögyéb jó. De az káromra van, hogy szeretöm a pajtásaimat, szeretöm őrizgetni a rossz kis himi-humijukat... akár pénz, akár más, de inkább csak pénzt.

Imre nevetett, már kész volt, hogy odaadja a pénzét, de Bán nagyon komolyan mondta:

- Pénzt mindönki legjobb, ha maga őrzy. Vagy asszonyszemélyre bízza. Anyjára, feleségire vagy szeretőjire.

Píse Matyi felhorkant:

- Úgy. Ez a te igazságod. Hát akkó te egy semmi embör is vagy, ha té asszonynépre hagyod magad. Tudod-é, hogy neköm feleségöm van, hat gyerököm is van, vagy nyolc, tíz, nem is tudom mennyi, mer az asszony másat nem tud gyűjteni, csak gyerököt. Az gyúl neki. Ha hozzányúlsz, már dagad a vagyonya... De pénzt soha asszonycselédnek ne aggy... Mér? Mer igaz szót se monggy neki... Mer az asszonyféle, jányféle olyan, mint a lyukas csöbör, ami fent be, lent ki... Mindön kifolyik belőlük...

Bán ahogy a pénzzel végzett, fehér kendőt vett elő, abból kenyeret, szalonnát csavart ki.

- Faragj csak nyársot - mondta Imrének, aki mint egy suttyó fiú, azonnal ugrott is, vesszőt keresni.

Addig Pische Matyi tovább beszélt:

- Mondok, a feleségömnök kuss. Mindöntü, ami igaz dolog. Pénz. Mőg amit el lehet pletykálni. Ne gondójjátok ám, hogy én a pajtások vagyonyját az asszonnyal őriztetőm. Kuss. Mindönt magam. Ha köll, tödd magad, ha nem köll, add az asszonynak. Az asszony? Ha újra gyerőke születik, aszongya: „Hála istennek, egy szelet könyerőmmee több van.” Az asszony azt tartya, hogy az Isten mindőnkinek kijuttatja a szelet könyeret, hát nem spórol, arravaló az Isten.

Rőzsa Sándor komolyan hallgatta a beszédet.

Kőzben azon gondolkodott, hogy nem mondta meg Veszelka Péternek, hogy mit vár a tizenhárom darab marháért. Azt várja, hogy most aztán őleg lögyön: Bandinak az állását várja!

Most aztán ne okoskodjanak többet. Bé kő tenni a gyereket ahho a ménőshő.

De mért is nem mondta meg neki. Most már késő. Most menjen utána, hogy: gazduram...! Kineveti.

Emiatt nagyon rosszkedvő volt. Neki nem pénz kellett, „nem pészér tőttem”, böcsületbül...

De ezek az emberek mindent csak pénzzel akarnak mőgfizetni. Mindenért pénzt kérnek, mindent pénzzel fizetnek. Pedig mi az a pénz. Sőmmei.

Egy kézfogás annál több.

- Mit mondott kend az elėbb, hogy doktorok? Mit csinálnak a doktorok, Gregor.

Riadt rá Pische Matyira.

Pische Matyi megütődött. Mit is mondott vőna ő a doktorokról. Nem tud semmit, hogy valamit mondott volna.

Hanem akkor eszébe jutott valami:

- Doktorok?... Hát persze, te semmit se tudsz, mert te nem állasz szóba az embőrokké'. Most is ott vótá Rőszkén, de látom, nem hallottad, micsinált a szőgedi doktor kirurgus a szentmihálytelki szőgény jánnyal...

- Mit?

Rőzsa Sándornak csak azért nem villogott a szeme, mert már nézte, hogy rögtön készen van a nyárs és lehet szalonnát pirítani. De ezt is csak azért nézte, hogy senki bele ne lászson a gondolataiba: mert a gondolatába a jány őtlött: akit Rőszkén látott... először. A lőabrikolásznál másodszer... Vacsorán harmadszer... behunyt szemmel sokadikszer...

- Szentmihálytelkén meghőtt a Sin Mihály lánya. Mikor má haldokót, szekeret küldtek a Prukza medikusért Szőgedre. Ki is hozták, s mivel még akkor nagy tél volt, ott is tartották éccakára... Igőn, de a jány mőghőtt... Az orvos rögtön mondta, tegyék be a siralomházba... Be is tőttek... Igőn, de a szőgény jány a hidegbe főlérzött, mert nem vót ám hőt egészen, csak lefagyott neki a szőme... Hát ahogy főlérzött s nagyon fázott, főlűtt szőgény, s kezdett mozogni, kaparni... Benyittanak a vérraszók... Hát e meg fenn, e meg él, osztáng a doktor aszonta, hogy mőghőtt... A doktor mőg má alutt, hát kötik fő, hogy tészúr, él a lány... Főkél a doktor s mőgy a hidegházba. Hát ott űl a lány... Odamőgy hozzá, osztáng ad neki egy irtőztató

pofont... A szögény kislány elesett... Tögyék fő... Főtöszik... Mönnyenek ki... Kimönnek... Akkor ű elővött egy tüt. Hosszú tüt, e... oszt belesúrja a jánnak a szívébe... oszt kimögy, oszt aszongya: Ha én mondom, hogy möghótt, akkó möghótt...

Imre nevetni kezdett, de Rózsa Sándor ránézett, hogy megfagyott benne a nevetés.

- Így vót?

- Kérdözd mög.

- Arra felejön: Így vót?

- Így.

Rózsa Sándor elhallgatott s maga elé nézett.

Valami rettenetes történt benne: ebben a pillanatban azt érezte, hogy ha *a csúnya jány így járna...* Mindig mesélik, hogy van rá eset, hogy valaki möghal, de csak kis időre s újra föléröz... ha a csúnya jány a hideg padra kerülne, s gyünne a Prukza doktor, s csak azért, hogy neki lögyön igaza... szívébe szúrná a hosszú tüt... csak azért, mert ő úr, oszt ezek mög szögény jobbágybeli parasztembörök...

Nem, nem tudott a szalonnapírtásra gondolni se.

Felugrott, ment a lova után.

Nem tudták, hogy kiáltsanak utána. Azt mondani nem merték, hogy: Sándor! Sándor!... hogy nem túrte, de akkor meg mit mondjanak.

- Hé, hé!... hova, hova, testvér? - kurjantott Bán.

De Rózsa Sándor nem szólt egy szót se, csak vágatni kezdett arrafelé, vissza, amerre a Veszelka tanyájáról jöttek... napnyugatra. Szöged felé. Mert Szöged is nyugatra esett nekik...

A három ember ott maradt.

- No, ez így igön jó - mondta Písze Matyi -, rácsöpögtetni a könyérre, míg csak egészen által nem zsírosodik.

Senki sem felelt neki.

Akkor újra azt mondta:

- Nagyon szeretöm az ízit neki. Ha egy kicsit megpörköldik, füstösen antul jobb. Árvaganyén füstölve meg még a legjobb.

Mikor mögvacsoráztak, a Bán kenyeréből és szalonnájából, akkor Písze Matyi újra kezdte:

- Ha szükségötök van a pízre, mindig mögkaphassátok.

De Bán csak egyet mordult.

- De sokat tud kee. Kicsoda kee?

Písze Matyi kicsit hallgatott. Akkor rendesen összeszedte magát s feltápázkodott.

- Majd mögtuggyátok.

Avval jóéccakát se mondott, felült a lovára. A lovak ott kaparászták a kiégett füvet, kerestek valami rágnivalót a torzs között.

- Még éccő mondom - szólott le a lóról Písze Matyi.

Értették, hogy megint csak arra akar igazítani, hogy a pénzüket bízzák rá, de nem is ügyeltek feléje. Imre, mint fiatal, nevetett.

Mikor Písze Matyi eltűnt, ők ketten ott maradtak a hamvadó tűz mellett.

Nem beszéltek. Imre álmos volt, elfeküdt a földön. De Bán igen komolyan ült egy helyben...

- Imre? Imrus! - mondta később. - Ez a kapcabetyár arra ment, amerre... ő.

Imre, mintha vizet öntöttek volna a szeme közé...

- Arra-e?

- Arra.

- De hova?

- Vagy a tanyába... vagy még rosszabb helyre...

Szöged felé mutatott.

Písze Matyitól mindent el lehetett várni. Róla mindent fel lehetett tenni...

- Akkó gyerünk... - mondta Imre egész begyulladva.

- Gyerünk.

A ló után néztek, holmijukat összeszedték.

Pedig nem is tudták, mennyire jó nyomon járnak: hogy Písze Matyi egyenesen Szögedre igyekezett...

Csak éppen kikémlelte, hogy a Sándor lova csakugyan a tanya körül van kicsapva, már felcsikorgott magában:

- Most a markomban van a fiatal sármánymadár...

Vicsorgott; vicsorgott:

- Szarka körme közé kerültél... Hamar van még magad szárnyán lönni, hé...

Fülemile

A fiatal betyár, mikor kicsapta a lovát, megsimogatta, megteregette, fülébe duruzsolt, az felnyihogott, amitől ő megijedt, óvatosan előrement, s mikor a kutyák ugatni kezdtek, azokhoz is leguggolt. Mert tudta már, mit kell a kutyákkal csinálni, hogy azonnal megszelídüljenek. Nem volt nagyon gusztusos, de hasznos volt.

Rá kellett szólni a csizmát, hogy a kutyák azt szagolhassák, hogy érdemes legyen nekik azt szagolni s annak örvendezni, mint az útmenti fának...

Aztán a házhoz közelebb óvakodott és kezdett füttyölni, mint a fülemile.

Soká csattogott, vert és újra meg újra kezdte, mikor csakugyan nyílt az ajtó, s mezítláb kijött Juliska, hogy micsoda fülemile jár itt?

Lány ne ébredne fel a fülemilére.

Puha lábujjakkal jött lassan, lépegetve előre, előre, hogy a madarat el ne hessentse, mikor azon kapta észre, hogy két erős férfikar megöleli.

Sikoltani akart, de azonnal lefojtotta a sikolyt.

- Kend az? - mondta.

- Julis.

- No.

- Mőgijettem érted.

- Énértem?

- Érted.

- Mér?

- Mőg ne halj.

- Mőghaljak?

- Nem, ne halj mőg.

- Mér ne?

- Csak.

Így apró szavakba pityegtek egymásnak, mint két kis madár. Mert a madár is, még a fülemile is hosszan csattog, ha hívja, kéri, könyörgi a párját, de ha a bokrok alján összetalálkoznak, akkor úgy csipognak, mint a veréb. Semmi több.

De nem csókolta meg a lányt. Nem akarta megijeszteni. Nem akarta, hogy az azt higgye, hogy egy csókért jött.

Nem azért jött.

- Te Julcsa, Szentmihálytelkén mőghalt a Simon Mihály lánya... Kihíjták az orvost... De a lány csak teccőhalott vót, fölérzött... Az orvos megölte: hogy neki lögyön igaza.

Oly gyorsan mondta el, hogy a lány nem értett belőle semmit.

- Ki?

- Mit törödsz vele... Mögöltek egy szögény lányt...

A lány nem nevetett.

- Talán sajnálná, ha engöm is mögölnének?

A legény hallgatott. Elgondolkodott. Ez igazán komisz egy teremtés. Piros azóta régen a nyakában volna, összevissza csókolná és hálálkodna, hogy rá gondolt... De mért nem jutott akkor eszébe, hogy ha Pirost ölné meg a medikus?

Odanézett a lányra. Szívbeli sajnálkozás volt benne, mintha beteg volna. A lány. Piros rózsás az orcája, de túlságosan, mint a betegé.

Feltolta a kalapját és megdörzsölte a homlokát.

Soká hallgattak. Mind a ketten maguk elé néztek.

Most valami kis nesz volt a házban. Julcsa megijedt, hogy az apja felébredt, itt leli a betyárral.

Igaz, hogy ő a betyártól nem fél, de az apjától annál jobban.

Elugrott azért, intett a legénynek is, hogy húzódjon.

De az nem húzódott hátra, hanem inkább előrelépett. A világosba. Ahol a csillagok jobban meg tudják mutatni, hogy itt van.

- Ki van ott he? - jött ki pisztollyal a kezében a gazda.

A legény még közelebb jött.

- Azt akarom mondani - szólt.

- Te vagy az?

- Én.

- Mit akarsz?

- Nem mondtam mög.

- Mit?

- Amit akarok.

- Mit akarsz?

A legény szinte fenyegetően jött rá, mert megsértette az a hideg faggatózás.

- Azt mondom kendnek, hogy nem azért hajtottam, hogy neköm pénzt adjon kend.

- Mi bajod?

- Nekem a kend pénze nem kő.

- Add vissza.

Ezen a betyár meghökkent. Egy fillér se volt nála. Mert még azt a kis pénzt is odaadta Píse Matyinak... Vissza tehát nem tudja adni, nem is azért jött, hogy visszaadja. Eszébe se jutott, csudálkozott is, hogy Veszelka vissza akarná venni a pénzét.

Egészen megzavarodott, most már nem is tudta, mit mondjon, mit csináljon.

Csak most eszmélt rá a pénz értékére. Ha most a kezében volna az a marék papiros, amit a gazda adott, amit ő mingyárt továbbadott Bánnak, akkor tudná, mit tegyen. Akkor most a szemébe vágná ennek az embernek. De üres kézzel úgy volt, mintha kivették volna a fegyvert a kezéből.

- Hajtsa ki a marhát az ólbul - mondta -, visszakapja a pénzét.

Veszélka hallgatott, aztán kurtán felnevetett.

- Ha már az az ólba volna - mondta. - Nem is volt az ólba, karámba vót... Azért vagy hát olyan nagyon föl, mer má kilested, hogy nincs itt a marha...

A legény hallgatott. Ő bizony nem vette észre, s azt igen röstellette. Hogy is lehet, hogy ő azt nem vette észre, milyen csönd van az udvaron. Mert tizenhárom darab jószág azért éccaka is szöszmötöl s hangot ad.

Nem a barmot lesi a fülemile.

De mintha valami rekedt böngés jönne az ólból.

- E' nem belőlük való - mondta vidáman Veszélka. - E' még a múttkori... Azt nem adom oda a városnak... A mostaniakat már elhajtották... Mönni köll vele a szabadkai vásárra...

Valami derengett a legény fejében: szabadkai vásár.

De most se tudott arra figyelni, amit ez az ember mond, folyton azon jár az esze, hogy hova lett a lány? Mint az árnyék, úgy eltűnt. Hogy lehet az, hogy mikor jött, nem vette észre, hogy a karám üres, most meg nem vette észre, hogy az udvar is üres lett. Hova tűnt el a lány?...

- No még most se gyüsz be?... - mondta a gazda.

A legény nem felelt, de a fejét se rázta.

Ellenben megfordult és visszafelé ment, az ól felé.

A gazda ásított. Szeretett volna aludni már, de ezt a gyereket nem hagyhatja itt. Nem is volna udvariasság, meg aztán az ember nem is biztos benne, hogy nem hajtja-e el, amit még itt talál. Mert a tizenhárom darab már igazán elment Topogóhoz, azokra várnak a hajtók. Rózsa Bandi is velek ment, de a két szép ökör még most is itt eszi a szénát. Azt úgy tartja, mintha maga nevelése volna, hogy semmiféle bilyog nincsen rajtuk.

Hogy a vitának elejét vegye, bekiáltott:

- Boris fiam!... melegítetök mög a vacsorát!

Már ez elég is volt, látta hogy odabent ég a mécs.

De azt nem látta se egyik, se másik, hogy a szür árnyékában ki kuttog. Ki lappong.

Hogy Pizse Matyi mint valami patkány mocorog, hallgat, nyitja a fülét, hogy valami szót megértene.

De ahhoz távol voltak, meg nagyobb barátságban valahogy, minthogy olyan hangosan beszéljenek.

Elég ez Pizse Matyinak, hogy kiokoskodik, hogy itt csakugyan tisztára őellene megy a pakli. Mert mit gondoljon egyebet? Hogy a vezér otthagyja őket minden szó nélkül s visszajön!... Kicsit későn érkezett, tehát azt nem figyelte meg, hogy Rózsa Sándor a lánnyal fülemilézett: ő csak azt látta, hogy Veszélka Péter micsoda nagy barátsággal diskurál a fiúval.

Nagy elvakultságában még azt se vette észre, hogy a tizenhárom darab jószág nincs a pajtában.

Nem is nézett be a pajtába. A két ökör nesztét hallotta; fel se tudta volna tétélezni, hogy a többi nincs ott.

Már alig várta, hogy lóra ülhessen, mehessen... ahova akar...

De éppen mikor már azok bementek a házba, s ő is útra akart kelni Szöged felé, legnagyobb megütközésére a másik két társát is látja jődögélni.

Micsoda szerencse, hogy a lovát oly messze, a tanyán túl csapta el. Ezek megismerték a Csillagot, abból tudták, hogy jó helyen járnak. Ezért egészen egyenest a tanyába hajtattak minden gyanú nélkül: hallotta az Imre hangját, ahogy mondta:

- Én mög pörkőtt szagot érzök.

Evvel leszálltak a lóról, indultak be.

- No mögájjatok - morgott Pische Matyi: - Csak én vóttam bűdös... Csak éngöm akartok tik kijátszani... De majd adok én néktök... az ántikrisztusát... én adok... Ha még nem vótatok perzekútorkézön, most lösztök...

Evvel elbukált a lova után.

Míg a bográcsig jut az ember

Rózsa Sándor előrement, mikor a házba bementek.

Cifra szüre a vállára volt akasztva. Gombakalapja a darutollal hetykén a fejébe nyomva.

- Aggyon Isten jó estét - köszönt, ahogy bent volt.

A két nőcseléd odabent nagyon meg volt lepve. Juliska el is bújt, csak úgy dugta a lángoló arcát a tűz felé, hogy arra lehessen fogni, hogy mitől pirosodott úgy mög. Az anyja meg csak kinyitotta a két kezét:

- Néköd is, szép öcsém. Mégis mögembörségöté?

Rózsa Sándor nevetett, hagyta, hogy Péter bátyja leemelje a szűrt a válláról, s nem tudva hova tenni, a lány ágyára vetette.

Ezen a két fiatal nagyon megilletődött.

- Készön vótunk egy kis vacsorával - mondta Tövis Boris -, de úgy elvitt a fürgeteg bennetöket, hogy még a szelit se láttuk. Hát mögmaradott valami belüle.

Evvel a meleg tűzhöz emelt egy hatalmas nagy vashográncsot, felakasztotta azt a szolgavasra.

Itt a házban bent is még mindig régi pásztor módra főztek a pajtákból fabrikált tanyákon. Ez is csak akol vót valaha, a Veszélka tanyája. Azért volt oly tágas, öblös.

- Üjjé le.

Rózsa Sándor csak állott s mosolyogva nézte Juliskát, ahogy a tűznél sűrög-forog.

- Üjjé má le, no - sürgette a gazda is, mert az a rendje, hogy a vendég két-három kínálásnál hamarabb a viláért le nem ül, hacsak meg nem akarja sérteni a háziakat a hengegésivel.

De Rózsa Sándor nem akarta, hát elvárt néhány erős kínálást.

- Nem fárattam ee - mondta nyájasan azon a szép vékony, csengő hangján. - Köszönöm, nem fárattam ee.

- Nem is attú - szólt bele Juliska, amin hirtelen a szülők megütődtek. De nem tulajdonítottak neki semmi fontosságot. Így osztán tovább diskuráltak.

Rózsa Sándor tudta, hogy nem lesz jó Juliskával nagyon nyíltan cicázni, nem illik. Hát így csak leült és megpödörte kis bajuszát. Mosolygott. De azt se nagyon mutatta.

Már nem félt a Julistól. Nem félt attól, hogy a Julis fél.

- Nincs rossz idő - mondta. - Nem esik.

Ez bizonyos volt. Már három hete nem volt semmi eső. Igazán ennél nagyobb újságot nehéz volt mondani. Akárki ki is nézhetett, ha akart, láthatta, hogy nem esik.

- Nem - mondta a gazda. - Nem esik. Mert hát nincs víz az égbe. Nincs minek esni.

- De a fecske nagyon verte a szárnyával a vizet - szólott a legény.

- Igazán? Akkor mégis fordulhat.

Ez olyan nyilvánvaló volt, hogyha a fecske a szárnyával veri a vizet, az esőt jelent, hogy ehhez még csízió se kellett. Ezt mindenkinek kötelessége tudni.

- De a barom *a jobb ódalán* feküdt - szólt ismét a legény.

A barom. Hát a barom az nyilvánvalóan a vásárhelyi barom lehetett, mit megfigyelt. Az pedig az estefelé lehetett. Ha a barom még akkor a jobb ódalán feküdt, ez is van olyan nagy eset, mint a fecske szárnya... Mert ha a barom a jobb ódalán fekszik, az éppen azt jelenti, hogy *jó idő lesz*... Most már aztán kinek higgyen az ember? A fecskének, aki azért veri szárnyaival a víz színét, hogy hirdesse, hogy eső jön, vagy a baromnak, amék azért fekszik éppen a jobb ódalára, hogy állítsa, hogy jó idő marad...

- A tyúk is nagyon verte a port - mondta Juliska.

Ez is esőt jelent, de azért az anyjuk nem amiatt pillantott a lánya felé, hogy igaz-e vagy nem, amit mond, hanem azért, mert a lánynak hallgatnia illik, ha idegen legény van a házban... s ez a lány már másodszor is szólt... Mija? Tán mögbolondút?

Nézett is bocsánatkérően az ura felé, aki azonban nem vette még figyelembe a lány viselkedését, úgy el van foglalva a betyárral; ez az anyát meg is nyugtatta. Nem szerette volna, hogy az apjuknak feltűnjön a dolog.

- Akkó mégis eső lösz - nevetett Rózsa Sándor, s felvette a poharat, amit közben megtöltött a gazda a csobolyóból.

Mert poharat tett az asztalra az anyjuk. Az pedig csak a nagy vendégeknek dukál. Pohár. Az egész házban összesen kettő van, de abból is csak az egyiket tette ki. A gazda maga a csobolyóból ivott.

- Mer lassan mögy a kapálás. Száraz a föld. De a búza mán egészen mögérött, gyüvő héten má bele is állunk. Hát arrafelé milyennek mutatkozik?

Most nehéz lett volna megmondani, mit jelenthetett ez a kérdés, hogy arrafelé? A betyárnak nyilván az egész határ, mind a negyven kilométer keresztül-kassal arrafelé volt, de a gazda bizonyosan valahova gondol... A pedig nem lehet más, csak Rösztke... Mind a ketten tudták már a másiktól, hogy odavalók.

- Szikáncs - mondta a legény.

- Ott se vót esső - felelt rá a gazda. - Ott is eefogadnák... - tette hozzá. - De arrafelé nem fürödnek a tyúkok.

Tövis Boris hallotta a szót: aha, hát az ember is mögértette a jány szilajságát! Van ennek füle. Ennek az embörnek.

- Én emlékszek Rúzsza Andris bátyámra - mondta a gazda -, vót neki Rösztkén háza is. Búza Maris lakott ott mellette.

A legény elgondolkozott.

- Búza Marcsa néném - mondta. - Jól mondja, bátyuram. Búza Marcsa... De sokszor adott egy darab könyeret... Mikó eemöntem a kolomppaa... Mer olyan vótam én, mint a bárány... mikó kicsi vótam: kolopot kötöttek a nyakamba, bé a kukoricásba, hé... Maradék Pálnak a nagyanyja. Maradék Jánosné is jó vót énhozzám... Az is mögszánt, ha möglátott... Mindönki jó vót énhozzám. Mondhatnám, igen jó árságom vót nekem a rösztkei határba...

- Jó vót ott annak is, akinek élt az apja mög az anyja - mondta a gazda, Veszélka Péter, s ő is visszagondolt.

De Rózsa Sándor nem törődött avval, amit a másik mond. Most, hogy olyan helyre került, ahol maguktól hozták szóba a gyerekkorát, meg hogy itt volt Juliska, aki mindig úgy állott, hogy félig háttal, a fejét egészen elfordította, hanem azért lehetett látni a mozdulatjából, hogy mégiscsak nyitva tartja a fülét, nem akar egy hangot se elveszíteni, amit ő mond...

- Nem vót időm mögnézni a házat. De még most is mög tudnám magának mutatni, Pétör bátyám, ahun az apám háza állott... Ott születtem.

- Én is mögmutatnám neköd azt a házat, ahun én születtem.

Míntha az éppen egyre menne - nevetett magában Juliska -, itt egyik születött, ott a másik, de Rózsa Sándor csak egy van...

- Tudod-é, hogy mi lött Maradék Pálnéval? - kérdezte hirtelen Veszélka gazda.

- Nem.

- Különben sömmi se lött, csak éppen az urát, aki a Tisza-tóttésen dógozott: érte mentek, osztán befogták katonának, osztán eeküdték a trancporttal. Még az utóssó percbe vót. Akkó indították a trancportot a katonák. Így ötet is eeviték. Katonának. Tizenhat esztendőre.

Rózsa Sándor felugrott.

- Az annyuk keserves... irgalmát... - lihegett fel.

A gazda újra töltött a pohárba.

- Nem tudunk mink az úristennel kibabrálni - mondta. - Se a császárral. Mög a császár embörivee.

Letette a poharat, intett. Ő maga ivott újra a csobolyóból, de Rózsa Sándor nem nyúlt a pohárhoz.

- Ha közbe nem akaszkodunk, akkó mi lött vóna... No, mi? Maradék Pálné kiheverte vóna a perzekútorcsókot, az ura elfelejtette vóna vele, lekoptatta vóna rulla... De így most mán eevitték... tizenhat esztendőre... Tizenhat esztendeig nem fogja vigasztalni a kedves feleségét.

- Mé mongya ezt kend?

- Nem mondom sömmiért... csak azé mondom, hogy te még nem tudod, hogy kivel szállottá szömbe, öcsém... Mer arra ee kő készülni... Most má sose vagy biztosságba... Ha esső nem lösz, akkor is lösz. Golyóösső, a lösz...

Tövis Borcsa az urára nézett, megértette az embert.

Hú, okos ember ez. Möghallotta, hogy a jérce karácsonykor elkukorikolta magát: így mondják, ha szerelmes lány elszólja a titkát... Így szépszerivel adja ki neki a levelet.

Félt, többet ne találjon mondani az ember, mint kell. Mert ez a bolond, ha megéri, hogy itt hiába keresgél, még főgyúttya a házat a fejük felett... Mi az ennek...

Úgy állott azért, hogy a legény se lászson az arcába, meg az urának is integethessen, ha kell, hogy csínnyán!

De a két fiatal nem nézte az öregeket s nem leste az öregek arcát: ők a legnagyobb titokban csak egymást lesték.

- Nézze - mondta Rózsa Sándor. - A ló lába átlépi a határt...

Ennek az volt az értelme, hogy ha ő házasságra gondol, akkor ő hajlandó elköltözni a szegedi határból.

- Úgyse bírom én itten. Most is annak a szögény Sin Mihálynak a jányát, hallották-e?

- Nem. Mondd má.

- Mögfagyott. Úgy vót, möghótt. Mindönki annak ítélte, de az orvos is, améket kihoztak Szögedrül. A Pruksa doktora. De a jány fölérzött.

Az asszony megborsódzott. A parasztasszonynak legnagyobb réműlete, hogy ha a koporsóban fél találna ébredni! Azelőtt nem is engedték a halottat eltemetni egy egész hétig. Tanultak abból, hogy a nagyuraknál a régi századokban három hónapig, meg fél évig se volt meg a temetés. Báthori Gábor erdélyi fejedelmet tíz esztendő múlva temették el. Hát a szegény ember is megengedheti magának, hogy egy hetet adjon a szeretteinek: akkor legalább mögbizonyosodik felőle, hogy igazában való halott-e. Mert ha bomlásnak nem indul, világért el nem temették volna soha... (Még nekem is azt súgta a fülembe az édesanyám, mikor nagybeteg volt, hogy ha meghal, orvossal szúrassunk a szívébe.) Tövis Borcsa is attól borzadt meg, hogy mi lenne vele, ha a koporsóban ébredne fel. Nem élné túl.

A legény lassan, nyugodtan s izzóan folytatta:

- Az orvos még ott vót. Tél vót. Szögény lány mögfázott. Bevitték hozzá... Az orvost. Mönjenek ki... Kimöntek... Akkó adott a lánynak egy nagy pofont, hogy az visszaesött... akkó a szívébe bocsátott egy hosszú tűt... Ha ü éccő azt mondta, meghótt, akkó meghótt... Ilyenek az urak...

- Ne beszéljetek mán ilyenöket! - mondta az asszony. - Mee végöm lösz no.

Beleképzelte magát.

S levette a bográcsot és előrehozta a karikafára.

Már az szépen párolgott, gőzölgött.

Mikor éppen enni készültek, hát dörömbölés van odakinn.

Kinyit a gazda, s nini, ki van ideki.

A két jóbarát, Veszelka Imre, mög a másik, akinek a nevit se tudják, a veres ember.

- Gyertök be. Épön jókor.

A két szűrös ember bejött.

Veszelka Imre úgy dagadt, alig fért be a nevetéstől vagy a szélességétől, magasságától. Bán is derűsen lépett be s kívánt:

- Csés jó estét.

Aztán hozzátette:

- Kurrentájjunk valakit vagy valamit. Egy jó vacsorának mink se vagyunk ellenségi.

- Része lögyön benne - mondta a gazda.

A gazdasszony is tódította:

- Bizony nem is értöttük, hová möntek maguk. Mink itt csak főzzünk, főzzünk, maguk mög mönnek világgá...

- Hát mán itt vónánk - szólt a vörhenyeges ember. - Egy kis áldomásra.

Veszelka Imre már tette is lefelé a szűrét.

- Hogy van ked, Boris néném?

Mert hiszen ő rokon.

- Vödd elő a későd, ne beszélj, ögyé.

Mire aztán Imre nem is kínáltatta még egyszer magát.

Tánc, vagy lakodalom?

Ahogy a jó paprikás húst elfogyasztották, de olyan alaposan, hogy Veszélka Imre még a bogrács ódalát is kitörülte, hogy annak a jó zsírjának a legkisebb cseppje se menjen kárba, a bor is kézről kézre járt s egyszer csak Rózsa Sándor bekattantotta a bicskáját, s ahelyett rázendített arra, hogy:

*én vagyok a kunsági fi
neköm nem parancsol senki
se a jászság se a kunság
se a szónoki bíróság*

*faluvégön egy fejr ház
ha ránézök a hideg ráz
ráz de nem a fehér házér
benne lakó barna jányér*

*kertem alatt szól a páva
én vagyok az igaz árva
nincsen neköm édosanyám
aki gondot visejjen rám*

De erre a gazda folytatta azt a verset, amirül úgy gondolta, hogy a legény el akarja hallgatni:

*kertöm alatt szánt egy eke
barna legény mögy mellette
úgy mögtetszött a termettye
a halál választ el tülle*

Rózsa Sándor nem haragudott meg. Folytatta s nevetett:

*ez a kis jány ez a barna
mögcsókóna ha akarna
de nem vót igaz szeretöm
verje mög az én teremtöm*

Mire az apa azt kezdte, hogy:

*ez a kisján ez a szöke
megöle`ne hogyha merne
ez lönne igaz szeretöm
álgya mög az én teremtöm*

Mert hogy Juliska fekete, mint a bogár s nem *szöke*.

De egy apa akarja felvenni a versenyt a szerelmes legénnyel? Rózsa Sándor már úgy dalolta a szöke nótáját, mintha barnának szólana. De oly okos volt, hogy nem nézett sehova, se a sarokba, se a pallásra, se az anyára, se a lányára... Mintha senkinek se szólana a nóta... Elég az, ha érti, aki érti...

*mögkereslek szállásodon
veled hállok te ágyadon
fehér karom rejád rakom
piros orcád megcsókolom*

*nem danólok én oly nagyon
mert kihallik az ablakon
arra jár az én angyalom
szömemre hányja az nagyon*

Végtelen a nóta, mégis mennyit lehet vele mondani.

Mindenki együtt dalolt a legénnyel. Mint a templomban, jólesett a tüdőknek a tágulás. De az asszonyok még nem danoltak. Az nem illenék. Annak is megjön a maga ideje. Még a csárdásné is csak jó sokára ered bele a nótázásba, hát még a tisztességes kotlóalja parasztasszonyok...

*mikor piros hajnal hasad
kis pej lovam nyerög alatt
lovam lába indulásba
rúzsám szája búcsúzásra*

*átalmöntem a kőhídon
utánam jött barna húgom
nem a húgom a galambom
piros orcáját csókolom*

*hat ökröt adtam egy lójér
hatvan tallért egy nyerögér
száz aranyat egy szép lányér
kit nem adnék egy világér*

De már ezt mégis sokallja egy jó apa, hogy a lányára ilyen zápor eredjen, mikor a lány éppen menyasszony... Hiszen ballagnak már a tizenhárom darab marhák a Topogó uram karámja felé: ha ez meg nem hozza a víg menyasszonyságot, akkor soha semmi. Más irányt akart hát adni a nótázásnak.

Ha ezek a betyárok nem akarnak kitérni az egy nótából, rá lehet erre húzni akárhányat:

*a szögedi temetőbe
éccő vótam életömbe
léfeküttem kapujába
világoskék nyoszolyába*

*azt gondótam esső esik
pedig a szömem könnyezik
szömem könnyes orcám nedves
mind téérted van az kedves*

*mondta neköm édosanyám
ország-világ lösz a hazám
tüskebokor a szállásom
ott se löszön maradásom*

No lám, jó ez. Hej, nem könnyű dolog édesapának lenni. De lám most jön Tövis Borcsa, az urának segítségére, íme kezdi a szép szomorút:

*nem t'om ki járt kis kertömbe
fekete holló képibe
szögte virágom tetejit
rozmaringom ződ levelit*

*nincs e világon drágább kincs
mint kinek szeretője nincs
mert az soha sem szenved kint
senkire búval nem tekint*

*jaj istenöm jaj istenöm
jaj hogy kő elfelejtenöm
azt a sok szép szavad lelköm
kive' csalogattá engöm*

De már ezt Rózsa Sándor is megelégelte, mert hamar rágyújtott, aszongya, hogy aszongya:

*olyan szeretőm van neköm
hazáig elkísér engöm
kétsző gyün föl a hóvilág
mikó magátül elbocsát*

De az asszony már belejött, rákacsintott az urára:

*uccu bizony gyócsingesöm
engöm ugyan ne csipdössön
ha csipdös is úgy csipdössön
vasárnapra kihirdessön*

Csak elfelejtette, nevetett magában Rózsa Sándor, a nóta folytatását:

*vetött ágyam régön várja
az ajtónak sincsen zárja
nappal osztán dógozgatna
éjjelre hazaballagna
végigmögyök egy udvaron
bor pecsőnye egy asztalon
rózsa virít a tányéron
a babám vár puha ágyon*

Már azután nem tudták, ki kezdte, ki hagyta: most már, elébb csendesen, Juliska is beleögye-
ledett:

*ablakomon ne kocogtass
gyüjj be ha böcsületös vagy
alszom én is alszik más is
gyere rózsám aluggy te is
udvaromon két kis csirke
egyik kakas másik jérce
gyere rúzsám oda este
jó vacsora lösz belüle
kis kertömbe egy olajfa
ölejj mög rózsám alatta
úgy ölejj mög mint magadét
lőhetek én még a tiéd*

*szeretöm én azt a papot
aki körösztoni szokott
szeretöm a rózsám nevét
mer kedvemre körösztonék*

Csak úgy fellélegzik az ember, ha kedvére megy a nóta. Kiegyenesíti a derekát, megriszálja magát, a kötényével is csapkod, legyezi a szoknyáját, mert az is nagyon kezd már lengedezni, repkedni!

*annyi neköm az irigyöm
mint a zöd fűszál a rétön
hun fővesznek hun létösznek
az irigyök majd mögösznek
még az is baj ha rád nízök
bánják ha veled beszélök
barátságból melléd ülök
rosszra vélik az irigyök*

Most a legény felállott. Bán táncot kezdett citerázni.

Rápendített a kanásznótára, azt énekszóval is kísérték a férfiak.

*ee 'szaladt a siska göbe kilenc malacáva'
utána mönt a kanász fényös baltájáva'
hüccs ki siska a berekbű csak a füle láccik
kanász legény a bokorba babájáva' jáccik*

Erre lehet járni a kanásztáncot, az ősi magyar haditáncot.

A Rózsa Sándor csizmájáról csak most lehetett megtudni, micsoda boszorkányos fürge pár csizma az.

Annyi az egész tánc, hogy egyszer a jobb, aztán a bal csizma orra megrúgja a másikon átvette a földet. Keresztbe oda, keresztbe vissza. Akkor felvillan, de ugyanakkor, már abban a pillanatban lobban fel a másik csizma, s már veti át orrahegyét az előbbin. De még arra van ideje, hogy míg ő áll a földön, azalatt is billen egyet ütemre.

De micsoda mesterség. Micsoda veszekedett frissesség.

Rózsa Sándor úgy járta, ahogy csak Balassa Bálint járhatta háromszáz évvel azelőtt a király színe előtt:

*ödd mög fene a göbét
még a malacát is
malaccának malaccát
még a kanásszát is
hejj té élet betyárélet
ez ám a gyöngyélet
ha mögunom magamat
magam is így élek
mögismerni a kanászt
fürge járásáru
tűzött fűzött bocskoráru
tasisznyaszíjjáru*

*hejj élet élet betyárélet
ez ám a gyöngyélet
ha mögunom magamat
magam is így élek*

De most ennek van egy másik figurája.

Rózsa Sándor két tenyérrel a földre borul, úgy táncol a két csizma, hogy ő két tenyerén támaszkodik, a csizmái mint a rezgőnyárfa levele, oly könnyedén billegnek; ugrik, szökdel át egyik orra hegye a másikon, a bő gatyá úgy rezeg, mintha a vihar rázná kint a zászlórúdon.

Ahogy evvel betelt, felpattant és kézen kapja Juliskát, most avval a dobogósat.

A szilaj kanásztánc nótájára, a citera majd megpattan, egymásnak feszülnek. Két feszülő karral fogják egymást, egymás kezét. Lábuk feje majdnem összeér, egymás orrahegyét szinte érinti a kéz, láb, felsőtestüket hátravágják és három dobbantás jobbra, három dobbantás balra. Kezdi jobbra a jobb láb, egy, két, három, ledobban mellé a bal; akkor kezdi balra a bal láb, egy, két, három, ledobban mellé a jobb.

Pillanatnyi megálló.

Most dobban jobbra a jobb láb, ledobban a bal: kezdi újra a bal láb, ledobban mellé a jobb.

*bemöntem én a kocsmába magamat mulatni
utánam gyüött kisangyalom
magát fitogatni*

*muzsikának szép a hangja
kisangyalom gyere haza
de csak úgy ha löhet
de csak úgy ha löhet*

Az apja meg az anyja, de néztek ám. Micsoda egy lány ez! Az ő lányuk volna ez? Hol szedi ez eztet?

Mintha nem a kisfiúk meg a kislányok tanulnák a táncot a lakodalom udvarán a csikorgó teleken. Meg a réten, a forró nyarakon.

S most fordítva, mikor a legény jobbra jobb, akkor a lány balra bal

Mögfordulnak.

Jobbra jobb és balra bal, balra bal és jobbra jobb.

Akkor felszökellenek, derékon ölelik egymást.

És most ugyanaz a tánc, de nem dobbantósan, csak lábujjhegyen.

Könnyen. Annál nehezebben.

Boldogan. Annál fájdalmasabban.

Mind a kettő érzi, hogy most valami történt. Most valami lött. Egymáséi lettek.

A lánynak talán eszébe jut, talán eszébe se jut.

Hogy vőlegény is van a világon.

A legénynek eszébe jut, talán eszébe sem jut.

Hogy betyár is van ezen a világon.

Félguggra eresztik magukat, mint rugó felcsapnak.
Most a legénynek de megvillan valami az eszében.
Felkapja a lányt, az ölébe, egyedül járja vele a táncot. A guggolóst is.
De nem ez villan az eszébe, hanem az, hogy ki az udvarra, fel a lóra, el.
Csak az apának is van esze. Az öreg Veszekának.
Már ott áll az ajtóban.
De ott állhatna százszor, ha más valami nem történik.
Juliska merevedik meg, eltolja magától a legényt.
Mire ennek lelohad a hősége, a tüze.
Leteszi a lányt.
Megtörüli homlokát bornyúszájú ingének szárával.
S az asszonyt szedi fel, Tövis Borist.
S abban is felújul a régi vér.
Bán a csárdást kezdi.
Ez a csárdás igen egyszerű, igen ízes. A lábfejek, térdek ütemes billegetése. Néha csak lábujjhegyen van a táncos, a térde mozog, a teste ring. Most együtt, most külön a férfi, külön a nő. Milyen szépen lehet ezt az idősebbeknek már kisömmizni, hogy fel lehet a fiataloknak csigázni.

*kicsi neköm ez a ház
kirúgom az ódalát
jár a farod mint a csík
mind akit a bóha csíp*

De már a férfiak is megunták, hogy üljenek. Ha dolog van, dógozni kő, míg munka van, munkáni kő.

*embör embör de jó kee
de jó vizet hozott kee
ha még éccő eemén kee
tovább oda lögyön kee
te ne szójj
te ne láss
érjön el a vakullás*

Virradt, mikor megelegelték.

- Hát, gyerökök, most mán innen el nem möntök. Ott van a jó friss széna az ólba, aluggyatok estig.

- De a lovat behozzuk - mondta Rózsa Sándor. - Magunkhó.

- Felülem beköthetitek.

Be is kötötték.

Már szépen világos volt, mikor mindenki lehunyta a szemét.

Úgy aludtak, mintha agyonütötték volna őket.

A csűr

Veszélka Péter ahogy elrakta a jászolba, a szénába a legénykéit, maga is ment vissza aludni még egyet, mire a nap igazán kikelne a maga jászlaból.

Már beszűrődött a pirkadás világossága az ólba, a két címeres ökör szépen hersegtette a vastag szárú nádi füvet, amit eléje vetett. A két ló is, meg a tehén is, a metsző bornyú, meg voltak elégedve a sorsukkal. Legalább nem panaszkodtak neki, hogy kiféle az a három új ló, akit melléjük kötöttek. Állatok hamarabb összeszoknak, mint az emberek.

Ahogy azt látta, hogy a három részeg ember elvetette magát a szénában, felsóhajtott ahhoz a magasságbeli jóistenhez, hogy mi a gutának is kezdett ő ki ezekkel... Több kár lész ebből, mint haszon...

Míg bebandukolt az udvaron keresztül fapapucsában a házba, nagyot ásított, azt mondta:

- Hogy a perzekútoroknak is nincs eszük. Most milyen jól el löhetne csillapítani a szögedi pusztákat...

De mikor bement a setét házba, a fulladt meleg levegőbe, örömmel látta, hogy már az asszonyok alusznak. A felesége még vackolódik, de a kisjánya már az igazak álmába fordult.

Szögény kisjány - gondolta magában -, táncolni tud, de azért majd csak én táncoltatom mög a cafrát.

- Még csak e hibádzik - mormogta a feleségének -, hogy ez a te jányod betyárokkal táncoljon.

Az asszony beljebb húzódott.

- Fijatal, nem tudja még, mi a.

- Nem tuggya? Hát ne is tuggya mög.

- Aluggyon kend, eefáradt kend.

- Én el... Nem is bánám má, csak mög löhessön éccör nyugodni... De mindig csak lóháton... Öreg vagyok én má... Mán én csak ott szeretek leszállni a nyeregbű, ahun fölüttem.

Rátette a kezét a feleségére.

De hirtelen.

- Embör - szólalt meg az asszony -, gyűnnek a perzekútorok.

- Az eszöd tokja - mondta Veszélka Péter.

Az asszony hallgatott.

- Mindig ilyeneket találsz ki. Látszik, hogy csak egy gyáva asszonycseléd vagy.

De már csak azért szidta az asszonyt, mert mintha ő maga is sejtene valami tompa lódobogást. De nagy csapat ám. Csak úgy reng bele a föld.

Mire feleszmélnének, mi az, Juliska már ki is ugrott az ágyból, suhan kifele.

- Hova mögy ez a lány? - dörgölte a fejét Veszélka. De nem a lányon járt az esze, hanem a kábultságot verte ki belőle. A sok bor, evés után, a sok éjjel-nappali fáradtság után nehezen bírt emberré lenni.

- Hol ez a lány? - ordított fel, arról jött rá, hogy csakugyan a perzekútorok, hogy a lány kiment megszabadítani a betyárokat. - Hírbe hozza neköm magát!

Evvel leugrott az ágyról, csizmát kezdett húzni.

Most hiába potyázta el a szép tizenhárom darab marhát, ha Topogó uram meghallja, hogy a lány a betyároknál találtatott. Soha nem adja ide a fiát ezért a lányért.

Felrángatta magára a nadrágot, csizmát, úgy egy ingben készült ki a házból, mikor megállottak a lovasok az ablak előtt.

- Hé, Veszélka! - hallotta a hangot.

- Eriggy mán a jányod után! - mondta Veszélka.

Újra hallatszott a kiáltás:

- Veszélka Péter! Itthon vagy-é?

- Kija?

De csak újonnan verték az ablakot.

- Még se mégy? Mégis itt vagy?

- Hun mönnyek?

Veszélka káromkodott:

- Löhet, hogy ú maga is itt van; Topogó uram.

Szédült a feje ettől a nagyobbik rémülettől, egészen semmibe vette, hogy perzekútorok verik az ablakot.

Majd megbolondult a rettegéstől, hogy a lány a kívül van. Kínjában még a nyakravalóját is kezdte föltekerni a nyakára.

Az asszony is öltözött. Hogy lehet most kimenni.

Kendőt kötött a fejére. Előtte már ott volt a vászonkötény. Most csizmát vagy papucsot keresett az ujjával az ágy alatt. Nem tudta mitévő legyen, hogy kell most mögállani. Kimenjen-é vagy itt maradjon bent.

Nyílt az ajtó, belépett egy perzekútor: Égető.

- Veszélka Péter!

- Az istenér' - mondta Veszélka -, mönnyön innen, itt van Rúzsa Sándor. Mind az életivel jáccanak, möghalnak!

De kint a nagy dobogás még közelebb jött.

Juliska már azalatt felébresztette a három betyárt, már ki is szökött az ólból, az ól mögött bújt meg a kertben. Úgy csúszott visszafelé a ház iránt.

Rózsa Sándor azonnal talpon volt, észnél. Úgy érezte, sose volt életében ilyen friss és jól kialudott. Az egész feje világos volt.

- Ebbű is tanútam - mondta. - Soha többet olyan hajlékba le nem hajtom a fejem, améknek csak *egy kijárása* van.

A két ijedt rabló zavarosan nézett rá. Imre nagyon meg volt rémülve, de Bán is rosszkedvű volt.

- Lóhoz!

Szólt Rózsa Sándor, s kinézett az ajtónyíláson az udvarra.

Egy perzekútor jött rá szembe; ezért visszahúzódott.

A másik két perzekútor most jött ki a házból a gazdával.

- Eriggy innen! - mondta Rózsa Sándor a perzekútoroknak, aki bizony megilletődve állott meg, se rárohanni, se elmenni nem mert. - Ereggy! Mer embörhalál lösz!...

A perzekútor hátrább húzódott, és élesen füttyentett.

Helyet keresett, ahol védett lenne a lövés ellen. A kút megett kuporodott le, előkészítette a puskáját, ami a kezében volt, felhúzott kakassal, csak elfelejtkezett róla a nagy ijedelemben.

Kotolár mezei kapitány beléptetett az udvarba.

Óvatosan jött a hajnalban. Még nem volt oly világos, még nem lehetett egészen látni mindent.

De azt azért tudta, hogy egész alakot mutat. Még csodálkozott is, hogy talán nincs itt senki, hogy még egy lövés se dördült el.

- Ki van az istállóba? - kérdezte Veszelkát, akit jól ismert. Veszelkát mindenki ismerte a városnál. Gyüszmékkelő ember nem marad ismeretlenül.

- Nem tudom - mondta Veszelka hangosan s még hangosabban: - kapitány uram, nincsen ottan senki!

De csöndesen hozzátette, már egész közelre húzódott Kotolár kapitányhoz:

- Rózsa Sándor van itt!

A mezei kapitánynak is felvont pisztoly volt a kezében, a másikban a másik és a vállán puska.

Úgy ugratott már jobbfelé, hogy az istállóból ne lehessen éppen szembe kapni.

- Aki odabe' van, szólaljon mög! - kiáltotta.

Erre odabentről két lövés csattant fel.

Így a rablók kezdték a lövést.

Kotolár kapitány felemelte a karját a magasba, mire puskákból hat lövés dördült el, és füstszag terjedt el a levegőben. Rátüzeltek az istállóra, annak a falát meglyuggatták.

Rózsa Sándor a két embernek odabent oktatást adott:

- Nektök sömme bajotok se löhet, ha mögfognak is... Csak az, hogy velem vattok... Rám van foguk a röskei Rác Pali miatt... Üjjetök föl a lóra... Este a dorozsmai Ugrató csárdába találkozunk.

Kinézett az ajtórezen, azt szerette volna tudni, sokan vannak-e s merre, de ahogy kipillant, megint öt vagy hat lövés. Sokan lehetnek. Egyet ő is kilőtt, látta, hogy a kút mellől kibukott egy nemes perzekútor s ordít, hogy: a zannya istenit!

- Most!

Ült fel a Csillagra, de Bán akkorára már fent volt, hirtelen felrántotta az ólajtót, ki belőle az udvarra.

Odaki vagy tíz lövés is volt, sok egyszóval, a Bán lova bekapta a golyót, felbukott, elvágódott, hempergésében maga alá szorította szegény Bán Andris lábát.

Alig örülhettek ennek a perzekútorok, már új lovas rohan ki, s durr-durr jobbra-balra, mind a két lövése talál.

Mire a pusztázók új fegyvert szedtek elő, akkorára már a betyár el is tűnt.

Csudára nem a mező felé szaladt, hanem a kert felé, be az udvaron. Veszélka bámulva emlékezett, a múltkor is erre ment. De ő akkor becsinálta a kerti bejárást és most nagyon nézett.

A kertajtó *nyitva volt hagyva* és a hátulso oldalon meg csak a nádkerítés volt a csirkék ellen, azon úgy mehetett át, mint a semmin. Aztán a ház eltakarta az útját, nem is rá ügyeltek: még mindig volt betyár az ólban.

Jött is már ki, csak egy szempillantás alatt, az óriási nagy ember egyenesen rá a kapitányra, belelő, aztán el a másik irányba, meglátszott, hogy nem voltak összebeszélve.

Ahogy vak ijedelmükbe lehetett, egyik erre, a másik arra. De az is lehet, hogy ez is megbeszélés volt, hogy megosszák a perzekútorokat.

Már három perzekútor volt megsebesülve, azok meg se tudtak mozdulni. Összesen kilencen voltak csak, a kapitánnyal együtt.

Ők lélegzettek fel, hogy elvonult a fejük felett a vihar.

Egy betyárt megfogtak, kettő megugrott, de azután amék a pusztának ment neki, vérnyomokat lehetett látni.

A másikat sehogy se tudták hova lett. Mire a háznak arra az ódalára verekedtek ki, ahonnan látni lehetett volna, mintha a föld nyelte volna el. Semmit se lehetett látni. Nem a keleti ódalra futott, amerre világosodott az ég, hanem a nyugatira, ahol szürkességbe volt még minden.

Az egész csata nem tartott addig, míg százig lehet számolni s négy sebesültje van.

- Muszáj volt rajtuk ütni - mentegetőzött Kotolár Miklós kapitány -, mert ha várok vele, akkó nem is látom.

Inkább azt kellett volna mondanía, hogy még soha életében nem vezetett csatát betyárok ellen.

Ezt most ki kell használni.

A ló alá szorult embert ott fogták meg, most is feküdt. Más baja nem látszott, csak a lába kitört, nem tudott ráállani, megnyomta a ló.

- Hogy hínak?

A betyár hallgatott. Ezt nem mondta mög Sándor, mit kell csinálni.

Inkább azt mondta:

- Jaj.

Fájt a lába, de még jobban tette, hogy fáj. Elszántan és konokul nyögött, sziszegett és ordított, ha a lábához nyúltak.

A kapitány:

- Jól kössétök mög.

De a lónak, úgy látszik vége. Alighanem a tüdejébe kapta a vágott ólmot, az csúnyán felszaggatta a szügyit. A vér folyt, egyet-egyet rúgott. Szomorú volt nézni. A perzekútorok is jobban sajnálták a jó erős lovat, mint a veres embert.

- Hogy kerünek ide ezek a betyárok? - kérdezte hivatalos hangon Kotolár kapitány.

Veszelka röstelkedve vakarta a fejét, igen alázatos lett.

- Szégyön, nem szégyön... Nem is meröm mögmondani - szólt -, örülök, hogy tés uram elriasztotta, legalább többet nem gyün ide.

- Fövösszük az írást - mondta a kapitány.

Előrement, hogy egyenesen a házba megy.

Veszelkáné a tornácon várta. Már teljesen fel volt öltözve, egész testében reszketett, ahogy a hidegben szokott remegni az ember, a kezeit tördelte.

- Hun van a jányod? - kérdezte az urától.

Veszelka abban a pillanatban megfordult, futni kezdett. Be az istállóba.

- Juliska! Juliska! - kiabált.

Csak nem halt mög.

Dúlta a szalmát, szénát, az istállónak minden zegét-zugát túrta.

Két perzekútor állott megette, nézte mit csinál.

- Kit keres?

- Senkit. A lányom. Juliska! Juliska!

Semmi válasz, semmi nesz. Senki se látta, senki se tud róla.

Mit volt mit tenni, szédelő fejjel hagyta abba a keresést.

A kapitány az udvar közepéről nézte.

- Lássá kapitány uram, ez az én bajom - mondta sötéten. - Nem tudom, hova lött a lányom.

- Egy húron pendűsz velük, gazembör? - kérdezte Kotolár kapitány.

Veszelka ijedten nézett fel. Inkább az ijesztette meg, hogy a kapitány tegezte; mint valami csordást.

- Isten őrizzen, kapitány uram...

- Hát a lányod?

- Most az éccaka látta először őket.

A kapitány a kilótt fegyverével a földön fekvő betyárra mutatott:

- Ki ez a dög?

Veszelka rémületében csak most nézte meg:

- Ezt nem ismeröm, ennek az egynek nem tudom a nevit.

- No, majd megtanulod. Kötözzétök mög.

Veszelka felhördült. Ezt nem várta. Most betyárság gyanújába keveredett, bűnrészes lesz. Csak állott, hatalmas teste reszketett az indulattól és rettenettől. Két perzekútor rávetette magát, a kéznél tartott béklyóval megbilincseltek.

Veszelka fogoly lett.

Így állott most már a kapitány előtt, aki dühödött volt, hogy két rabló ki tudott szökni a kezéből.

- Ez Rúzsa Sándor?

Veszélka könnyes szemmel intett, hogy nem.

Annyira meg volt sértve, hogy így bánnak vele, hogy az ő árulási jószágát a kapitány nem ismeri fel. Hiszen ő kész minden betyárt kötélre juttatni, hogy tehetik vele ezt a csúfságot, hogy ötöt kötik meg. Tehetetlenségében mást mit teyen, kitört belőle a sírás.

- Beszéjj.

- Soha itt nem vót egy is. Csak most éjfél után zörgettek be, oszt tamburást hoztak magukka'; e volt a tamburás, ez a veres kutya -, oszt csak önni akartak, mög táncóni...

Megijedt, mért mondta, hogy táncolni... Az ember sohase elég okos: ebből azt fogják mondani, hogy jól volt velek...

- Táncóni? - mondta csakugyan Kotolár Miklós. - Hát táncóni! És hol van a tizenhárom darab jószág?

Veszélkának halálra vált az arca. Ezt is tudják! Ez más. Ez már baj.

Ő igazán annyira kívülállónak érezte magát idáig, mintha csak a szomszéd volna, aki nem is látta, nem is hallotta, csak annyit tud mondani, hogy: semmit se tudok... De most ez a tizenhárom jószág... Ez nagyon megrémítette...

- Beszéjj! - mondta a kapitány s végigvágott a korbácsával rajta.

Veszélka már nagyon elszokott attól, hogy őt megüssék. Már oly bátornak és függetlennek érezte magát: el sem tudta volna képzelni, hogy az ő bőrét valaha még korbácsütés érje. De most meghalt benne minden. Csak csuklott össze. Keze meg van kötve, a kötélt úgy vág a húsába, mozdítani se tudja, a vért elkötték... Méghozzá a villogó szemű kapitány, aki új ütésre emeli a korbácsot.

Erre már a sírás is megfagyott a szemében, az arcán. Sírnival csak addig tud az ember, míg méltatlanságot érez: ez már nem méltatlanság, hanem megsemmisülés. Itt nincs sírnival könny, itt csak nincs többet káromkodós indulat, itt nincs emberi önérzet: itt már semmi sincs, csak az összeomlás, a letörtség, itt vége a világnak, vége az embernek.

Hús esztendő megszűnt az életéből.

Visszazuhant arra az időre, mikor ő maga is csak szolga volt.

Már meghalt a vagyon, a tekintély: ebből soha feltámadás nem lesz...

- Beszéjj, mer agyonverlek.

A kapitány újra végigvágott rajta, még erősebben.

Veszélka csak léhogott, csorgott a nyála a szája szélén, a nagy erős ember minden nedvességet eleresztett magában, itt vége.

- Hun van a tizenhárom darab marha, amit a vásárhelyi határbul tegnap este rabóttattá a kommenciós bétyáraidal?

Veszélka nem bírt felocsúdni. Már megint sírnival kell: most ismét egy olyan pillanatra ért, mikor azt hihette, hogy azért ő ma is ember, emberi lény, valaki, aki ura tetteinek... Arca eltorzult és ezerfelé gyűrődött. A könnyek patakzottak az arcán, egyúttal szégyellte, hogy ilyen gyöngé,

hogy ennyire elhagyta magát, csak integetett megkötött kezeivel, mintha azt akarta volna mondani: Hagyjatok, hagyjatok, mindent elmondok, csak hagyjatok egy kicsit, no.

Kotolár parancsot adott, hogy a színt, az ólat, azt mind kutassák ki.

- A lányt hozzátok elő. A lány fogja megmondani, hol a szeretője. Majd abból kiszedjük.

- Nem! - ordította el magát Veszeka. - A lányom sömmit se tud. A lányom soha nem látta ezöket. Mondom, hogy az éccaka törtek ránk és...

- És mögitták az áldomást, kutya!... - csattantott a korbácsával Kotolár kapitány.

Veszeka megrémült.

Erre nem mondhatott semmit, csak azt nem volt képes felfogni, honnan tudja ezt mind ilyen pontosan a kapitány.

- Az én lányom - mondta tördelve, zokogást fojtva -, az én lányom a ménösmestör fiának a menyasszonya.

- Mit hazudsz?! - s Kotolár kapitány újra nagyot csapott korbácsával, hogy csattant.

Veszeka bátorságot merített abból, hogy nem ütötte most meg őt, csak éppen csördített.

- Igön, nemzetös kapitány uram. Topogó uram mögmondhattya: igönis ű kérte mög a lányomat a fiának. Mög is alkudtunk... Hát az az én nagy keserüségöm, hogy éppen mikó mán mög köllene lönni a lakodalomnak, éppen ma éccaka tört ránk ez a három betyár, avva', hogy hallották vóna hírit az egy lányomnak, látni akarják, ötözzön föl nekik lakodalmi ruhába, danójjon velük és táncójjon velük, mög mulasson és csapjunk nekik lakodárét...

- Ne hazuggy! Nem azért gyüttek a betyárok, hanem azért, mert behajtották a tizenhárom darab jószágot, oszt ígérté nekik áldomást. Kifizetted az árát, azok mögosztotak, akkó visszagyüttek, oszt akkorára nálad készen vótt megsütve a hús, készen a bor, mög a muzsikás.

Veszeka szörnyű rémületében is eszmélni kezdett annyira, hogy valaki a bandából feljelentette öket!

Pisze Matyi. Csak az lehet. Az nem volt velük.

Valahogy összekaphattak.

Most mit tegyen, csak tátogott. Az sem volt tanácsos, hogy ő Pisze Matyira rávalljon, hiszen akkor elismert mindent és soha ki nem szabadul az igazság markából... Orgazda lösz... Vége...

Már csak azon rettegett, hogy lányát halva húzzák elő valahonnan, az is volna még a legjobb. Hogy lösz ez a Juliska orgazda lánya... Az embör öt esztendeig kibírja az egyenes tiszta úton, akkor csak egy bolond gondolat, s ilyen hamar rajta az örök ítélet.

Rázta hát a fejét és gyáván, elcsüggedt hangon nyöszörgött:

- Nem tudok én sömmirül sömmit, tekintetös uram... Én, Veszeka Pétör vagyok én, nem Veszeka Imre... Mert teccik tudni tekintetös uram, a lösz itt a baj, hogy mindön családnak mögvan a maga szégyönfája, nekünk is van, Veszeka Imre, avval vétenek össze engömet a felséges urak.

Közben kihajtották az istállóból a lovát, ami mindig kéznél volt, felnyergelve, meg a két címeres ökröt, amit még nem adott el, meg a saját fejös tehenét, a metsző bornyával, amit a főispáni installációra ajánlott fel.

De Pisze Matyi elfeledkezett a két ökrörről, hát ezekről a kapitány nem tudott semmit.

- Magam nevelése ez mind - mondta kérdezés nélkül Veszélka. - A tehen, a feleségem maga feji, a ló az én háttasom...

- MÉR van ezön nyerög?

- Azon járok a mezőre a munkásokat vizitálni, úgy szoktuk, hogy nyerög alatt hájjon, akkó nem fekszik le a ló...

- Együtt akartá mönni a bétyárokkal. Ki tudja, hova hajtattad már el a tizenhárom darab lopott jószágot. Indulni akartá utánuk.

- Én, tekintetös uram?

Úgy meg volt sértve, holott belátta, hogy ez lett volna a legokosabb és legértelmesebb cselekedet tőle, mög is tette volna, ha kialussza magát...

- Hát ez a két ökör honnan kerüt? Nem a püspöki csordából való két ökör ez? Mer onnét is kettőt hajtottak el most valami három hete...

- Ezök az én tinóim, kapitány uram - s még büszkén ki is húzta a derekát. - Ne tessék velem úgy bánni, mint egy tolvajjal.

- Hát hogy bánjak veled? - Vigyétek hátra, vigyázzatok, vissza ne nézzön... Ti mög hozzátok ki a feleségét: hogy egyformán beszélnek-e... Ha intek, vágd a bestyét.

A nemes perzekútor most mind vitéz volt. De erősek lettek! Vérszomjasok! Nagyon megbántották őket evvel az éccakai úttal, meg hogy három sebesült van köztük, meg hogy megszabadult a két betyár, éppen az a bitang Rózsa Sándor, akire jöttek.

Másik két perzekútor csörtető pallossal a derekán, kihajtott a házból két nőt, egy öregebbet meg a lányt.

Veszélkának nem volt szabad visszanézni, a szíve majd megszakadt hogy ezt az ő jó derék, kedves feleségét, hogy ezt most...

- Az én uram sömmibe se vétköös - mondta Boris asszony, még mielőtt kérdezték volna.

- Hallgass! - csördített korbácsával a kapitány. - Akkó szójj, ha kérdözlek.

Veszélkáné kötényét a szemére szorította és sírt.

Mögötte ott állott Juliska, akiről a szülei se tudták, hogy került be a szobába, ahol az ágyban találták meg.

Most kötözött magára kendőt s ruhafélét, mert csak egy szál pendelyben volt.

De nem félt.

Oly nyugodt volt, amilyen kétségbeesettek a szülei.

- Veszélkáné! Maga tisztösségös asszony! Magárúl eddig csak jót hallottam! Mongyon el mindönt őszintén, böcsületösen. Mert ha csak egyet is hazudik, vasra veretöm, oszt uráva' együtt mönnek be Szögedre a város tömlöcébe.

- Szűz Máriám! - vetett keresztet magára Veszélkáné.

- Mikó vötték, kitül vötték ezt a tehenet?

- A tehenet? - kiáltott fel megrettenve Tövis Boris: - Uram, az az én tehenem! Azt én neveltem, a Szöke tehen bornyából.

- Hát ezt a két ökröt? Ezt hol vötték?

- Nem tudom; ezt már az uram szörözte.

Veszélka megtántorodott. Már látta, hogy vége. A felesége rávallott.

- Vásáron?

- Hogyne. Vásáron. Nem is olyan régön. Talán egy hónapja, a szentösi vásáron, úgy gondolom.

- Igön, úgy gondózza?... Hát akkó majd Veszélka fogja ezt behajtani a csongrádi püspök gulyájáig, oszt ott majd mögmondják, hogy ez-é az a két ökör, amit kurrentálnak...

- A nem lösz a - mondta az asszony megsápadva.

- De alighanem a lösz. Hát te lány? Ki a szeretőd? - kérdezte a kapitány.

Veszélka, aki eddig nem vette észre, hogy a lánya is itt van, most újra megreszketett. Még egy kínos hörgés is felszakadt belőle. Reszketett a belseje, hogy a lánya is azért került elő, hogy órá veszedelmet hozzon.

Juliska élesen mondta:

- Neköm nincs.

- Nincs? Hát menyasszony vónál?

- Asse vagyok.

- Ejha!... Asse... No jó. Hát akkó mit kerestél az ólba a betyároknál?

- Sömmit. Nem is vótam ott.

- Még nem is vótá ott?

- Nem.

- Úgy süjjön ki a szömöd?

- Úgy.

- Hát hun vótál?

- Az ágyba.

- Az ágyba?... Ott löltek mög a perzekútorok?

- Ott.

Kotolár Miklós kapitány még mintha nevetett volna is.

- Osztón micsoda ágyad van neköd? Hogy abba az ágyba lött a lábad friss ganéjjal bekenve.

- Itt léptem bele, most e.

- No keresd csak mög a házig, amibe beleléptél...

De a lány nem mozdult.

Az apja lehajtotta a fejét, kínjában kicsit bólintott.

Igen, itt vége mindennek. Mindennek vége. Az ember azt hiszi, elmúlt a szegénységgel a meg-aláztatás is. És nem. Újra itt a korbács. Tövis Boris is lehajtotta a fejét, mereven nézett maga elé.

A lány is elárulta magát, mint ő. Az apja előtt. Igazán még ő se vette észre, mikor jött vissza be a házba. A lány úgy tud surranni, mint az egér.

De kint járt, az bizonyos. Akaratlanul még ő is végignézett az udvaron a ház ajtajáig, de ott sehol sem volt semmiféle trágya vagy ganéj, amit marha állat pottyantott volna el... Csak az istállóban léphetett bele a kislánya, szögény.

De már ekkor hatalmasan sötétedett az ég. Roppant felhők úsztak az égen. Villámos, dombos fekete felhők. Nemhiába mondta az éccaka a lány, hogy nagyon fürdött a porba a tyúk...

- Kössétök az epörfához - mondta Kotolár kapitány, rámutatott a megfogott betyárra, akit a két perzekútor azonnal a fához cipelt, mert egyáltalán nem tudott egyik lábára ráállani, a másikon ugráltatták. Ott megkötötték erősen az istállóból kihozott rudalló kötéllel. Állva maradt a fánál, elgyötört arccal tűrte, tegyék vele, amit akarnak. Meg se pisszent, mintha nem is érezne semmi fájdalmat.

Már a kövér esőcseppek kezdtek hullani az égből.

Kotolár kapitány fedél alá nézett. A tornác alá fog menni.

Elébb kiadta a parancsot.

- Veszelkát kössétek az ól lábjáého.

A gazdát ugyanúgy megkötötték az istálló oszlopához. De úgy kötötték, kívülre, hogy jól lehessen látni, ha a legkisebb mozdulatot akarná tenni.

Hirtelen minden átmenet nélkül ömleni kezdett a víz a felhőkből.

A kapitány beugrott a tornácra, az eresz alá.

A perzekútorok mind fedelet kerestek.

- Égető!

Égető a kapitányhoz sietett. Ő is fedél alá került.

- Az a két lotyó hadd maraggyon az ég alatt. Az Isten vize hadd mosson le róluk egy kis mocskot. Ájijatok ide.

Az anya és a lánya ott állottak a tornác előtt, a víz, mintha dézsából öntötték volna, annyira ömlött rájuk, hogy oly sűrű volt, alig lehetett átlátni rajta. Észre se vették, hogy ők ketten is meg voltak már kötve. A kettő egy istráanggal összekötve, mint a bornyúk.

- Ez jót tösz a lelküknek - mondta Kotolár kapitány.

Bement a házba, hozzáfogott a házkutatáshoz.

Mindent megfogatott két perzekútorral, kidobáltatott, kiforgatott a szoba közepére. Elsősorban a fiókokat, amiben papirosokat keresett.

Talált is egy csomó marhapasszust. Hamis passzusok, mert marha nem volt hozzájuk az udvarban.

Tövis Boris átölelte a lányát, nem elég, hogy az Isten annyira sírt az ő rosszságukon, még maga is forró könnyeket hullatott leánya fejére.

Mi lett belőlük egy óra alatt. Még egy órája a táncot alig bírták kirázni a tagjaikból, most ott állanak mind a hárman az eső zuhogásában.

- Szögény apád - mondta Tövis Boris és hevesen felcsuklott.

Egy pillanatra sem jutott az az eszébe, hogy talán nem volt helyes, sőt talán bűn is lett volna, amit a „szegény apád” csinált a tizenhárom barommal, meg a két címeressel, meg ami még volt... A lányáért tette, a családjáért tette, a jó apa tette, a becsületes, szorgalmas, okos embőr cselekedte.

Mosta őket, mindhármukat az Isten esője.

Installáció

A királybiztos installációja estjén Szeged városa egészen ki volt fordítva magából.

Nemcsak azért, mert egy installáció oly nagy külső fényel és látványossággal folyik le, hogy az a városi lakosság szemét elkápráztatja és a rendes megszokott nyugalmát elveszi, hanem azért, mert ebben az esztendőben olyan csuda történt, ami még sohase volt.

Az utóbbi esztendőben lábra kapott az a szokás, hogy a főispánok, ha le akarták szavaztatni a vezetőket, akkor a közgyűlésre behozták szekérrel a falusi semmitlen kisnemeseket, megvacsoráltatták őket, jól megboroztatták, másnap reggel aztán ezek úgy szavaztak, ahogy a kortések diktálták.

Sok mindent kellene ehhez megmagyarázni, amit a mai olvasó már nagyapja idejében elfelejtett.

Még 1836-ban a nemesi ősi jogok teljes erejükben virágoztak. Az egy olyan csudálatos élet volt, hogy azt ma semmiképpen sem lehet megérteni.

Hiszen már akkor is alig értették a városlakók.

A városban nem voltak nemesek. Nagyon kevés. Nem volt szabad nekik sokáig még házat sem építeni vagy bent lakni, s mikor lassan mégis bekövetelöztek, akkor sem volt a szegedi város-házán semmi dolguk, ők a szentesi megyeházára jártak szavazni és politizálni. A város életét a polgárság vezetői irányították, akiket a városi iparosok, kézművesek, kalmárok, cívisjoggal bírók választottak a maguk élére.

De az idén az történt, ami még soha, hogy a kiküldött adminisztrátor királybiztos (a városnak akkor még nem volt főispánja, csak királybiztosa) azt az újítást csinálta, hogy tegnap este lakodalmat adott a kisembereknek. Ahogy a nemesi vármegyékben csinálják már tizenöt esztendő óta.

Mióta Werbőczy Hármaskönyve volt a törvény Magyarországon, azóta minden nemesnek egyforma szavazati joga volt az országgyűlésen. És a kis hazájukban, a megyén is.

De ez csak juss volt. A valóságban a nemességnek csak az eleje gyakorolta ezt a jogot, a főurak, a nagyobb birtokosok, a középiek java és a tanult intelligencia. A bocskoros nemeseknek kuss volt az ország dolgaitól. Eppen úgy nem szólhattak bele, mint a jobbágyok, akik még náluk is lejjebb heverték. Egészen az állatok mellett.

A nemesség sem érte el egész teljességében a politikai egyenlőséget és szabadságot.

Ha a megyén gyűlés volt, a gubás nemes, akinek rongyos volt a dolmánya, gondolt ugyan rá, hogy volna csak egy jobb szűre, neki is szava lenne, majd megmondaná ő odafel. De nem volt, mert a szegény nemes, aki jobbágytelken gazdálkodott, szegény maradt nemről nemre. Hogy vigye a condrát a fényes vármegyeházára?

Hiszen a nemesi adófizetés is azzal kezdődött, hogy a lecsúszott nemest, aki jobbágyföldön gazdálkodott, éppen úgy megadóztatták, mint a jobbágyot. Aki lecsúszott, fizet. A Krisztus is megmondta, aki veszt, attól az is elvétetik, amije van. Aki felfelé emelkedik, az mindent megkap. Még a gazdag nemesi összejöveletek költségeit is a szegényekkel fizettették meg.

A hajdúknak és a perzekútoroknak a cifra ruháját is a szegény paraszttal fizettették, akiknek a gatyája is rongyos volt.

Szegeden eddig nem volt nagy fényűzés. Tisztességesen tartották el a városi tanácsot és hivatalnokokat meg szolgákat, de hiányzott az, ami a vármegyéken volt, a pompa és a nagyralátás. Puritánok voltak.

De ez a mostani királybiztos az egész várost megrémítette, már a város vezető családait, azzal, hogy az installációra nemcsak őket hívták meg, hanem szinte hihetetlen: az egész kispolgárságot.

Ilyet még nem láttak. A királybiztos nagy kísérettel érkezett. Kíséretében német grófok s más méltóságok is voltak, akik Bécsből jöttek vele; meg az ország más vidékeiről való úri rendbeliek. Olyan kíséret, amelyet még nem is láttak Szegeden. És ezeknek a tiszteletére már az installáció előtti estén akkora lakodalmat rendezett a méltóságos úr, ahova meg volt híva minden városi szavazó.

Éjfélkor ugyan eloszlatták a kompániát, mindenkinek haza kellett takarodni, hogy másnap reggel józanul és tisztességesen jelenhessenek meg az ünnepélyen, de ami történt, éppen elég volt arra, hogy mindenki arról beszéljen, hogy új idők jönnek: szabad már a rongyosoknak a mesterek és városatyák ellen szólni. A kis tímárok, gubacsapók és szappanfőzők oly hangon is beszélnek, mintha egyszerre az ő kezükbe került volna minden hatalom.

Pláne az installáció ünnepe után semmi fék nem volt. A királybiztos hajdúi olvasatlan osztották nem a botot, hanem a bort és a pecsenyét, s az egész város valósággal berúgott.

A duttyán elvesztette a varázsát, leveles duttyánná vált az egész város.

Daloló csoportok járták végig az utcákat. Máskor már régen bekísérte volna, mindenesetre elhallgattatta volna őket a hajdúk pálcája, de most nem lehetett hozzájuk nyúlni.

A délelőtti városi közgyűlésen úgy tömve és zsúfolva volt a terem, hogy egymás vállán állottak az emberek. S ezekkel szavaztatták meg a király öfölsége köszöntését, a püspök őszentsége üdvözlését, a királybiztos öméltósága dicsőségét. És hirdették ki, hogy amit eddig papírpénzben fizettek adót, azt a jövőben ezüstpénzben fogják fizetni. És a koldus csöcselék ujjongott és tapsolt, mintha ajándékot kapott volna. Tapsolhatott, tudta, hogy ő ezután is éppen úgy nem fog adót fizetni ezüstben sem, ahogy eddig nem fizetett papírban, de annál jobban meg fogják kopasztani a gazdagokat, a hengegő nagypénzüeket, a kövér mestereket és a hasas kalmárokat.

Az adóemelés ezzel két és félszeresére emelkedett.

És ezt tomboló lelkesedéssel szavaztatták meg a városi nincstelennel.

Nem installáció volt ez, mondták, hanem a város cernírozása. Körülvették a várost, bekerítették, bevették, feldúlták: az új adó a hadisarc, amit kivetettek rá.

Ilyen körülmények közt a duttyánban is egészen más dolgokat beszéltek, mint más estéken.

Miután megtárgyalták, hogy a kismesterek hogy tudnak kibújni az adó alól, az igazi nagy dologra fordult a szó, mert mégiscsak a jobbágyság volt az igazi kérdés ebben az időben. A Város volt az ország egyik legnagyobb földesura. Nem is tudnák megmondani, mennyi lehet a határ. Hány község olvadt be a török idők alatt.

- Dorozsma is teljességgel a miénk volt. Mögvannak az írások, hogy még 1721-ben a dorozsmai dombnak sömminömű határát szakajtva lönni nem hallotta sönki Szöged városától. Az ott levő földeket, kaszálóréteket, mint maguk határához tartozókat úgy élték és tartották a szögediek, soha azokat a kun pusztákhoz tartozónak nem értette sönki. Nem Dorozsma, de még Majsza is Szeged városáé volt, el egészen a bugaci pusztáig, amelyet őtöle bérlett

Kecskemét városa. Tápé, Bene, Tázlár és még Sövényháza is mind Szögedre vándorolt be, s hozta magával a maguk határit.

- Már 1553-ban - mondta Mohos Márton vicanótárius -, Szegedre futottak tizenhárom község lakosai: Farka, Szántó, Szer, Szentpétör, Högyös, Serge, Sövényháza, Kovász, Dóczi, Köresztös, Salgó, Bodiszló, Meneg nevű falvak.

- Annyi idők óta ily lázadás Szeged városában meg nem történt - morogta Kulacsos Nagy Mihály főfiskális uram, aki még a királybiztostól se fél, különösen, ha itt van szoros hívei és barátjai közt a duttyánban.

- Ezt mind Mötternich hozta ránk - mondta aztán.

Lehunyta szemét s elgondolkozott.

- Azok ott fenn Bécsben avval akarják a magyart kiforgatni ezöresztendős békességes hazájából, hogy fenekestül felrázzák a köpüt, hogy a méhek elveszítvén nyugodalmukat, mögbolondulva, egymást s magukat pusztítsák, míg ökelmek kiszedik a mézet.

- Nem tudják, mit cselekszenek. Hogy löhetne a Várost a kis kézművesek voksából fenntartani. Hiszen ezek el akarnák már venni tőlünk a jobbágyszolgáltatásokat.

- Nem is tudjátok, mi az és mönnyi az? Mönnyit veszítene a Város avval. Wösselényi maga kiszámította, hogy egy jobbágy egy telek után 24 forintokra valót ad a gazdának.

- Huszonnégy forint? - mordult fel Pandirkó. - Mögesne bele, hogy én egy egész telkes jobbágyot huszonnégy forinton kieresszek. Mijja?

- E Wösselényi így számítja: census egy telek után egy forint; minden külső telek után is egy-egy forint. Azután osztán két tyúk, két kappan, két itce vaj, egy harmincad bornyú vagy egy forint harminc krajcár; terménybeszolgáltatás mögváltásáért harmincöt krajcár. Holdankint. Robotra, ha csak ötvenkét napot számít egy évre, a marhás szolgálatot húsz krajcárba, kézi számot tíz krajcárba számítva, szóval az összes szolgálatok, konyháraivalók, munkák, a kilencedek és tizedek summa summárum kitennének egy telek után huszonnégy forint harmincegy krajcárt.

- Az annya könnye. Hogy én egy jobbágyot egy egész telek után, huszonnégy hold után huszonnégy forintért családjával együtt kieresszek. Még a robotot se tudnám egy forintból egy esztendőre kiállítani egy holdon. Nem kell tíznapi munka egy holdra? Kivált, ha a kapásokat, a majorságot, a kertet is beleveszem. Csak a trágyát honnan veszem, ha nem lesznek jobbágyaim? Most első dolguk télen át kihordani a trágyájukat az én földjeimre. Hogy számítanak ezek a rebellisek?

- Ötvenkét napi robottal.

- Ötvenkét nap! Amennyi köll! Én a hétfő-keddre engedem el nekik, mert részeg disznók, a hét elején nem szeretnek dolgozni, míg ki nem józanodnak. De a többi négy napot be kell dolgozni nekik. Ha nincs elég jószágja, akkor a szomszédjával összefogva kétszer annyit kell szántania. Egy nap helyett kettőt.

Egész komor lett.

Hogy vele ilyet akar egy Wesselényi elkövetni, hogy huszonnégy pengőért váltatná meg a paraszttal a földjét.

- Hol van a kilenced? Hol van a tized?... tán én fogom a papot fizetni?... Hol van csak a nádlás? Mindön telek után nyolcvan kéve nádat köll neki behordani a portára.

- A városnál is, az a város portájára szolgáltatandó. S biztos, hogy a Város sohase győzné, hogy olyan dolgokat pénzért végeztessen, mint a *levelek hordása* az országba, mög a *hajtó* munka téli vadászatokon, mög az *útcinálás*, *Tisza-töltés*.
  - Nahát. Csak hagyjuk. A Város is beszedi a magáét, mert ez mind számításon fejjül mögy. Roboton túl. Közérdek. Hát nekem mög a magánérdek a fő. Hun van a *mátka*-adó, *malom*-adó, *juh*-, *sertés*-, *marha*-, *hal*-adó?
  - A *fődadó*? *ház*-adó, *jóság*-adó, darabszám. *Házastársaktól* egy forint negyven, *mestör-emberöktől* egy forint, egy-egy hálótul a *halász* egy forint negyvenet, *kazánért* nyolc forintot, *borsajtótól* egy forint, *száraz malomtól* négy forint, *vízimalomtól* hat forint, a *pusztán legelő ökörtől* harminc krajcár.
  - Még a piacot, vámot nem is említette főfiskális uram.
  - Az ám. A *vám*, a *rév*, a *boltok*.
  - Kolláció.
  - *Átutazó urak ellátása* s a lovaiké. Régi szokás szerint. *Tiszti beigtatások*, magasabb rangú vendégeknél. Most is ez az *installáció*.
  - *Átíratási* illeték. Mög a sok szép *büntetés*.
  - Mög a *verébféj*. Ez mentött meg tavaly is. Mert minden adóforint után be köll szolgáltatni egy-egy *varjú*-fejet meg öt-öt *verébféj*et. Ha hát tízezer forint esedékes, hozni köll tízezer *varjú*fejet mög ötvenezör *verébféj*et. Ha nem tudják leolvasni, fizetik az árát. Inkább mög-fizetik, de hogy szedjenek össze a gazembörök annyi varnyút, vereböt?
  - Ma már inkább csak a büntetéspénzekből lehet friss pénzt látni évközben. *Dézsrát* is mög-váltják, a *bárányt*, *gödöllyét*, *malacot*, *kerti zöldséget* mög kell nekik fizetni, akkor is ha nincs, a büntetést, mert mér nincs?
  - *Káposzta* után, ha bérelt földön terem, nem szödünk *dézsrát*.
  - *Len* és *kender* után sem, csak be kell szolgáltatni a kész *zsákokat*.
  - Nem kevésbe kerül az, ezöknek a beszédése, azt csak úgy gondolják. Azért köll a pénzre áttérni.
  - A fenét - mondta Törpe Sebestyén uram a pipa mellől -, papíron van e csak. Úgyse fizetik mög. Ki tudja ezt mindön szömig bevasalni?
  - Igen, ez a baj - morogta a főfiskális. - És még lábat adnak alájuk. Most se bírunk velek... Ez a betyár, ez a gyerök, ez a rúzsasándor. Hát mit gondoltok, mitül tud ez létözni? Ennek kinyílt a szöme...
  - Úgy igaz. Ahogy mondja, főfiskális uram. Most is kint voltak a röskei jobbágyaimnál, az írnomok mög a hajdúm. Möghött ott egy emböröm, föl köllött venni a hagyatékát. Szép vagyunka maradt utána. A maradékok nagyon szépön mögfizették, ami az uraságnak jár, mög az emböröket is böcsületesen ellátták, napidíjukat is mögadták. Nem arrul akarok beszélni... De a skribám saját fülivel hallotta, hogy azt mondták az ablak alatt: „Rúzs Sándor köllene ezöknek is”. Nohát.
- Nem nevetett senki.
- Még a királybiztos úr is mögkérdözte az *installáció* után, mért tőrjük, hogy egy parasztsuhanc így betyárkodják?

- Ha.

- Hogy gondolja ezt a méltóságos királybiztos úr? Talán mi szabadítottuk föl. Hogy lögyön betyárunk! Inkább azt mondta volna a királybiztos úr öméltósága, hogy föl köll emelni a perzekútorok számát legalábbis ötvenre, ahogy főkapitány Müller mögmondta... Tizenkét puskás perzekútor annyi mint sömmi... ebből is most már négy beteg. Négyet kilőtt ez a gaz kutya. Kettő öreg: marad hat. Tessék hat embörrel kétszázezer holdat röndbe tartani.

- Azelőtt löhetött.

- Azelőtt löhetött. Azelőtt a betyár betyár volt. Most a betyár az isten fenéje tudja, micsoda. Azelőtt, ha a betyárnak kiadták az ötven botot, ha a gatyája vérrel facsarodott is, felkött arrúl a deresrül, a teremtésit, összeütötte a bokáját, osztán szépön mögköszönte, hogy ne gondójják az urak, hogy böcstelen embör. Most?... Rózsa Sándor mög vót sértve, hogy az ülepire vernek... Emiatt mögszökni... Mi van ebbe ja világba?! Mégiscsak abszurdum... Ahelyett, hogy lecsillapítanak üket, még az országgyűlésön is arrul szájalnak, hogy botbüntetést eltörölni!... Én nem akarom verni az emböröket, isten ments. Mínek üssem, ha jól viseli magát... De valamivel a betyárt is abrakoltatni köll!

- Mán ez lösz a szegények szószólója Rózsa Józsi helyett - nevetett fel Mohos Márton. - Rózsa Sándor.

S csakugyan Rózsa József volt a szegények szószólója vagy tribunja ebben az időben Szege-den.

- Nem érdömös, nem érdömös már velük kínlódni - mondta egy csöndes gazda. - Én a mihálytelki legelőimre béres birkát vöttem. Mennyi hasznom lösz abbúl nekem isten segítségével.

- Most a nagyurak is avval kezdnek. Birkával. Merinóval.

- Mit csináljak, a szentmihálytelkiek fellázadtak, hogy elvettem a legelőt.

- Bizony, ahol birka van, ott más állat meg nem él, mert a birka úgy leharapja a füvet avval a lapos, éles kis fogával, hogy ott nem marad utána.

- Én csak nem tehettem magam kárát. Nem elég, hogy annyi esztendeig ingyen használták az én legelőimet. Hát ki parancsol abba, hogy én mit csinállok a magam földjén.

- Főfiskális uram, az a baj, hogy már soha a főhatóságokra apellálni nem lehet, mert mindig a parasztnak adnak igazat. Valósággal pártját fogják.

- Mötternich - morogta a főfiskális.

- Mötternich messze van - mozogta Pandirkó Guszti -, az alispán ezt jobban érti, mint a város. Pálcát nekik. Nem köll kímélni a pálcát.

- Most szavazta mög az országgyűlés, hogy tizenkettőnél többet ezután nem szabad kiadni hatósági személy által.

- Hát akkor nem mögyünk a hatósághoz. Tizenkettő ezeknek sömmi. Azt még maga Mötternich is kibírná. Attól még ő se röttenne mög. Anélkül, én mondom nektök, annyi ez a jobbágyszolgáltatás, mint sömmi. Olyan, mint a foghúzás: az idő eltelik, s az embör helybe van a nagy fájdalommal.

- Mondom nektek, mér nem hallgattok rám. Még Rózsa Sándort is Mötternich hercegnek köszönhetjük.

- Hogyhogy?

- Ha már a bocskoros nemesnek is szabad: akkor lögyön szabad a parasztnak is... Igaza volt Martinovicznak a Kátéjában. Az az első kérdés: - *Mi vagy?* Felelet: *Barom...* Hát nem volt igaza?

Most pőfékelni kezdett. Sovány arca be-behorpadt a pipafüsttől, a szavakat is úgy bugyogtatta:

- Én nem vagyok ellensége sönkinek. Én nem veretek mög ok nélkül sönkit. De nem szeretöm, hogy egy olyan jóakarátú büntetést egy parasztkölyök sömmibe se vett. Az ü érdekibe mondta ki a hites bíróság, hogy minden fertályba ki kell adni neki az angáriát, a huszonöt botot... Egy Rózsa-ivadék nem löhet bogáncs... Ennek nem a feneki fáj, mikor megszökött: ennek a böcsülete fájdukt mög.

Füstöt fújt ki.

- Ne nevessetek. Még ebbül baj lösz...

- Csak nem félsz Rózsa Sándortul?

- Én nem Rózsa Sándortul félek: én attul félek, hogy ennek a hencögése ragadós betegség ne lögyön.

Még azt mondta:

- Mötternich komának nem fáj a magyar nemösi szabadság pusztulása, mert ü ott ül, bécsi palotájában, osztán azt hiszi, míg a világ világ, neki sömmi baja nem löhet. Nono... Lesz még szölő, lágykenyér, lösz még a kutyára dér. Fogja még látni futni Mötternich hercegöt, aki mögéri, csak soká bizgassa a csöcseléköt.

Öklét keményen letette az asztra:

- Igenis, a röndnek, a honnak és az erkölcsöknek mi vagyunk az alapja, mög a bot.

Bólintott:

- Ezt tanuljátok mög.

Véletlenül új érdeklődés támadt, így senkinek sem jutott eszébe arra gondolni, hogy Kulacsos Nagy Mihálynak semmi fejefoka nemes nem volt. Böcsületes halászok voltak az elődjei. A Tiszán ülték végig fél életüket s hordták a halat az országba, még Bécsig is elkerültek. Azért van még neki ma is annyi filozófiája s azért szereti azt a duttyánban a magaszörüek közt hangoztatni.

De belépett Müller főkapitány sápadtan és mogorván, és minden szem ráfordult:

- No, mögint tött egyet a gazembör.

Bámulva néztek rá. Mindenki megértette, hogy csak Rózsa Sándorról lehet szó.

- Most már mindönnap mögteszi a maga disznóságait. A mi bőrünkre.

Az udvar

Pisze Matyi már olyan bennfentes lett, hogy a duttyán udvarára is beóllkodott. Már itt ül a perzekútorok közt s hallgatja őket.

Siket Zsiga, a fiatal fickó, akit csak nemrégiben vettek fel közéjük, s aki máris izzadó nyakkal gondolt rá, hogy nem sokáig fog tartani a nőmös hivatal. Hosszú, barna, még ki nem nőtt tollú legény volt, igen fontosnak tartotta magát, nagyon szeretett okoskodva beszélni, szóval nem az az ember volt, aki odaüt. De azért vették be, mert a főkapitányhoz igen sok jóakarója kommandálta, hogy az anyjának tizenhárom gyereke van, s özvegy sorban kell őket eltartani. De csak ármális nemesek, semmiféle birtokuk, se jobbágyuk nincs, hát igen nehezen tudják még a napi ételmezt is megkapni. Mind otthon nyüzsög a sok gyerek, mint a pocok. Hogy egy kövér rokon sincs, sehol se vár rájuk semmi jövő, a Siketek mind városi tiszték voltak világeletükben, hát csak itt kell neki is möglönni.

- Mikor éngem a főkapitány uram fővött perzekútornak - magyarázta komolykodva Siket Zsiga -, nem tudtam, most mit tőgyek. Mer olyan soká köllött várni, míg valahun bevönnének, osztán ahogy mögkaptam a behívót a főkapitány úrtól, két nap múlva szólít a főjegyző úr, hogy menjek bé a végrehajtók mellé. Mőg az árvagyám úr is möghíj, hogy tudok-e írni, olvasni, akkor nála is helyet lelnék a feljárásokba. Igen, de én igazán bolondomra úgy vélekedtem, hogy csak legbiztosabb, ha perzekútor maradok. Egy az, hogy a főkapitány uram, Müller főkapitány, más az, hogy a perzekútor, az perzekútor... harmadjára, itt láttam legbiztosabb jövendőt, mert örökös állomás. Gürcöljek a végrehajtó, Darabos uram mellett? Hogy mindenki átkozzon? Jaj mán annak, aki végrehajtó. Jární házrul házra, hogy még az utcán se mehet az ember végig, még a kutya is mögismeri s mögugatja, lehúzza...

A hajdúk nevettek. Ők tudták, mi az, őket szokták kirendelni Darabos uram mellé, hogy védelmezzék Darabos uramat a közbátorságban.

- Engöm ne átkozzon az istenadta. Perzekútor löszök, gondótam. Itt sömmit zavar. Járom a pusztákat, jó. Lovam lesz, jó. Kinn vagyok a jó levegőn, az is jó. Csupa jó... Minden biztonnal jobb, mint árvagyám Körösztös uram mellett, hallgatni a sírásokat és rívásokat. Ezt is ösmerem, mink is sokat ríttunk rajta tizenhároman. Most én ríkassam a másét.

A hajdúk ezen is nevettek. Itt is csak ők szokták jó suhogó vesszővel csillapítani a sivalkodást.

- Itt is átok, ott is átok: mégiscsak perzekútor maradok.

Ezen a már beborozott hajdúk még jobban nevettek. Mert annak előtte hajdú lenni, uraság volt. Mindönki tisztölte, respektálta. Ahol egy hajdú megjelent a város pálcájával, már annak tekintélye volt. De hát a perzekútor, az úr. Mert a hajdúk csak jobbágygyerek, de a perzekútor nőmös személy. Hát annak mögvan a láttatja. Csak most romlott el a perzekútorság.

- Fene ötte vóna mög a Rúza Sándorát nekie - csóválta a fejét egy öreg hajdú, bizonyos Baktai, aki Szentese-ről került a városhoz. Mert a város szívesen cserélt embert más városokkal, mert a hajdúk akkor hajdúk, ha semmi rokonja nincs a városban. Csak akkor tud igazságos lenni és hasznos a városra. Nem elfogult az atyafiak, sógorok, komák eránt. Hát Baktai még most is sajnálja, hogy nem maradt otthon Szentesen, a felesége még ma is sír a nyakán, hogy ilyen rossz helyre kellett nekik jönni, ahol mindenki csak szidja s elkerüli őket. Mert a város embereinek nagy tekintélye van ugyan a polgárok közt, de mégiscsak ellenség, s kerülnek, mint a hóhért. Mert a hóhér is köll, tisztességes iparkodás volna az is, csak utálják, na. Még a saját

édesanyjátul lött testvérje is kerüli. Mindenkinek eszébe jut, hogy ez, ha parancs volna, őtet is felkötné. Kinek van kedve ilyen iparú emberrel testi-lelki barátságban lenni, együtt poharazni?

Siket Zsiga nem folytatta. A többit mindenki tudja: hogy egyszerre csak nem jó perzekútornak lenni. Mi az ahhoz képest, ha az árvák sírnak, vagy az adózók káromkodnak, hogy most a perzekútorokon mindenki röhög?

Gida József perzekútor már egészen másfajta ember. Kövér, hasas, pipás. Nem lehet elrontani a jókedvét. Most is mérgesen nevet rá Siket Zsigára:

- Veszett volna kend az anyja hasába - mert a perzekútorok mint nemesek, kendezik egymást -, mire annyi gyerök a világra?

- Arrul nem löhet tönni - vörösödött el Siket Zsiga. - Istentül van.

- Istenül, Istentül - mögmondta, hogy véleménye szerint mitül van. De húsz évvel öregebb Siket Zsigánál, apja löhetne.

- Mit sír kend itt a parasztoknak? Micsoda nevelése van kendnek? - s megvetően nézte a szájtátó hajdúkat, kocsisokat, szolgálakat, akik itt üldögélnek, álldogálnak, hogy az urukat kísérték.

Siket Zsiga elhallgatott. Hát ő bizony nem kapott jó nevelést, mert a nagy szegénységbe úgy rá volt szorulva a szomszédokra az anyja, hogy egészen elmosódott a jóságban paraszt, nem paraszt, aki rajtuk segített. De Gida uramnak még ma is megvan a kis porció földje meg még két jobbágya is van, csak azért perzekútor, mert a perzekútor úr. Otthon eldógozik az asszony, ő meg hazaadja a fizetését s mi mindent tud egy jóra való perzekútor szörözni! Hiszen annak adózik az egész szögedi határ. Ki nem igyekezik valamivel kedveskedni annak a főembörnek, aki ölhet, eleveníthet? Még a tanyát, szállást is leronthatja, ha akarja. Szóval sokat töhet.

Míg ők itt a perzekútorélet keserveit beszéltek, az udvar másik sarkában, a duttyán öreg Gábriása tartotta szóval a hallgatóit. Kis Gábriás már öreg volt, kilencven is mögvót. De beszélni még tudott, meg a tűzre fát hordott. Még ma is megdógozott a kenyéréért, ha úgy vesszük. Nem élt ingyen. De legjobban ezeket az éjféli órákat szerette, ha szép csillagos volt az éccaka. Ha beszélt, úgy behozta a fiatalágát, a pusztát a városba is. Mert egész életében pusztalakó volt ő.

Éppen arról mesélt, hogy micsoda ellenségek voltak mindig a szegény ember nyakán.

- Mer gyerökim, a puska. Puska: akkor puska: ha má nem a vadra, hanem az embörre!... Kerüllök vannak az erdön... Rohannak a hang után... Vigyázz: kerítenek, mögfognak. Ne fuss. Lelőnek...

A fiatalok szájtátva hallgatták. Öreg Gábriás kicsit félvállú volt, annál huncutabb. Még ma is. Nem vakkant egy szót, amit nem muszáj.

- Hároman is kerétettek. Özbak a vállamon. Há lögyek? Most mingyá mögfognak. Inajj... Olyan vágás vót előttem. Vágás után süppedő. Neki a vágásnak, bele a süppedőbe. Tele vót náddaa. Hideg vót a víz! Maj mögfattam. Puskát, özet le. Rátérgyepöttem. Hörtelen nádat vágtam. Egy ízet. Számba... Le a víz alá... Nádon szödtem a levegőt... Hm... Gyönnek az erdősök. „Há lött? Most vót itt?” Összevissza túrták a vágást. Mög se gondóták, hogy a víz alatt guggolok... Mikor eemöntek: Gyere Gábriás! Fáztam. Gyütt az északi szél. Jól kivalólta a gatyámat. Zörgött, mikor hazaértem. Vittem az özet.

Maga elé bókol. Alig értik már ezt ezek az elpuhult maiak.

Mán most fedél alatt hálnak ezek mind. Még az ő idejében se marha, se embör meg nem tudott volna fedél alatt hálni. Azt hitte volna, mögfül. Csak a szép tiszta szabadság. Még akkor nem is vótak szállások a pusztán. Most mán száz is van, mög kétszáz, mög Isten tuggya, mönnyi... Mán azokat a régi jó aklokat is mind háznak csinálták... Kemöncével. Tűzhellyel... Fűtöznek. Asszony van már a szent pusztán, gyerök. Gyerököt csinálnak mán odaki... Még akkor! Terézia alatt!...

- Kanász vótam ám, gyerökkoromba. Még abba ja zidőbe olyan olyan makkos erdők vótak a Nagyszéksóson, a Feketeszálon, szóval ahun fekete föld van... Nézd csak, mijen hatvan darab disznót hajtogat bátyuram a sűdő fájáava... Ódalán tarisnya, tarisnya szíján fabatka... má a mai fakupa... mög kabak tök, kiírva rajzosan, makk, virág, betyár rajta... Egyik keziben gaccsos galagonyabot, a másikba karikás... Hajcs! Amőre legtöbb a makk. Erigy fő, fijam, arra a fára e! Rázd mög... De hull ám a töméntelen drága eleség, hogy lapátolni lehet. „Maj ott a tószélön mög itassunk. Hagy föröggyenek a zártányok.” Nem sétálunk ám haza egy mélyföld, két mélyföld! Mire estére hazaérne, mint itt gondolják a városon, le is vetközi, amit a makkon fősöd... Ott az erdőszélön összeabdájunk egy risz-rosz szállást. Gunyhó szelemenjén bogrács, bogrács alatt tűz, tarisnyába könyér, pecsönye, majd csak mögélünk. Öregapád is így élt a török futásig, mind. Sömmit se féjj... Mitől is féltem vóna... egy-egy kódorgó süldő ha egy-egy futó kezibe, vagy egy leskődő farkas körme közé került: jut is! marad is!... Még akkó nem vótak ilyen kapzsi gazdák: minden malac számos... Takaródz be jabba ja szúrbe. Aluggya... Kuvikkó a bagoly... Koppan a makk...

Dúdolni is kezdí:

*hullik a makk a fárúuu
most gyöttem a tanyárúu
baltám is van makk is van
maj möghízik a kis kan*

- Hónapszám se vót, aki süttött, főzött vóna rád... Mast? Ezök? Epuhúttak mind... Kolompért ösznek mán ezek... borsót. Münk?... Kását... De jó vót... búbon üttünk egy malacot. Fődarabótuk. Bográcsba mögrotyogtattuk. Hogy szépön mögpirújjon... Arra nem köllöt a kása... csak a juhhúsrá... mer az is került... Kanásznak ne jusson?... De a malac nem odaadó... még a rác koma se tudott vóna egyet is el sudarintani.

Hej

*baltám is van makk is van
maj möghízik a kis kan*

Most megmozdulnak mind.

Égető perzekútor jön be a kapun az udvarra.

Égető nagyon rosszkedvű. Pizskálják mind. Mi van. De csak a szemükkel. Majd elmongya. Ha akarja.

Égető uram nem is tartja soká a bögyibe. Csak egyet iszik. Az urak rovására. Mert ideki nem szokás fizetni. Csak olyan jön ide be, akinek hivatalja van, már tudniillik, aki meg van híjva. Az urak szoktak szólani:

- Égető, menjen csak, igyék egyet kend!

Így mondta a főkapitány úr, ahogy most bement a duttyán szobájába.

- Na, azt kikészítették! - mondta, ahogy lenyelte az első kortyot. - Azt ki. Annak mögatták.

- Mi? Mi? Kinek, kinek? - sürgették valamennyien.

Égető legyintett.

- Pruksa doktort mögoperáta Rúzsá Sándor.

- Hogy, hogy?

- Kiherélte, mint a lovat.

Ijedten kezdett nevetni mindenki.

Még Piszé Matyi is, aki szótalan üldögélt a zugban, s figyelt erre is, meg arra is. Nyitotta most nagyon a szőmit. Mit csinált a gyérők?... Ű mesélte neki Pruska doktort! Hogy a mögfagyott lyányt hogy szúrta szíven.

Kíváncsian leste a szót.

A füzesben vartyog a béka

Odabent azonban Müller főkapitányt amilyen nagy örömmel, nyüzsgéssel fogadták, már csak azért is, hogy a sok kietlen dologtól elterelődik a szó, annyira megütődtek azon, hogy a főkapitány sápadtan és komoran állott meg köztük. Nem nézett senkire, maga elé nézett, s azonnal azt mondta:

- Urak, nagyon szégyöllöm, nagyon röstellöm, de a városra megint nagy hátrány származik. Igen kellemetlen, hogy éppen most vannak ilyen dolgok, mikor tele vagyunk főúri vendégekkel, idegenekkel, bécsiakkal, még Párizsba is hírit vihetik, micsoda barbár állapotok vannak Szögeden. Nem tudom, hogy állok mög öméltósága a főispán urunk előtt, mit mondjak, mit referáljon öfölségének.

Rettenetesen megütődtek.

A főkapitány folytatta, s nem akarta elvenni még a pohár bort sem, amit egy szíveskedő hivatalnok töltött s kínált neki.

- Igazán röttenetös. Olyanok vagyunk, mint ha egy vad farkas beveszi magát a juhakolba, mindönt széjjelszaggat. Azt csudálom, hogy nincs itt ebben a percben köztünk, s már engem nem vág ki itt az egész világ szeme láttára.

Most elvette a pohár bort, felhajtotta, az urak pedig értetlenül néztek egymásra. Kint a részegek daloltak az utcán.

- Beszélj már, barátom, isten áldjon mög - mondotta Pandirkó Guszti.

Kulacsos Nagy Mihály nem szólott egy szót sem.

Müller főkapitány a boritaltól mintha magához jött volna egy kicsit. Leült a székre, amelyről Mohos Márton vicensótárius állott fel, kínálta neki. A nagy néma csöndben beszélni kezdett:

- Égető perzekútor jelenti a következőket: Pruksa doktort tegnap délután egy jó parasztkocsival beteghez vitték. De az volt a nevezetes, hogy a gazda, aki jött, azt mondta, hogy van-e az orvos úrnak két jó mögbízható embere, mert ő csak magában van, szeretné, ha két embert hozna magával.

A doktor ismerte a tápai gazdát, akihez hívták, jó pénzt is küldtek előre foglalóba, hát akart elmönni. Elvitte azért magával az udvarosát mög a laboránsát.

Mögy, mögy, Tápén túl lakik a gazda. Ahogy elhagyják Tápét, a szekér elé ugrik két betyár, föltartóztatják. Puska. Mögígérik, hogy sömmi baj sincs, csak egy lányt nézzen mög először, mer halódik.

Nem akart huzakodni, engedi, hogy a két betyár felüljön a szekéródalra, mönnek. De neki is vót fegyvere, a laboránsnak is. Pisztoolyok. Szorították a fegyvert.

Hát egy helyütt behajt a szekér egy füzesbe a Tisza-parton, ott van egy csapat betyár.

Le köllött szállani a szekérről, akkor odavezetik az orvos urat a betyárvezér elibe, az azt mondja neki:

- Tekintetes úr a Pruksa doktor úr?

- Én vagyok, mit akarsz?

- Itt van a két emböre?

- Itt van.

- Álljanak csak ide elő.

A két ember, a laboráns meg az udvaros előállanak. Megmotozzák őket, elszedik tőlük a pisztolyokat, az orvostól is. Akkor azt mondja a vezér:

- Doktor úr kint volt ekkó mög ekkó Szentmihálytelkén, oszt ott egy lányt tüvel szíven szúrt.

- Nem igaz! - azt mondja a doktor.

- De igaz - azt mondja a betyár. - Én magam láttam a helyit, mert az éccaka kiásattam a holttestöt, mögnéztem. A doktor úr kiviheti a fiskus orvost... Benne van a tű most is, mán bele is rozsdált.

- Ilyen ostoba! - kiáltottak az urak. - Minek hatta benne!

Akkor a két emberhez fordul:

- Kendtöket azért hívtam el a doktorral, hogy vigyék mög a hírt, hogy mink semmi igazságtalanságot nem töszünk a doktor úrral. Ő egy lányt, akit fagyott testbe talált, halottnak jelentött ki. De a lány a hidegbe föleszmétt, fázott, mikó ezt a doktor úrnak mögmondták, a doktor úr bemönt, mindenkit kiküldött, adott két pofont a lánynak, azután átszúrta a szívit egy hosszú tüvel, hogy ha ő valakit halottnak mond, akkó az lögyön halott... Hát én most mögparancsolom, hogy a doktor urat félhóttá kő tönni, de tűt nem húzunk át a szíven. Ha fő tud támadni, szabad lösz neki főtámadni... azután osztán jobb lesz a szegényhön.

Halálos csendben hallgatták végig a főkapitány rideg, mogorva előadását.

- Röttenetös - mondta mindenki.

Müller főkapitány egyszerűen azt mondta:

- Pruksa doktort most hozták haza a lakására. Félhóttan. Mert addig botozták, míg az eszméletét el nem hatta. Most már ki lehetett kérdezni, éppen tőle gyöväk. Nagyon gyenge az istenteremtette, de naggyából azt vallotta, amit a kocsis mög a laboráns.

Percekig megnémulva hallgattak az urak. Mindenki azt vetette magában, hogy ha Pruksa doktort, egy orvost, tisztet, gazdag embert, akinek maga háza van, felesége van, felesége tősgyökeres szegedi család, Halász Gál s vele ő maga is helybéli polgárrá lött s köztiszteletet érdemel, mint a város cívisé, bár nagyon kapzsi, egy pénzvágó büdös vándorból lett magyar vagy mi, még a neve se jó... de ez nem számít most: most csak az számít, hogy hát akkor senkinek az élete sincsen biztonságban!...

Ki az, érezte a szíve fenekén mindenikük, akit egy Rózsa Sándor meg ne vádolhatna avval, hogy a parasztot semmibe se veszi. Hát ki mondta valaha, hogy valamibe köll nézni? Paraszt? Kutjának való. És most a paraszt akarja felemelni a botot az urakra?

Ez nem mögy.

Ilyen isten nincs az égben.

A halálos csönd egyszerre tört ki rettenetes ordításba. Irtóztató szitkokat szórtak a Rózsa Sándor fejére. De az egész parasztságra.

Iszonyúan fel voltak háborodva.

Csak Bujkó Gyuri mosolygott. De ő mindig mosolyog. Még Bujkó Gyurit soha senki se látta, hogy kijött volna a flegmájából.

Most minek jöjjön ki, mikor a szabadkai vásárról már megjöttek az emberei, és kétezer forintot hoztak a tizenhárom darab remek marháért... Ezüstben is kitett nyolcszáz ezüstforintot.

Kulacsos Nagy Mihály észrevette, hogy Bujkó Gyuri megint mosolyog a fakutya képivel.

Ez az embőr - gondolta magában -, ez nem tetszik nekem. E többet tud, mint mi.

Lármás utca

Hogy az urak a duttyánban elhallgattak, kint az utcán annál nagyobb lármával hallatszott be a korbély atyafiak danája.

Az egész város fel volt fordulva.

Kulacsos Nagy Mihály uram mogorván hallgatott, mert most az egyszer köteles volt eltérni a nótázást, mert ezek az új világhoz tartoztak. Azok a kispolgárok énekeltek végig az utcákon, akiknek eddig nem volt szabad a szájukat se kitátani. Kismesterek, kisuvarosok, kispolgárok, akiket a főispán vendégtelt meg. Hogy lehetne megsérteni a főispán öméltósága vendégeit.

Az urak fázósan borzongtak össze. Mennyire átalakult a világ. Ez mégis csuda. Mégis szörnyű. Micsoda csöndes, szelíd, békességes város volt Mező-Szeged, ahogy régi nevén nevezték. Azelőtt. Meg se mert itten pisszenni senki. Igazi papi város volt. No, majd adott volna a papság, ha itt csak egy hangos kurjantás is történik Isten szent éjszakájában. És most minden megváltozott.

- Borzasztó időket is élünk - mondták az urak.

Hogyne volna a pusztán is szarva a parasztnak, ha már bent a városban is szarvat adnak neki.

Mintha elvesztették volna a fejüket és az otthonukat.

Ugyanakkor Pische Matyi eltűnődött rajta, hogy most kell ütni a vasat, míg meleg. Most köll a Sándort mögszorítani. Most haragusznak rá a Pruksa doktorért, tehát alkalmat szerzett rá, hogy Égető perzekútor mellé sündörögjön, s csöndesen azt mondja neki:

- Nömös uram. Könnyű dolog ez. Játék.

A perzekútor ránézett a nagy orrúra.

- Mi bajod?

Nemesember ugyanis a parasztot csak tegezte. Kivált az ilyen tanyasit.

- Mondanék én valamit, ha fővenné nömös uram.

- Ne sokat okoskodj, mert mögégetöd a körmöd.

Pische Matyi megtisztelve érezte magát, hogy egyáltalán hajlandó möghallgatni a perzekútor a szavát.

A perzekútor nem tudta, hogy Pische Matyi az, aki a főkapitányt informálta a Rózsa Sándor dolgáról, gyanús volt neki a sunyi alak, s még eddig nem tud róla semmi rosszat.

- Nömös uram, úgy köll eztet csinálni, mint a Károlyi geróf parádéskocsisa. Mönnek a Tiszára, odaát van a komp. Révész sehul. Panaszkodik a gerófné, hogy nem akar itt maradni, mönni kő... Aszongya a parádéskocsis: Méltósága, hunnyák csak be a szömüket. Ekkicsit. De nagyon... Hát azok böhumik. Micsoda. Mán át is vótak a Tiszán. Mire kinyitják a szömüket, má a túlsó parton vannak... Így kő azt...

Égető nevetni kezdett:

- Vén marha. Mi vagyok én? Ördögös?

S a kezében suhogó pálcával jót húzott Pische Matyira.

Pische Matyi már örült, már tudta, hogy möghallgatja. Hogy ilyen bizodalmas. Még rá is vág.

- Nömös uram. Akari mögfogni Rúzsza Sándort?

De mikor kimondta a nevet, mégis megijedt. Mintha a Sándornak ide érne a füle.

- A fene ögyön mög - szólt Égető perzekútor, s újra rácsapott, mint valami bolondoskodóra, a vesszővel.

- Hogy fogják a nyulat, nömös uram - színeskedett Pische Matyi -, tuggya maga, hogy fogják? Sót kő hinteni a farkára, akkor mög lehet fogni.

- Az anyád - s már kacagott a perzekútor. És a vesszővel csípősen veregette a Matyi fejét. Megtetszett neki ez a vesszőjáték. Még veres csíkok is maradtak már az emberen.

Ez kapkodta a fülit, de közben csak annál jobban bizodalmaskodott:

- Nömös úr: tuggya maga? hogy van ennek a Sándornak egy öccse is?

- Aha!

Égető abba hagyta a vesszőcskézést.

- Bandi. Úgy híjják, Bandi. Rúzsza Bandi.

- Hun van?

- Kocsis. Valahun. Én mög nem mondom, kinél van. Én nem, ha kettőbe hasítanak se. De azt tudom. Tudom, mer hallottam, hogy a Sándor él-hal az öccsiér...

- Hm.

- Löhet is érteni. Nincsen neki senkije. Se apja, se anyja. Se rokonnya. Mind möghótt. Mind főakasztották má...

Égető nevetett.

- Jó család.

- Majd ütet is fő fogják.

- Az biztos.

- Hát, mondok ezt kő megtanáni... a Bandi gyerököt.

- De hun?

S újra rácsapott Égető perzekútor a Pische Matyi orrára.

Pische Matyi elkapta a fejét. Most már sokallotta. Most mán hagyhatná.

- A határba... A pusztán.

- Tudod te, hogy hol van, csak mondd mög.

- Tuggya jaz ítélet.

- No, maj mögtudod.

Evvel a zsebébe nyúlt, kivett belőle egy kézi bilincset. Vékony láncból volt csinálva, olyan csappantyús zárja volt, mint a ló lábára való békónak.

- Add csak ide a kezedet.

Pische Matyi megijedt.

- Csak tán nem akarná a nömös úr?

- De tán. No, hamar.

Pisze Matyi hátrahúzódott. A szeméből lángok csaptak ki. Még kutya egy disznó perzekútor ez. És ő meg hogy mögbízott benne.

- Majd kivallasz te egyebet is. Már régen figyellek, mit ólalkodol te itt? Zsiga!

Siket Zsiga háttal állott, most éppen azt magyarázta, hogy mégis jobb lett volna végrehajtónak menni, mert annak van a legjobb keresete, mert attúl nem sajnálják, akiket szorít... Az az igazi. Még minden végrehajtó möggazdagult. Annak mindnek háza van a városba. Nemeseknek való foglalkozás.

Most a szóra visszanézett, látta, ahogy a vén betyár nagyon gyanúsán áll, Égető meg előtte a bilincsel. Nagyon sietve és szívesen ugrott, megragadta hosszú karjaival a Pisze Matyi vállát.

De Matyi már nem volt izgatott. Semmit se. Már magához tért. Mosolyogva a nagy orra alatt.

- Ne haraguggyanak a nőmös urak, de eszembe jutott valami. Eccő szógáltam, süttőkoromba, a matematikus úrná. Kocsissa vótam. Ahogy Szentésre möntünk, vót akkor ott egy körösztt az úton balfelű. Möggyilkótak ott egy embört a tótok, osztán a köröszttöt annak a felesége állította Isten dicsőségére. Hát ott, akármikor ment ott az embör, éccaka tizenegy-tizenkét óra közt mindég ott ült, a körösztt tövibe, mindig ott ült egy fekete kutya. Nem bántott senkit az a nagy fekete kutya, csak léhögött. Talán még máma is ott lehet látni azt a kutyát. Éppen ulyanformán van az idő...

- No mit akarsz evvel? - nevetett Égető gúnyosan, s megcsörgette a bilincset, mint malacnak a gazdasszony a kukoricát.

- Akkor is éccaka tizenegy órakó vót. A gazdám ott ült az üllésbe, én mög a bakon. A lovak erőködnek. Maj mögszakadnak. Alig tunnak mönni. Mi löhet e? Nézök eccő hátra, hát ott ül a tüzes embör a gazdám mellett. Tapogatta. A gazdám. A tüzes embör. De ú mög nem vötte észre. Rászólok: „Espektáblis uram! Nem láti, mi ül mellette?” Sömmi se látott. Ammög énrám szól: „Hé. Olyan keservessen mönny ezekkel a lovakka, mintha teröt vinné!” Mögen nézek hátra: csak vicsorog szömbé nekem. Mögállok. Nagyon csúnyán, akarom mondani, nagyon tisztösségessön keresztet vetök, osztáng elimádkozom magam... No, akkó eetávozott... Mingyán tuttak mönni a lovak.

Égető nevetett:

- A marha istenit - mondta -, mit jelent ez?

De Siket Zsiga félrehíjta s azt mondta:

- Bátyuram, nagyapám nyócvanhárom éves, ú mondta, hogy van tüzes embör, meg fekete embör meg löembör is. Ú is fogott egyet fiatalkorában a Kancsallóba. Fő is ült rá. Kese vót a ló neve. De jába ült rá, jába csapkodta a kötőfékszárral, a nem mozdult. Ott lelte a köröszttöt, fábul vót a körösztt, fogja, a ló hátárú, kihúzza, avval üt rá a ló fejére... A ló mög sömmivé lött alatta: „Köszönd az Istenödnek, hogy körösztte ütötté rám, mert másképp mögtanítottalak vóna, hogy kő az éjjeli szellemöket háborgatni.” Nagyapám úgy mögijedt, hogy akari a kalapját mögfogni, de úgy mögnyúlt a feje, hogy réműletyébe nem érte el a tetejit.

- Mind mög vattok bolondulva - mondta Égető.

Akkor azért Pisze Matyihoz fordult:

- Hát eszödbe jutott-e mán?

- Gyűjjön csak idebb ekkicsit - intett neki Pisze Matyi.

Mikor odább állottak, hogy Siket Zsiga meg ne hajja a szót, azt mondta csöndesen Piszze Matyi.

- Maga nagyon téved, nömös uram. Én a főkapitány úrnál vagyok. Csak kérgye mög tőle.

Égető kutatva nézett bele az emberbe. Vajon nem ez a Müller kapitány besúgója? Mert nem tudták még eddig kinyomozni, hogy ki vezette rá a betyárookra őket.

- De én magának akarok a segítségére lönni. Mert maga fiatal. Jó tehetségű. Lögyön magának szöröncséje... Igen jó eemondta, hogy vartyog a nádasba a béka.

- No, hát hol van az a Rúzsza Bandi?

- Azt könnyű mögtudni. Veszélka Pétert kő mögkérdezni.

- Veszélkát?

- Azt. Csak mönnyön azon a nyomon, amit én mutatok. Nagy szöröncsét csinálhat. Még a halasi lovat el is csípheti.

- Á.

- Úgy.

- No csak beszélj.

- Magának ez elég. Gondókozzon rajta. A többit a főkapitány úrnak kő eemondanom. Csak észrt akartam magának adni, perzekútor úr. Hogy olyan akkurátus. Szeretöm.

A csendbiztos visszanézett. Úgy érezte, mintha az ember mellette nézne valamit. A ménköbe. Csak nincs a tüzes ember ömellette. Hogy nem látja.

De egyszeribe elindult, otthagya ezeket.

Siket Zsiga meg utána is szólt:

- Bátyuram, mi lögyön evve?

De Égető csak legyintett, hogy nem törődik vele. A bilincset a kezeiben lógatta, ment a Kármentőbe. Inni.

- Szeret ő engem - mondta Piszze Matyi, ő is legyintett.

Avval, minden szó nélkül kísétált az udvarból.

A kapu előtt ott volt felnyergelve a főkapitány lova, a Gyűszű. Azt eloldotta, s elsétált vele.

De az olyan csudálatos volt, hogy senki észre nem vette őtet, senki meg nem szólította. Úgy lehetett vinni a lovat, mint valami kismacskát. Ölben.

Hát hiszen, ha éppen megszólítanak, arra is tudna válaszolni, hogy parancsa van hazavezetni a nyergest.

Hát micsoda ember az, aki lópatkót lel s nem hajol le érte? Az olyat még Krisztus urunk is mögróttá. Hát négy patkót ott hagyjon? Nem ötte mög a fene.

Ésszel élj

Az úri társaságnak minden kedve elment. Nem ízlett többet a bor, a pompás szegedi béles, sem a többi remek étel-ital. De még a kártya sem. Egyszerre mintha valamennyien meg volnának támadva, csak a szörnyűségről lehetett beszélni.

A legkevesebb volt, hogy az egész határt fel kell hajtani katonasággal.

A perzekútorok számát is fel kell emelni. Ötvenre, százra. Fizessen a csongorádi püspök. Úgyis neki van eddig is a legtöbb haszna. Olyan két ökre került meg, mert persze hogy az az övé volt, amit megtaláltak Veszélka Péternél.

Mindenki forrt, követelt, parancsolt, csak Bujkó Gyuri ült, mint egy buta tök. Szíjta a pipáját, fújta a füstöt.

S elmélkedett és nézelődött és mosolygott. Mintha ráfagyott volna a mosolygás.

Pétert ki kell szabadítani. Már a feleségét meg a lányát ki is eresztette. Egy ilyen hasznos, derék embert, mint ez a Veszélka Péter, ezt nem lehet elhagyni. A legénnyel sincsen semmi baj, csak el kell a határból kommandálni, csendesebb vidékre. A kun dombokra, Pest megyébe. Jó távol.

Ne is dógozzon ebben a határban. Szeged nagyváros. Itt sok minden lehetséges, ami máshol nem. Viselje jól magát, nem lösz semmi baja. Ne ostobáskodjék. Orvosokat kínozni, katonákra lövöldözni!... Nem tudja, hogy papot, katonát tisztelni kell: ők tartják fenn a mi bátorságunkat az éggel és a földdel? Buták ezek a parasztok. Ahelyett, hogy örülnének, hogy semmijük sincs, még sírnak. Mit akarnak? Hiszen már mintha tulajdonukba volna a föld, amit művelnek. Soha senkit ki nem tesznek belőle. Firól fira öröklődik. Az az adó meg, amiről a főfiskális beszél. Ugyan kérem. Hisz a paraszt a markába nevet, hogy kijátssza az urakat. Senkinek ilyen dóga nincs, mint nekik. Oly gondtalanul élnek, mint az ökör az istállóban... Mi bajuk van? Minden gond másoknak a nyakán. Úgy élnek, mint a bárányok a jó fűvön, de folyton ugrálnak, mint a kecskék és kitörrik a nyakukat... Ki törődne vele, Rúzsa Sándor! Nevét sose hallotta volna senki, ha csak éppen egy lovat vagy egy tehenet köt el. De hogy egy suhanc ekkora lármát tudjon csapni? E mégiscsak sok.

Mindig mást csinál a paraszt, mint kellene.

Kulacsos Nagy Mihály, ha ideje volt, folyton rápillantott Bujkó Gyurira, és sokért nem adta volna, ha tudja, hogy min gondolkodik.

E többet tud - mondta újra meg újra magában -, mint mink valamennyien.

Amiben igaza is volt, mert Bujkó Gyuri nemcsak többet tudott, nemcsak több haszna volt ebből a dologból, de igazán csak azért mosolygott állandóan, mert a legnagyobb nyugalommal tudott akármire gondolni; nem tudott félni.

Egyszerűen nem volt érzékenysége semmiféle fájdalom s izgalom iránt. Nem mulatott ő másokon, akik annyira fel voltak hevülve, az neki megszokott látványosság volt, s mivel egy csöppet sem érezte az izgalmukat, csupán szemlélője volt mindennek. Mert könnyű annak hősnek lenni, aki nem érez fájdalmat, ha tűzbe teszi a kezét. Az eléggé kezét úgy nézi, mintha fából volna, közben azon tud gondolkodni, hogy hol vesztette el a pipáját.

De nem volt neki még abból a magasabb rendű érzékenységből sem, hogy az ember az elképzelt álmait félti. Nem tűzött ki maga elé célokat, nem álmódott nyereségről, nem épített légvárakat. A maga korlátolt eszével egyszerűen olyankor is tudott gondolkodni, mikor mások megőrültek a rémülettől. Ha egyáltalán tudott gondolkodni, ebben nem zavarta a külső helyzet.

Most is ott ül és mosolyog. Haja simára olajozva, azon soha egy szál meg nem mozdul. Az arca éle vörös, szél kifűtötte, s a bőre áttört, a vér, mintha szitáson festené. Mindig igen gondosan van megborotválva, ruhájára is gondot fordít, soha nem tesz fölösleges mozdulatot, a két keze mindig előtte jár, tapogat mint a vak, s az ujjait mindig kinyitva tartja, mintha rá akarná tenni valamire a kezét.

És tele van agyafűrt okoskodásokkal.

Szakember a bűnözésben. Tehát tudja azt is, hogy mindig másat kell mondani, mint ami benne van. Ezt is úgy kitapogatja, mit is mondjon. De vannak meggyőződései. Például pontosan tudja, hogy melyik csizmát kell először felhúzni, a jobb lábra valót-e vagy a bal lábra valót. Ennek tudniillik összefüggése van a planétákkal, amelyek az ember életét minden pillanatban szabályozzák. Aztán azt is tudja, hogy a hivatalban kinek mi a kötelessége. Hogy minden tárgynak mindig ugyanazon a helyen kell állnia. Ha ő belép egy szobába vagy istállóba, vagy akárhová, ami az ő felügyelete alá tartozik, ő azonnal észreveszi, ami hiányzik, ami más helyen van, mint ahová kell tenni. Ezek a felszíni rendszerezések töltik ki legnemesebb pillanatait, mert ezek legalább senkinek sem ártanak.

Most is, míg az emberek őriöngenek az izgatottságtól, ő a legnagyobb nyugalommal gondolkodik, hogy van egy vékony fiatal pap, az vállalta, hogy bejár a börtönbe a rabokat gyóntatni. Ezt fogja felkérni arra, hogy adjon be Veszélka Péternek egy kis zacskót, amiben benne lesz egy olvasó. Az olvasót meg is mutatja a papnak. Rózsafüzért fog adni. De az olvasó alatt lesz egy kis orcatörlő kendő, abba bele lesz rakva harminc forint schein-bankókban. Péternek arra van szüksége, hogy egyforintos, meg még kisebb pénze legyen, hogy az örökkel dolgozni tudjon. Olyan szépen végiggondolta, hogy milyen kendőt fog kiválasztani a szökrényből, ami ne legyen se nagyon új, se nagyon rongyos. Szentelt zsebkendőnek köll annak lenni, amiben a szentölt gyertyát tartották. Mert arra köll, hogy avval megtörülhesse a rab a verejtékét, mikor vesztőre viszik.

A káplán nem fog ebben ellentmondani. Az egy nagyon együgyű ember, az az Erme páter, az sőt semmit nem fog kételkedni abban, amit ő mond nekie.

Csak azt nem tudta semmiképpen megállapítani, hogy csikos szövésű legyen-e a zacskó, amiben ezeket küldi Veszélkának, vagy varrott.

Ugyanis ennek is jelentősége van babonaság szempontjából, s attól tart, hogy ha Erme páter valamit ért ehhez a tudományhoz, akkor rá fog jönni valamire.

Tehát lehet annak mosolyogni, aki közben ilyen gondolatokkal van elfoglalva.

Azon már egyáltalán nem is kell gondolkodni, hogy akikér dolgozik, mit érnek. Megéri-e a fáradságot. Veszélka Péter igen megbízható ember, aki állandóan ki fogja szolgálni, s biztosítja a kiváló mellékjövedelmet. Az ő fizetése mint városi hivatalnoké egy hónapra összesen harminc forint. Tehát a tizenhárom marháért kapott kétezer forint körülbelül hétesztendei fizetésének felel meg. És ami fontos, nem kell semmi meglevőhöz folyamodni, erre a dologra készen van a pénz.

Hát arról nem lehet szó, de nem is kívánják ezek az istenadták, hogy osztozzon velük. Örüljenek és örülnek is, ha kibújnak a hálóból, amibe beleestek. Tehát sem Veszélka nem kap részt, sem Topogó. Sem az az ember, aki a szabadkai vásáron eladta a marhákat. Egyáltalán senki.

Közben végignézte azokat, akikre építi tervét.

Kulacsos Nagy Mihály fogja szabadon bocsátását elintézni. Kulacsos Nagy Mihály tehát a testvérbátyja, az édesapja, a szerelmese most öneki. Ha ránéz, úgy mosolyog rá, mint a zavarban levő kislány a babájára. Igaz, Kulacsos Nagy Mihály ötlet nem szereti, gyanúsnak is tartja, de ez nem baj, az emberek rá szoktak jönni, hogy tévednek koronként. És Kulacsos Nagy Mihálynak nincs pénze. Nem olyan ember, aki pénzt tud szörözni. Olyan, aki a pénzt el tudja költeni.

Azt kell szépen kisimítani, hogy a betyárok möglepték akkor éccaka Veszelkáékat. Enni akartak, dalolni, inni, táncolni. Ezt elhiheti Kulacsos Nagy Mihály is. A betyároknak elég unalmas az életük, fiatalok is, fel szokták keresni az olyan tanyákat, ahol fiatal lány találtatik. Nem is kell annak a lánynak szépnek sem lenni, ahogy Veszelka Juliska sem szép, hektikásnak látszik, de fiatal és lány. Ez hozzátartozik a betyáréletmódhoz, amit Bujkó Gyuri pontosan és rendszeresen ismer, hiszen erre megvan minden oka. Mikor ő a régi Dancsó János bandájában szolgált, volt elég alkalma, hogy kitűnően megismerje a betyáréletet. Dancsó Jánost felakasztották, ő pedig Szeged város szenátora.

Nem, Veszelkát, ha lehet, meg kell menteni, mert egészen neki való ember.

Már az a vörös ember, aki nem akarja mögmondani a nevét, az nem olyan prima. Az olyan becsületes, hogy csak betyárnak való. A betyár pedig felkötni való. Tehát ezt is elébb-utóbb fel fogják kötni.

Betyárnak megfelel, mert nem olyan lapos fejű, mint azok a törvényes parasztok, akik mást se tudnak, csak a mezei munkát végezni, télen, nyáron. De nem is bandavezetőnek való, annál kevesebb benne a nesz. Tamburás. Citerás. Most is folyton citerál a raboknak. Azt is ő csinálta ki, hogy visszakapja a citeráját. Nem lehet tudni, hátha kiszabadul, s még valahol visszaszolgálja.

Veszelka más. Most, hogy a város első haragjában úgy határozott, hogy Veszelkától elveszi a földet és más jobbágnak adja, ez nagy gond Bujkó Gyurinak. Ez nem jó. Ki jön a helyére. Pályázó mindig van, de hát sok értéktelen ember van a világon. Veszelkának vissza kell kapnia a tanyáját. Már a jószágait nem, de ahelyett kaphat másat. A tanya nagyon jó helyen van. Az alsótanya középtáján. Mórahalom, jól eltakarva s nem túl közel, nem túl messze. Most is a perzekútorok még ott tudták csípni a hajnali betyárokat.

Így eljárt az esze; míg a többiek tomboltak és ordítottak.

Ő csak ült, és mosolygott, és sorra eltűnődött minden legkisebb részleten.

- Hát te mit vigyorogsz, te főkutya - mondta neki Kulacsos Nagy Mihály.

Erre a megszólításra Bujkó Gyuri még jobban mosolygott, az arca éle még púposabb lett, és zavaros színű szemei melegen nevettek, ahogy a kisgyerek örül a pofonnak.

Ha Kulacsos Nagy Mihály ilyen szavakkal szól rá, az neki a legnagyobb megtiszteltetés. Becézés. Simogatás. Alkalom arra, hogy a közelébe férközzék.

- Főfiskális uram, a halasi szőlőkön leltem egy olyan pincét, annak a bora a legjobb. Majd én be fogom hozatni Kibir ángyónak. Éppen megy is Halasra holnap, vagy talán ha még holnap a lovak nem szabadok, holnapután egy városi szekér birkabőrökkel, az el is fogja hozni. Nagyon jó bor.

Kulacsos Nagy Mihály kénytelen volt elnevetni magát. Most, mikor mindenki tele van politikai izgalommal, ez a Bujkó Gyuri a borról beszél.

Nem is bolondság, mert ebben a nagy installációban minden valamirevaló bort mögittak már Szegeden.

No, hogy bóg most is az utcán a tömeg. Szegény asszonyok, lesz nekik dolguk az urukkal, míg feljőzanítják őket.

A casino

A casinóban még éjfél után is együtt voltak az úri renden levők.

De mindenki Rózsa Sándorról beszélt, azon mulatott. Különösen az idegenek s a külföldiek főleg, akik ilyet nem is hallanak odahaza.

Hol van ma már rablóromantika. Az Abbruzzókban, ott még van. Rinaldo Rinaldini. Mindenki jobban ismeri ezt a regényt, mint az írója, Vulpius úr sógorának, néhai Goethe János Farkasnak a műveit, amikről csak beszélnek, de nem olvassa senki, csak olvastatják a tanítványokkal.

Persze, a bennszülött urak nem örülnek ennek a kétes nevezetességnek, inkább vakaróznak, úgy tesznek, mintha rühöt kaptak volna.

A főispán-adminisztrátor királybiztos, aki Bécsben Vortänzer volt és kedvelt adomázó, kijelentette, hogy a közbiztonság helyreállítása lesz az első feladata, de a betyárhistóriáknak minden legkisebb részletét meg akarta hallani. Különösen azt szerette volna, ha ezek a prúd szegediek nem takargatják s nem tagadják azt a perzekútorhistóriát s részletesen elmondják, hogy mi történt a kovácsműhely mellett a perzekútor Rác Pali meg a szép bauernő között, s hogy a betyár miképpen operált, késsel, bicskával vagy foggal, mert ő hallotta, hogy ezek a pásztorok foggal szokták a bárányhímekeket megmetszeni.

Már mindenki nagyon jó kedvű volt, de leginkább az adminisztrátor, aki kerek arcú, vidám, kissé élvezetekben elnyűtt diplomata volt, s különösen boldog volt, hogy az ő installációja annyival jobban sikerült, mint másoké. Itt semmi renitencia nem esett, s az egész várost boldoggá tette avval a borszállítmánnyal, amit Mágoctpusztáról kapott Károlyiéktól. Mindenesetre egy nagy hordót kell a fiatal Richard grófnak szerezni, aki maga is kimondhatatlan boldog, hogy ebben a szegedi kirándulásban belépett a magasabb politikai mezőnyökre.

- Elmene tán eszetek - mondta egy fiatal erdélyi mágnás -, értsünk szót, jámbor emberek, nem tudtok tik a parasztokkal mint bánjatok. Atyám volt főmester ebben. Lám. Volt, hogy építetett, s volt, hogy javéttatott. Mind csak parasztokkal. De ő nagyon értvén velek bánni, igen meg tudta abrikotolni a deget. Csináltatja vala a kastély tetejét, felkiált a zsindelező parasztnak: te, ne úgy sendelyezz, vagy lelőlek onnan. S mondja a paraszt: azt szeresse látni... No... S még hogy azt szeresse látni. Könnyen... Atyám bé s puskát ki... Jössz le?... Nem jön le. Jó. Nem jössz le... S mingyár lejössz... Rá a puskát s lelőtte... S jött le a paraszt... Hát így.

Az urak rettentően nevettek a furcsa erdélyi beszédmódon. Nem bírtak magukhoz térni, mert a medveforma fiatal báró oly flegmatikusan mondta el, hogy még csak meg se mosolyodott az arca.

- Mi lött belőle?

- Semmi.

Ezen még jobban nevettek.

- S mi lett volna. S hát nem mondá atyám: jössz le?

Vállat rántott, s tovább szítja pipáját.

Szolgák hordták körül, paraszto, hajdúk arany- és ezüstsinóros dolmányokban az italoskancsókat. Ők is hallották a bárót, ők is nevettek, de csak csendesen és félre, mert nem illett, hogy beleröhögjenek a nagyurak kacagásába. Egy se gondolt tovább semmit, csak azon nevettek, hogy az erdélyi báró milyen flegmán tudja elmondani: hát s hát le.

Egy páter szólalt meg csöndesen a hajdúkra nézve.

- Nem is álmódják ezek a legények, hogy tulajdonképpen ők itt a vendéglátó urak. Ők az adófizető jobbágyok fiai, az ő apjuk adja itt minden csepp bornak az árát. De még a többit is. Még a csizmát is a lábukon, az arany rojtot, a drága pomádét a hajukon, egyszóval mindent, ami az urakon, meg ami bennük van. Mert az urak úgy ahogy vannak, mind csak a jobbágyokból élnek.

- Na jó - felelt rá egy táblabíró -, senki se csinálja maga a csizmáját. Valahonnan kell venni rá a pénzt.

Egy másik úr azt mondja:

- Senki se issza maga tejét. Akkor a tehén az anyám?

A fiatal, karcsú, magas, szőke páter szelíden mosolygott.

- Az igaz, barátom, de azért legalább ennek a lakomának a költségét nem kellene kivetni rendkívüli adónak a pórokra. A megyei együttlétre valót összeadhatnák maguk a résztvevők.

- Nem volna jó, mert sokba kerülne, meg osztán megrontaná a magyar alkotmányt... Nem lehet ezen segíteni... Nálunk az úgy van, hogy mi nem is tudunk mással élni, csak amit a jobbágyok adnak nekünk.

- Berzsényi mondja, hogy utálja megenni a kalácsot, amit aszott pórja verejtékével sütnek neki olyan puhára.

- Beteg ember is akkor az. A kalács, kalács. A paraszt meg paraszt.

A páterka nem akart vitatkozni, mosolygott.

A másik úr is mosolygott.

- Nézd csak, kedveském, hogy örülnek ezek is, hogy az urak lakomáján részt vehetnek. Hogy itt vannak. Hiszen ők is megtöltik bendőjüket borral, pecsenyével. Nem kell bántani az úristent, ha ő kifürkészhetetlen bölcsességében így rendelte, hogy uraknak is kell lenni, ne tiltakozzunk ellene.

És ránevetett.

Egy német tiszt lépett hozzájuk:

- Furcsa világ itt Európa közepén - mondta németül -, hogy ebben a városban tíz ember sincs, akivel emberi nyelven lehetne beszélni.

- Persze önnek egy emberi nyelv volna - szólt a pozsonyi jurátus -, a német.

- Na ja, freilich. És én sok garnizont megfeküdtem már, de még ilyen várost nem láttam, ahol senki sem beszél németül. Mintha nem is Magyarországon volna ez a város.

- Van még egypár ilyen város pedig - nevetett egy kis gömbölyű szegedi úr, aki értett ugyan valamit németül, de nem mert megszólalni azon a nyelven. - Debrecen is, meg Kecskemét, Nagykőrös.

- Hódmezővásárhely. Ez a mi Salzburgunk.

- Warum Salzburg?

- Hát Salzburgnak a kellős közepén van egy nagy hegy várral, Hódmezővásárhelynek a közepén pedig van egy nagy tó tele békával.

Nevettek. Még akkor megvolt a Hód tava. Ma már csak esős időben van meg.

- Őfelsége közvetlen környezetében még azt a mágnást is megvetik - mondta az adminisztrátor fesztellenül -, aki tud magyarul.

Mindenki elhallgatott. Ily nagy úrral sem vitatkozni nem lehet, sem bölcselkedni előtte nem érdemes.

- Őfelségének egy szent cél lebeg szeme előtt evvel az országgal: germanizálni, germanizálni, germanizálni.

Az ottmaradottak elnémultak és szétoszlottak. Féltek, hogy valami megjegyzés ki ne bújjon a szájukon.

- Másképp a kézcsókoló zászlósokkal, főpapokkal és főispánokkal egy nap alatt megszavaztatná a magyar nyelv jogait.

Ezt egy fehér hajú agg pap mondta, kegyesrendi atya és szeged-városi plébános.

Kedves törött arcú emberke volt, nagy orra volt és vékony szája és oly bátran beszélt, mint egy jó magyar ember.

- Már főtisztelendőséged lerakta magas kitüntetéseit?

- Igen. Már hazavittem: jól elzártam őket. Civilben vagyok itt. Ez sem volna szabad. De a breviáriummal Richelieu módjára végezvén...

- Hogy?

- Naponta két óráig kell a breviárt olvasni. Richelieu éjfél előtt egy órát, éjfél után egy órát olvasott, ezzel kétnapi kötelezettséget teljesített.

Nevettek, de az öregúr megüttette őket.

- Nem nevetségből mondom. Factum.

- Milyen jogokra gondol, méltóságos uram? Milyen jogai lennének a magyar nyelvnek?

- Nohát, istenem - mondta a plébános -, egy államban, ahol több nyelv van, kell lennie egy diplomatikus nyelvnek, ez pedig egy országban sem lehet más, csak a többségnek, az ország-alapítónak a nyelve. Nálunk latin a diplomatikus nyelv. Latinul pedig csak a szakemberek tudnak.

- Vagy azok se.

- Mindenesetre csak az iskolában lehet elsajátítani, mégis egészen csodálatos és érthetetlen, hogy az államnyelv a latin... Holott egyáltalán senki sincs, aki csecstől elválasztva az édesanyjától, csak egy latin szót is tanult volna...

- Még negyven évvel ezelőtt, mikor Ferenc császár trónra lépett, mindenki tudott magyarul.

- Kivéve a főrendeket - mondta mosolyogva a plébános.

- Igen. Azóta az osztrák komornyikok elhitették a magyar urakkal, hogy a magyar nyelv egy műveletlen, durva, nevetséges idióma. A főurak ma már még az udvarukból is száműzték. Még a környezetüknek is németül kell gagyogni.

- Őfelsége a császár sohasem tiltotta el a magyar nyelvet - mondta egy agg úr, akinek még most is copf volt a nyakán.

- Őfelsége nem tiltotta el se a grófoknak, se a báróknak, csak nem beszélt velük soha másképp, csak németül, és ez elég ezeknek a korcs magyaroknak az elnémetesítésére.

Parázs hangulat keletkezett. Mindenki naivul és hevesen mondta ki, amit gondolt, de azonnal rájött, hogy kár volt. Ezekben a napokban minden szónak foga volt. Ki tudja, egypár nap múlva nem jelentik-e Metternich hercegnek Bécsben.

- A magyarnak a majom természetéből elég jutott - mondta keményen Máriássy Béla, Gömörből, vendég -, a falusi nemesek, hogy művelteknek lássák őket, meg hogy a főurak a vadászatokon eltűnjék őket meg hogy a tiszt urak a feleségükkel cicázhassanak, a lányuk fejét elcsavarhassák, megtanultak németül.

- Műveltség ez, domine spectabilis.

- Igen, ez a műveltség különösen a felföldön nagyon elterjedt. Negyven év óta Sáros, Szepes, Árva, Turóc, Liptó, Trencsény Nyitra, Mosony, délen pedig Temes, Torontál, Krassó nagyon hátat fordítottak a magyarságnak...

- Nohát, istenem, akkor nincs is több igaz magyar, csak a kálomisták, mert azok képtelenek más nyelvet megtanulni, mint amit addig tanítottak meg nekik, amíg az értelmük ki nem nyílt.

Máriássy nyelt egyet, de meggondolta, hogy Szegeden van, diplomatikusan így folytatta:

- Az evangélikus asszonyságok, éppen úgy, mint az előkelő katolikus úrnők kizárólag csak németül társalognak.

Evvel meghajtotta magát és továbbsétált, mert nem akart senkit megsérteni, hiszen tudta, hogy Szegeden még ebben az időben református magyarnak vagy protestánsnak nem volt szabad házat, telket bírnia. Már zsidó volt kettő is, akinek megengedte a város, de „eretnek”-nek még nem. Még a vásárhelyi kálomista iparos is csak vásárra jöhetett be. Éccakára el kellett távoznia. Semmiféle üzletet más vallásúnak meg nem engedett a városi törvény. A két zsidón kívül.

- Hova megfan spectábilis?

Máriássy visszanézett rájuk:

- Úri körökben legszebb divat ma, hogy magyarul rosszul beszéljenek. Ellenben legnagyobb szégyen, ha egy der die das eltéveszti a kaput.

Evvel minden köszönés nélkül továbbment.

A fiatal páter Erme utána sietett, karjába karolt. Ellenben a pozsonyi vendég kedvetlenül mondta németül:

- Ez a Máriássy nem fér a bőrébe - Magyarul tette hozzá: - Megfan néki o motyor nelffel az ő pajot...

Máriássy azt mondta Erme páternek:

- Vigyél innen valahova, mert megdühödök. Nem akarok eleven szemet gyűjteni a fejemre.

- Akarsz jó rántott halat?

- Nem akarok én, elég szálka van már bennem.

- Persze te felvidéki magyar vagy, a gömöriek nem halásznemzetség.

Hármasban

Ahogy beléptek a Tisza-parti csárdába, a bent ülők megrettentek, elhallgattak, lassan felállottak, és sompolyogva mentek ki a házból, ahogy a nagy vad elől az apró vadak örülnek, ha elmenekülhetnek, mielőtt beléjük falna.

Csak a szaguk maradt ott, de hát ebben az urak se voltak valami finnyásak még ebben az időben. Katonák voltak mind, hozzá voltak szokva az áporodott szagokhoz. Leültek azért az üresen maradt asztalhoz, és semmit se csodálkoztak a futáson: kijárt nekik.

- Tudod ki az a savóképű pozsonyi konziliárius? - mondta Máriássy. - Az egy pozsonyi bak. Az apja tábornok volt, de akkor házasodott, mikor már kvietált. Az anyja bárónő, de semmije sincs. Abból élnek, hogy mint özvegy, valami kis penziót kap a császár udvari kasszájából. Hát ez a taknyos gróf nézi le a magyar nyelvet. Nem akarom megmondani, de olyan neve van apai-anyai ágon, hogy Bendegúz apánk megirigyelné. Egyetlen vágya, hogy egy osztrák főnemesi lányt megszédítsen s elvehesse. Magyar mágnáskisasszonyt nem kap, mert itt jól tudják, mit ér. Már pénzben mit ér. Középnemes kisasszony nem kell neki, annak csak középszerű birtoka van, azért nem érdemes magyarul kotyogni.

Erme páter és a másik fiatalember, aki nem volt más, mint Szeged város hítes matematikusa, elborulva hallgatták. Keseregtek szívük szerint. Mert a magyar olyan, hogy szereti magát kikeseregni. Kesergés kell neki, nem a tett. Ha kedvére kisírhatja, kikáromkodhatja magát a magyar, akkor már akár el is engedi, hogy történjen valami. Mit is csinálna tovább, ha nem volna elég dühöngenivalója.

- Mind ilyen - folytatta a táblabíró. - Tik nem láttok benne semmit, csak az eleganciát. Ahhoz értenek, simák, és a nőknek tudnak udvarolni. Tudnak táncolni, lovagolni, tudnak németül s franciául, alázatosak a fejedelem és a miniszterei előtt. Ezek mind Metternich ebei.

- Mitőlünk Metternich nagyon messze van - mondta Erme páter, de Máriássy belevágott:

- Messze van? Éppen annyira van, mint a ti Rózsa Sándorotok.

A másik két úr felnevetett.

- Nem is nevetni való. Rózsa Sándor kint van a pusztán, Metternich meg Bécsben. De Szegeden ma mindenki retteg, hogy Rózsa Sándor elköti odakint a lovát, ökrét és nem is veszi észre, hogy azalatt Metternich belenyúl a ládája és a műhelyébe, és kiszedte belőle a pénzt. No? nincs igazam?... Az országgyűléssel megszavaztatta az adót. Megszavazták papírban, és ő behajtja ezüstben!

- Igaz.

Keserűen nevettek.

- Száz forint helyett fizetni kell kétszázötvenet. A szegény paraszt, aki a földje után az egy forintot nem bírta kinyögni, most két forint ötvenet kell hogy fizessen. Mi ehhez képest Rózsa Sándor? Aki harmincezer szegedi közül legfeljebb háromnak-négynek tesz kárt.

- Azért mégiscsak más. Metternich nem magának szödi a pénzt, hanem a hadsereg meg az állam szükségleteire.

- Hadsereg. Mire az a hadsereg? Hol van a háború?... A hadsereg arra kell, hogy a kaszárnnyák állandóan fenyegezzék a népet és visszatartsák a butaságban. Ezeket védelmezi, az ő kopóit és csaholóit, a mágnásokat. Akikben nemcsak hazafiság nincsen, hanem okosság sincs. Bethlen

Gábor azt mondta: a fejedelem vagyona nem a kincstárban van, hanem a jobbágyok kamaráiban. Isten ments, hogy valaha versenyre kelljen kelni a nyugatiakkal. Mert hogy álljon meg a magyar paraszt a két kis sovány ökrével a nyugati gazdaság roppant tudományával szemben? Tudjátok, hogy nálunk három-négy szemet hoz egy köblös föld? ugyanakkor odaát, már ahol ilyen föld van, az meghozza a hét-nyolc és tíz szemet is? De Metternich evvel semmit sem törődik, ő csak arra vigyáz, hogy az ő palotája a Hietzingben gazdag és fényes maradjon, most már harmadszor házasodik, szebbnél szebb nőket vesz feleségül. Az ő barátja Gentz alkancellár; ha egy szép színésznő jön Bécsbe, rögtön utána veti magát. Most éppen Elsler Fánit cicerézi. Igen, ezek azt hiszik, semmit se kell tenni, csak megakasztani a világ szekerének a kerekét, s akkor örökre itt marad nekik Lajos királynak, a napkirálynak csillogó bujasága. Ott a nemesek és polgárok szerencsésnek tartották magukat, ha a buja király fölemelte a feleségüket az ágyasi rangra. Hogyne, a király a kegyencnőket gazdagon jutalmazta, még a legtávolabbi rokonaikat is az állam pénzébe fűrdette. Az a király, aki Metternichnek az ideálja, félistennek képzelte magát, udvarát roppant fényel árasztotta el, a nemesség udvarlását megkövetelte, a főurak reggel, az ágyánál állottak és lesték a lába szárán ha megláthatnák a szőröket. Igen, ott kellett nekik segédkezni az öltözésnél, s a legmagasabb rang az volt, aki a lábravalóját adta rá. A francia király bujasága tömérdek milliókat emésztett fel. A király példáját követte a nemesség és a főpapság. Párizs szabályozta az európai divatot, még ma is látunk Szegeden hajporos öreg urat, aki azt hitte, ha a parókát felteszi, akkor már a feslettség templomában van, Párizsban. A nemes nagyuraknak is volt egy törvényes feleségük, mert ezt a családi név fenntartása miatt kikerülni nem lehetett, de ezenkívül mind tartott egy csomó minden rangú szeretőt. Szép világ... XIV. Lajos rendkívül elbizakodott ember volt, szerette a hódolatot és a tábornokai által szerzett babérokat. De utána még továbbmentek az urak. Az Orléans-i herceg a szemtelenséget meztelenül gyakorolta, ez már a nőkben nem is válogatott, XV. Lajos már a gyermeklányokat zabálta, az úrnők az inasikat. XVI. Lajos már egy bukott országot vett át. Se pénz, se hitel, egy jó erkölcsű, buta ember volt, a mi Mária Teréziánk lányát vette el, hát itt már csak a fényűzés uralkodott és az adósság. Erre jött a francia forradalom, s ezt a forradalmat akarja most Metternich meg nem történtenek venni. Visszatolni az óramutatót a forradalom előtti időkre?... És most egy olyan királyunk van, aki becsületes, de gyenge, a gyermek is játszhatik vele...

Maguk elé hajtott fővel hallgattak az urak.

- Most mondjátok meg nekem, ki a nagyobb bűnös?...

Hallgattak.

- Ha igaz, hogy a nagy tolvajok szabadon élnek, a kicsiket pedig felakasztják, akkor ezt a Rózsa Sándort igen hamar fel fogják kötni.

Nevettek.

Máriássy Béla gömöri táblabíró friss bort töltött a poharakba, aztán újra kezdte a magyar kesergőt:

- Száz év alatt nem hozzuk be, amit Ferenc császár alatt veszítettünk - dörmögte ivás után. Kezébe hajtotta a fejét. Mintha egyedül rá tartoznának a dolgok, s bele kellene bolondulnia, hogy nincs módja rá, hogy változtasson rajtuk.

Körülnézett:

- Zárjátok be az ajtót, ki ne hallatsszon egy szó se, most elmondok valamit.

Szó szerint vették, bezárták az ajtót, ő pedig mesélt:

- Tik itt boldog világban éltek, mert a városokban nincs oly élesen felállítva a kormány célzata, mint a nemesi megyékben... Csak azt hogy mondjam el nektek, hogy Lónyay mit csinált Zemplénben? Első alispán volt valamikor s elfogadta, hogy visszajön Zemplénbe, és mint adminisztrátor rendet csinál. December 15-re volt összehívva a gyűlés. Ki volt rendelve gróf Gorzakowszky vezérőrnagy parancsnoksága alatt egy zászlóalj báró Geppert-beli gyalogos- és egy huszárdivízió. A gyűlésen ötszázan jelentek meg. Lónyay, ahogy belép a terembe, felbontja a királyi rezolúciót, abban a felség szigorúan megdorgálja a rendeket, hogy megérdemelnék, ha felségsértési pert indítanának valamennyiük ellen. Akkor széttépi a vármegye utolsó jegyzőkönyvét, és a gyűlést feloszlatja.

- Osztán mi lött? Löttek?

- A rendek a legnagyobb nyugalommal, zajongás nélkül túrték az erőszakoskodást... Ahogy szétoszlának, Lónyay maga elé rendeli a tisztviselőket, közli velük a felség parancsolatát, és utasította Gorzakowszkyt, hogy csapataival vonuljon a megyeháza elé és az összes tisztviselőt, mind a huszonnégyet tartóztassa le... Huszonnégy óra hosszáig huszonnégy külön szobában tartják őket étlen-szomjan fogságban. Hogy egymással ne érintkezhessenek.

- És huszonnégy óra múlva?

- Mít tehetnek a tisztviselők? Az alispán vezetése alatt engedtek az erőszaknak, és az újoncozást december 27-én, karácsony napja után való nap megkezdik.

Néma csönd volt. A hazafiak mély keserűséggel hajolnak össze. Nagyokat sóhajtanak.

- Nógrádban még szigorúbban ment. Báró Wenckheim Józsefet nevezte ki a felség királyi biztosnak. Meghagyta neki, hogy hajtsa végre az adómegajánlást és az újoncozást. Itt is megtagadta a megye mind a kettőt. 28-ára volt kitűzve a királyi-biztos közgyűlése, erre a megye Balassagyarmaton, 25-én, előző közgyűlést tartott és ott fulmiáns feleletet adott a leiratra. Másnap este érkezik a királyi biztos, Wenckheim. Elámul, ahogy az alispán átadja neki a jegyzőkönyvet. Ragaszkodik hozzá, hogy az ő elnöklete alatt tartsák meg a 28-ára együvé hívott közgyűlést, hogy a királyi leiratot felolvashassa. Az alispán előre megmondta neki, hogy baj lesz. A felizgatott tömegért nem áll jól.

Feszülten figyeltek.

- Nem mer elmenni a gyűlésre. Meghagyja, hogy az alispán oszlassa fel. Az alispán megnyitja s felosztja s el. A nemesség utána rohan, s követelik, hogy folytassák a gyűlést. Nincs pecsét-nyomó. Az alispán nem adja ki. Betörnek az ajtót. Pecsétet nem lelik. A levéltárból vesznek ki egy régi pecsétet, s azzal pecsételik le az ellenjegyzőkönyvet, amiben tiltakoznak minden törvénytelenység ellen. A királyi biztos katonaságot küld rájuk, erre a gyűlés szétoszlak. Hogy másnap újra összegyűlnek.

Most jön a jó vicc.

Királyi biztos, Wenckheim másnap a két alispánt meg a négy szolgabíró, meg a többi tisztviselőt meghívja a lakására barátságos megbeszélésére. Nagy ebédet ad, az ajtókat katonákkal állatja el. Senki se hagyhatja el a fehér asztalt, egy tisztviselő se mehet be a közgyűlésbe. A megyeház ajtajába is katonaságot küld avval a ravasz parancssal, hogy egyesek jöhetnek-mehetnek, de tömegesen nem.

Nem lehet közgyűlést tartani. A nemesség kijelenti, hogy hazamegy.

No, megőrül a királyi biztos. A tisztviselőket estefeled hazaereszti, ő is indul Bécsbe jelenteni, hogy milyen nagyszerűen rendet csinált.

De a nemesség nem ment haza, hanem a szomszéd községbe, Szügybe megy, ott tart közgyűlést óriási lelkesedés mellett, ide megjön az alispán is a pecséttel. Mindenki boldog, ujjong és éljenez.

Az ám, de Wenckheimnek is jelentik, mi történt Szügyben, hogy elsejére, két nap múlva, a vármegyeházára kitűzték a közgyűlést. Erre rögtön visszafordul, előhívja az alispánt, követeli a pecsétet. Ő tűz ki új közgyűlést, a vármegyeházát körülvéteti katonasággal, és - ami még sehol se történt meg, ilyen brutális eljárás -: katonatisztek kíséretében megy be a gyűlésterembe. Három szolgabíró, akik megtagadták, hogy részt vegyenek ezen a törvénytelen gyűlésen, Horváthot, Srétert és Tihanyit, egy alezreddel kísérteti be a terembe.

A gyűlés tíz percig tart; felolvassa a rendeleteket, széttépi az előző jegyzőkönyveket, még azon a napon megkezdeti a toborzást és az adószedést: ezüstben!

Most jön a nagyszerű: az adószedők megtagadják az adókönyvek kiállítását. Erre a királyi biztos öméltségére katonákat küld az adótisztek lakására, akiket addig kell nekik traktálni, míg el nem végzik a munkát. De azért a végén kénytelen ő maga írni be saját kezűleg az egyes községekre kivetett adót.

Őfelsége legfelsőbb kéziratban báró Wenckheimnek és a katonaság parancsnokának, báró Taxis vezérőrnagynak meglelégedését fejezte ki sikeres tevékenységükért. Egyúttal utasította a királyi biztost, hogy terjessze fel azoknak a nevét, akik kezére játszottak, hogy illő kitüntetésben részesíthesse őket. Valamint azokat is, akik ellenállottak: hogy ezeket örök időkre kizárathassa a megyei tisztségekből.

Erme páter, aki nem volt eléggé tisztában a politikai eseményekkel, megkérdezte:

- És mik voltak a felség kívánságai, hogy ily hazafias felháborodást okoztak?

- Hallatlan dolgok. Főtisztelendőségem még ezt sem tudja... Először is Metternich ezüstadója... Hova jutunk, ha jobbágyainkat a kincstár így megkopasztja?... És a másik: az újoncozás. Hogy nem a megye újoncoz, hanem a hadsereg toboroz! Fejről fejre sorozzák az újoncokat... Hol a vármegye jussa? Ha itt katonabiztosok jönnek, azok ki fogják válogatni a jobbágyainknak a javát!... Hogy lehet gazdálkodni akkor?...

A páter mélyen meg volt illetődve. Valamit nem értett.

- De, édes barátom - szólt és nézett bizalommal -, a hadiadó csak kétharmadrésze az egyházi adónak... Nem lehetne-e a *házi* adót csökkenteni? Mert a hazának épsége és fenntartása szükségesebb, vélem, mint a vármegyeházának pompája mög a hajdúk ruhájának sinórozása?

- Pap nem ért a politikához - legyintett komoran a táblabíró. - A magyar nemzet meghal, ha fegyverrel szerzett ősi jussából csak egy jöttát is enged.

- Azt mondtátok imént, őfelsége ellen is az a vád: hogy egy ígét is nem akar engedni, mert ahogy törvény mondja: „a századok alatt megerősített államrendszer összeomlana”.

- Úgy van.

- De akkor ebben az országban örökös időkre azok az állapotok maradnak, amikben most élünk?... Hiszen szegények vagyunk, nyomorultak, se iparunk nincs, sem gazdaságunk nem versenyezhet a külfölddel, sem tudományban, művészetekben... Pedig íme nagy íróink jelentkeznek, Vörösmarty, Berzsenyi, Wesselényi, Széchenyi...

Értelmetlenül néztek egymásra. Egyszerre mintha óriási szakadékok tárultak volna fel köztük, s a szakadék rohamosan nyílik szét...

- Nem értik már a magyart Szegeden! Szeged nem igaz hazafiakat terem! Még Dugonics uram, rác létére tüzes hazafi volt, mindig csizmában járt a reverenda alatt. De már itt semmi nincs, csak Rózsa Sándorok.

A pap lehajtotta fejét:

- Barátaim, távol lögyön, hogy én Rózsa Sándort védjem. De ez a betyár, ki sem írni, sem olvasni nem tud, még eddig: a szögényöknek pártfogója... Mintsem a ti harcotok: az urak és parancsolók érdekét védi.

A táblabíró megdöbbenve nézett a papra.

A pap csendesen szólt:

- Én vagyok a börtönbeli rabok gyóntatója. Bizony mondom néktek, hogy azokban a szomorú, elesett bűnösökben, a lélek ép és sokszor hófehér. Igazán, csak a testi nyomorúság és a lelki sérelem sodorja őket a mélységbe, az örvénybe, a veszödelömbe.

- Na igen - mondta a gömöri táblabíró -, az országgyűlési ifjak is így beszélnek most.

- Én olvasom az Országgyűlési Tudósításokat! Minden sorát szívemre vettem.

- Jogegyenlőség. Szép, nagyon szép, de az a baj, hogy akárhogy forgatjuk, a jogegyenlőséggel vele jár a földosztás. Annyi föld pedig nincs is, amennyi ember. Hogy lesz akkor? A nemesség ragaszkodik a magyar szabadság erős várához, a megyéhez. A magyarság gyökere a nemesség. A nemesség bukása a magyarság bukása lenne. Én Kossuthot ismerem, senki se tiszteli jobban a vármegyét, mint ő; ősi család ivadéka maga is; elismeréssel viseltetik a nemesség iránt...

- A népet nem akarja lázasztani, csak felemelni a nemességhez!

Hallgattak. Maguk elé néztek.

- Hát erre még aludni kell. Ha Oroszországban megszüntetnék a jobbágyságot, negyven év múlva megszűnne a cárizmus. Két nemzedék alatt a muzsik megnőne a cárig...

- Kossuthban bíztok-e? - kérdezte a páter.

- Kossuth, ha pénzt akarna keresni, roppant pénzt kereshetne, de szegénységben él... Főúri családot alapíthatna, semmit se kell tennie, csak befogni a száját... 1791-ben volt egy ítélőmester, aki egy *sem* szó kihagyásáért harmincezer holdat kapott... Gyermekai, gyermekeinek gyermekei mindörökre boldogok lettek... gróf Erdődy kancellár egy paraszt fűtőgyereket kitanítatott, nemessé tette, alkincstárnokká lett és egy nagy uradalom urává, és ezt az urat gróf Széchenyi nem kicsinyli... és Kossuth szegényen él.

- Minden sorát olvasom - szólt a főmatematikus -, soha egy szót nem ír a társadalmi rend, a birtok, a monarchia ellen...

- No, nem is lehet - mosolygott a páter -, a háta mögött áll a cenzúra...

Így beszélgettek, de hát ki győzné mind leírni, amit ebben az időben három lelkes fiatalember összebeszél.

- Rózsa Sándor és Metternich! - mondta a táblabíró... - És Kossuth Lajos?

- Kossuth Lajos és a mi urunk a Jézus Krisztus.

A táblabíró megingatta a fejét.

- Kossuth Lajos nem fogja magát felakasztani. Arra nincs hajlandósága.

- Csak fölszabadítsa a jobbágyokat - szólt a páter. - Akkor örökké éljen.

Bojtorján

Juliska már álmában érezte, hogy a szíve édesen zsibog, valami kimondhatatlan jószágot érzett, meleget, remegőt és édességet. Akkor felnyitotta a szemét, boldog lett, hogy még akkor is hallja a fülemile csattogását.

- Itt van - suttogta magában.

De mindjárt megijedt érte.

Ki nem mehet: az ajtó előtt két perzekútor alszik, akiket azért ültettek ide, hogy ha a fiú jön, elcsípjék.

Rettenetes ijedelemmel gondolta el, hogy kellene értesíteni.

Akkor csak elhallgatott a fülemile.

Igen, mert a fülemile hangját nemcsak az hallja, akinek szól, hanem mindenki, akinek füle vagy a hallásra, hallja.

Meghallotta azért a szomszédasszony is, a természetes Perzsi néni, de mingyárt is tudta, ahogy hallgatta, miféle fülemile az, amelyik még most is beszél, mikor már túl vagyunk az aratás dandárján. Fog ez még szüretkor is beszélgetni, mondta magában, azzal felkötötte inge elé a kötényt, fejére is kendőt tett, s alatta eligazított a haját, s ment a fülemilét möglesni.

Meg is találta, de nem a bokorban, hanem egész testi mivoltában a garádján.

Ott guggolt a legény, és a nyelve alá tett levéllel csattogtatta a fülemile vagy Isten tudja miféle madárnak a szerelmes füttyét. Perzsi néni csak egyszer látta a legényt, akkor a Csepegtetőben, de mingyárt kitalálta, ki ez a madár?

- Sándorkám - suttogta feléje -, édes gyereköm.

A legény visszakapta a fejét; akkor hallgatott el a fülemile.

- Kicsoda kend?

- Há mán nem ösmersz mög, szerelmetős magzatom? E'möntek a szögény katonák, nem is gyönnnek haza többet.

(Vajon mit szólana ahhoz Metternichné asszony, ha az urát elfogták volna, s elvitték volna tizenhat esztendőre Nápolyba, de közlegénynek?)

A legény megösmerte a nénét.

- Mögszokta már magába? - kérdezte. Komolyan kérdezte, részvétellel, de Pörzse néne lehajtott a fejét:

- Ki tudna magába élni, gyereköm? - szólt, bólintott. Ő tudta mért: elment embörének legjobb barátja, Savanyú Jóska költözött be hozzá, de nem az a baj, hanem az, hogy ez nem olyan, mint a jó elvitt embör volt, ezt neki köll kiszolgálni, ha azt akarja, hogy maradjon, mert ez, ha nincs ennivaló, feküdnivaló, mingyán azt veti: nem is maradok én itt.

De nem erről köll most beszélni:

- Elhallgattasd a madaradat - mondta suttogva és komolyan -, két talpas perzekútor van az eresz alatt komámasszonyéknál.

A legény megdöbbsent.

- Bizony nem ötöt kerülgetik. Még rája is csukták az ajtót, odabe hálnak a szögényök, úk meg az eresz alatt.

- Ammáriáját neki... - morgott a legény.

De jó, hogy nem ment be vaktában.

Perzsi néni összébb húzta magán a kisponyvát, amin nappal babot csépel, most meg ruha helyett használja az inge fölött.

- Ne búsújj, semmi baja a lelkömnek. Semmi baja. Olyan szép, mint a rúzs. Csak úgy cikrázik. Nagyon sirat tégöd. De ne féjj, nem mutassa, nem hozza rátok a veszödelmet. Anyja is vele van, de apját még nem akarják engedni a városrúl. De te csak lögyé nyugodalomba, semmi baja nem lösz annak se.

- Sír?

- Nem sír.

- Mér nem?

- Olyan. Nem tudod te, ki ez a lány? Ennek olyan szíve van, mint hét embörnek. Ezt mög nem röttentheti sémmi.

- Van-e önnivalójuk?

- Van, van. Te avval ne törődj, sömmit se köll neköd tönni, csak eetisztúuni errúüü a tájrúu. Innen-e... Eee fijam, eee. Legalább Dorozsmára... Mán ott nem fog Csongorád vármegye, se Szöged várossa ereje... Tudom én eztet, ütött embör vót az én kis emböröm is. Vót az mán háromszor is a városon a Gombár uram keze alatt... Hogy az én jó Istenöm nem vöszi figye-lömbe ezt a Gombár Józsit, hogy ütet is mögtanítanak mán éccör a böcsületre... De csitt, odabe mozgást hallok, majd hónap mögmondom Juliskának az izenetödet.

- Még nem is szóltam sömmit.

- Mit kell ahho szólani, fogok én neki beszélni három nap, három éccaka, hogy mit izentél te neki.

- Csak maga ne beszéljen. Nevemet ki ne mondja - és a bojtorján szúrós gubóját szedegette a garádján.

Perzsi visszafordult, kezét rátette a karjára:

- Tudjuk. Mindönki tuggya. A te neved, fiam, a csitt! Szentül tartyuk, angyalom.

Hirtelen eszébe jutott minden bánata, keserúsége, megmarkolta azt a kemény férfikart és ráborult a saját keze fejére, s mint egy fejfán hangtalanul és nesztelenül elzokogta magát.

Aztán mintha ez is jólesett volna, még ez is kielégítette volna, suttymban sebesen elsiklott a setétben, mert éjfél után a hold már lement a maga hajlékába, itt hagyta a fekete gyászfátyolt, amivel a szegényeket takarta be.

Mikor az asszony elment, Rózsa Sándor tovább is ott maradt. Újra füttyölni kezdett a fülemile hangján.

Juliska pedig odabent nem mert meg se moccanni, mert attól félt, hogy a kint alvók fel-neszelnek, ha a szalmában az ő félnék özlába megzizzen.

Azt sem vette észre, hogy a legény átszökött a gyepün, bejött a kertbe, és óvakodva egyre jobban közeledett a házhoz, de felvont pisztollyal.

Végre egészen itt van.

Az eresz alatt fekszik a két perzekútor. Mindenik öleli a puskáját. Nézi, nézi. Kutya sehol sincs. Nem volt szabad a szegényeknek kutyát tartani, mert a hatóság nem engedte, hogy kutyával etessék meg, amit a földesúrnak kell beszolgáltatni, mert úgy tartották, hogy ami a jobbágyságnál van, az az utolsó morzsáig az övék, nekik pedig egyre megy, melyiknél van, amit egymástól lopnak. A lopó az ügyesebb, annál nő a vagyon, attúl lehet majd elszedni: csak el ne fogyjon. Márpedig a kutya is csak annyit eszik, mint az ember. Hát nem kell kutya.

Juliska az ablakban áll és néz ki, íme látja, hogy valaki jön a setétben, ott leleskedik. Majdnem felsikoltott.

Akkor nézi, mit akar. Megfagy a vére, csak nem akarja megölni a két perzekútort?

De nem hallani sömmit.

Az egyik puskát minden baj nélkül el tudta venni, de a másikat a másik perzekútor a markában tartotta, úgy aludt.

Ráhajolt a kezére és meleg leheletet huhukkolt rá. Ez elernyesztette az ujjakat, azok mögnyíltak, ki lehetett vönni belőle a fegyverét.

Most bojtortjánt vett elő. Az a ragadós virág, annak nem köll se cérna, se tű, odaragad az magátul is a ruhához.

Hát a legény rárakta a csomó bojtortjánt a lajbijukra, arra a helyre, ahol a gomb le volt vágva:

Akkor visszalopakodott, vitte a lövőszerszámot.

Juliska pedig csak állott az ablakban, látta, hogy az ő legénye elment a puskákkal.

Amilyen boldog volt, amennyire kacagott a szíve a büszkeségtül, annyira fáj, hogy a sietségbe Sándor még csak oda se pillantott, legalább ő nem látta, az ablak felé.

A Gyűszű

- A vót a baj, vagy mit is mondok, a vót a szöröncse - mondta Pize Matyi -, hogy olyan derék esső vót. Mind elmosta ja nyomot. Nem tudott ott kiszagóni még a Kotolár kutya se sömmit. Milyen egy alávaló kapitány a - mondta -, hogy a nem röstelli, hogy maga szaglásszon, mint a zeb...

Lassan, sokat beszélt, de Rózsa Sándor tudta, azért beszél olyan komótossan, mert minden szavát mögforgatja, mielőtt kiköpné.

- Én nem tudom, mi vót a vározsba, mi nem vót. Én ott nem jártam...

Rózsa Sándor eddig nem is gondolt arra, hogy ott is járhatott, de most arra gondolt, hogy ez meneteltetőzik: ott járt. Kezdett jobban figyelni a szavaira.

- Csak azt hallom, hogy a Müller főkapitány nagyon köti az eböt a karóhoz. Mer aszongya, most éppen a legrosszabbkor történtek ilyen dógok, hogy a stallácijó van. Sok az idegöny az emönenciás úrral. Azok most mind csak azt beszélék, hogy így, hogy úgy... hogy... valaki (s nem merte kimondani a Rózsa Sándor nevet...) ennyire mögpiszkította a várost... Még az orvost is mögkenték... még a perzekútoroknak is bujtorját kötöttek abba a lyukjába, ahol a gombot levágatta Müller főkapitány... mög ieneket. Mindönki neveti s haragussza.

Ez má azt is tuggya, hogy az orvos mög a perzekútorok! - mondta magában Rózsa Sándor. - Hogy lehet az, hiszen ennek még csak három napja. Most mondta, hogy egy hét óta betegen fekszik. Ki lett volna itt, aki neki mindent elmesélt volna, ami csak tegnap történhetett a városba.

Megcsóválta a fejét: ez az éccaka jött meg a városbúl!

- Micsoda lova van kendnek?

Egy nagy csontú ló, nem fiatal sárga ló rágta a rossz szénát hátul az udvar lábjába.

- Rossz öreg ló. Míg fekütem, akkó hozták ide. De nem is jól mondom, még elébb, mikor nem vótam itthon. Hé! - kiáltott a felesége után. - Hééé! Hallod?

- No? - jött elő az asszony, s cipelte a mejjén a gyereket, mindig szopott. Le se szakadt a melléről, csak néha kiejtette a szájából, de ahogy az asszony eltette, már sivalkodott s újra követelte.

- Mikó hozták ezt a vén lovat? Ugye a múlt héten.

Az asszony valami hangot adott, ahogy meg van tanítva, hogy mindent bizonyolni kell, amit az ura vele akar igazoltatni.

- Kieszik mindönbül - nyögött az ember, mintha most nagyon szúrná az ódalát valami, belülről, ahogy szúrta is: nagyon nem szerette, hogy Rózsa Sándor személyesen tisztelte meg látogatásával. - Nagyon sokat öszik, hordó böndője van. Enneköm mög sömmim sincs. Most? Kaszálni? mikor már mindön kiégett, kiszáratt? Bár mög is önnék már a kutyák.

De Rózsa Sándor úgy látta, hogy az asszony nagyon mögnézi a lovat, mintha nem is látta volna még... Ebből arra következtetett, hogy Pize Matyi most érkezett meg, őelötte, nemrégén. Egyenesen a Városból jön, onnan hozta ezt a lovat...

- Mit beszél kend a perzekútorokról? - nevetett Rózsa Sándor. - Mi az a bojtorján a gombjukon?

- Nem tudom én. Tudja a nehézség. Sokat törődök én az ilyenekkel - hímezett-hámozott Piszte Matyi, aki már sajnálta, hogy ezt is szóba hozta. Ő maga is észrevette, hogy kár volt olyanról szólni, amit éppen az éccaka halott a Kibir ágyó duttyánjának az udvarán.

- Valaki vót itt - folytatta - aszonta, hogy az urakat... valaki... nagyon mögcsúfóta... Mert hogy Müller főkapitány szégyönségbü levágatta mindön perzekútornak egy gombját, hogy aztat addig fő nem varhattyák, míg Rúzsa Sándort mög nem fogják. De most mög mán két gomb van levágva. Hogy eleresztették... a vezért... (Most kapta rajta magát, hogy csak kimondta a nevet, s ez a buta kölyök se vette észre.) Hanem azt a vörös embört, nem tudom a nevit, mert nem akarta mögmondani, hát azt én mán láttam valahun...

- Honnan tudja kend, hogy vörös embör?

- Hát csak vörös embör vót, aki velünk járt... osztán azt beszéltek - mer olyan embör vót itt, aki igön jól el tudott mindent soróni -, hát aztat mindennap mögbírájják: majd éccő csak mögunja, oszt kivallja, ki, mi lögyön.

Rózsa Sándor megingatta a fejét. Azt a szegény Bánt nem okosította ki, hogy mondja csak meg a nevét, abbül neki semmi baja se lehet... Nem vétett... Azér agyon nem verik, hogy ötet ismeri... vele vót... citorázott...

- Hát ha még éccő elgyön az a bizomos, aki kendnek ezt mind elmesélte: mongya mög neki, hogy az a vörös ember csak *mongya mög a nevit*... Nagyon jó tamburás az a vörös embör. Más vétke nincs, csak hogy muszáj vót neki a... (s most ő maga is megállott, hogy nem szabad kimondania a saját nevét) tánc alá tamburázni vagy citorázni... Más baja annak nincs. Eztet mögmondhatja kend... hanem én ezt a lovat ismeröm, hallja kend.

- Ismeröd? Nem ötte mög a fene... Nem is tartom én eztet akkó itt. Kicsapom, mönnyön, ahová kívánkozik...

Aztán gyengén, vékonyan hozzátette a vastag hangját elgyávítva:

- Vagy vidd el te... A nagyszékelyi mészáros mögvöszü.

- Hát az a mészáros lovat is vöszü?

- A vösz. Az olyan, a vösz. Zsidó. A tudja az utat... Annak minden köll. Ló, barom, paksus. Minden.

- Beszéljen csak még arrú a bojtörjéről.

- Miféle bojtörgyán?

- Ne húzassa kend a szót magábül... Hova lött a két meddő tehén?

- Mán mondtam. A nagyszéki mészáros.

- Nagyszéki vagy nagyszékelyi?

- Magam se tudom... Oda odatanának, ha bekötik a szömöm, akkójis, de így nemigön tudnám mögmondani.

- Hát a gulyáról mit tud kend?

- Mondom. Elmosta a nyomukat az esső. Hogy olyan derék esső vót éccaka... Én honnét is tudnék rúlla... Engöm akkor elvertetök magatoktúl, a kis pénzzel...

Rózsa Sándor gyanakodva nézett rá.

- Mér vertük vóna el? Maga sietött el.

- Én siettem? Lőhet. Én mindig sietők. Mer nekem sok gyerököm van, és sömmit önnivaló a háznál... Hé... Héééé... a kutyák ögyenek mög, nem értöd?

Az asszony újra kijött a házból, a gyerekekkel a mellén.

- No?

- Mi lösz ebédre?

- Rossz nyavalya.

- Süsse valami jót. Nem látod, hogy vendég van?

- Mibű? Nem hozott ked sömmit. Hétszámra odacsavarog, osztán mögérközik, osztán sömmit se hoz.

Evvel bement.

- Látod - mondta óvakodva Pizze Matyi -, ú is mongya, hogy hétszámra itt döglök, osztán mindönt főszök, pedig sömmit, de sömmit a háznál... Csak mög ne házasoggyá, mert más nincsen, csak könyépusztító, az az egész vagyon... De azt nem tudom, hogy löhetött, hogy két nap múlva is ott csíptek bennetöket a perzekútorok... Pétör bácsiná...

- Két nap múlva?... Még azon az éccakán! Azon a röggelön!...

- Hm. Hát hogy kerűttetök tik hároman oda akkó éccaka, mikó engöm elzavartatok magatok mellűl?

- Ahhoz kendnek semmi köze.

- Nono. Én csak arravaló nézvést gondolom, hogyhát azelőtt e nem így vót szokás. Hogy kifizessék aprópénzzel az egyik cimborát, akkor űk visszamönnenek a nagyér.

De Rózsa Sándor hirtelen úgy nézett rá, hogy muszáj volt neki mentegetözni:

- Nem én mondom, Szögedön beszélük, hogy kétezör forintot kaptak vóna a marhákért, osztán nekűnk csak százhatvanat adott a Pétör.

Rózsa Sándor elhallgatott.

- Hogy a százhatvan csak foglaló löhetett.

- Az öcsémről mit tud kend? - kérdezte hirtelen Rózsa Sándor.

- Nem tudok semmit. Nem verik.

- Verik?

- Úgy mondták, hogy nem.

Rózsa Sándorral megfordult a világ:

- Elfogták Bandi öcsémet?

- Azóta tán már kieresztötték.

Rózsa Sándor felugrott.

- Eztet neköm senki se mondja?... Honnan tuggya kend?

- Én nem tudom, mondták.

- Mondták, mondták: kendnek mindönt mondanak, osztán neköm sömmit? Hol fogták mög? Ki fogta mög?

Rettenetes gyanú támadt benne: Veszélka Péter?

Vére felforrt, agya lángolt, egész becsülete tüzelt.

Inkább őt fogták volna meg. Neki úgy sincs semmi keresnivalója ezen a világon.

Most egyszerre úgy tűnt fel neki, hogy milyen nagy baj volna, ha Juliska vele jön... Most meg lenne kötve keze, lába. Így szabad. Akármit kockáztathat.

Irtóztató elszántság támadt benne.

Ott feküdt a lába előtt ez a fűreg, ez a rothadt, nagy orrú gazember. Betegen, vagy úgy tesz, mintha beteg volna. Legjobb volna beletaposni.

- Merre jár most Török Samu? - kérdezte tőle.

- Török Samu? Hogy merre jár? Azt kérdöd? Azt jó vóna tudni!

Rózsa Sándor fölemelte a lábát, hogy megrúgja.

Erre Pizse Matyi oly gyorsan siklott vissza, hogy rögtön látszott, hogy a betegségéből egy szó sem igaz.

Ijedten meredt a fiatalemberre.

- Orosházán.

- Honnan tuggya kend?

- Tudom.

- Hogy lelöm mög?

- Alaburdi mögmondja... Orosházán... Alaburdi gazda... Az tuggya.

- Ismeröd?

- Ismeröm, mér ne ismerném...

- Azonnal fölűsz arra a sárgára. Mégy Orosházára. Mögmondod Török Samunak, beszélni akarok vele.

- Beteg vagyok.

- Legjobb orvosság a lórázás.

Pizse Matyi nagyon rosszkedvű volt. Egész héten nyeregben, egy éjszakát se aludt át, s most Orosházára vágta.

- Ma éjfélkor a Csöpögtetőbe'.

- Ha nem lelöm mög? Löhet, hogy úton van. Szeret dógozni.

- Möglelöd.

Mintha más ember lett volna, mint eddig. A vezér tört fel benne. Az emberben csak alszik a nagy tulajdonság. Veszély mög szeretet váltják ki belőle.

Kavarodás

A város egészen föl volt kavarodva. Ez a csíny még jobban felpiszkálta a várost.

Hogy a betyár bent volt a városban, megkereste a szeretőjét, az ajtó előtt fekvő két perzekútornak elvitte a puskáját és különösen az, hogy bojtorjánt ragasztott a bajuszukra - már a pletyka így adta tovább -, ezen annyit tudtak nevetni a népek, hogy ha két ember az utcán összetalálkozott s egymásra nézett, már kacagott.

Kezdett tetszeni nekik ez a Rózsa Sándor.

Mit merészel, minden sikerül neki.

Az is nagyon tetszett, hogy nem ölte meg a szegény perzekútorokat, csak egy kis bojtorjánt ragasztott rájuk.

Mátyás királyról beszélik, hogy Bécs várát így ostromolta meg, hogy almásputtonnyal belopózkodott, álruhában, kikémlelte a város gyenge pontjait. Hát ezt csinálja most Rózsa Sándor, kikémleli, hol és merre lehetne valamit csinálni?

Az installáció is elmúlt, az idegenek eltávoztak a városból, ugyancsak szép hírünket vihették.

Magukban maradtak a bentlakosok.

Folyt az aratás, nemigen volt ideje senkinek idehaza pletykálni, kint kellett lenni mindenkinek a mezőkön és azt a keserves kis termést biztosítani, hazahordani. Mit eszünk a télen, ha nyáron nem buzgólkodunk?

Szegedet ellophatja Rózsa Sándor, ha akarja, úgy, ahogy van, mindenestül, mondták.

A röszkeiek is arattak. Veszélka Imre otthon feküdt az édesanyja házában. Már gyógyult a sebje. Senki se kérdezte, hol sebesült meg. Levetette a ló, mondta az anyja, ebbe az egész falu belenyugodott. Mindenki tudta, hogy a Sándor bandájába csapódott a gyerek.

Azt is tudták, hogy koronként, éccaka, sötét éccakákon vendég jön Veszélkáékhoz, azt is tudták, hogy ki.

De a nép oly csudára egybe volt, annyira magáénak tekintette a dolgot, hogy senki arról, még maguk közt se szólott egyetlen szót se. Egész falu meg tudta állani, hogy senki el nem mesélte valahol, Szegeden vagy másutt, mi van náluk. A perzekútorok, akik annyiszor jöttek Röszkére most, nyomot szimatolni, a hajdúk, akik az aratás miatt jártak-keltek, a dézsmát szedegették, de még a legutolsó pecér se szólalt volna meg. Mindenki magába fojtotta a szót, csak büszkék voltak, hogy az övék a titok.

Rózsa Sándor akkor éjjel várta a csárdában Török Samut.

Nem volt oda messze, elébb meglátogatta Bánnét.

Bánné a régi volt, kedves, testes, vidám. A háza már ennek is készen állott. Két ajtó volt rajta, de a hátulsó ajtaját senki se tudta, hogy az is van. Az odanyílt a fészerbe, amit Sándor saját kezűleg csinált. A fészemben állott a ló, a nyereg soha le nem került a hátáról. Mostanában nyereg alatt járt, mert a nyereg valóságos raktár: abba sok mindent el lehet helyezni, ami szükséges.

Évvel a kis építkezéssel eltelt néhány hét alatt néhány nap. A betyárnak mindig gondoskodni kell arról, hogy el legyen foglalva, különben megeszi az unalom. Sándor nem volt éppen a munka bolondja, mert igen jól el tudott heverni a szűrén, akár napokat, nyáron ezeket a szép nappalokat s éjszakákat is, csendesen füttyörészve, de ha valamihez hozzáfogott, azt is megcsinálta.

Most sok fejfájató gondolat van benne. Milyen jó, hogy ez a Bánné nem kíváncsi, nem szól ez egy igét se, milyen termékeny, mint egy potrohos pillangó; mindig szül, mindig temet. Mint a koca körül, nyüzsögnek a malacai.

De milyen jól összeférnek. A nagyobbak gyomrozzák a kicsiket; Bánné aszerint parancsol nekik, kinek mi vót az apja. Nincs semmi baj, de hiszen az édestestvérek szoktak legjobban ellenségeskedni.

Bán, a vörös ember, semmi hírt sem tud adni magáról. Szegény Bán, neki úgyis mindegy. Átlótt ember, azért nem tud vele az asszony barátkozni. Barát az, nem embör. Ámbár a barátok sokszor nagyonis embörök.

A roppant puszta csak arra való, hogy azon ezek a hangyák eltöltsék az életüket. Túrják a rögöt, hordják a termést, s megeszik, amit gyűjtögettek. Ebből áll az élet.

Bögrébe hozott valamit az asszony.

- Mi az te?

- Jó.

- Jó?

- Szeretöd?

- Én mindönt szeretök, ami jó.

- Akkó ne. Vízi ciböre.

Sándor ott feküdt a szűrén. Még passzióból sem szeretett fedél alatt maradni.

- Nem ér e sömmit - mondja hangosan a bögre mellett.

- Sömmit?

- E sömmit... Az embör magába nem embör, hanem kutya.

- Hát?

- Bandát kő terömteni.

Bánné nevet. Attól félt, a vízi cibere nem ér sömmit.

- Az is baj, ha van.

- Az is.

- Ha nincs. Az is.

- Az is.

Tovább iszogatta a bögréből a savanyút.

Így telt az idő. Az idő nagyon hamar el tud telni.

- Csak kevés az embör.

Bánné ott ült mellette a fűben. Nem a szűrön, csak a fűben.

Le-lehajolt a legényre, megsimogatta, mint a kis babát szokás. Mög-mögsimogatta a haját, az orcáját. Most olyan tiszta volt. Ettől még nem vót gyereke. Űtet gondolja, mintha fia volna. Nála meg szokott mosdani, fürödni, borotválkozni. Tiszta ruhát kap. Ő pedig no, ha nincs itt, akkor tisztogatja, mosogatja a ruháját. Szappangyúkerrel, mert szappan ritkán van. Az is mögteszi.

El kell telni az időnek, míg valami fordul.

Rózsa Sándor már estére állhatatlan. Nincs türelme. Indul. Lóra ül, elvágat. Később látja még Bánné, hogy megáll. Aztán lépésben lassan megy tovább bele a nyugati vörös égbe.

A Csepegtető-csárdában mulatók vannak. Jöttek vissza a piacról, Szegedről. Éppen itt érte utol őket a nagy kedv.

Csendesen ül le köztük. Ő is egy messzely bort. Azok is isznak.

Éppen ötet beszélnek. Hogy megint megtromfolta a várost.

Nem szól bele. Hadd beszéljenek.

Csak megunja, hogy folyton Rózsa Sándor így, Rózsa Sándor úgy. Má a nevétől nem lehet hallani semmit, mindig csak azt.

Egyszerre csak az asztalra üt:

- Ide ügyejjőnek!... Ha mégeccő valaki kimongya azt az igét, hogy Rózsa Sándor... annak az az utolsó perce lösz!

Nagy csönd támad.

Mindenki ránéz a hetyke legényre.

Vannak, akiknek eszébe jut, hogy hátha ű vóna ez éppen?

De ilyen fiatal? Már ennél mégis öregebbnek gondolták vóna. Nem lehet ez az?

Azt mondja Gál Péter, nagy tisztességesen:

- Minek?

- Annak.

- Úgy?

- Úgy

Gál Pétör nem szólt többet. A pohárba bámult. Megnézi. Főlemeli. Kiissza, akkor se szól semmit.

Folyik tovább a csendes mulatás. Ki-ki a maga borával. Aztán, hogy semmi se történt, felvidulnak, nem beszélnek Rózsa Sándort, de beszélnek minden egyebet, kacagnak és dalolnak.

Még bosszantja is már Rózsa Sándort, hogy ilyen hamar meg tudnak lenni a neve nélkül. Olyan a betyár, haragszik, ha emlegetik, még jobban, ha nem emlegetik.

Ásít. Hegyeset köp.

Gál Péter nézi.

Mire való volt ez a köpés? Csak úgy.

Szembe ül vele egy koma, Fekete János.

Int neki, hogy üljön a falhoz. Ez odaül. Akkor kezdi Gál Péter, s hegyeset, fercsegve, körülköpködi az embert, Fekete Jánost, úgy, hogy a feje körül folyik a nyál a falról, de azért őt egyetlenegy csepp sem éri.

Rózsa Sándor nézi soká. Látja, várja. Mindenki nézi. Mindenki Gál Pétert nézi. Hogy milyen ügyesen tudja.

Egyszer aztán Gál Péter befejezi vagy mi, de abbahagyja. Talán készen volt. Nem akarja tovább.

Akkor ő is megszólal:

- Készen van kend?

Odanéz Gál Péter:

- Készen.

Erre Rózsa Sándor felharákolja ami csak van, fogja, kényelmesen szembeköpi Gál Pétert. Egy messzelyt lőtt a pofájába. Elborította szemét, száját.

Gál Péter idejébe behunyta a szemét, más mozdulatot nem tött. Akkor fogja a kendőt, ami a derekára van kötve, letörüli vele magát.

Legyint.

- Semmit se tud. Ennek még, tanúni kő.

Mást nem felel. Fordul a komájaihoz, iszik rá egyet.

Rózsa Sándornak fennakad a szeme.

Ez kutya gyerek.

Megnézi. Lehet olyan harmincéves. Bikanyaka van. Olyan ökle, mint a medvének.

Megcsóválja a fejét.

Azzal tovább issza a maga borát.

Kis suttogás erre is, arra is. Vannak, kik már félnek, hogy vihar tör ki. Ezek szedik a sátorfát, mennek haza.

Vannak, akik sajnálják, ami lesz... újra kezdik, hogy:

- A perzekútorok most nagyon járnak.

- Nincs is perzekútor. Miféle perzekútor?

- Hogyne vóna - mondja az, aki szeretné, ha Rózsa Sándor nem adná ki magát -, van az elég.

- Kilenc van összesen. Abból három sebet kapott a tanyán, a negyedik meg Rácz Pali. Az is beteg. Őt perzekútor van lábon, de abból kettő a bojtorjányos, a mán nemigön perzekútoroskodik tovább. Három perzekútor van összesen Szöged városába...

- Akkó jó. Akkó most löhet.

Nem mondja meg, hogy mi lehet. Hogy lehet betyárnak lenni.

Rózsa Sándor, mint a darab kő, ahogy nem érez semmit, úgy hallgatja a hozzá csapódó szókat. Nem érez semmit.

Újra eltelik az idő, egy óra, két óra, nemhogy kevesebben volnának, de mindig többen.

Azt már régen megnézte, hogy merre van a hátulsó kijárás. Most már mindig az az első dolga, hogy ha baj történne, hol van másik út?

Vesztit érzi. Magában van. Nincs embere. Bán a szegedi vason, Imre a betegágyon, Piszze Matyi nem kő. Güzü Jani öregedőn a bögyös Kalári embere, az orvvadász csak a nyulakra jó, Kerekes Sándor a bujtogató, mindig beszél, lázít, vért forral, de ha baj van, meglóg... Vajon jön-e Török Samu?... Ha jön, ha nem jön: mindegy.

Nagyon el van most keseredve.

Juliska sincs, nem is lesz.

Ahogy eltelt vagy két óra hossza, a nép már úgy megszaporodott, hogy nem férnek a kocsmában.

- Itt a Sándor - suttogták erre is, arra is -, itt van a Sándor. Azt senki se mondta, hogy Rúzs Sándor, csak Sándor.

Végre megérkezik Piszze Matyi. Magába.

- Nincs otthon.

- Nincs?

Hát akkor nem ér semmit. Török Samu az egyetlen, ami még visszatartotta. Török Samu, abba még lehet bízni. Avval mög lehetett volna támadni a várost.

Rettenetes nagy dolog jár az eszibe. Belemászni a városba, kihozni az öccsét... Irtóztató elkeseredés vett rajta erőt. Hozzák a bort Piszze Matyinak.

Mögmozdul, odanéz. Ököllet lesöpri az üveget.

- Itt ma más italbéli nincs, csak az enyém... Igyál.

Piszze Matyi bámul.

- Igyál, vén pizsok... Hé, rakd tele az asztalt borral. Ki vele... Ami bor van, mind ide vele...

A csárdás, akinek a felesége kicsit javult, mióta a búcsúsok itt jártak, csendesen mondta:

- Másnak is kő hagyni, Sándor.

- Nem kő.

Ütötte az asztalt.

- Ezek menjenek haza! Feküdjenek le! Ma én akarok mulatni... Sénkinek nincs rá oka ma, hogy búcsújjon, csak neköm... Kifelé mind...

De már nagyon régen nem volt benne annyi bor, mint most.

Hajtotta ki a kocsmából a népet.

De hogy olyan emberforma volt, nem nagy, nem öklös, hát a részeg emberek nagyon lassan húzódtak csak. Nem ízlett nekik most elmenni.

Sándor észre se vette, hogy félóra megint elmúlt.

- Hol van?

- Aliburdi gazda aszonta, hogy ha möggyün, mög is mutassa magát.

- Mikó?

- Majd ha möggyün.

Rózsa Sándor alattomosan nézte most meg az alattomos pofát.

Evvel ma le kő számolni. Le fog.

- Ki vót az én ellenségöm?

- A tiéd?

- Az enyém. Ki?

Hallgatott, akkor újra:

- Ki hozta rám a perzekútorokat?

- Rád öcsém?

- Rám.

Pisze Matyi már bánta, hogy mért volt ő oly ostoba, hogy most idejött. Ez is betyár, mint a többi. E se fér a bőrébe. Hiszen ő tudta, hogy mér jött ide: azért, mer ez ma reggel ott volt nála... Ha eccő ott volt, másszó is odatanál... Hát azér gyütt el ma éccaka ide... Az a baj, hogy Török Samu nem vót otthon, de ha el nem gyün mögmondani, akkor is baj, most hogy elgyütt: ez is baj?

Leste, hogy mit tud Sándor?

- Cirkálnak.

Nem akart sokat beszélni, mert ezt nem szereti a Sándor.

Hogy a perzekútoroknak az a dolguk, hogy cirkáljanak, véletlen lepték meg, véletlen nyomták oda, akarta magyarázni.

- Mondtam má, hogy ki innen - szólt Rózsa Sándor a szájatátiakra.

Felállott. A lába szédült, de a keze nem. A feje is szédült, nem is bánta.

Megtaszigálta őket. Egy-egy pofont se sajnált.

Ott állt Gál Péter... Vállán szűr. A fején báránybőr süveg. Bozontos szemöldöke alól villog a két szeme. Két fekete szem.

Mit akar vele ez a kék szemű gyermek?

Rózsa Sándor nem néz se jobbra, se balra, Gál Pétert is meglegyinti, hogy menjen.

Gálnak a szeme felgyullad, a torka elbődül, elkapja a legénykét.

Emeli fel, vágja földhöz, rázza, mint kutya a nyulat.

- Engöm ütsz mög, kölyök? Az anyád keserves...

Rózsa Sándor ott józanodik ki a levegőben, akkor tért magához, mikor csak úgy dobálják a mestergerendáig.

De ahogy lehet, elkapja a Gál Péter nyakát. Meg tudja fogni a gégája felett.

Most aztán neki van kezében a kutya. Mint mikor a farkas fogja torkon a vadászkutyát.

Mit ér már a roppant erő: torkán a kés Gál Péternek.

Ezt el nem tudja szagatni, ezt ki nem bírja bontani. Soha meg nem szabadul már.

Kékül már, zöldül és fulladozik. Veres már a feje, mint a pulykáké, tátog.

Fél perc, és Rózsa Sándor vágja földhöz, tapod rá, mint szüretkor a borzsákra.

Pisze Matyi csak húzódik vissza, visszább, menti a bőrét. Első ijedtségében örült, hogy valaki kikészíti, a másodikba megijedt, hogy most ő következik.

Végre Rózsa Sándor belevágja Gál Pétert az asztal mellé a falhoz, a lócára, hogy az elnyúl, mint egy lőtt farkas.

- Bort bele.

Pisze Matyi most siet. Engedelmeskedik.

- Ez az én emböröm - mondja Rózsa Sándor.

De senki sincs a kocsmában. Kívülről lesik.

Újra leül a helyére, ahol előbb ült. Újra tölt magának a pohárba. Mert pohárból iszik! Mért? Csak az urak? Parasztnak, csikósnak, betyárnak nem szabad? Csak az uraknak?

Észre se vette. Fel se vette. Valami történt: mint mikor légy repül az ember szemébe. Ki kell törülni.

Dalolni kezd: csendesen, bólogatva, oda se figyelve:

*barna babám gyere be
magam vagyok idebe
vetött ágyam paplanos
fekügg ide aranyos*

*szól a kakas hajnalra
kejj fő rózsám mönny haza*

Nem dalol tovább. Fölkél, kimegy a csárdából.

Haza.

Hova menjen ő haza?... Hol van neki az otthona... Micsoda szerencsétlen teremtése ő az istennek: még a vad madárnak is van fészke. De Rózsa Sándornak nincs.

A sötétben

A szegedi csinos városháza alatt nagy sötét pincék voltak. Ezek már nem voltak csinosak. Boltíveik alatt sötétség lakott és patkányok.

Ebbe a patkánynyüzsgésű sötétségbe lökték le a börtönre ítélteteket.

Az egész alagsornak volt két díszcellája. Mindenik elöl, úgyhogy ezekbe még valami világosság is szűrődött, ha a felső ajtókat nyitották. Boltíves, tömör cellák voltak ezek, az egész első faluk vaslécekből volt. Nem sajnálta a kovács a vasat. Az ajtó is vasból volt rajta, az is vaspálcákból kovácsolva. A rab, aki benne volt, ezeket a vasakat szokta főgni, úgy néz maga elé ki a szürkületbe.

Ha valaki bement a folyosót vizsgálni, ott szokta találni Veszelka Pétert is, ahogy markolta a vasléceket, s mint a majom a ketrecben bámult kifelé.

Ma reggel nagy izgalomra ébredt.

Gombár mester maga kísért le két nyomorult alakot. Egy rác koldust meg a feleségét.

Veszelka irtózva nézte őket a mécses világánál. Az ember szakállas volt, tollas, szalmás, rongyruhában. Erdélyi posztóból volt a ruhája, valaha fehér, most már nagyon sötét, kurta szűr volt rajta, fehér szűr. Meztláb. Még csak rongy se volt tekerve a lábára. Kerek parasztkalapját a feje búbjára tolván viselte, az orcája a gyenge világosságon oly hamuszínű volt, szőkés haja, vastag, világos szemöldöke, bajusza, szakállá agyagszínű, a szeme volt hamuszerű, egyébként semmi különös nem volt rajta.

Az asszony középmagas, igen elhasznált, nyomorult teremtés, szőkés ez is, igen kék szeme volt és hosszú asszonyruhában, amely majdnem a földig ért, meztlába csuda fekete.

Gombár őrmester elébb habozott, hova tegye őket, akkor Veszelka ketrecéhez jött, kinyitotta, és egyenként belódította a gyilkosokat.

- Mögölték a révésznét.

Ennyit mondott.

Veszelka megutálta. Mért adta ezeket ide mellé. Eddig olyan jól megvolt magában. De aztán arra gondolt, hogy a szemközti ketrecben Bandi van. Úgy látszik, azt jobban kíméli Gombár koma. Megcsóválta a fejét. A betyárokat jobban mögbecsülik itt, mint a tisztességes embereket. Nem érdemes már tisztességes lenni.

- Melyik révésznét?

- Bakácsnét. Ott a szögletnél. Az emeletösbe.

Már emlékezett rá. Az egy olyan mérges kövér asszony volt. Mindig veszekedett.

Gombár uram kicsit beszédesebb volt, mint máskor. Úgy látszik, ő is kapott az installációs borokból.

- Fölvötte őket két nappal ezelőtt révészegénynek. Most, hogy olyan sok átkelés vót, pénze vót, hát ezök a disznók kihasították. A pénzt elvették. Azt hitték, nem fogják mög őket, hogy sokan gyüttek-möntek, majd azokra gyanakszik a Város.

Avval elment. Nehéz csizmái kongtak, kopogtak a kőúton, fel a lépcsőn. A vasajtót bezárta, a kulcs kenetlenül csikorgott.

Mikor csönd lett, szemköztről átszóllott Rózsa Bandi:

- Mi a, gazduram?

- Ott dögőjjenek mög - morgott Veszélka. - Valami gyilkosokat rohasztott ide neköm.

Bandi sóhajtott.

- Mőgőlték a révésznét. Kirabótták.

Rózsa Bandi elhallgatott. Hullabüdösséget érzett. Mintha magából a kiejtett szóból csapott volna ki a test szaga. Kisgyerek korából emlékezett holttestekre. Mikor kolera volt, ott rothadtak el az emberek a maguk házában. Sehova se lehetett bemenni. Senki sem akarta eltakarítani a tetemeteket. Ott kellett neki hálni a halottakkal együtt, egész éccaka visított a szag az orrában.

Őrült, hogy nem hozzá dugták be a kettőt. Most mit csinálna velük. Így magában mégis jobban tud gondolkodni.

A két rongyember azonnal elvackolódtott, szót se szólottak. A sarokban lefeküdtek, mint két megvert kutya, nyögtek. Szuszogtak, utálatosak voltak: emberek voltak.

Veszélka csak fogta a vasrudakat, állva aludt.

Rózsa Bandi odaát feküdt a szalmán. Hallani lehetett, mert Veszélka a füleit ébren tartotta, ha megmoccant a szalmában. Fialat test alszik. Ő bezzeg hétszámra ébren tölti az éjjelt, a nappalt. Nem bírja a szemét behunyni. Van min gondolkoznia. Az ő híres nagy becsülete, az ereje, a hatalma, az állatai. Mi lött a tehénnel? Két ökörrel?... Vihetik a metsző bornyút...

Néha felhallatszott a lárma az alsó pincéből.

Hogy megzavarták az éccakát a láncsörömpöléssel, kulccsal, lábdobogással, odalent meghallották s nyugtalanság volt. Egyszer csak velőtrázó sikoltás.

Mi az ott? Megöltek valakit?

Káromkodás, verekedés, dulakodás. Nem lehet tudni, mi az.

Nem hallja meg senki. Őlhetik egymást. Lehet, hogy csak napok múlva derül ki, hogy holttest van, mert oda le semmi, de semmi világosság nem szűrődik le. Csak az épület két végén van szelelőnyílás, azon húz a levegő. Most jó, de télen, mikor fűtetlen az egész pincevilág, kemény lesz.

Veszélka csak áll, áll, kimeredt fülekkel hallgat.

Virradatkor Erme páter bejött a rabtartó irodába.

Ott feküdt a szalmával tömött zsákon két börtönőr. Még aludtak.

- Gyermekeim - mondta Erme páter -, az őrmester alszik?

- Alszik, tisztelendő atyám.

- Alszik.

A fiatal páter gyenge volt. Ahelyett, hogy azt mondta volna, hogy azonnal jöjjön, mire az őrmester jött is volna, ott állott habozva, hogy megzavarja-e valakinek az álmát.

- Nála nélkül nem lehet senkit felhozatni a rabok közül?

- Nem hát. Agyonverne bennünket.

- Akkor mégis fel kell költeni az őrmester urat. Igen sürgősen kell szólanom egyik rabbal.

- Nem várhat röggelig?

- Léleküdvösségről van szó, gyermekem.

Ez ugyan nem sokat jelentett az álmos őrnek, úgyhogy nem is mozdult meg. Lehunyta szemmel, ülve tovább aludt.

Erme páter belátta, hogy ezen a módon nem jut előbbre. Pedig semmi kedve nem volt parancsolni. Várt azért, hallgatott. Gondolkozott. Végre is megfordult, s ahogy jött, elment. Meggondolta, hogy annak a szegény rabnak már mindegy, hogy néhány órával később kapja meg az olvasót. Most bizonyára ő is alszik, úgysem bírna talán imádkozni...

Hazasétált azért, s a saját kis cellájában éppen úgy meghúzódott, mint a rabok a magukéban. Mindnyájan rabok vagyunk Isten börtönében. Akkor is láncot viselünk, ha szabadon járunk, kelünk: a lelkiismeret láncát sohase tudja közülönk senki is levetni - gondolta magában.

Úgy ruhástul feküdt le, de a fiatal egészséges test megkívánta a maga adóját, s oly mélyen elaludt a mai viharos nap után, hogy bizony csak délután ébredt fel.

A roppant rendházban nagyon távoli és nagyon csendes sarokban volt az ő cellája. Ott senki sem zavarta és nem zörgette fel. Még a hosszú folyosón sem kopogott egy pár fatalpú saru sem egész nap. Így ő addig aludt, amíg csak a lelkiismeret fel nem riasztotta.

Büntudattal végezte el imáit, aztán a tisztálkodását, aztán a breviárium olvasását; már egészen alkonyodott, mikor kijutott az utcára és elcsoszogott, avval a fapapucsos szerzetesi járással, ahogy az alázat és a szemérem miatt járnak a hívő papok, a városházára.

Ott se jobbra nem ment, se balra, egyenesen a tömlöc irodájára ment. Gombár őrmestert ott találta nagy füstfelhőbe borulva.

- Dicsértessék a Jézus Krisztus! - állott fel Gombár őrmester, vörhenyeges arcán a dagadt hasú emberek nagy bőfögő kényelme ült. Kását evett délfelé, bő tepertővel.

- Mindörökké ámen - mondta a pap s keresztet vetett. - Hozasd fel, fiam, Veszélka Pétert, gyónásra.

Az őrmester csudálkozva nézett a papra. De mivel ebbe neki nem volt joga beleszólani, hát csak elővette a nagy vaskarikán csüggő kulcsomót, és a lehető legkényelmesebben indult meg.

- Tud tisztelendő úr rácul? - kérdezte a papot.

- Keveset.

- Van két rácunk. Újak. Akik meggyilkolták a révésznét.

A pap keresztet vetett. Nem hallott a gyilkosságról. Nem is ismerte a révésznét, de nagyon megütődött, igen megsajnálta a szegény asszonyt, akit azonnal jámbor, istenfélő derék asszonyi személynek képzelt el, holott a szegény meggyilkolt a legházsártosabb és a legerkölcstelenebb személy volt, amelyet egy Erme páter el se tud képzelni, hogy ilyen is van... Urát is az ő sok komizsága vitte el, mert múlt télen annyit kergette ok nélkül, még betegül is át a Tiszán, holott mindig köhögős volt és szopornyikás a jó Bakács gazda, hogy végre is elunta a felesége gyalázatosságát, inkább meghalt.

Mikor Veszélka a kis kápolna szobáskában jelentkezett, Erme páter imádkozott. Csak akkor nézett fel, mikor imádságát befejezte. Mert Erme páter egyszersmind szabadgondolkodó volt, de ugyanúgy lelkében tiszta és hív hitű pap. A szokásos szent mozdulatok és szavak elhangzása után, azt mondta a pap:

- Pétör fiam, egy jóakaró úriembőr mögbízott, hogy adnám által neköd imez rózsafüzért, ki ezen csekély vászonban van téve. E szent olvasót igaz böcsületös kézből nyeröd, s válják Isten előtt lelködnek javára.

Veszélka Péter térden a gyóntatószék előtt, átvette a vászonzacskót, amelynek nyaka fonallal be volt húzva, és ahogy kezébe vette, már érezte az olvasó szemének keménységét, de ugyanabban a mozdulatban már nagy szeme meresztésével egyebet is érzett.

Ismerte a páttert, mily ártatlan, bizonyosra vette, hogy nem nyúlt bele a zacskóba. Erre mingyárt arra gondolt, hogy senki más nem lehet az ő jóakarója, csak Bujkó Gyuri uram, akkor pedig pénz az, amit a zacskóban érez.

Rögtön mög is könnyebbült lelkében. Mert a szögény embörnek még szabadlábbon is legnagyobb ájítatosság, ha pénz van a keblében, de a tömlöcben aztán ez igazán megváltás és mennybe juttató segödelöm. Olyan áhítatos lett tehát, amilyen csak lehetséges volt. Nem mondhatott a páter olyat, aminek ellentmondott volna, pedig máskor nem bírta elviselni, hogy ő is meg ne mondja a magáét.

A páter meg is volt vele elégedve, s azt mondta magában.

Hogy mennyire nincs igazuk a konzervatívoknak, ez az ember is nyilván bizonyosság Isten előtt. Ez az ember a legteljesebb mértékben megéri a felsőbbtség bizalmát és a tiszta keresztény nevét. Értelmes, hűséges, hazájának és egyházának igaz fia.

Az egyház és haza igaz fia, amint Gombár őrmesterrel szembetalálkozott, mosolygós szemmel nézett annak a szemébe, s engedelmet istállt, hogy a félreeső helyre kísértesse őket.

Ezt meg kellett engedni; ahogy ott magára maradt, a zacskót egyszeribe kinyitotta, a legnagyobb örömmel látta, hogy apró papirospénzekből egész halom van annak a fenekén.

Csak Bujkó Gyuri lehet. A marha árából juttatott neki. Ki küldene más pénzt? Kivett azér egy forintos bankót, azt markába szorítva, a zacskót a fonálon nyakába akasztotta, s most látta, hogy annak is jele vagyon, mert piros csík van vékonyan beleszóve...

Mikor Gombár őrmester szobájára kísérték volt, hogy az őr jelentse, hogy a rabot viszi vissza, akkor ő az őrmesternek kezet nyújtott.

- Őrmester úr, alássan kéröm, bocsássá mög, ha valamit vétöttem vóna.

Az őrmester felnézett. Így szokták a titkos dolgokat kezdeni a rabok.

Odanyújtotta a kezét, azt mondta:

- Immáron jobban is viselhetöd magad.

Veszélka megfogta a kezét, de mikor eleresztette, akkor az őrmester már tudta, hogy meg van kenve.

Csak akkor nézte meg, mi van a markába, mikor már az őr kivezette a rabot.

Egy fél minutumig gondolkodott a forinton, akkor utána ordított az őrnek:

- Hozd vissza azt a gazembört.

Pár pillanat múlva Veszélka újra ott volt a Gombár őrmester előtt.

- Azt a két böcsületös gyilkos embört áttösszük egy másik cellába, hogy ezt a gazembört ne vigasztajják.

Veszélka magában mosolygott, de viláért nem mutatta.

Az őrmester fogta a kulcsosomót, lekísérte a gazembört, osztán a két gyilkost, a rácot meg a feleségét felverette a vackukról, azok még most is aludtak, kinyitotta Rózsa Bandi celláját, abba hajtatta át. Azok úgy mentek, mint a sánta kuvaszok.

Rózsa Bandi megrettenve nézte a ketrectársakat. Igen elkeseredett, hogy a gazda hozzá juttatta ezeket. Szinte félve húzódott előlük. De azok az istenadták semmi vizet nem zavartak. Nekik mindegy volt, hogy melyik cellában kell feküdniök, míg felkötik őket. Itt is a sarokba húzódtak, összebújtak, lefeküdtek.

Gombár őrmester azonban nagyon elgondolkozott.

Nyilvánvaló, hogy Veszélkának a páter adott pénzt. Ha pedig a páter adta a pénzt, akkor az azt jelenti, hogy Veszélka szabad embör. A püspök lehet a fő segítsége, akinek az ökrei általa kerültek volt mög. Ennélfogva Veszélka derék, böcsületös embör lött a papok előtt, hamarosan szabadlábba is helyezik.

Ezt nagyon jó tudni, de akkor mög közben többször megnézte a forintosat. Az ő fizetése egy hónapra négy ilyen forint.

Mög lakás, mög kert, mög kukoricaföd, amit a felesége művel, és a két nagyobbik fia kapál be. Mikor a vasajtót újra becsukták, odalent a mély pincéből citeraszó hallatszott fel.

A veres ember húzza. Az ám, erről meg a mai napon egészen mög is felejtkezött volna. Még ma nem kapta mög a tizenkét mogyorófa pálcát. Csak tizenkettőt szabtak ki rá a jólelkű bírák, hogy tovább tartson. Tizenkettőnél többet nem is szabad az új törvény szerint egy emberre egyszerre kiadni. De a törvény azt nem mondta meg, hogy hány naponként kell kiadni a tizenkettőt. Meg hogy naponta hányszor?

No isz itt nincs baj, a veres ember felveszi a maga porcióját, utána mingyárt hozzáfog, cimbalmoz tovább a sötétben a többi rabok vigasztalására. Csak azt nem lehet kitalálni, hogy abba a fekete sötétségben, hogy el nem téveszti a hangokat.

A rác azt mondta a feleségének rácul:

- Aggyál valami enivalót, mert megszakad a hasam.

Rózsa Bandi csudálkozva hallotta, hogy tisztán érti a szavukat.

Már el is felejtette volna, hogy gyerekkorában három esztendeig rácok közt élt. Odaadták el kis kanásznak egy rác gazdához, akkor meg kellett tanulnia a nyelvet. De ahogy onnan megszökött és hazajött a maga országába, szögedi határba, azóta se hallott rác nyelven. De minden szót oly tisztán megértett, mintha anyanyelvén mondták volna.

Betyárok

Háromszor kellett Török Samuért küldeni, mert a betyárvilágnak is megvan a maga udvariasági kódexe.

Török Samu rangos, tekintélyes betyár volt már és jóval öregebb Rózsa Sándornál, akiről még nem lehetett tudni, pondró-e vagy már lepke. Török Samu olyan betyár volt, akit senki se ismert, senki se talált meg. Rózsa Sándor azonban kitalálta, hogy az az Aliburdi nevű gazda Orosházán könnyen tudna róla valamit mondani, hát harmadszorra azt izente, hogy ne várjon még egy hívást, mert neki Török Samu nem vétett sömmit, hanem Aliburdi gazda mög fogja ismerni a csillagos bicskájának a högyit.

Erre aztán megjött az üzenet, hogy kedden éjjelben ott lősz a Csöpögtető csárda előtt. De ötet lovon várják, kötőfékbe, nem mezítláb, mert hogy mezítlábas gyerekekkel szóba se áll; sarkantyús csizma nem köll, mer nem táncolni gyön. Hanem táncoltatni.

Érteni kell ezt.

Rózsa Sándor maga elszaladt Piroshoz. Ott volt neki letéve egy jóféle kötőfékje. Ha el nem vezett. Azóta.

- Mikor láttad Bandit? - kérdezte Pirostól.

- Régön.

A lány csöndes volt. Nem tudta, most melyik legény tart hát számot rá. Bandi nincs már régen, e meg gyünni akar?

De e se gyütt. Nem akart egyebet tudni, csak ezt.

- Accsak a kötőféköt.

- Kötőféköt?

- No.

A lány halászlány volt, hirtelen azt se tudta, mit akar. Az ő apjának is volt kötőfékje, amivel kiköti a hálót, de a meg minek ennek?

- Ögyé valamit elébb.

- Csinálj ecetöst. Jót tösz.

A lány megörült, hogy megeszi a kezéből, amit ad.

- Mit mondott az öcsém, mikó utójjára itt vót?

- Aszonta, hogy vásárra mögy Szabadkára.

- Azúta nem vót itt?

- Azútátul úta? Nem.

Annak már alighanem két hete.

A pusztán nem nagyon tudják se a napokat, se a heteket. Még a hónapokat is tél-túl, ahogy möghallják itt vagy ott. Csak a járásokat tudják, eccő tavasz van, de ma már benne vagyunk az öreg nyárba, kánikula formán vagyunk már. Július. Annak is mán vége.

A lány fújdogálta a tüzet, ami csípi a szemét, vagy az is lehet, hogy valami más csípi.

Sándornak is mögcsípte a füst és az érzékenység.

Egyszerre vad erővel szökött fel benne a kívánság, hogy az öccsének segítségére legyen.

Oly türelmetlenül ült a felfordított csónak fenekén, mintha rúgódozó táltos volna alatta. De nincs hova mennie. Messze van még az éjféli. Addig csak el kell tölteni az időt. Mindegy, akár itt, akár másutt.

De beszélnie sem lehetett. Egy szóval rá nem intette volna ezt a Pirost, hogy az öccse a városon van. Csak így mondták a tömlöcöt.

Mikor a tűz égett, Piros akkorára magához tért, még úgy is érezte, mintha a régi idők jöttek volna vissza, mikor ennek a Sándornak fecsegett. Megnyitotta hát a kerepelőt, és úgy elkezdett beszélgetni, mint a kismadár a szemén. Mindent elmondott, hogy az apja merre jár, mit csinált, mit nem. Hogy most mije fáj, itt is szúr, ott is szúr, az éccaka is nem tudott aludni, de igazán majd megfojtották a lidércek. De még a lidércek közt is volt, aki neki tette a szépet. Volt egy olyan köztük álmomba, mondta, hogy annál szöbbit írni se lehet.

Rózsa Sándor elmélázott az asszonyi féléken. Hogy ezeknek sömmit se számít, csak úk maguk.

- Van még ecetöd?

- Hát hogyne vóna, most csináltuk, máris né vóna. Édösapám mellett muszáj lönni. Jaj, szödeti velem az epörfá szömit. Fene ögye mög, mennyi szöme van egy eperfának, azt mindet dézsába kő szömlögetni. Az abba mögforr, azutánosztán mögtisztul. Akkor lösz belöle az a jó epörecet. Meg a vadalmábul is lösz, de a még nem szödni való, mög a vackorbul is lösz, azt mán löhet válogatni, annak a javát az ágyba köll mögérlelni, ha jó szutykos lösz, akkó jó azt önni, mög ecetnek.

- Hiszen te világ végéig is el tunnál beszélni - mondta Rózsa Sándor, s kicsit elmosolyodott. - Azt mondd mög, hogy mit mondott Bandi öcsém, hogyan szeretné ú az életit élni.

- Hát úgy nem, ahogy te élöd. Aszonta, hogy inkább főakasztaná magát, ha néki is úgy köllene futni az embörök elül, ahogy tenéköd kő.

Megijedt attól, amit mondott, odalesett a legényre, aki szintén megkomorodott, de azért biztatta:

- Mongyad csak, mongyad. Ne féjj. Akármit mondasz, nem bánalak.

- Szeret ú tégöd, félt is nagyon. Azt szeretné, ha nem köllene félteni, aszongya. Ha ú bejut a városhon bujtárnak, akkó a lösz az ú dóga, hogy tégöd is olyan helyre kő tönni, ahun békességbe éjjé. Mer ú nem akar sömmit, csak a nagy békösségöt. Ú úgy szereti, ha neki mögmongyák, hogy mit kő tönni, ú aztat mögtöszü, akkó nem fél. Úrá még eddig sénki rosszat nem mondott. Útet még egy gazda mög nem ütötte, de gazdasszony sé. Ú olyan egy böcsületös jó gyerök, neki csak abba van öröme, ha másoknak jót töhet és engödelmes löhet. Mint a falat könyér, olyan ú. Sömmi neki az egész világ, ha néki nem löhet böcsületösen, csöndesen élni.

Rózsa Sándor úgy hallgatta a beszédet, mint az ostorcsapásokat. Hiszen ő is ilyen. Ő se vágyik semmi másra, csak arra, hogy csöndesen, szépen élhessen. De neki nem lehet. Neki ezt sohase löhet. Valamivel mögverte az Isten, hogy ő nem maradhat csöndesen a maga életibe. Neki mindig másokkal kell tele lenni. Nem tudja mért, de neki másnak a baja még nagyobb, mint a magáé.

Bandit ki kell hozni. Bandinak nem való a tömlöc se.

Bandit rettenetesen félti, hogy el ne búsulja magát abba a tömlöcbe.

Egész nap semmihez se volt kedve. A halász is möggyütt. Máskor el tudtak egymással bolondozni, most nem volt hozzá kedve. Elviszi az öccsét innen. Már azt is tudja, hova.

Békés megyében éppen olyan puszták vannak, mint erre e. Oda szegődteti el az öccsét. Ott nem tudnak felőlük semmit.

Ott azután élhet kedvére, mint a haris a fűben. Csak ugrál, mög csipkőd, mög öszik, mög cserreg. Ebbe a kis életbe ennyit kíván ez a szögény gyerök, mög köll adni neki.

Mán mög is van hozzá a számadó, aki fővösz. Úgy híjják, hogy Szélös Mátyás. Alsóvárosi az is. Most ismerkedett meg vele, hogy Török Samut hajtatja.

Ha holnap éccaka ki lehetne hozni a Bandi gyerököt, mingyán möhetne.

De azt se lehet tudni, hol van a lova.

Jó lösz neki az a sárga ló, a nagy csontú, amit Pische Matyinál látott.

Matyinak mög is mondja, hogy röggebe itt legyen a lóval.

Csak estefelé indult el.

Addig ott hevert a szűrin. Nézte a kislányt, ahogy mozog. Annak egy percre be nem állott a szája. Egyszer azt mondja:

- De maga mög nem is szól sömmit.

Elmosolyodott:

- Arrul vötte észre, hogy égy kicsit elhallgattál.

A lány mögcsapta a kendőjével:

- Ó.

S felbiggyesztette azt a kis duzzadt száját.

Azelőtt már régen kézbe kapta, összecsókolta volna. De most hozzá nem nyúlna a viláért. Ha öneki csók kell, kaphat akármennyit, az öccse rózsabokrát nem szödi mög.

Szögény Bandi.

A Csöpögtető csárda előtt éjfélkor mögállott egy lovas.

Nagy vasderes lova volt neki. Ő maga is jó nagy ember. Pödrött bajusza volt neki, a gombakalapja lecsatolva. A lova fejébe kötőfék. A nyergébe páros pisztoly. A vállán puska.

- No, ki itt a csárdás gazda? - kiáltotta el magát.

Az ivóban égett a mécses, a két betyár bent ült. Pische Matyi meg Rózsa Sándor. Úgy illett, ott köll várni, a hívásra köll kimenni. Rózsa Sándor kényelmesen állott fel. Pische Matyi már sürgette, de még elébb pipára kellett neki gyújtani.

Mikor kiállott, az ég fekete volt, mert megint újhöld tanált lenni.

- Kija? - mondta csengőhangon.

- Kija, kija - morgott Török Samu. - Eemöhetök?

Erre Rózsa Sándor előrébb jött.

A Csillag ott volt kikötve, széna volt elébe vetve.

Megfogta a Csillag kötőfékjét, előrevezette, hogy felüljön rá.

- De hitvány kötőfékje van annak a gebének.

- Ki milyen gazda - mondta Rózsa Sándor, osztán felült a lóra.

Avval kezet nyújtott a lovasnak.

Az úgy lóhátról elkapta a kezét. Szélesen kitérte a karját, úgy csapott le a másiknak az odanyújtott tenyerére.

Hogy azt rögtön megroppantja.

De Rózsa Sándor, ahogy szokta, kis csontkezét úgy tartotta, mint a vaskapcsot, arra ügyelt, hogy a hüvelykujjával a másiknak a keze fejét rögtön benyomja. Ha a másiknak a keze nem tud begömbölyödni, mint a juhászcutya tartja gerincét, hanem laposra lehet szorítani, akkor annak vége.

Sikerült is, mert nem óvakodott az ember.

Így egy-kettőre csak azt érezte Török Samu, hogy nem jól tanált fogni, s igyekezett kiszabadítani a kezét, míg meg nem roppantják. Megrúgta sarkával a lovat, az elvitte, ha Rózsa Sándor el nem eresztí, őt is magával viszi a nagy ló.

Török Samu leugrott a lóról.

Úgy látta, valakivel találkozott, akivel most már meg kell mérkőznie. El nem mehet. Gyáva még Török Samu sose volt.

Leugrott hát, azt mondta:

- De hitvány kötőfékje van a lovadnak, öcskös.

Rózsa Sándor tudta már, mit akar. Kötőféket tépni. Ez a virtus egyik próbája.

Levette azért a ló fejéből a vadonatúj kötőféket, odavetette a kemény betyárnak.

Ő maga a ló hátán maradt.

Török Samu fogta a kötőféket, amely sodrott zsinagból volt szerkesztve. Gondosan megemelgette, a kezére csavargatta, akkor szétvetette a lábát. A két könyökét nekifeszítette, akkor néhányszor meglóbálván a könyökét, hirtelen nagyot rántott a kötőféken, az kettőbe szakadt.

Odavetette a ló lába elé.

- Ilyenekkel akarsz te pusztát járni?

- Énnye az istenit - ugrott le Rózsa Sándor -, hát a kend lovának tán vasbul van a kötője?

- Lássuk.

Evvel levette a ló nyakából a kötőféket, odalökte a legénynek.

Ez elkapta. Megfogdosta, megtapogatta. Akkor ráfeszítette a két keze fejére, feltekergette akkurátusan.

Mikor a két keze szárán, öklén már meg volt jól feszítve a kötél, akkor megszedte a tüdejét levegővel, felfújta magát, mint az örvös galamb. De nem úgy, ahogy az előbb Török Samu, hogy szakít, mint a gyékényszőnyegcsináló, aki úgy tépi a zsinórt, hogy megereszti a két ujj között s váratlanul egyszerre rántja meg: ennek megvan a tudománya, a legerősebb spárgát el lehet félerővel szakítani. Hanem úgy tett, mint a harapófogó, lassan húzza, húzza, addig húzza, míg a vasszeg is ketté nem törik.

Így feszítette. A setétben nem lehetett nagyon látni, de érezni lehetett, micsoda erővel feszíti a zsinórokat.

Török Samu műértelemmel nézte, kíváncsian várta möglösz-e?

Hát möglött. Ropsz: kettészakadt az egész kötőfék.

Török Samu tudta, hogy eddig csak egy embert látott életében, aki ezt meg tudta így csinálni. Egy rác betyárt, Ábrahám Pekárt.

Fene ember volt ez az Ábrahám. De akkora volt, mint egy torony. Olyan izmai voltak, mintha fiatal tölgyfákat csavart volna bele a karjába.

Nem ez a sömmi kis embör itt. Nem is látni a setétben. Isten bizony, rá tanát lépni, mint egy gyíkra.

- No hát té vónál az, aki Török Samut hívattya? - kérdezte hetykén és gögösen.

- Bejjebb, testvér - mondta Rózsa Sándor.

- Vezess.

Erre Rózsa Sándor előrement. Gondolta, a testvér most hátulról leütheti, ahogy akarja. De hát minek ütné?

Nem is ütötte. Szépen beljebb kerültek a csapszékbe.

Nagy orrú Pizse Matyi ott állott sunyin nevető arccal, pislogva várta az embereket. A kocsmá ajtajából látta valahogy, amit csináltak, de csak annyit tudott észlelni, hogy mind a ketten élve maradtak, most itt vannak, bent az ivószobában.

Nem adott kezet. Nem akart semmi erőpróbát. Túl van ő már az ilyen gyermekességeken.

Török Samu sem törődött övele. Előrement, levetette a szűrít a válláról. Melege volt, úgy látszik. Nem tudni mitől? Attól-e hogy a kezét kétszer próbálta, vagy attól, hogy igazán fulladt meleg éccaka van, avagy talán attól, hogy valami új világot érez.

- Újjünk le - mondta Rózsa Sándor.

Míngyár le is ült, és a jobb kezét kitette az asztalra. Előbb felgyúrta az ingujját, a meztelen karját fektette át az asztalon, közel a mécses fényéhez, a középső ujját felhorgasította.

Török Samu látta, hogy ujjhúzás következik. Eddig a két próbát ő kezdte, most ez jön a harmadikkal, az ujjtépéssel.

Hát gyere.

Ő is nekigyürkőzött. Borjúszájú inge ujját feltúrta, akkor roppant eres izmos karját odatette az asztalra. A két kar egymással szemben nagyon nem egyformán mutatkozott. A Rózsa Sándoré a másikhoz képest vékony volt és karcsú. Mit akar ez a gyermekkar. Huszonnégy éves fiú egy harmincéves, kifejlett bivalyhoz képest.

- Mög akartalak üsmerni, testvér - mondta Rózsa Sándor. - Ne haragudj, hogy izentem érted.

Török Samu beleakasztotta a saját vastag középső ujját ezébe.

- Nem baj, öcsém. Nem baj. Ha én izentem volna érted, te is gyütté vóna.

Evvel megrántotta a fiút. Az könnyebb volt nála. Ha az asztalban meg nem kapaszkodik, átemeli, mint egy zsákot. De az asztal araszosan vastag tölgyfa asztal volt. Azokból az ezeresztendős régi mocsári tölgyekből fűrészelték valaha. Az megbírta volna az egész házat, meg az alsóvárosi templom tornyát is, ha kell. Annak két ember sömmi se volt.

Rózsa Sándor így megfeszítette magát. Az iksz lábakba kapaszkodott a horgas inával, inkább, hogy visszacsúszott; még kisebb lett, de az ujja nem mozdult el a helyéből.

- Szívesen - mondta a foga közt. - MÉR ne?

Még válaszol is Török Samunak, aki most ugyan kellett, hogy megfeszítse az erejét, mert már ijedni kezdett, hogy még elhúzzák a helyéből a kezét, az pedig örök szégyen lenne.

- Segíteni kő egymáson - mondta hát a foga közt, erőködött, dagadtak a nyakában az erek.

- Azé! Vagy vónánk betyárok, vagy mi! - sziszegte a fiatal legény s kezét nekifeszítette az asztal lapjának.

Beletapadt, mint a csiga, mint a fába vágott fejsze, mint a kapu sarka, ami bele van fúrva a kapuoszlopába.

Így feküdtek aztán egymással szemben. Egyik se moccan egy vonalat se, se jobbra, se balra. Se előre, se hátra.

Ha valaki nézte volna, nem látta volna, hogy más történik, csak annyi, hogy két kéz egymásba akadva ott fekszik percekig mozdulatlanul. Két ember ráakadva a két karra, ott dagad az asztallapnak hasalva, szintén mozdulatlanul.

A nyugalomban lappangott az erő. Mint a megkövült fa. Mint a vasbilincs a kezeken.

Pisze Matyi pedig gusztálta őket, tisztességes távolságban maradva, mert nem volt bizonyos benne, hogy egy pillanat, s maga az asztal nem fog a levegőbe repülni, akkor pedig minden keresztényi fejnek jó távolban maradni.

De mi történik.

Egyszer csak a két szempár egymásba mélyed. A Török Samu izzó fekete szeme elkezd mosolyodni, a Rózsa Sándor kék szeme szikrája is elkezd vidáman csillogni.

Rájöttek, hogy nincs itt semmi baj. Talán, ha megszakítják magukat, az egyik a másikon valahogy győz. De minek a?

Két egyforma került itt szembe.

Ha a fiatalabb mögfelel, akkor az öregebbnek van már lejjebb. Mert a fiatal a még nőhet, de az öregebb, a mán csak hanyatlik. Mintha jelszóra tennék, egyszerre csak elcsapják, kinyitják mind a ketten az ujjukat, s tenyérrel lefelé fordul a két kéz, és lecsap egymás mellé az asztalra.

Azután pedig, mintha sömmi se történt volna. Lassan hazaereszkednek a tenyerek.

- A gyerököt ki köll hozni - mondta Rózsa Sándor.

- Ki?

- Ki.

- A gyerököt?

- Az öcsémet.

- Az öcsédet?

- Szögedről.

- Szögedről?

- A tömlöcből!

- A várból? - döbbsent meg Török Samu.

- Csak a városról.

- Úgy. A városról...

Hallgattak.

Akkor Török Samu kezdte.

- A városról lehet.

Rózsa Sándor nem felelt. Mind a ketten jól ismerték a várat is, meg a várost is.

A várból, az teljesen lehetetlen lett volna. Arra még gondolni sem lehet. Mert annak öles vastag falai megmászhatatlanok, áttörhetetlenek. Roppant vassal rakott kapui bezúzhatatlanok s mögnyithatatlanok.

De a várból az idegen katonaság már kiszorította a városi apró tyúktolvajokat, falásókat, csavargókat és más szemtelen, szedett, sömni csirkefogókat.

A város tömlöce, az már megközelíthető.

Ott van a nagy udvar hátul, fákkal, farakásokkal tele, oda be lehet csúszni. Mikor ott lakik valaki, folyton azon jár az elméje, hogy lehetne kívülről begyünni. Szabadulást hozni.

Most megjelent a kocsmáros. Friss bort rakott eléjük. Rendeletlen, olvasatlan.

- Hogy van, Tóni?

A kocsmáros síró hangon mondta:

- Má mögém beteg. Mindig csak beteg. Mán örültem, hogy magához tér, de mán mögém a szalmát nyomja... Hogy nem tud mán az Isten rajta könyörülni...

- Hogy új mönyeckét hozhatnál, Tóni - nevetett Török Samu. - Mindön asszonyt tönkretösző... Mögszakítod szögényöket. Tebelőled kéne levágni, Tóni, egy sukot. Akkor tán mögmarannának az asszonyok.

A kocsmáros mosolygott, és megvakarta a fejét. Nem jó nagyurakkal kukoricázni. Lenyelte azért. A csaplárosnak az az élete, hogy mindent le kell nyelni.

- Dimó Lajos. Ha élne - mondta Török Samu. - De nem él. Dimó Lajost főköttötte a város. Pedig mán pénze is vót. Sok pénze vót, aszongyák. Mán elélhetött vóna.

Pisze Matyi a sarokban csendesen leült az asztal végén.

- Vót annak tetűje - szólt. - Én adigáltam neki. Mer neköm olyan bolond szívem van. Hogyha éccő mögszeretök valakit, akkó annak odaadom az üngömet is. Így vótam a Lantos Janival is.

- Lantos János - szólt Török Samu. - Az is jó vóna... Az vót csak a vakmerő bétyár. A vót az igazi bétyár. Lantos János. Osztán mégis a lött a vége: törbe csalták, mögfogták, od'atták a varjaknak.

Nem nézett Pisze Matyira, pedig ha most ránéz akár egyik, akár másik, megüthette volna őket a gyanú.

- A maiak? No itt nem sok jó van. Pista Zsiga, Szüle Mihály, Tóth Ferenc.

Rózsa Sándor csak hallgatott.

Komolyan lenézett maga elé, hallgatott. Szedte bögyire a szavakat. Mindig tisztelte a régi öregeket, akik többet tudnak, mint a maiak. Még öneki eddig nem volt köze a betyárvilághoz,

de mint kisbojtár persze hallotta a neveket, a híreket, esetöket, de az még csak olyan, hogy a fúvó szelet is hallotta, mégse tud szelet csinálni. Csak most indul neki az élete. Mióta a tavaszon kijött, azóta.

- Füstí Mónár Pált ismeröm - mondta csöndesen. - Veszelka Imrét mög ezt a Piszét e.

Török Samu legyintett.

- Nem kő sok embör. Nem is kő akárki... Matyi bácsi! Erigy ki mán, nézd mög a lovakat. El is felejtettük őket.

Pisze Matyi ellentmondás nélkül, engedelmesen felállott. Kiment, a lovak után nézett, mert tudta, hogy ezek utána lesnek, ha ólálkodáson kapják, akkor vége az életének.

Ő is nagy pácba volt ezekkel, a klienseivel. Nem könnyű az. Ha valaki se vezér nem akar lenni, se szolgál, csak éppen a hasznáér, akkor sokat kell ám nyelni s tudni kell a más nyálát nyelni le.

- Nem kő sok embör - mondta Török Samu.

Rózsa Sándor bólintott.

- Nem kő ott semmi - folytatta Török Samu. - Oda ingyen be löhet mönni. Az ajtó mindég csak nyitva van. Két ór. Azt a kettőt lefogni, a semmi... Csak azt köllene tunni, hol van a gyereök?

- Zeggyesbe.

- A zeggyesbe?... Akkor semmi.

Rózsa Sándor bólogatott:

- De baj van... Az egyikbe van Veszelka Péter, a szemköztibe van Bandi öcsém.

Török Samu:

- Veszelka... Móra alatt?... Hm.

Soká gondolkodott.

- Űtet is ki kő hozni.

Rózsa Sándor a fejét csóválta.

- Nem gyün. Ű csak szabadulni akar. Éppen az a baj, hogy neki az a jó, ha mink ott rajtavesztünk. A mi halálunkon születik az ű örökös igazsága.

- Akkó három embör kő - mondta Török Samu.

- Öt - mondta Rózsa Sándor.

- Öt - szólt Török Samu. - Kettő kint fülel. Három be. Én tartom az istrázsát az örszobán. Te lemégy, kihozod az öcsédet. A harmadik ott marad.

Tudták, hogy azért marad ott, hogy Veszelkára fogja a fegyvert, hogy hangot ne adjon, míg a Bandi gyereket elviszik.

De ide igazi legény kell. Aki attól se fél, ha ott marad. Egymásra néztek, hogy még ez a legnehezebb. Ezt nekik kell vállalni, egyiküknek. De Rózsa Sándor nem vállalhatja, hogy a Juliska apját ő akasztassa fel. Látni se akarja. Most melyik ujját vágja le. Egyik az öccse, másik a lány...

Ha ő mögtöszi, amit kell, akkor soha többet a lánynak még feléje se mehet. Mert Juliska nem az a lány. Azt nem lehet elvesztegetni...

Pisze Matyi bezördült:

- Lódobogás.

Abban a pillanatban ugrottak ki.

Fel a lóra mind a hárman.

Még figyelni se tudtak, van-e hát lódobogás, vagy nincs, annyira igyekeztek.

Mikor a csapláros bejött, hátulról a zajra, a helyet üresen találta. Hamar elrakta az üvegeket, poharakat, helyre tolta az asztalt, és osztán fújta el a mécsest.

El is csippentette a hamvát. Az ajtót meg nyitva hagyta, hogy a füst, a bűz tisztulna. Csak a rácsajtó maradt betéve.

Mikorra a lovas katonák megérkeztek, akkorra már ő régen aludt, de úgy aludt, hogy alig lehetett felverni az álmából.

Már ő nyugodt volt, hogy azóta az ő legényei túl vannak a szögedi határon, odaát járnak Bácskában, valahol Tompa táján, mög sem állanak Kelebiáig.

Ilyenkor egy derék emberséges csárdás a legnagyobb nyugalommal ébred nagy nehezen mély álmából, mikor valami haragos német őrmester rossz magyarsággal bekiált, hogy:

- Megfan it egy betjárot?

A legpihentebb örömmel mondja rá:

- Betyár? Uram! Nincs itten egy szöm se.

Úton-útfélen

Úton-útfélen csak Rózsa Sándorról folyt a szó.

Szeged város piacán, ahogy végigsétált Kiss József, a híres főbíró, előle is úgy menekültek, jobban „mint Rózsa Sándor elül”.

Még a gyerekeket is bekapták az utcáról, mert a főbíró úr nem járt magában.

Ahogy a római praetor lictoraival kísértette magát végig Róma fórumán, a szegedi főbíró öt kisbíróval kísértette magát. Kettő ment előtte kivont karddal, három jött utána vállra vetett puskával.

A főbíró úr pedig középpütt ment, magas tetejű kerek szörmezsákó süveggel, amelyen magyaros paszománt volt és egy kevés forgó. Olyan volt benne, mint Rákóczi Ferenc. Csak Rákóczi Ferenc már régen ott hallgatja a tenger mormolását a rodostói fődben, ellenben a szegedi bíró rámorog személyesen mindenkire, akit hibában talál.

De nemcsak rámorog, hanem a kisbíráival meg is fogatja, ha kell, le is tartóztatja, ha nagyon kelletik, még meg is pálcáztatja, a helyszínén.

Az öt kisbíró egyforma ruhában van. Molnárkék posztóból készült dolmány és nadrág van rajtuk, mint a polgárörökön volt 1805-ben, Napóleon ijesztésére. Onnan is maradt az öltözet. Fekete sarkos rogyott szárú csizma, a fejükön hegyes túri süveg piros tarajú kokárdával. A mentéjüket sárga, széles tüszőforma öv köti be a nadrágba. Nadrágjukon magyar hasíték, amit sötétkék paszománt vitézkötés formán szeg be. A mellükön tíz zsinórvetés, három sor gombbal. És a puskát a vállukon viszik, mint a mezőről jövők a gereblyét hozzák.

De a főbírónak jussa van rá, hogy ha akarja, német polgárórt ereszt maga előtt vagy maga után. Annak pedig éppen háromszegű kalpagja van, közepén tenyéryí piros szegélyű kokárdával, amely úgy fest, mint a tavaszi nárcisz a keskeny szegélyével. Ezeknek a becsületes németeknek oly sárga nadrágjuk van a csizmába húzva, minden zsinór nélkül azon csupaszon, csak két piros zsebvágásuk van fent, nem nagyobb, mint a pulyka leffentyője. Kemény kék frakkjuk van, piros béléssel, ami kivillan minden lépésnél és nyolc gombjuk összesen, de abból egy nem látszik, mert vállszalag takarja. A gombokhoz sem tartozik a zsinóros kötés. Ellenben sárgaréz markolatú, görbe német kardjuk van, oly rövid, alig a csizmaszárig érvén. És a háromszögű kalpagon a kokárdából oly tollbokréta nő ki, hogy csak úgy lobog, röpköd, ha a szél borzolja. A puskájuk ugyanaz a tökéletes lövészerszám, amelyből díszünnepeken még akár lőni is lehet, ha nagyon vigyáz az is, aki lő, meg az is, akit majdnem meglőttek, mikor pukkan.

A főbíró úr is méltó az arcképre.

Ahogy lép, nagyon högyös kis embör. De minden lépésén meglátszik, hogy igen nagy tisztességet hord a vállán, amit ő is igen-igen mögböcsül, másokkal is mögböcsülteti.

Már a vállán az a gazdag nyusztprémes mente, erősen virító csudasárga zsinórzattal, melynek izmos tartózsínörja jobb vállán keresztül van vetve, de nem a zsinór tartja a szabadon lógó díszmentét, hanem a méltóság. Ezt a mentét tudni kell viselni. Isten ments, hogy a zsinór megfeszüljön a mellen. Annak úgy kell lengeni, mintha mit se tartana gyönyörű fényes rézmakkjának súlyán kívül.

Dolmánya is gazdagon van kihányva zsinórral. Tizenkét sárga zsinórpár keresztezi domború mellét, az övig. Ami azt jelenti, hogy a lehető legsűrűbben van beboronázva.

Nyakát nem is tudja másként tartani a katonavágású ruháiban, csak mereven, büszkén, a legnagyobb önérzettel. Ha ebből csak egy jottát is enged, már mögszúrja a kemény fehér gallér, az ing kikeményített páncélhegyes gallérja.

Vékony és ruganyos lábai úgy pattognak, mint hajósuper korában, mikor mint első legény, csak úgy szökdösött a gabonáshajó vázán. Mert a szegedi főbírónak nem kell nemesembernek lennie, sőt. Már az nagy veszély a városra, ha nemes kerül a székbe, mint hajdan Temesváry András úr uram őkegyelme, aki ötször is elnyerte a bírói tisztet. Vagy a régi Pálffyak, akik szintén csak úgy tudták a közbékességet megtartani, hogy még a nevüket is polgár módra írták Pálfinak.

Kiss József főbíró úr őkegyelme valósággal hivatalból viseli a tisztességet. Az iparban is a mester a fő. Ott sem ütközhetik bele senki a röndbe és fegyelembe. A bírónak is a megcsontosodott igazságot, tisztaságot, böcsületes magaviseletöt kell munkálnia.

Csak ebben az esetben érheti el, hogy a szegedi főbírók nagy múltjának, híre-nevének megfelelően az egész Csongrád vármegye vezetőségétől, főispánjától és alispánjától és minden tisztjeitől, de még a szomszéd Csanád meg akár Torontál vármegyétől is megkapja a táblabírói tiszteletadást.

Kiss József főbíró úr immár hétszeresen mereven kell hogy tartsa a nyakát, mert már immáron hét vármegyében nyert kitüntetésül mint Szeged főbírója táblabírói rangot és tekintélyt.

- Inkább Rúzsa Sándort fogná el - morogta a pörös atyafi, ahogy az ablakon kinézett, osztán meglátta a főbíró és kisbíráit.

De Kiss József bíró úr ebben semmit nem is késlekedett. Ő volt az, aki legelőbb ízben kimondta, hogy:

- Rúzsa Sándort vasra verve hozzátok elébem.

Csak az a baj, hogy ő ezt már két hónappal ezelőtt megmondotta a legelső halasi levél olvasatása után, de a betyár azóta is oly impudens gyalázatosságban szemtelenkedik, hogy semmiképpen sem hagyja mögfogni a gallérját.

Annál jobban őrizteti Veszelka Pétert, a cinkosát és még jobban, ha lehet, az öccsét, Rózsa Bandit. Sőt úgy véli, mintha ennek a két fővétkesnek itt tartása által már magát a főbűnöst is mintha csak megsemmisítette volna. Mert micsoda betyár volna az, aki bünt cselekedne, mialatt az egyetlen testvéröccse szenved öhelyette.

Csak Bujkó Gyuri mosolyog, ahogy szembetalálkozik a főbíróval az utcán.

A főbíró méltóságához nem illik, hogy akárkivel megálljon beszélgetni. Kivált oly tisztársával, akinek csak éppen felényi fizetése van, mint neki. A főbíró fizetése lévén egy esztendőre hatszáz forint s a szenátoré semmivel se több, csak éppen kereken háromszáz. Egy főbíró tehát minden hónap elsején ötven forintot kap az asztalán leszámolva, minden levonás nélkül. Amihez pedig hozzá sem nyúlt, hanem azonnal, azon mód, visszatolja, minekutána leszámolta volna, s azt feleli a pénztárosnak, aki felhossa a fizetést:

- Az árvakasszába. Vagy: az ispitályalapra. Vagy a szögények házára.

Mindenki tudja azt Szeged városában, hogy Kiss József főbíró még soha egy fél dénárt is fel nem vett a fizetéséből. Hanem azt mindig a jótékony célok valamelyikére adakozza.

Beszélik is, hogy ha új főbírárt választanak, az nagy baj lesz, mert annak a fizetését már legalábbis ezer forintra kell emelni. De ki akarna új bírót választani, míg Kiss József főbíró a fizetését városi javadalmakra adakozza.

No meg aztán mikor volt, ki lenne még egy olyan főbíró, aki a várost elkápráztatja avval, hogy minden délben tizenkét órakor ily fényes segédlettel sasírozik végig az utcán, míg csak saját hatalmas portájára nem érkezik. A régi hajóépítő udvarra, ahol még most is állnak félig kész hajóbordák, de már ezek nem is fognak elkészülni soha. Öreg Kiss József főbíró nem szorult többé se munkára, se keresetre. Feleségével már él, míg Isten adja, akkor egész vagyona úgyszólván a Városra száll, az is tudva van, milyen célra. Ispitályra, ha tudni akarja valaki. Tízezer forintot szánt egy emeletes ispitály építésére, feleségének csak négy százalékot köt ki utána járandóságnak. Az asszonynak abból meg köll elégedve lenni.

Ilyen embör ment végig tehát most is Szeged városának nagyútján, be a Kárász utcába, ahol Bujkó Gyurival találkozott.

Feltűnt neki Bujkó Gyuri mosolygós ábrázata.

Az emberek nagyon szeretik a mosolygós ábrázatokat. Ha valaki vidám, akkor már mögbíznak benne, hogy vidám embör, hogy tehát soha kárt nem akar tenni senkinek. Általánosságban igaz lehet, de különösképpen a Bujkó Gyuri esetében mégis meggondolandó, vajon úgy van-e?

Bujkó Gyuri igen szépen és jól köszöntötte főbíráját, és állva maradt, míg a nagyúr el nem sétált mellette.

A főbíró egy szót sem szólott hozzá, pedig nem haragudott rá, sőt méltányolta, hogy a gazdasági ügyeket oly hűségesen elvégzi ez az ismeretlenségéből felcseperedett embör, hogy soha a legkisebbel se fordulnak öhozzája. Így is kell. Mindenki végezze maga kötelességét.

Bujkó Gyuri is, íme, a maga kötelessége után loholt.

Felettébb örvendett, hogy a főbíró már eltávozott a városnak házáról. Mert ő éppen oda igyekezett, csak nem éppen a főbíró uramhoz, hanem annál neki sokkal kedvesebb úrhoz.

Nem kevesebbhez, mint a királyi biztos adminisztrátor úr öméltóságához.

Már be is volt jelentve, az idő is meg volt szabva, s éppen pontosan kell megérkeznie. Milyen jó, hogy a főbíró úr meg nem szólította, mert ha csak egy néhány percet is feltartóztatta volna, akkor elkésik, s ha elkésik, abból a legnagyobb bajok származhatnának.

Bujkó Gyuri nem tudta, mi lesz. Hogy valóban fogja-e fogadni a méltóságos gróf úr, vagy nem. Mindenesetre igen megtisztelve érezte magát, hogy ő csak olyan fesztelenül tud egy ilyen nagy úrral találkozni, mikor akar. Ezen éppen elég mosolyognivalót talál.

De a többin is. Vagy sikerül, vagy nem. Ha sikerül, akkor van mit nevetni, ha nem sikerül, akkor is van, hogy vannak még mindig ily magas állásban is oly ostobák, akik nem fogadnak el száz aranyat.

Ha az ember valakinek száz aranyat visz a lajbija belső zsebében, akkor csak mosolyoghat kedvére!

Mily egyszerű a dolog.

Veszélka Péternek mielőbb ki kell szabadulnia. Mert minden nap igen nagy veszteség, amit bent tölt. Vetése még mindig csak félig van learatva. Egész gazdasága szétzüllik. És még ez az ember szabadon nincs, addig nincs összeköttetés a pusztai világgal. Veszélka egy nap alatt le tudja szerelni Rózsa Sándort, meg lehet általa alkudni a jövőt, az öccse árán...

Rózsa Bandi kiszabadítása nem sürgős. Mit tehet ez a gyáva gyermek. Semmit. Még talán neki is jobb, ha idebent van. Annyit úgyszólván el tudott érni, hogy ne verjék... Akkor pedig minden rendben van. Olyan kosztot ugyan nem kap, amelyet Metternich előírt. Hogy a raboknak meg kell adni naponta a két font jól sült kenyeret és főtt ételből annyit, ami elégséges. Főtt étel. A

pusztaiak néha egy hétig se látnak, de két hétig se főtt ételt, még a parasztnak sem jut mindennap főtt étel.

Metternich herceg nagyon jószívú, de úgy gondolja, hogy a kis rablóknak ugyanannyi jár, mint a nagyoknak.

Nyugodtan várt, míg a méltóságos úrnál bejelentette a titkára, ez a nagyon elegáns francia divat szerint öltözött stiglic.

- Csak röviden, szenátor uram - mondta a királyi biztos, mikor belépett hozzá széles mosolyával.

- A legrövidebben, méltóságos uram - felelt Bujkó Gyuri. - Nem is volna merészségem, hogy méltóságodnak egy drága percét is elvegyem. Mert méltóságod ideje mindnyájunké és valamennyiünk...

- A tisztújításra van mondanivalója?

- Nem, méltóságos uram. Én ahhoz csekély ember vagyok, hogy effélékhez hozzászóljak. Ha rám volna bízva, nem mondom, én is meg tudnám szervezni a tisztikart, de mivel...

- Akkor mit akar?

- Egy szögény embör sínylődik a város tömlöcében.

Így kénytelen volt Bujkó Gyuri azonnal csakugyan a dologra térni.

- Ez az embör egy nagy félreértésnek az áldozata. Mivel az ő házánál fogták el Rózsa Sándort, a betyárt, méltóztatik tudni...

Az adminisztrátor nagyot nézett.

- Veszelka? - kérdezte.

Bujkó Gyurinak ragyogott az arca a derútól. Nem is képzelte, hogy ily egyszerű lesz a dolga, hisz ez remek, akkor nem kell magyarázni semmit.

- Veszelka Péter méltóságod parancsolatjára, méltóságos uram.

- Mit akar szenátor uram evvel a gazemberrel?

Bujkó Gyuri győztesen mosolygott.

- Én ezt az embert már húsz év óta ismerem. Soha ellene... (Magunk közt: akkor ismerte meg, mikor a Csarba Mihály ökrei az ő keze alá kerültek. Ennek csak öt éve, de annál érzékenyebb veszteség, hogy időközben nem kellett ismernie Veszelka Péter nevét.) Soha ellene legkisebb kifogás nem volt. Én a város gazdasági szenátora vagyok, méltóságos uram, ezek az emberek mind az én kezem alatt vagynak, a fenyítéket is én osztom ki rájuk. De mondhatom, méltóságos uram, ennél becsületesebb, okosabb, hasznosabb emberünk kevés nagyon a pusztán.

- Lókötő? - kérdezte szellemesen az adminisztrátor.

Bujkó Gyuri még állandóbban mosolygott. Tetszett talán neki, hogy őméltósága nem esett a feje lágyára.

- Méltóságos uram. A pusztai ember nem városi. Pusztai. A pusztai erkölcs nem egészen az, amilyenek a papok méltóztatnak prédikálni, ámbár megjegyzem, ők is csak prédikálják...

Az adminisztrátor hangosan felnevetett. Cinikus ember volt, s mint ilyen, a század szelleméből annyit magáévá tett, ami a közerkölcsök fölé emeli a nagy urakat.

- Nohát, mire jó ez a Veszelka János. Hamar.

- Péter, méltóságos uram, Veszelka Péter. Itt átadom méltóságodnak ezt az iratot.

- No hamar, hamar.

- Méltóztassék elolvasni s aláírni. Ebben pontosan és röviden meg van írva, hogy Veszelka Péter, mivel tévedésből hamis színbe került, azonnal, mivel méltóságod személyesen meggyőződött ártatlanságáról, azonnal szabadlábra helyeztessék, szigorú...

- Mi ez? - bámult el az adminisztrátor.

De Bujkó Gyuri mosolyogva hunyorított s befejezte, amit mondani kezdett:

- Mivel pedig szükség van a legszigorúbb felügyeletre, ennek gyakorlásával megbízatik...

Az adminisztrátor kitátotta szemét-száját, úgy bámult a dolgon.

- Megbízatik Bujkó György városi gazdasági szenátor, aki saját személyes felelősség terhe mellett köteles Veszelka Pétert ellenőrizni, és érte, minden anyagi és morális felelősséget vállalni.

- Nem értem - mondta az adminisztrátor, és fülig érő magas gallérjába akasztotta két kis ujját, mintha annál fogva akarna a megértés magaslatára emelkedni.

Ami a gyorsaságot illeti, megvallotta, hogy ez a gyors elintézés őt magát lepte meg legjobban.

Bujkó György még sietve, hadarva, nagyjából felolvasta az iratot, akkor letette azt az adminisztrátor elé, és míg az elképedve bámult rá, belenyúlt lajbijának zsebébe, és kivette belőle a kis tekercest s azt, mint valami pecsétnyomót rátette az iratra. Az adminisztrátor úr őméltósága hihetetlen gyorsasággal megértette, hogy mi az a tekercs.

Kitátotta száját és felháborodva pillanatig csak bámul ennek a gazfickónak az ábrázatába.

És bámulta ennek a rendületlen mosolygását. Bujkó Gyurkónak sohase fénylett jobban kerek, előrenyomuló vörhenyeges arcéle, kék szemei pislogtak, és szája mint valami félkör húzódott felfelé az orra alatt magasra, s csak nézett és mosolygott, mintha azt mondta volna:

- Na? Mit szólsz hozzá?

Az adminisztrátor felugrott. Fogta a tekercest.

Egy pillanatig méregette, mintha a súlyát akarná megállapítani.

Akkor mérgében odavágta a dívány alá, amely mellette volt, az íróasztal mellett balról. De úgy odavágta, hogy a tekercs szétszakadt, és az aranyak úgy gurultak, csak úgy cikáztak és szikráztak.

- Mi ez? - ordította őméltósága magából kikelve. - Megvesztegetés?... Gazember, azt hiszed, engem meg lehet vesztegetni?... Még ilyen aljassággal nem találkoztam... Mars hinaus. Kifele!

Bujkó Gyurkó egy pillanatig talán először életében elvesztette a mosolygását.

Mégis, száz arany, még ezekből a legkisebb aranyakból is, amiket össze tudott válogatni, az megfelel hétszáz ezüst forintnak. S így a kétezer papírforintból már csak hetven forint maradt meg.

- Mars! - ismételte az adminisztrátor őméltósága sziszegve. - Vagy csengetek - s megragadta az ezüstcsengőt -, és beparancsolom a testőrségemet!

Bujkó Gyuri aggódva nézett a letett papírra, de örömmel látta, hogy azt még nem tépte szét őméltósága.

Avval hátat fordított, és mérsékelt sebességgel haladt kifelé a teremből.

Kinyitotta az ajtót.

Kiment.

Ahogy kint volt, mintha valami eszébe jutott volna, intett a titkárnak, hogy még vissza kell mennie, s mosolyogva óvatosan benyitott. De csak a résen nézett be, s örömmel látta, hogy őméltósága négykézláb a földön van, s a dívány és a szőnyeg alól kapargálja fel az aranyakat.

- Pszt - mondta a megérdemelt mosolygással a kis elegáns bécsi titkárnak -, nem szabad zavarni őméltóságát elfoglaltságában, amíg csak nem csenget.

Vaklárma

Szegény szegedieknek mindenből csak bosszúságuk, szégyenük volt. Most is a katonaság hajtotta meg a határt. Bejárták a város költségére az óriási pusztákat, de nem hozták be Rózsa Sándort. Összefogdostak mindenféle drótostótokat, üstfoltozó cigányokat, egérűző rácokat, egész sereget hajtottak maguk előtt. Mindenféle jámborokat, akiknek ugyan minden a kezéhez tapad, amit csak meg tudnak fogni, de betyárt vagy olyan embert, aki betyársággal gyanúsítható, olyat egyet sem.

Azokat elnyelte a föld.

Ismeretlen forrásból még annak is híre járt, hogy az egyik csárdánál, már nem tudták megmondani, melyiknél, a neszűrj-hegyinél vagy a bojárhalminál, vannak, akik a zabosfait, vannak, akik a győriszéki csárdát mondták, hogy ott lepték volna Rózsa Sándort minden bandájával, de siettükben csak beszóltak volna az ajtón, hogy megfane it bétyar, s hogy a csárdás azt találta félelni, hogy nincs itt uram egy szikra se, azt mondták: akkor jó megfan, gyerünk tovább ety házat.

Persze az ilyet úgyse hiszi senki, de az bizonyos, hogy néhány csárdát bedüntöttek, rengeteg tanyát, putrit, kivált a rozzantakat felgyújtották, vagy kemencéjét ledöntötték, vagy mindeztől összerombolták.

De evvel csak a gazdáknak tettek kárt, evvel ugyan meg nem fogtak egy szál betyárt sem.

A főbíró magasságáig az ilyen hírek viszont nem jutottak el, amiket a vastag Perzsi hozott meg Tövis Borisnak, hogy Rózsa Sándor megesküdt a Szűzanya hét fájdmára, hogy az öccsét kiszabadítja.

Ettől Juliska gyulladott fel nagyon. Akkor Rózsa Sándor bejön a városba, de ha bejön, akkor bizonyosan megszólal még egyszer a fülemile is.

De akármennyi szépet gondolt el erről, a napok múltak, nem történt semmi. Ellenben egy éjjel az édesapja csak bezörgetett.

Már a perzekútorok régen nem aludtak itt az eresz alatt, úgy látszik, nem akartak még egyszer bojtorjánkoszorút, mint a pártában maradt lányok.

Nagy örömmel, boldogsággal és zokogással fogadták az apát. Tövis Boris is elolvadt a könnyeiben. Ember nélkül nem élet az asszony élete.

- No, csakhogy már itt vagy - mondta s a vállára tette a kezét ennek a rossz embernek.

Veszélka nagyon csöndes ember lett. Megsápadt, megfogyott, megfeketedett. Legelőször is egy dézsa vizet kért, abban kint a szabadban az eperfa alatt, alaposan megmosdott tetőtől talpig.

A felesége nem segített neki. Még az ajtót is betette addig, míg az ura végez. Törülőruhát is előre kikészített neki, mintha azalatt az ura, míg mosdik, nem volna az övé. Szemérem van a magyar nőben, még nagyobb a magyar férfiban. Isten őrizz, hogy csak egy tenyéryit is meglassanak egymásból, hacsak nem tehetetlen betegek. Mert akkor aztán nincs tovább szemérem, akkor annyi az egyik a másíknak, mint a tehetetlen kisbornyú, amelyik éppen a világra hull. Azt is meg kell fogni, simogatni, tisztogatni, kötelességet kell vele tenni.

Veszélka Péter csak akkor szólalt meg szeretettjei közt, mikor már tisztán, emberi formájában, tiszta gúnyában, bár mezítláb és fésületlenül odaülhetett az asztal mellé.

Belől a karoslócán, ahol a gazda helye annyi idő óta üresen állott.

A nénye egészen elköltözött tőlük máshová, egyik lányához, hogy ne zavarja őket, meg talán azért, hogy őket ne zavarják, mer azért városban vagyunk, a városban másképpen gondolkoznak. Nem nagyon szívesen érintkeznek avval, akinek éppen betyár, vagy betyárok gazdája a sógora.

- Nehéz vót - mondta Tövis Boris, és szárogatta a szeméit.

Veszélka Péter bólogatott.

Nehéz.

- Nehéz, Juliska?

De Juliska felemelte a fejét, úgy nézett vissza, mintha azt mondaná, hogy ha kettőbe hasítják, akkor se panaszkodik. Neki nem volt nehéz. Neki eljött az ő fülemilemadara. Hallotta annak a csattogását, érezte, hogy érte jött, és büszke volt rá, hogy nem ölte meg a két jötehetetlen pusztázót, pedig a markában voltak, csak mögmutatta, ki ő. Elvette a puskájukat, kirakta a gomblyukukra a bojtortját.

Ezt tegye meg valaki.

- A felső igazság mögmondta - szólott lassan Veszélka.

Ő se tudta, a felesége sem sejtette, ki volt, mi volt az a felső igazság.

A szegény ember úgy gondolja, hogy minél magasabbról jön, annál magasabb maga az igazság is.

Dehogy gondoltak volna ők itt most, nagy szívbeli meghatottságukban olyat, hogy nem a tiszta szent igazság győzedelmeskedett.

- Bandit látta kend? - kérdezte az asszony vacsora után.

Veszélka csak bólintott. Nem mondott semmit. Nem akarta elmondani, hogy Bandi még mindig a gyilkos rácokkal van az egyesben.

Hogy soha ki nem viszik a napfényre. Mert a többi rabot nappal elviszik, fát vágni, utat tisztogatni, vannak, akik utcát söpörnek, vagy mezei munkát végeznek. Vannak olyanok is, akik szabadságot kaptak és elmöntenek aratni. Hogy azt a kis vagyonokat begyűjtsék, hogy télire éhen ne haljon a család. Mindönkinek van egy kis irgalomtőkéje, csak két embört nem szívelnek, annak a kettőnek semmi irgalom. Egyik a citerás, a másik Rúzsza Bandi.

A citerást mindennap mögverik. Már annak a tizenkét botja úgy hozzátartozik a tömlöchöz, mint a börtönőrök reggeli káromkodása.

- Nem tudom, mi lösz. Azt kaptam parancsba, hogy gyűjtek ki. Hogy ide gyűjtek ángyomékhoz. Itt, maradjak, még csak parancsot nem kapok.

Tehát még nem teljes a szabadulás.

Tövis Boris aggódva nézett az urára:

- Mög köll várni.

Veszélka bólintott:

- Mög.

Mit is tehetne egyebet. Hova menjen. Mi értelme volna, mi haszna, ha például, most, hogy szabad, mert nincsen előtte a vasrostély, ha most hozzáfogna gyalogolni s elmenne valamerre... Akinek van valamije, az már börtönben van akkor is, ha nem csukják rá a rostélyt.

- Bandi persze, ha az gyűnne ki, annak tágas a világ. Azt hét vármögye itt nem tarthatná egy helyön.

- Azé is nem eresztik ki. Nincs neki senkije.

Még Juliska is szánakozva gondolt rá, hogy szegény Bandi milyen magános árva. Igazán senkije sincs. Pirosra nem vélekedtek, nem is tudták, hogy a világon van. Ebben is olyan titokórzó volt a Bandi gyerek. Más legény már régen eldicsekedett volna, hogy micsoda szeretője van. De Bandi nem.

Bandi csak ült a rácokkal egy ketrecbe. Csak ült, és egy szót sem szólott.

Ült és hallgatott. Vagy állott órák hosszáig, állott, és fogta a vasrácsot, ahogy Veszelkától tanulta. Megértette, hogy ez is valami. Már ez is cselekedet. Enyhíti az ember fájdalmát, ha a vaspálcákat foghatja, s azon gondolkodik, hogy ha olyan ereje volna, mint Sámsonnak, akkor megrázná az egész házat ezeken a vasakon és bedöntené, mint Sámson a filiszteusok templomát.

Most, hogy magában maradt, még több gondolkodnivalója van.

A rabok, ahogy jöttek alkonyatkor hazafelé, igazán úgy csinálták, mintha hazajönnének. Kint voltak egész nap a szép szabad nap alatt. Sütött rájuk a napsugár. Perzselte a bőrüket a fényesség, és szárogatta az izzadságukat az a jó könnyű szél. Ha eső volt, az ég vize mosta le róluk a szennyet, ha száraz volt, az isten kendője szárogatta belőlük a fájdalmat.

Nem is úgy jöttek le, mint rabok, csak mint akinek haza kell menni estére, mert otthon van az embernek éccaka a helye.

Nem is látták már a sötétséget és a nehéz kő- és malternyirkosságot, ami a mélyben az állandó nyirokban, ott volt. Jöttek, hogy az éccakát eltöltsék, már az egymáshoz kötött bizalmasság megnyihította a levegőt, és tele voltak tréfával, kötődéssel, marakodással és kacajjal.

De Bandi ilyenkor lefeküdt, hogy ne is lássák, hogy ne is szóljanak hozzá.

Senkinek a hangját sem akarta hallani. A rácokhoz még egyetlen szót sem szólott.

De ha azok beszélgettek, veszekedtek maguk közt, ahogy a házasok szoktak, s egymást tették felelőssé azért, ami történt, a kövér révészné miatt, akkor erősen figyelt, de csak azért, hogy a beszédjüket megértse. Mintha neki valami oka volna, hogy megértse a rác beszédet.

Ezen az estén meg is tudta, mire kell neki a rác ige.

Két nyomorult csavargót löktek be, akiket a katonák hoztak, mikor meghajtották a pusztát. Egy részét a foglyoknak a várba vitték, más részét ide adták. Hogy a városnak is jusson.

Azt mondja az egyik rác:

- Csak vigyázz, testvér, nem sokáig tart már.

A gyilkos felörülve nyögte, hogy mi lesz?

A másik megmondta, hogy Rózsa Sándor a bandájával meg fogja ostromolni a tömlöcöt, és kiszabadítja a rabokat.

A gyilkosok nem tudtak az egészről semmit. A rác fogoly magyarázta meg nekik, hogy Rózsa Sándornak van itt a tömlőben egy testvére, azt magával akarja vinni, hogy megmentse a kötélről, abból is betyárt csinál.

Az őr jött, és korbáccsal húzott a fecsegő nyakába. Nem értett rácul, nem tudta, mit beszél. Csak éppen a helyére kergette a sötétben. Úgy égett egy-egy mécses a pincék során, mint a bányákban.

Bandi halálosan megijedt.

Ennél iszonyúbbat nem mondhattak volna neki.

Igen, az igen, az szép, hogy a bátyja ki akarja szabadítani. Ez jólesik. De hogy ő is betyár legyen, ezt nem. Ezt az egyet nem vállalja.

Csak megnémult, megsemmisült, nézett maga elé egész éccaka. Nem bírta a szemét egy pillanatra se lehunyni. Állott a sötétben, fogta a vasat.

Úgy fogta azt a vaspálcát, mintha a biztos szilárd, igaz és tiszta élet tartója volna.

Sohase volt betyár, és sohase akar az lenni. Ő csak azt akarja, hogy néki meglegyen a mindennapi munkája, hogy az emberek, akik ránéznek, ne gondolják, hogy ez is betyár, hogy a híres Rózsa Sándor testvére.

Ha ű Sándor, én mög Bandi vagyok!

Mondta magában, s elszakadt a bátyjától.

Igen, ha a bátyja szabadítja ki, akkor neki vele kell lenni, hogy vigyázzon rá. Hogy visszafizesse neki, amit az tett érte. Ha az kiviszi innen, mintha újraszületne. Új életet adna, mert ez élet már elveszett, ez már megszűnt. Ez semmi, amit az anyjától kapott. Most jön egy új, amit a testvérbátyja hoz neki a szűre ujjában.

De neki ez az élet nem köll.

Betyár nem lösz.

Kinn a tanyán

Veszélka Péter megkapta a parancsot, hogy menjen ki a tanyájára, szedje rendbe a dolgait.

Mikor kiment, a szíve megfájdult. Ily rövid idő alatt annyira elhagyatott lett a tanya, hogy rá se tudott ismerni.

A ház, mely anélkül sem volt szilárd épület, mert egy régi juhakolból alakították át házzá, nem is lett soha valami afféle emelt fejű ház, amelyenekhez a városban most mégis hozzászokott, de azért jó tanya volt az húsz éven át. Télen meleg volt, nyáron szellős volt. Jó ételeket evett ő itt, jó érzések közt végezte gazdaságát. Még büszke is tudott lenni, hasat eresztett, és kemény hangon beszélt azokkal, akiket sikerült maga alá gyűrni. Béresekkal, lovászokkal, kapásokkal, csavargókkal, betyárokkal.

Most a háznak kidült egyik oldala, be volt döntve a kemencéje, amit csak meg lehetett mozdítani, mindent elhordtak belőle.

Nem volt már ott egy asztal, egy szék, egy ágy, sömmi. Éppen úgy kifosztották, mint a Rákóczi kastélyát, mikor menekülnie kellett. Ahogy a kis tót parasztházakban drága brokáttal bevont, Rákóczi-címeres, magas hátú székeket lehet találni, úgy leli ő meg az elhordott maga faragta székeit majd idővel itt vagy ott. Ha éppen el nem tüzelték.

Ez a vagyonnak a sorsa, csak addig tart, míg valaki rajt ül. Semmi sem ragaszkodik a házhoz, csak a macska. Az itt leskelődik, mire észrevenné, már nyávogva kéredzkedik fel az ölébe.

- No, maszat - mondta neki, csettintett az ujjával, mire a macska egy szökéssel fent volt a karján, és újra nyávogott egyet a fülébe, már mosdott, már hízelkedett, dorombolt.

A zsebébe nyúlt, valami kenyérmorzsát szedett ki és odaadta a cicának. Az a tenyeréből éhesen kapkodta a kenyérmaradékot, most nem kényeskedett. Nem kért tejecskét, nem prüszkölt a száraz kenyértől. Nem szagolgatta a kis rózsaszín orrával, megette.

- Jólesik az egérpecsönyére - mondta neki Veszélka.

Mintha ölbeli gyerek volna a karján, régi életének utolsó tanúja, tovább szemlélődött a romok közt.

Azér jó, hogy a házat möghatták - gondolta.

Fel is gyújthatták volna, akkor most nézhetne utána, honnan vögyön új házat. Még vályognak való föld sincs itt. Ezt is a régi időkben hordták ide. Valami bolond gazdája volt valamikor ennek a helynek. Juhász volt, isztrongát akart ide csináltatni, mert itt lelte legközelebb a vizet a föld alatt.

Egy-két oszlop. A kemencét mögrakja az öreg Sütibalog. Ha még mögvan.

Micsoda, két nap alatt helyre lehet pofozni ezt a lapos házat.

A feleségét nem szabad kihozni, mög a lányt. Nincs engedély. Juliskát se szabad. Nem lehet tudni, mitől félnek. Hogy ő innen, ha az egész családja kint van, megszökik? Dehogy szökik! Hová mönjön? Útféli koldusnak, mikor itt vannak a földjei, beleépítve a sok trágya, munka, feltört jó földek. Búzatermő, kukoricanevelő földek. Mintha már az övé volna, nincs itt sömmi baj. Ha möghal, annak hagyja, akinek akarja, a feleségének... Az unokáknak...

Hogy el tud az ember harcolni, magát megszakítva evvel a kutya földdel is, és ebben sincsen semmi örökös. Ha möghal, az ember nem viszi magával a földet. Ő kötözik bele. S milyen kis hely elég ahhoz, hogy meghúzódjék abban a tágas nagy földben, amelynek idekinn mintha nem is volna se vége, se hossza. Az égig ér keletre is, nyugatra is.

Csak amott a távolban lakik egy tanyás szomszéd. Néger Urbán. Az is ilyen bolond harcoló. Mint a hangya. Csakugyan, van egy Hangya Lukács nevű szomszéd is. Az is oly távol, az embernek meg kell gondolni, ha odáig akar gyalogolni. Vajon ezek szorgalmatoskodták volna el az ő bútorát? Mert akkor vissza fogja kapni. Azért vitték el, hogy lába ne keljen. Vajon a tyúkok hova lettek, meg a récék? Ki vág nekik csalánt?

Topogó úgy mosolygott a szeme közé, derék férfias mosollyal, mintha nem számítana neki sömmi abból, ami történt.

Kezet nyújtott, mögszorította, mögrázta, osztán egy szó se volt tovább róla.

Még olyan szerencséje is volt, hogy a szenátor úrral is találkozott. Bujkó Gyurival. Az is csak mosolygott, és nem mondott sömmit.

Igen, azt mondta, hogy a főkapitány úrnak elkötötték a lovát. Ahelyett egy jó lóra volna szükség.

Evvel nagy gondba is keveredett, mert hol vegyen ő lovat. A maga lovát szívesen odaadná, de azt se tudja, az is hol van. Hát nem alszik már a nyereg alatt a hátas. Ki tudja, melyik katonának tetszött mög odabenn. Mert a lován kellett akkor bemenni. Aztán, ahogy leszállították róla, azóta nem is hallott felőle, hova lőtt.

A felesége meg a Juliskája gyalog mentek be.

Tanyai asszonynak nem olyan nagy út az. Két mélyföld az egész. Tizenöt kilométer. Azt egy háti batyúval egy tanyai asszonynak akármikor meg kell tenni éhomra. Indulnak, este, alkonyodáskor, már hajnalban ott kell lenni a szegedi piacon, ha eladni akar, vagy venni.

De a városi is olyan volt még ebben az időben. Az öreg Csontos bácsi már hetvenesztendős volt, de beteg lett, ha egy hét elmúlt, hogy harminc kilométert nem lehetett neki gyalogolni. Csak eszébe jutott, hogy egy kis tejeskukoricát kér a komájától, aki csősz volt Majsán, elmönt érte, másnapra már el is hozta, mög löhetőtt főzni. Vagy egy dinnyét hozott. Vagy Dorozsmáról pipaszárat. Ott igen jó veresgyűrű van, annak az ágából lehet a legjobb pipaszárat metszeni.

Toronyiránt. A repedezett földön, ami a nagy melegben meghasadozott, hangyák mög a többi bogarak pattogtak az embör lába előtt.

Ni, milyen szöröncse. Lovas embör közeledik.

Erre jön a. Csakugyan éppen erre. Ugyan miféle löhet.

Mit hoz?

Vagy mit akar vinni.

Jó fertály beletelt, míg ideért. Veszekának volt ideje. Itt most sehol senki, semmi. Munkásai, béresei szétozlottak. Lova sincs, hogy utánuk járjon. Gyalog hosszú, inkább sokáig tart. Jobb helybe várni, csak idetéved valaki.

Mög is ijedt, hogy a lovas mégse erre jön, hát hamar szalmát kapart össze, kicsiholt, möggyújtotta, és evvel jelet adott, hogy gyűjön csak bátran a lovas embör. Itt szívesen várják. Nem üres már a pajta.

Hát Pische Matyi jött egy nagy sárga lovon.

Nyereg nélkül volt a ló, mert most szigorú parancs volt, hogy nem szabad nyereggel járni a csikósoknak többet. Hogy a betyárok ne nyergölhessenek.

- No.

- No.

Pisze Matyi pipálott a ló hátán, de csak száraz volt a pipája, vagy dohánya nem vót, vagy tüze, csak tartotta az agyarán a pipát.

- Möggyütt kend?

- Mög. Hát kend?

- Vögye mög.

- Mit?

- Eztet - s mögverögette a sárga nyakát.

- Hát...

Veszélka megnézte a lovat. Jó erős ló. De nem szántó ló. Nagyon táncol, ahogy áll. Vagy az nem tetszik neki, aki rajta ül.

- Minek aggya el kend?

- Minek? Az embör csak bajt csinál magának. Gyalogost nem szólítanak mög a pusztázók. Lovasnak nem hannak békét.

- De e nem a maga lova. Nem ezön vót erre.

Pisze Matyi elgondolkodott, mintha ebbe volna valami.

- Mán az enyim gazdánál van. A régi. Mer ez is az enyim.

De Veszélka csak csóválta a fejét.

- Nem szeretök én kentökkal dógozni. Mer kentök nem beszédösek.

Ez azt jelenti, hogy a múltkor se mondták meg, hogy a püspök csongorádi gulyájából való volt a két ökör. Mennyi baja lött abból neki, hogy nem tudta, honnan került. Ha tudta volna, akkor egy napig se örözte volna meg. De azt hitte, tisztösségös helyről való vót. Vagyis kis jobbágy gazdaembörtül, aki sose fogja mögtanálni. Azért nincs bilyog a tomporukon. Osztán kisült, hogy a püspöké.

- A se jó.

- Mi?

- Amék beszédös: hazudós.

Veszélka nevetett. Ez is löhet.

Hát közelebb ment a lóhoz, megsimogatta, megveregette. Eszébe jutott a Gyűszű. Jó lenne ez a főkapitánynak. Az a német, az nem szereti az ugrálós lovat. Ez azért mög tud állni. Nyereg alatt volt ez eddig is. Mőlátszik az ódalán, egész ki van fényösödve a szöre, ameddig a nyereg takarta.

Még nyereg alatt is hált. Úgy látja.

- Osztán mit akarna kend érte.

- Mongya mög, mit szán rá.

- Jóembör, én nem szánok rá sөmmit. Tuggya kend. A mongya mög, aki el akarja anni.

Pisze Matyi hallgatott.

- Hát a Bandi gyerök? - kérdezte.

Veszeka hallgatott most el.

Még meg is rezzent.

És ezt Pisze Matyi észrevette. Észrevette s csudálkozott. Mi löhet, mi löhet?

- Mikor gyütt ki? - kérdezte átmenetibe.

- Szerdán.

- Hm. Akkó még jó vót?

- A gyerök? Jó.

- Hm. Osztán most mán? - jelezte, hogy felkötötték-e?

Veszeka nemet intett:

- Ű maga.

Pisze Matyi majd leesett a lóról, úgy meg vót lepetve, hogy tán azért maradt olyan mereven a lovon.

- Ű?

- Ű.

- Maga?

- Ű maga.

- Zeggyesbe?

- Az egyesbe.

- Hm.

Így eltűnödött.

Ezt mög kő vinni a Sándornak.

Az a bolond gyerök akkor mög ne indujjon.

- Mikó?

- Mútt éccaka. Csütörtökön éccaka.

- Elbúsult - magyarázta meg magának Pisze Matyi. - Hogy kendet kieresztötték, Ű mög... Hm.

Nagyon csóválta a fejét.

- Gazduram mög kigyütt.

- Ki.

- Beszójjak a Nyigrihöz?

- Minek?

- Ott van az öreg Gölöncsér.

Ez volt a Veszélka régi munkása, aki a napszámosokat össze tudta szedni. A bizon jó lösz.
Mert nem köll gyalog mönni utána.

- Ajjó lösz, hajja kend.

- Hát isten álgya.

- Hát a ló?

- Möghozom.

Evvel elment a lóval, s hamarosan kaptázta, aztán vágtaeresztette. A ló jó futó ló. Nyereg alatti ló. Alighanem katonaló. Nem lehetetlen, hogy leszállítottak róla egy valakit. El is ásták.

Hogy ne szidja tovább a rökrutákat.

Búbánat

Éccaka az Anna kunyhója előtt telepedtek le a betyárok.

Ott volt Török Samu, Tóth Jóska, Füsti Molnár meg Pista Zsiga.

A kunyhó szintén meg volt már építve. Minden hajlékot mögcsinált azóta Sándor, vagy csináltatott inkább két kapusra. Nem akart többet úgy megszorulni, mint a Veszélka színjében.

Anna kövéren, vidáman főzte a birkát a bográcsban.

Szerette, ha sokan vannak körülötte. Úgy dolgozott, mint egy angyal, szó nélkül, mosolyogva, vidáman.

Sándor nagyon komolyan ült egy kötél búzaszáron. Nézte a tüzet, ahogy lobog.

A lovak ki voltak pányvázva a vízparton. Ott mindig van egy kis fű, még most is. Nyereg nem volt egyikén sem. Még ponyva is csak egyen, a Csillagon. Még azt se túrték a csikósoknak most a pusztázók, hogy kisponyvát terítsen a legény a lova hátára.

- Imre még most is fekszik? - kérdezte Tóth Jóska.

Sándor nem felelt, csak a szemével intett.

- Hm.

Török Samu egy kupac sarjún hevert. Nem szólott szót se, pipált kegyetlen. A távolba figyelt folyton. Most felkiáltott:

- Piszze?

Odanéztek. Senkinek se volt olyan jó szeme, mert nem mondtak rá semmit.

Csak Sándor szólalt meg:

- Űtet várod?

- Űtet látom, ha jól látom.

Sándor megrázta a fejét.

Nem is ügyelt oda többet.

Egyszer csak elmosolyodik Rózsa Sándor. Már ő tudja ki jön. Gál Pétör.

Az a markos ember, aki a Csöpögtetőbe akkor este meggyomrozta. Baj lett volna, ha el nem tudja kapni a nyakát.

De hogy lovon jön. Nem is gondolta volna.

E derék.

Hát a lovas egészen a közelbe jött. Nagy szűr volt rajta. Ki tudja mi lehet a szűr alatt.

Rózsa Sándor hármat füttyentett.

Erre megbátorodott az ember. Nem tudta biztosan, hol jár. Azt tudta, hogy az Alsóásotthalom meg a Rókabögyös közt kell lenniük.

Erre baktatott fűgén.

Mikor a közelbe ért, senki a betyárok közül fel nem neszelt. Látták, ez a Sándor embere, hát maradtak mozdulatlanul, ki-ki heverve magának.

Akkor az ember látta, hogy senki se ül lóra miatta.

Az éccaka izentek neki:

- Gyere ki estére a Rókabögyösre!

- Úristen, a messze van. - Így osztón lovat kért.

A felesége rítt:

- Ki ne mönnyön kend.

A gyerekei a nyakába akaszkodtak:

- Édösapám!

Nem vót hatalom, ami visszatartsa. Ha híjják az embert. Mönni köll.

Mög is gyütt.

Most itt van.

A szür alatt hoz egy félkéz kosarat. Mög van rakva libapecsenyével, pogácsával. Borral.

Pista Zsiga ráfogta a puskát.

Gál Pétörnek mögvillan a szeme. Szétveti a szűrt, s megmutatja magát:

- Ide lüjj!

Rózsa Sándor leüti a fegyvert.

- Ne bánts, ez az én emböröm.

Gál Péter szíve megkönnyebbedik. Soká áll a lovon, a ló hátán ülve.

Akkor Rózsa Sándor feláll. Int neki.

- Gyühető.

S hátat fordít. Ha akarja, most az löheti le ötet.

Van puskája is. Vakmerő egy fickó. Ezer szerencséje, hogy a pusztázók meg nem csípték.

- Üjj le.

Már leszállott, közelbe jött. Leteszi a kosarat. Akkor minden szó nélkül közékül ül.

Nem köszönnek egymásnak. Nem is néznek egymásra. Sándor dolga.

De Sándor se szól.

- Igyál!

Avval odanyújtja a közös kulacsot.

Gál Pétör vár.

Arra Rózsa Sándor iszik egyet s átadja. Gál Pétör átveszi.

Ő is húz egyet. Akkor leállítja maga mellé a kulacsot, osztán kiveszi a kosárból az üveget. Azt nyújtja vissza.

Sándor elveszi, kicsit iszik. Sorra adja. Mindenki iszik.

Evvel megtörtént a barátság kötése.

- De biz a Pische Matyi - mondta Török Samu.

Nézik, hát csakugyan a nagy orrú jön a sárgán.

De ugyancsak igyekeznek.

Oly izgalmat kelt avval, hogy annyira hajtja a lovat, hogy valamennyien felugrának s elébe sietnek az embernek.

Pische Matyi már messziről integet.

- Hé, hé.

- Nó?

- Nó?

- Itt van é a kispazda?

Rózsa Sándor elébe áll.

- Mi kő?

Pische Matyi szomorán lógatja az orrát.

- Fijam! - mondja. - Édös fijam!

- Nyögje má ki.

- Hej atyaisten, atyaisten. Hogy neköm kő mindönt mögmondani... Bandi...

Egyszerre megdermednek. Valamennyien megrettennek. Csak az egy Gál Pétör nem tudja, hogy mért vannak együtt. Vagy tán ő is gondolja, hiszen járt a hír feléjek is... Ma éccaka indulnak rá Szögedre...

Egész belesápadnak. Mindenki tudja, mit kell várni.

Rózsa Sándornak még a lelke is megfagy.

- Édös fijam, mán ne add fejed búsulásnak... Sokat köll az embörnek mögérni... Sokat...

A kérdős szemekre int, hogy: nem!

A csöndben a tücsök felvisít.

- Ű maga!

Ráhajlik a ló nyakára, mintha nem bírna tovább a szemükbe nézni.

Senki sem szól. Mindenki megértette.

Pische Matyi a lova nyakát kicsit megveregeti, a ló engedelmesen megfordul.

- Eladtam a lovat - mondja. - Haza köll vinni... Má úgy is, nincs rá szükség...

Elvágtat az avarban. A ló lába port ver fel. Az ég tüzes vörösben fénylik.

Lovak, haza!

Legjobban Bujkó Gyuri illetődött meg a Rúzsá Bandi halálán.

Most má belátta, hogy megint kár volt elvesztegetni a pénzt. Milyen jól kitervelte, milyen rosszul sikerült. Most má Rózsa Sándornak többet semmi hasznát nem veszi. Kár volt.

A felesége mindig is mondja, hogy az ő nagy okossága nem egyéb, csak ráfizetés.

Szegény asszony nem nagyon mer szólni, mert az ilyen hasznavehetetlen embereknek van a legjobb, legbizóbb feleségük. Inkább ahelyett, hogy szemrehányást tenne, sajnálja szegény urát.

Örmény lány, sok pénzt hozott az urának, abból lett az mindenféle, elébb kupec, csiszár, azután bekapott a városhoz és ott lett pusztabíró, meg gazdasági küldkihíjdbe, a végén Kulacsos Nagy Mihály megválasztatta nagy ártatlanul tanácsnoknak. Mert ha valaha volt ember, akinek egy krajcár érot nem hozott a Bujkó Gyuri tanácsa, az Kulacsos Nagy Mihály uram volt, akinek más köze hozzá nem volt, mint hogy mindig ő fedezte a hátát.

De azért a mosolygás nem kopott le egy percre se a Bujkó Gyuri arcáról. Ő már így született, evvel a mosolygással. Ő a legkomiszabb dolgokat is ebbe a mosolygásba gondolta ki és csinálta végig. Mintha nevetett volna azon is, hogy vele baj is tud történni.

Hát a száz aranyat már elvesztette, azon nem sokat tünődött, azt úgyis ingyen kapta, a bitang marhák ára volt. De inkább más bajt szimatolt itt.

Az adminisztrátor hamis lett hozzá.

Veszekát ugyan kibocsátotta, de vizsgálatot indított őutána. Meg akarta tudni, ki ez az ember. Utóvégre a száz arany még együtt van, legrosszabb esetben mint letétet kezeli, azt azért mégsem lehet eltűrni, hogy ennyire semmibe vegyék kisemberek a királyi tekintélyt. Ő azt képviseli. Sőt a császárit. Hiszen Magyarországon vagyunk.

A főügyészt hívatta, Kulacsos Nagy Mihályt, s sorra kikérdezte a tisztviselők jelleméről, becsületérzéséről.

Ennek mindenképpen megvolt az értelme, mert a királyi biztost a tisztújítás miatt küldik mindig Szeged város nyakára. Most tesz a tisztújítás, odáig neki személyesen meg kell ismerni mindenkit, hogy méltó-e a hivatalára, vagy nem. Kulacsos Nagy Mihály komolyan vette a dolgot, ahogy sorra mentek, minden tisztársának egész életét, mint valami nyitott könyvet forgatta fel, olvasta meg a királyi biztos előtt.

Nem is vette észre, hogy már az első beszélgetésnél, csak egy névnel tett fel keresztkérdéseket, s ez éppen Bujkó Gyuri volt, akiről viszont a főügyész nem tudott röviden válaszolni. Ő maga sem tudta, hogy milyen keveset tud erről az emberről. Nem ismeri a múltját, a sorsát, a tetteit.

- Csak óvatosan mindenkinél - mondta az adminisztrátor, aki nem volt olyan együgyű, ahogy a magas hivatalúakat szereti tekinteni az alatt élő ember. - Senkinek sem szabad megbántani az érzékenységét. De nekem pontos információkra van szükségem. Tessék talán az egyes tisztviselőknél személyi nyomozást folytatni.

- Kérem, nem kell itt senkinél, méltóságos uram. Ezek az úri barátaim velem együtt gyerekeskedtek, együtt nőttünk, együtt kerültünk a városhoz, úgy ismerem az életüknek minden legkisebb részletét, mint a tenyeremet...

Rábökött a Bujkó Gyuri nevére:

- Mőgvallom, ez az egy embőr van köztünk, akiről sőmmit se tudok, csak azt, hogy átkozottul ügyes fickó.

- Űgy?... Hát éppen ezek a gyanúsak mindig, főügyész uram. Az átkozottul ügyes fickóktól kell legelőször megtisztítani a világot. Az átkozottul ügyes fickó, az mind világrabló, csavargó Napóleon. Az államnak nincsen szüksége ilyen figurákra, mert ezek előbb-utóbb lázadásba sodorják.

A főügyész nem akarta kimondani, míg utána nem jár, de volt valami sejtelve arról, hogy Bujkó Gyurkónak a hajdani időkben, öt-hat ével ezelőtt mintha volna valami kapcsolata azokkal a betyár-csempészhistóriákkal, amik akkor is éppen ennek a Veszekának a személye körül vetődtek fel. De úgy elaludtak, hogy nem is tudná mikor is volt... Még az 1830-as árvíz előtt lehetett az, éppen akkor valahogy... Csak azóta megtisztult a neve.

Engedelmet kért, hogy ennek az embernek a kivizsgálására időt kapjon. Két nap, úgy gondolja, elég neki.

- Nem tudom eléggé a lelkére kötni, főügyész uram, hogy a legnagyobb óvatossággal. Semmi-képpen nem fogadom el, hogy valaki azt mondhasza, hogy én Szeged városában a családi és magánélet titkai után kutatok. Ámbár nekem erre is megvan a teljes felhatalmazásom Sedlnitzky gróf úrtól, az állami rendőrmisztertől Bécsben.

Kulacsos Nagy Mihály nem sokat törődött Sedlnitzkyvel, akit névről sem volt szerencséje ismerni, nem tartozott a grófok imádói közé. Sem a híres rendőrmiszter neve idáig még el nem hatott. De annál jobban tudni akarta Bujkó Gyurkó viselt dolgait.

- Mindenesetre kérem arra, a legnagyobb titokban nyomozza ki, hogy ez a szelet papír milyen aktából van lehasítva?... De nem, ilyen csekélységekkel nem fárasztom.

S visszatette a fiókba azt a darab kék papírt, amit a kezébe vett.

Kulacsos Nagy Mihály megkönnyebbült. Azt már nem szeretne volna, ha őt olyanra használják fel, ami spiclimunkának is nevezhető. Magyar ember egészen másképp gondolja a nyomozást.

Ki ismeri jobban saját életét, mint az ember maga.

Ó úgy gondolja, hogy Bujkó Gyurkót maga elé citálta, és aztán azt mondta neki:

- Nézd, Gyurkó, mondd el nekem az életődet.

Erre Bujkó Gyurkónak úgy kigyúlt az arca, mintha valami régen várt alkalom nyílt volna meg előtte, hogy eldicsekedhessen a világon a legszebb, legártatlanabb és legdicsőségesebb étellel. Az arca egyre szélesebbre gömbölyődött, orra úgy elvékonyult s előrebűjt, mint valami sárga szilvaszem, mely hosszúkás és semmi gerince nincs. A szájaszéle felhúzódott kidagadó pofadombja alá, s kétszer-háromszor is megmozdult a szája, míg végre megszólalt:

- Főfiskális uram, hogy jutott esződbe ilyen kérdés?

- Mőgmondom, Gyurkó. Tisztújítás lősz. Mindönki csak akkó maradhat mőg a hivataljában, ha igazolja az egész életével, hogy mikor mit csinált. Én nekőd alkalmat akarok adni, Gyurkó, hogy tovább is mőgmaradhass a hivatalodban. Sajnálnálak, ha elveszítenéd. Pedig annyi idő őta sose jutott esződbe, hogy veled beszéljek.

Bujkó Gyurkó kék szemével csillogva nézett rá, oly hülyén, mint aki kettőig sem tud számolni, most is azt sem tudja megérteni, mi az, amit tőle a főügyész kérdez.

- Hát kérlek alássan, kedves bátyám, domine spectabilis, énnekem ennél nagyobb örömet semmivel se okozhattál volna, mint evvel a kérdéssel. Én neked annyi tanút idézek, akikkel bizonyíthatom egész életem folyását. A legderekasabb, legtisztességesebb, a legelőkelőbb urakat, a püspök úr őminenciájától kezdve a legfiatalabb káplánig, Erme páterig, hogy neked, kedves Mihály bátyám, a legnagyobb örömed és gyönyörűséged lesz az ebben való foglalattossággal.

- Hát mi dolgod volt neked a püspök úr őminenciájával?

- Azt majd őminenciája fogja neked, Mihály bátyám, részletesen elmondani - s kacsintott Bujkó Gyuri, mintha itt valami titok volna...

Már egy órája beszélgettek, még mindig nem tudott Kulacsos Nagy Mihály a barátjáról semmit. Folyton a tanúkat magyarázta, akik órála a legjobb információkat fogják adni. Dicsekedett hallatlan összeköttetésekkel s azzal, hogy mindenki, a legelőkelőbb úr is mekkora megtiszteltetésben részesítette őt.

- Az adminisztrátor úr őméltóságát nem tanácsolnád, hogy megkérdőzzem?

- Ó, legelső sorban - kiáltott fel boldog mosolyával Bujkó Gyurkó.

- Hát mit tud ő rólad?

Bujkó Gyurkó szinte átszellemülten merült magába.

- Nagyon kegyes volt hozzám.

- Hozzád? Hol? Mikor?

Kicsit csámcsogott az ember, akkor azt mondta a legőszintébb hangon:

- Kedves Mihály bátyám, úgyis mint főügyészem, hites fiskális és több vármegyék táblabírája, erre a kérdésre csak azt mondhatom, hogy az adminisztrátor úr őméltóságát én a legnagyobb jellemnek tartom korunkban.

- Mi közöm nekem az ő jelleméhez? Beszéltél vele?

- Leghőbb tisztelői közé tartozom.

Nem lehetett belőle kivenni, beszélt-e vele vagy nem.

Már goromba kezdett lenni hozzá a főfiskális, mikor még mindig nem látszott észrevenni, hogy nincs megelégedve vele.

- Eriggy a fenébe - fakadt ki végül.

- Kérlek alázattal, méltóságos uram, azaz szeretve tisztelt kedves bátyám...

- Bátyád a kan kutya. Én nem vagyok bátyád. Hány éves vagy?

- Mindig csecsemőnek tartom magamat melletted, egy senkinek, egy alázatos hívednek, főügyész uram. És engeddd meg, hogy felhíjjam a figyelmedet arra, hogy a szabadkai vásár nagyon jól sikerült. Mondhatom, nagyon jól. Míg azelőtt a vásárookra ráfizetett a város, most ez olyan summát hozott be, amivel hozzá lehet járulni az iskolák őszi restaurációján kívül az új építkezésekhez.

Azt Kulacsos Nagy Mihály is tudta, hogy régebben a szabadkai vásárok nem sokat értek, mert onnan délre vitték a marhát, arra pedig egészen másfajta marha kell... Nem is tagadta, hogy Bujkó Gyurkónak biztosan köze van ahhoz, hogy a városi gazdálkodás szépen javul, de ebből még mindig nem tudott meg a fickóról még annyit sem, hogy hol született s mikor.

De már annyira belefáradt a vegzálásba, s nem is akarta hűséges duttyánbeli cimborájában azt a gyanút kelteni, hogy rosszakarattal nyomoz utána, hogy eleresztette, aztán átment a főkapitányhoz, Müller uramhoz:

- Te Franci, valamit akarok mondani.

Müller főkapitány szórakozottan nézett fel. Álmos szemeit rávetette a főügyészre.

- Ja.

- Az adminisztrátor valamit kikurkászott itt nálunk.

- Ja.

S csodálkozva nézett tisztviselőtársára.

A főügyész leült az asztalára, s egészen halkán azt mondta a pipacsutora mellől:

- Csak azt nem tudom, honnan szagolta ki ezt a Bujkót.

- Bujkót. Azt én is régen szagolom.

Tehát a főkapitány valamivel okosabb ember volt, mint a főügyész. Mingyárt leszögezte, hogy ő is fenntartja a jogát, hogy...

Pedig semmit sem szagolt eddig rajta, eszébe se jutott. Nem is mertte volna, hogy a városnak egy szenátorát meggyanúsítsa valami rossz szagú dologgal. De okos ember nem engedi, hogy más nála okosabb legyen, tehát, ha valaki bármit is mond, amin ő meglepődik, az az első, hogy azt mondja rá: én is régen gondoltam már erre.

A még okosabb tovább megy, azonnal tanúkra hivatkozik, akik előtt ő már régen megmondta, hogy...

- Öméltósága behívatott, azt mondta: erre az emberre vigyázzunk, ennek az előéletét ki kell nyomozni.

Bólintott, hogy Müller mit szól hozzá.

De Müller csak intett:

- Stimmit. Ennek a disznónak az előéletét ki kell nyomozni.

Akkor gondolkozott; felállott, az ajtóhoz ment, bezárta:

- Ki hozta ezt a városhoz?

Erre Kulacsos Nagy Mihálynak azt kellett volna mondani, hogy ő. De nem mondta, hanem gyorsan szívni kezdte a pipáját. Meg aztán nem is volt benne bizonyos, hogy ő hozta. Egyszer csak itt volt. A feleségének a családját ismerte, Pandirkó Gusztinak atyafia is valahonnan: örmények ezek mind.

Szóval Pandirkó Gusztin is felelős azért, hogy Bujkó Gyuriból, az Avramovits lány urából városi tanácsos lett.

Kulacsos Nagy Mihály le s fel kezdett sétálni a szobába, s míg hosszú szárú pipáját szívogatta, arról elmélkedett, hogy mégis nagy dolog, hogy a királyi biztos ilyen rövid idő alatt úgy rá tudott tapintani a város gyengéjére.

Bujkó Gyuri ellenben éppen ebben a percben szólalt meg hangosan a külső szobában. Nem beszélt hangosan, inkább nagyon is halkán, még halkabban, mint ahogy szokott, még bizalmasabban mondta az öreg perzekútornak, Banelkó bácsinak, aki éjjel-nappal mindig ott tartózkodott a főkapitány első szobájában:

- Bandelkó, ki van az öregnél?

De Bandelkó nem azért volt Bandelkó, nem azért volt a főkapitány bizalmasa, hogy valaha is akárkinek egy őszinte szót mondott volna, kivéve a gazdáját.

- Vannak bent.

- Nagy újságot hozok a főkapitánynak. Tudom, fog örülni a főkapitány.

Bandelkó bácsi, mintha egy hatodik érzékkel már megszimatolta volna, hogy Bujkó Gyurinak lefelé hanyatlik a napja, már nem úgy nézett rá, mint tegnap nézett volna vagy a múlt héten. Már úgy nézett rá, mintha holnap volna az idő, amikor minden kisül.

Nem felelt azért semmit, ő is szíjta a rossz rövid, meggyfaszárú cseréppipáját, s várta, hogy a szenátor úr majd elmondja, ha akarja.

- Hoztam neki egy jó lovat.

Bandelkó a rengeteg bajusza alól még erre is úgy nézett, mintha ez se volna elég az ő szimatjának a megbékítésére.

- Most hozta be Topogó uram. Szóljon csak be.

Bandelkó perzekútor egész nemesi tekintélyével rázta meg a fejét:

- Zárva - s az ajtóra intett.

Erre Bujkó Gyuri azt mondta mosolyogva:

- No, akkor majd mögvárjuk, még kinyitják.

Mintha azt mondta volna, hogy ennél nagyobb szerencse se érhetne volna máma, mint hogy zárva van a főkapitány ajtaja, s a főkapitány ismeretlenekkel tárgyal odabent. Éppen ezt kívánta.

Megfordult azért, s el akart menni.

- Ne mőnjön el, szenátor uram. Majd mögnyitják.

Odabent meghallották a beszédet, vagy mi, de a főkapitány kinyitotta az ajtót, hogy kija:

- No mi? - mondta, ahogy meglátta Bujkó Gyurit, de elfelejtett neki kezet nyújtani, amin Bujkó Gyuri egy cseppet sem látszott csodálkozni. Mintha ez volna a rendjén való dolog, hogy a főkapitány, ha a pipájával van elfoglalva, elfelejt kezet adni a legjobb barátjának. Hiszen azért barát a barát, hogy ilyen kicsiségeken fel ne akadjunk.

Mosolygott azért, csöndesen mondta:

- Kérlek alázatossággal, kedves, örömet hozok. Leltem egy jó, neked való hátast. Biz a mostani világba nem könnyű olyat találni, ami a te gusztusodnak mögfelel.

- Lovat?

- No, csak gyere s nézd mög. Lent van az udvaron.

A főkapitány gondolkozott. De a ló fúrta az oldalát, nem volt célszerű halasztgatni a dolgot. Se a halasztásnak, se a sürgetésnek nem lévén külön jelentősége, beszólt a főügyésznek, hogy jöjjön ő is, nézzék meg a lovat, amit Bujkó szenátor uram hozott.

De a főügyész is elfelejtett kezet nyújtani, pedig az szigorúan szokás, hogy két hivatalbéli ahányszor csak találkozott, mindig kezet fogott egymással.

Ahogy leértek az udvarra, ott állott Topogó ménesmester, mellette egy hajdú tartotta a zabláját egy nagy csontú sárga lónak.

Müller főkapitány, ahogy a lovat meglátta, szélesen elnevette magát. Mingyár odament a lóhoz, megveregette annak a pofáját.

A ló felnyerített, röhögött, akkor odatette a fejét a főkapitány vállára.

Mindenki csudálkozva nézte ezt.

- No, Gyűszű, möggyüttél?

A zsebébe akart nyúlni, de már akkor a ló odadugta a fejét és harapdálta a zsebet, hogy abban van neki valami.

A főügyész erősen nézte a szenátor arcát, de nem látott azon semmit. Bujkó Gyuri mosolygott. Talán egy kicsit merevebben, mint ahogy szokott. De Topogó uram rettenetesen elszégyellte magát, hogy a Gyűszűt nem ismerte meg.

- Nézze kegyelmed a betyárt, mán kirágja a zsebemet. Pedig van neki benne valami csakugyan.

A főkapitány, Müller, a vágott képevel oly gyermekes ragyogással nevetett körül, egy pillanatra el is felejtette, hogy valami van itt, ami nincs éppen rendjén. Úgy örült a lóva nyerítésének.

- Most már hazaküldhetitek Halasra az aransárga kancát.

Mondta a főügyész felé.

Újra megsimogatta a Gyűszű fejét, magához szorította szeretettel, mire a ló lenyelve a cukrot, ismét felemelte a nyakát a magasba, s odafent hatalmasan elnyerítette magát. Még ihogott is kettőt vagy hármát, akkor topogni kezdett: Majdnem letaposta Topogó uramat.

- Lovakat haza!... Ugye, Gyűszű - mondta a főkapitány.

Havi búcsú

A beláthatatlan pusztán itt is, ott is megmozdult az apró tanyák népe. Akik még megmaradtak. Tanyák.

A vad erkölcsök állati áradatát felváltotta a nyári áhítat. A nyárnak úgyszólván kevés alkalma van arra, hogy a magasabb helyre irányítsa az emberi szív érzését. A szegedi nép teremtett magának egy kánikulai szent napot, amelyen minden földi kapzsiságnak véget vetett, s magát egészen a vallásos odaadásnak engedte át. Éppen az aratások után. Éppen abba a kis időbe esik a szegedi havi búcsú napja, amikor van megpihenésre idő. Az aratás már elkészült, a kapálással még lehet várni. A kukorica csak hadd fejlődjék. Mire az emberek hazaérnek, már egy új világot találnak. Vége a nyár derekának.

Szegeden az Alsóvárosban - tudniillik magyarázzák, hogy hajdan, ezer év előtt Szeged két sziget lett volna. A Felső-sziget meg az Alsó-sziget. Innen vette a nevét. Szeget, Szeged. Hát az Alsóvárosban, amely a magyarságnak a legtisztább fészke mindmáig, még Mátyás király idejében épült egy hatalmas későgótikus stílusú nagy templom és rendház, mely maig egyik legszebb templom az országban.

Ennek a monumentális templomnak a védőszentje a Havi Boldogasszony, melynek ünnepe augusztus 5.

Erre a napra megindult a tanyák népe, a puszták túró, törő, nyüzsgő lakossága, és tízezres tömegben vándorol be gyalogszerrel a városba. Ahogy a görög kolóniák népe, ahogy a keleti vallások hívei mindig az anyafészek után esengenek: a szegedi pásztor, gazda és munkásnép minden tagja ide vágyik be, a havi búcsúra, az ősz otthonba, ahonnan jöttek, ahova hazamenni egyértelmű a földi boldogsággal, üdvösséggel: Szegedre. Szent énekeket énekelve gyalogolnak a pusztá avarjában, torzsájában, forróságában s éjszakájában. Mert a távolról jövők már előtte való este indulnak, s egész éjszaka rójják mezítlábbal még ebben az időben az utat. Toronyiránt. Ha lehet. Ha nem állja útjukat a vadvíz.

Keresztet visznek magukkal. Elöl megy a keresztvivő. A keresztet legtöbbször maga faragta. Különös alkotások ezek. Az idvességre vezető akasztófának csodálatosan egyszerű és szimbolikus emléke.

És énekeket énekelnek, amelyek ezerévesek, s ha újabban költek is, teljesen az ezer és másfélezer év előtti énekek szellemében.

Azok a vezetők a nomád decuriók, akik nem harcba és nem háborúba viszik a tömeget, hanem a szelíd és passzív szenvedés gyönyörűségébe.

Ezekben nem mehet senki, ezekbe a menetekbe nem állhat be semmiféle ember földi indulattal. Nem kupeczek ezek, akik égi kincsekkel kereskednek. Nem harcosok, akik ki akarják verekedni az idvességet. S nem és egyáltalán nem keveredik ide a földi vagyon célját hajszoló ember.

Legalábbis arra az időre, míg benne van a processzióban, kikapcsolja magából a földi indulatokat. Nincs arra eset, hogy ellenségek egymáson itt vettek volna elégtételt, hogy itt bosszulta volna meg valaki a sérelmeket, itt ontotta volna ki magából az ádáz indulatokat. Az alsóvárosi templom századokon át asyllum: menhely mindennemű bűnösök számára. Az üldözött, akinek sikerült a templom kapuján berohanni, mentve volt. Ott az üldözők megtorpantak, s be nem léptek volna, hogy megfogják, megragadják, hogy vesztőre vigyék. Aki ide belépett,

életét megkapta, de azért szentté kellett válnia: a barátok szolgájává, azazhogy az Isten alázas cselédjévé, mint maguk a klastrom barátokai.

Egy bizonyos. A nép lelke így akarta. Így kívánta. Így cselekedte.

Azok a szegények, akik ma is még minden augusztus ötödikén abban a nagy testi töredelemben végigvonulnak a puszták útjain, s autók rohannak el mellettük, és a modern élet kíváncsian néz le rájuk: valami bámulatos, valami megnyugtató és földfeletti érzéssel vannak eltelve.

S nem is gondolják; hogy ez a szent vándorlás egyúttal az ő szegény életüknek a megszépítése. A szoros útnak a megtágítása. A földi pornak égire változtatása. Hogy ez a tömegöszön a mozgalom, a változatoság és a szórakozás után.

Szent szórakozás.

Mikor megpihennek az éneklés és gyaloglás közben, s testüknek is megadják az ételt és az italt és a megújulást: a tudósabbak megtaníják a tudatlanokat, mi is ez a legenda:

- Volt egy gazda, lelköm, aki azt álmodta Szögedön egy éccaka, hajnal felé, hogy ha fölbred, mönjön ki a határba, találni fog az ő legjobb föggyin egy darab havat. Ahun az a hó fekszik, oda templomot építsön... No, ő így álmodta, osztán ébred föfelé, osztán mongya a feleségének, hogy: Mit álmodtam, kedves feleségöm... Aszongya az asszony: elébb én hagy mongyam-e, mit álmodtam. Hát lelköm, azt álmodtam, hogy egy szent angyal mögjelönt énnéköm, azt mondta, ha fökölsz, ereggy ki a határba, ahun a legjobb födetekön egy darab havat tanálsz...

- Ott templomot építs - mondta a gazda.

És akkor egymásra tekintettek és elteltek ők a nagy áhítattal, hogy az nem volna löhetségös, hogy nyár derekán valahol is havat találjanak.

Igen, de alighogy felébredtek, jön a plébánosnak a követje, hogy hamar mönjenek fö a plébániára.

Fömögenek, lelköm.

Hát mondi nekik a plébános úr, hogy kedves híveim, istennek szent angyala mögjelönt álomban, az azt mondta neköm: ha fösörkensz, hívatásd magad elé ez mög ez híveidet, a becsületes és istenföelő szülekét, mondd meg nekik, hogy mögjelöntem nálad, azt mondván: ha fösörkensz, mönj velük ki a mezőre, osztán ahun a legjobb föggyükön egy darab havat tanáltok, ott templomot építs a Boldogasszony tisztöletire.

Mongyák a szülek, hogy éppen azt álmodták ugyanúgy, szörül szóra.

No, kimennek a mezőre, meglátják a legjobb födjükön, hogy egy olyan háromsukkos magas hó vagyon, és az a hó csak úgy szikrázik a napfényességen, el nem olvad.

Letérgyepülnek és köröszöt vetvén imádkoznak a Boldogságos Szűz Máriához, és mögmondik, hogy ide templomot építenek.

Így elmondják szegények egymásnak az úton a kereszték alatt a szent történetet, de nem tudják, hogy ez a jelös eset ha esött, nem éppen Szögeden esött, hanem Rómában avagy más jeles helyen, ahol ezerhétszáz évek előtt ily nemes cselekedetre való történetek szoktak esni. Szeged nem volt soha alkalmas Istennek ilyen csodájára, mert Szeged már kétezzer évvel ezelőtt is igen egyszerű és józan magyarokkal volt tele, akiket a csodák messze elkerültek. Ez az egy csoda igen, ez még tapasztalható, hogy a népnek jósága és igazsága ebben a népvándorlásban Istent várja.

No, hagyján. A búcsújáró népek a kis csapatokban csak mennek, csak mennek, egész éjszakán át, míg a közelebbvalók kevesebb idő alatt, de ugyanúgy indulnak s érnek be az Alsóváros dicsőséges templomához.

Ahol is azonnal bémennek a templom roppant hajójába, áldozatot tesznek énekkel és imával a főoltár előtt, aztán visszatérülnek, s a templom kapujában helyezkednek el, hogy utat engedjenek az utánuk érkezőknek, akiknek éppen olyan joguk és szükségük van a megtisztulásra, mint nekik.

Így az egész nap eltelik a szép éneklésekkel és zsolozsmázásokkal, koronként ki-ki csoportnak vezetője, megemelvén a szent keresztet, leállítván azt maguk közé, középre, újonnan elmondja a legszebb imákat, lelkük könnyebbségére.

Aztán ismét leülnek a templom tövében az óriási kőfalak alatt a porba, újra megpihennek és megcsöndesülnek.

Nem is beszélnek semmit, mert a beszéd ritkán szokott az Istennek és az igazságnak megfelelő lőnni, csak hallgatnak, a hallgatás lévén a jóságnak legbiztosabb kútfeje.

Azután megindulnak a város lakosai is, gyűlön-gyűlnek a templom köré.

Ékesen kiöltözve jönnek, hogy tisztességgel legyenek a Boldogságos Szűznek, akinek dicsőségéért jönnek. Így hullámszik a jövők-menők tömege, hogy annak se hossza, se vége. Ebben az időben a városnak lakossága harmincezer lélek körül van, de tízezerre lehet tenni azoknak a számát, akik még azonfelől a szomszédos községekből megjönnek.

Kilenc órakor, a napnak kilencedik órájában aztán megkezdődik a kerülés. Így mondják egyszerű szóval: „kerülés” vagy „keringés”. A processziók egymás után állanak, végtelen sorban, igen ünnepélyes lassúsággal kerülnek meg a templomot. Vezeti a menetet a baldachin alatt bíbor és fehér ruhában, drágaságos palástban a főpap. A kolostor legfőbbje, akinek Mátyás király híres-nevezetes palástja is a vállán van, amelyről így ír a krónika: „Mátyás király pedig szent Demeter napján, 1465-ik évben októbernek 26-án, életének huszonötödik évében bément volna a nagymisére és látta vala, hogy nemigen jeles kazula, avagy misemondó ruha volna az plébánoson. A nagymisére mingyárást offerendára méne, ahogy az hívek felajánlák azmit kívánnak az egyház javára, és mikoron megkerölte volna szent Demeter oltárát, mindjárt levoná az ő felső ruháját és az oltárra ajánlá, hogy szent Demeternek kazulát csináltatná belőle. Becsülik vala pedig azt a ruhát hatvanezer forintra.”

Ez a misemondó ruha az, amely most az alsóvárosi Boldogasszony-templom kincstárának legnagyobb ékessége; még ma is felbecsülhetetlen, holott 1714-ben tizenhárom és háromnegyed lat gyöngyöt lefejtettek róla, melyért egy pétervárad-i zsidó 282 forintot fizetett, amin is az orgonát szerezték volt be Isten dicsőségére.

Ők azonban ilyen történelmi dolgokat nem tudnak, nem is érdömös; tudni csak azt köll, ami van. Ami elmúlt, minek azt tudni, hogy a pétervárad-i zsidó mennyit adott a gyöngyökért, mit keresett rajta, mög ilyesmi: ők csak nézték áhítattal a főpapot, aki a nehéz palástban a szörnyű hőségben izzadozva igazán nehezen viseli szent hivatását.

De őket ez sem érinti, mert ők gyermeki tiszta szívvel haladnak a menetben és kiűzik magukból még a kíváncsiság ördögét is. Úgy átadják lelküket az éneknek és áhítatnak, hogy lám, az sem tűnik fel még magának az édesanyának sem, hogy a lánya mellett ki áll a szentek sorában.

Veszélka Péterné, aki még mindig köteles Szegeden tartózkodni, ott halad a menetben a szegediek közt, ahol már nem ismerik egymást úgy az emberek, mint a faluról jöttek, akik együtt élnek, gyalogolnak. Veszélka Péterné síró szemekkel és szomorú sorsán elborult

elmével csak lépeget, halad, halad, elgondolja azt is, hogy mennyi szerencsétlenség üldözi azt az ő szögény embörét, Veszelka Pétert. Most is a legfőbb pártfogója, Bujkó szenátor, ahogy hírlík, az üldöztetések miatt elbujdosott Szögéd városából, s most isten tudja hol és merre jár... Óh, Szűz Mária, segítsd meg a szögényt, hogy legalább Topogó urammal baj ne legyen, mert ha még azt is elúzik, akkor igazán sömmi sem lehet a házasságból.

Juliska után tudniillik Topogó uram fia egyre sűrűbben kezd járdogálni. A Feri. Topogó Feri. Igen derék, bizodalmas kedves fiatal. Isten legnagyobb kegyelme, hogy Juliskának adatott.

Míg Tövis Boris elandalodva a szép körmenetben ott lépeget gyenge szívvel, könnyes szemmel, íme utána mén a lánya a sorban, s lám ki csatlakozik hozzá a pusztai ruhájában, ami azért cseppet sem feltűnő, mert rengeteg pusztai mind így van öltözködve: Rózsa Sándor.

Juliska mikor meglátja, először majd elájul, azután majd felrepül az örömtől. De nem mutatja. Nem. Nem úgy van nevelve egy parasztlány, hogy meglátsszék rajta az öröm vagy a bánat. Vagy hogy elárulja érzéseit szavakban, avagy mozdulatokban.

Veszelka Juliska különösen nem.

Csak éppen pirosabb lesz egy kicsit az a barna arca, mintha a nap jobban sütne rá, mint másra. És megremeg egy kicsit az a csúnya nagy szája, mint a sírás rezegetné, de mind lenyeli.

És Rózsa Sándor is úgy lépeget, ahogy az illendő és kell. Egyik lábát a másik után, se nem táncos, se nem baktató. Áhítatosan és szép lélekkel halad a tömegben a Juliska oldalán jobbfelől, és csakugyan a világon senki se veszi észre.

Már megkerülték először a templomot. Mert ebben az időben úgy volt igazi, hogy a reggeli kerülés háromszor essen. Mikor Tövis Boris feleszmél, hogy hol van a lánya, visszanéz és meglátja őket együtt.

De nem ájult el. És nem sikoltott fel. És nem kiáltotta el sem magát.

Mert abban a pillanatban már tudta, hogy neki lenne a legnagyobb baja abból, ha a népek megtudnák, hogy ki van itt köztük a szent menetben. Mert a népek nem tudják azt, hogy ő nem adja Juliskáját betyárnak, inkább megfojtja a saját kezével. De ha most ez hírül menne, soha semmi és senki le nem mosná a Veszelka névről, hogy nem ő csalta ide a legényt és nem ő annak a cinkosa. Veszelka Péterné és a többi anya ezen a kemény búzatermő alföldön tud magán úr lenni és nem adja ki. Nem olyan pipogyák errefelé az asszonyok, mint a városokon, s minél feljebb, annál jobban.

Veszelkáné arra gondol, hogy ha Isten próbára teszi az ő gyenge asszonyi erejét, akkor azt neki el kell viselni, mint a hitvalló szenteknek.

Így csak éppen egy félpillantást vetett a lányára, még annál is kevesebbet a legényre, aztán ment tovább, meghajtott fejjel, bánattal elsötétedett arccal. Ruhája is csupa fekete volt és a harminchét évhez illő öregasszonyi.

A testvérével ment, Tövis Marissal, Szondi Pétörnével, aki úgyse ismeri Rúzsa Sándort, sose látta, és nem is képzi, hogy valaha az életében még mögláthatja. Azt megfigyelte, hogy a legény rendesen viseli magát. Nem megy közel a lányhoz, se távol. Mintha csak véletlenül csapódtak volna össze. Se rá nem néz, se mással meg nem figyelmesíti. Talán még az is lehet, hogy az ártatlan nem is tudja, ki mén mellette.

Azért azt ő maga is gondolja, hogy az mégse lehet.

Mikor másodszor kerülték-formán a templomot, egyszerre csak nagy harangkongás.

De nem a Havi Boldogasszony-templom szent harangja, hanem alighanem a Szent Demeter templomáé.

Félreverik a harangokat.

- Tűz van.

Jézus Mária, tűz van.

A körmenet megáll, rögtön felbomlik. A szegediek futni kezdenek a Felsőváros felé. Ki-ki maga háza iránt. Csakugyan már látni, hogy az égre a gyönyörű báránnyelűk alatt irtózatos fekete füstök kavarnak fel.

Ez még megnyugtatja Tővis Borist, mert az ő házuk éppen a másik félen van. De látja, hogy Rózsa Sándor fut az emberek közt, ész nélkül, utána Juliska, mire ő is éppen olyan esztelenül nekiindul, rohan, rohan.

Tűz

A tömeg eszeveszetten rohant egy irányba. Senki sem tudta, hol a tűz, az egész tömeg mégis a legrövidebb úton vágtatott oda, ahol csakugyan égett.

A harangok szakadatlanul kongtak. Ez a féloldali kongatás, mikor félreverik a harangot, a legirtózatossabb muzsika a falu életében. S mi volt ekkor Szeged, ha nem egy óriási falu?

Ahogy az egész tízezres tömeg rohant az utcákon, amelyek szűkek voltak és kanyargósak, nem úgy, mint ma, hanem ahogy a mocsaras terület az ősidőkben megszabta, ahogy a török veszedelem idején körbe vezették az utcákat, hogy fedezék legyen belőle, ne lehessen végiglőni rajtuk, ahogy minden tizedik háznál kiálló sarok mögött lehessen meghúzódni, szembetámadni a védőknek a martalócokat. Mert hadsereg ellen védtelen volt a város. Olyankor a várba menekült minden, családjával, értékével, akinek volt értéke. A szabad várost pedig prédára hagyta a zsványoknak.

Azért nem is építettek drága házakat, nem fedték éghetetlen cseréppel, mert nem volt érdemes. A török korban akkor egyebet sem tehettek volna, mint újra meg újra fedelezni a paticsfalakat.

Százötven év múlva még mindig azok a hajdani állapotok voltak, csak a Tisza rettenetes árvizei tudták megcsinálni, hogy Szeged belső városai újjáépültek és új berendezést kaptak.

Mert az árvíz, amit a Dunántúl dombos vidéke nem is ismer, ezen a tájon szinte minden tavaszon megjelent, ha nem is tudott a védőgátakon belépni a szabad királyi város zárt területére, ahova nem könnyen juthatott be senki, akinek a nemes város polgárjogot nem adott. Csak az árvíz, ha jött, gyilkos, alattomos, irtóztató volt.

Az árvíz rendszerint éccaka szökött be. Nappal jobban meg tudták védeni a nyúlgátakat, de éccaka csak egy kapavágás vagy egy kutyakaparás, és bent volt a víz. Galád lelkek, rossz-akarók, maguk kis vagonát féltők hol itt, hol ott átszakították a gátat az éccaka leple alatt.

Olyankor nesztelen hidegen, lucskosan belopakodott az ár. Ne kívánd, felebarátom, megismerni.

Gyermekekkel, betegekkel menekülni a templomok dombjára. Sokszor még idő sincs felöltözni a jeges, téli, kora tavaszi éjszakában...

Ennél a tűz látványosabb, de nem kevésbé félelmes.

A felcsapó láng. Az alatta gomolygó sötéten, lilán, szürkén, barnán, rótvörösen kiömlő füstből, ahogy magasan villogva csap föl a láng... Mindenki reszket a szív, ha ezt látja.

Percek alatt ég az egész tető, mint disznóperzseléskor a vidám szalmatűz. De alatta rögtön ég a padlás, beszakad, égnek a bútorok, ég a lisztes hombár, ég a ruha, a kincs.

Ha későn ébred, ha ki nem tudott menekülni, ég benne a család. Az asszonyok sikoltása, gyerekek sírása tölti be az egész környéket, velük sír és jajgat mindenki.

Egy irtóztató ordítássá válik tűzvésznel a község.

Mintha ez volna az ősembernek egyetlen menekvése, egy, amit tehet, most is még az egész tízezer ember, akik előbb oly szépen énekelték a lassú melódiájú zsolozsmákat, amiket az Egyház talán éppen azért szabott oly lassúvá, ütemessé és hullámszóvá, hogy evvel, vadállati, barbár robogó ordítással, evvel a szaggatott s minden ideget megfélemlítő jajgatással szembe szálljon, és a szelidebb gondolatok felé kormányozza az érzést.

Most kiadták magukból a tüdőt a rémültek.

Még az idegenek még jobban ordítottak, mint a helybeliek. Hogy részvétüket mutassák, hogy a jóságukat közöljék. Hogy éppen úgy fáj nekik látni ezt a rettenetes csapást, ezt a végső megsemmisülést, mintha a saját életüket kellene félteni. Vagy talán még jobban, mert mit ér az a csekély semmisség, ami az ő tanyai putrijukban van, mit ez a mérhetetlen gazdagság. A jól megépített házak tömege. Hogy utcahosszakon végig be se lehet menni, minden ég, lángol, lobog és vége mindennek. A kultúrélet megsemmisülése ez.

A polgárok hozzá vannak szokva egy életen és összefonódó életeken át, hogy ugyanazon a helyen, ugyanazokban a hajlékokban és tárgyak között kell nekik napi mozgásukat végezni. Ez az, amit úgy hívunk, hogy polgári élet. Ez az, ami a szegénységnek a legnagyobb vágya, hogy ebben lehessen része. Hogy reggel ugyanabban az ágyban ébredjenek, amelyben szüleik, öreg szüleik ébredtek, nyitották munkára, vidámságra, bajra, de családi nyugalomban, a szömüket. S most ezek a hajlékok itt pillanatok alatt felégnek, megszűnnek, jaj.

Hát ez ellen nincs biztosítás, nincs segítség és nincs menekvés.

Minél jobban összegyűlnek az emberek, hogy egymást bátorítsák, vigasztalják. Szülők minél jobban szétosztják telkeiket, hogy szeretett gyermekeik itt maradjanak velük egy udvaron, egy életformában, annál rosszabb. Az anyát, aki minden gyermekét karjai közé szorítja, egy csapással leütheti a martalóc tatár. Az udvart, ahol nemzedékeken át új, új és egyre kisebb házacskákat építettek, most a tűz tisztítja üresre.

Mire akkor maga az élet, ha ennyire semmissé tud válni egy kovából kipattanó szikra által.

Ki lehet az a szörnyeteg, aki fényes nappal möggyújtotta a várost. Még szél sem volt, még vihar sem ígérkezett, mikor a tűz kiütött, félóra múlva már tölcsérben sodorta a forgószél a magasba a szalmacsóvákat, egész tetődarabokat, s vitte messze, nem tíz, húsz, hanem száz, ötszáz, ezer lépésre.

Veszekáné meglelte a lányát.

Ott állott Juliska, nézte mintegy megbűvölten a tüzet. Most anyja melléje állott, kezét szájára téve, tenyerét szeme fölé emelve, ő is megdermedten nézte a tűz viharzását.

Egyszer csak látni kezdte azt, amitől a lány arca égett.

Egy pásztorember a legnagyobb vakmerőséggel ment egyik házból a másikba, mindenünnen kihozta a legféltettebb dolgokat. Most szekrényt hozott a vállán, ahogy kilépett, utána beomlott a zsarátnokos tető, amott tehenet vezetett ki, s már rohant vissza, és a lovakat, akik az udvarban megtorpantak, azokat üzte az utcára. Rögtön tovább, mintha sérthetetlen volna, és neki magának eszébe sem jutna, hogy baja neki is lehet. Íme, egy égő gerendán megy keresztül, és két gyereket hoz ki a karján.

Mindenki bámulta a bátorságát és a vakmerőségét, és a gyengék, gyávák, akikben hiányzik a bátorságnak ez a faja, hogy ki tudják tenni magukat a halálos veszedelemnek másokért, imádkozni kezdtek érte, s minél tovább haladt az égő házak közt, annál hangosabban hallatszott az ima, hogy Üdvözlégy Mária...

Már a hatóság is felvonult.

Már itt van Müller főkapitány, mindenki megismeri a vágott arcáról. Erélyes és keményen parancsol s ez sem fél.

Nem fél beküldeni az embereket, ahova csak lehet, ő maga is egészen belép a tűzcsóvába, hogy onnan adja a parancsot a mentésre. Aztán a végire siet a tűz utcájának, de nem megy gyorsan, mert kilencven ház ég egyfolytában végig.

De ő adja ki a parancsot, hogy hány házat bontsanak egyszerre, csak úgy lehet utat vágni a tűz továbbterjedésének, ha egymás mögött öt egész házat bontanak, ontanak és hordanak el a tűz útjából.

Ők ketten, Müller kapitány és Rózsa Sándor dolgoznak úgy, mintha az életüket kellene menteni s a másokét.

Egyszer csak Juliska megfagy.

Valaki a háta mögött azt mondja:

- Rózsa Sándor itt van a bandájával, ő csinálja a tüzet.

- Fel akarja perzselni a várost - mondja másik úriasszony -, hogy bosszút álljon.

Most feltűnik valami. Juliskának is feltűnik.

Sándor egyetlen nagy házba se ment be, csak azokba a kis putrikba, ahol semmi sincs, vagy ami van, semmit se ér.

Onnan hordja ki a kis rissz-rossz bútorokat, a félkenyeret hozza ki, meg a szütyőben a lisztet, adja a ház előtt jajgató és veszékelő néniknek.

Ellenben a hatalmas kőházakat nem keresi fel. Ha mondják, hogy barátom, mentsd mög a házamat, hozd ki a szökrényt, abba van a pénz, kapsz belőle te is - oda se ügyel, már akkorára bent van a másik kis zsellérházban, amelyik ott guzsorog a palotaházak tövében.

Juliska megforrósodott szívvel kíséri az útján.

De mindig hangosabb a szó.

- Itt van Rózsa Sándor. Míg ez a derék legény ment, azalatt a Rózsa Sándor a másik végén gyújtogat. Sose lesz ennek a tűznek vége, míg Szöged áll.

Egész déli tizenkettőig, mikor a harangok megszólalnak a déli szóval, amit Hunyadi Jánosnak győzedelméért rendelt el a pápa; ami még a tűzvészi kongatásokat is megszakítja, hogy egynehány percre azt hirdesse, hogy nincs oly veszedelem, ami felett győzedelém ne löhessön. Lám, a kis Hunyadi János is meggyőzte a törökök röttenetős hatalmát, a tűz is kialszik, ha nincs már mit táplálnia.

Hirtelen keresik a bátor legényt, aki a tűzben mutatta meg magát, ahogy a tiszta arany is tűzben tisztul meg igazán.

Nem lelik.

Már csak pislognak a parazsak. A vastag gerendák oldala meg tüzesen zsarátnokol, de már nem ég, csak füstölög, a hős emberfiát keresik a hálásak, a város keresteti, hogy kitüntesse és megbecsülje.

Nem lelik.

- Nem szögedi kalapja vót - mondják az emberek.

A szögedi polgárok ebben az időben oly roppant széles peremű kalapokat szerettek viselni, hogyha négyet egymás mellé tettek, egy ölet kiadott a négy kalap. Hogy az egész országban, világon mögmutassák, micsoda gazdagsága, tekintélye és nagysága van Szögednek meg osztán a szögedi polgároknak.

De a pásztorcalap kerekesebb volt, mint a gomba, felhajló szélű, szíjjal lecsatolt. Ilyen kalapos legényt kerestek, nem találtak egyet sem.

De hogy is találhattak volna, mikor ez a legény, éppen, amelyiket keresnek, hohohó, hol van az már.

Veszekáné is keresi a legényt, mert ő jól látta, sőt jól ismeri, jól tudja, ki az. Ha akarná mög is mondhatná, az csalhatatlan lenne, amit ő mond.

Igen ám, de ő sem látta, hogy a két fiatal mit intett egymásnak.

Mikor Rózsa Sándor úgy gondolta, hogy már éppen öleget mögtött azért a Szögedért, aki az öccse halálának elvégzője volt, mikor elfogyott a kis házak tüze a soron, akkor csak mögállott, ránézett.

És Juliska ment.

Ha néznek rá, akkor ugye mönni köll.

Ha az néz, akinek a nézésére indul a szív és mozdul a láb.

Mezítláb a lelkem.

Be egy égő udvarra, íme lám a tűztengeren túl, át az égő lángokon, de még a hajszála sem perzselődött mög, a kendőjének a rojtja sem kapott égést. Még csak füstöt sem, hiszen úgy kellett neki menni, mint az angyalok a lángon át.

Udvarrul udvarra, ahol nem volt tűz, ahová át lehetett lobbanni, szabadon, mert északra volt, a szél mindig északrul gyön.

S mikor túl voltak a lángokon és az égéseken, akkor csak indultak ketten együtt a néptelen utcán a sikátoron, a szorosokon és kanyargó utcákon. Rózsa Sándor nem szólt. Csak annyit mondott:

- Juliska lelköm.

Juliska felnézet rá, és ügetve ment az ő embere után.

Egy lépéssel mindig elmaradt megette, mert úgy illik, úgy kell, úgy szabad: az asszonyi állat követi az ő urát.

Aztán azt mondta Sándor:

- Elszegőttem.

Juliska erre sem felelt, csak megremegett az egész belseje. Gyönyörűségesen reszketett. Mögértette, hogy Rózsa Sándor elszegődött. Hogy Rózsa Sándor má nem betyár. Nem. Embör lett. Csikós lett.

- Szamadónak - mondta Rózsa Sándor.

Juliskának kicsordult a szeméből a könnycsepp.

- A nevem Bálint.

Juliska a keze fejével volt kénytelen törülni a könnyét, ami pergett, mint a gyöngyvirágról a harmat.

- Bátori Bálint.

Az ám. Hallotta ezt a nevet már. Hol hallotta? Hát el lehet felejteni? Legelőször azt mondták, aki patkoltat a kovácsnál, az valami halasi gyerök, Bátori Bálint a neve.

Ebbe a nevébe örült ő úgy bele legelőször. Ebből a nevéből rettenetesedett fel a gyanú, hogy talán nem is az. Talán ez a betyár, a betyár...

Most már nem bánja. Már sömmit se bán, semmi se fáj. Úgy vót. Úgy köllöt lönni.

Mikor kiértek a Gödör utcára, ott volt Pörzse néne.

Hát persze, ki őrizte volna a, lovat, ha nem ő. Nála volt bekötve a Csillag.

Mikor fő kellett ülni, Pörzse néni megsimogatta a Csillagot, sós kenyeret adott neki. De a lónak több esze volt, a ló már tudta, hogy most nem az evésnek van ideje, hanem a szapora menésnek, kiköpte a kedvelt falatot és megnyihogott, hogy gyertek már, ne babráljatok olyan soká. Juliska maga se tudta, hogy került a lóra.

Tudott ő lovagolni, lovon járta ő meg sokszor a várost is, de a lóra felülni, még ilyen könnyen, röppenve, ilyen édesen suhanva, azt még nem próbálta. Rózsa Sándor csak kezébe vette az ő kezét, másik tenyerét a szoknyácskája alá tette s már huss, fenn is volt a lóháton.

A legény elébe ült.

Keresztülvetették a lábukat a Csillagon, s már a ló újra nyihogott: ne izéljetez mán no...

- Isten álgya, Pörzse néni - mondta Rózsa Sándor.

- Isten, isten, a jóisten mögáldjon - mondta a testes asszony, és intett utánuk egy kicsit, de nagyon kicsit, hogy ha valaki itthon volna a tűztől, mög ne igenölje, mög ne kérdezze ki után vót a nagy intögetés.

A ló pedig úgy repült, mint a szél meg osztán, mint a gondolat.

De úgy, hogy kárt ne tögyön se magába, se másba.

A két fiatal pedig a szegedi puszták módján, ketten egy lovon, nyereg nélkül, minden nélkül csak neki a végtelen síkságnak. Hátuk mögött füstölt Szöged.

Füstölgött, de azt nem Rózsa Sándor gyújtotta fel, és bizony azt Rózsa Sándor se mönthette mög.

Nem baj, Szöged újra felépül, és szebb lesz, mint volt.

A rossz házak helyére jó házakat raktak, a rossz utcákat kiegyenesítik, a rossz erkölcsöket megjavítják.

Nem köll Szögeden búsulni.

Kivált, hogy Rózsa Sándor már a lovát ugratja.

De nem Szeged ellen ugratja.

Senki ellen se ugratja.

Viszi a magáét. Viszi a csúnya lányt.

A betyár mindenit neki!

Néha mögtapintja, mögvan-e még a kincse?

Mögvan.

Míg ez mögvan, addig nincs baj.

De nincsen ám.

.oOo.

Móricz Zsigmond jegyzetei

¹ Ez a regény 1836-ban történik. Akkor indult el Rózsa Sándor arra a hosszú útra, amelyen egész életében maradt: a betyáréletre. Ebben az évben lett V. Ferdinánd a király. Ferenc József már élt, de még csak gyermek volt, alig hatéves. Magyarországot Bécsből kormányozták. Metternich volt a kancellár, s József nádor volt a király helyettese. A magyar falvak és puszták népe rendkívül nagy szegénységben és elhagyatottságban élte csöndes életét. Jobbágyok voltak, szolgák, akiknek se birtokuk nem volt, se szabad mozgásuk. Mindenki ott halt meg, ahol született s abban az életben, ahogy a szülei éltek. Azt, aki megmozdult, s nem akart a röghöz kötöttségben maradni, már betyárnak nevezték, ha semmit sem csinált is. Rózsa Sándor 1813-ban született, így huszonnegyedik évére fordult ez időben. De ebben az évben fejeződött be az az országgyűlés, mely előkészítette az ország közvéleményét a jobbágyfelszabadításra. Történelmi forduló: Ferenc császár abszolutizmusa ez évben tűnt el, s megjött a szabadság derengő hajnala.

M. Zs.

² Még én gyermekkoromban fizettem a tízes kamatot. Akkor az még bevett kamatfizetés volt a kiskereskedelemben. Pityi, a boltos, néha adott egy-egy forintot kölcsön, s mindaddig, míg csak az egész összeget meg nem fizettük, hetenként egy hatost kellett érte vinni. De édesanyám így is örült neki, mert volt eset, hogy rettenetes szükség volt arra az egy forintra, de ha a zsidó nem adott, akkor valamennyien éhen halhattunk volna, mert más nem adott. Nem, mert vagy nem volt neki, vagy volt és el akarta tagadni, hogy van, vagy nem is tagadta, de féltette, hogy odavész, vagy röstellte a kamatot elvenni. Nem azért, mert törvényellenesen magas, hanem azért, mert ő nem zsidó, ő nem szed interest. A magyar nép életében még a múlt század végén is tökéletesen hiányzott a pénzgazdálkodás gondolata is. Terményben gondolkodtak. A tízes kamatot viszont tízes percentnek tekintették: én is csak sokkal később értettem meg, hogy a heti tíz krajcár egy forint után: az öt forint húsz krajcárt jelentett egy év alatt kamatban. Tehát egy év alatt egy forintért a boltos hat forint húsz krajcárt kapott vissza. Csak nem szoktuk azt egy évig ott tartani. Jött szombaton édesapám a munkából, és első dolog volt megvinni a forintot a boltba. Rendesen az összes pénzt odavittem, amit édesapám hozott, csak egy forintért nem adtak semmit, azt leszámították. A többiért pedig hoztam sót, lisztet, rizst, kávé, meg ami kellett.

M. Zs.

³ Tegnap este híradó moziban indiai népeletet láttam. Mintha ezt a képet láttam volna. Házi szőttes lebernyeges ruhában asszonyok s félig öltözött fiatalság és egészen mezítelen gyerekek. Zsúfoltan, zsúfoltan összébújva heverték a forró nap alól csak alig elbújva, nagy pálmalevél-legyezők alatt. A Gangesen a csónakjaiknak épp olyan fedele van, mint a tanyai szekérnek, az *ekhós* szekereknek. Ott élnek benne egész életükön át. Így éltek meg a magyar jobbágyok még száz évvel ezelőtt is. Mezítláb, mint az indiai pária, egyetlenegynek a lábán nincs bőrből készült lábbeli. S megdöbbenett, hogy mennyi hasonlatosság van a magyar néppel, arcban, mozgásban és magatartásban. Néha a testvéreimet véltem látni gyerekkorunkban. Még az édesanyámra is ráismertem. Csak ezek az orrdíszítő függők nem voltak soha divatosak magyar földön. Ha csak a honfoglalás idejében nem, bár nem tudok róla, hogy az ásatások efféléket mutatnának fel. Fülbevaló az egyetlen dísz, ami a test megsértésével jár.

Még Rózsa Sándor idejében éppen úgy bibliai módon nyomtattak s csépeltek, mint Indiában ezeken a fényképeken. A véka lecsapása is ugyanúgy történt s a mérés kupacokba.

Százhusz évesnek kellene lenni annak az öregnek, aki erről az időről még emléket tudna mondani. A mai öregek öregapái voltak ők.

A régi szép idők.

1941. február 27.

M. Zs.